چالا تەگكەن ئوق

ئابدۇللا تالىپ
تارىخىي رومان
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئېلكىتاب ئىشلەپ تارقاتقۇچى: http://mmtys.blogbus.com تورى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم 2

بىرىنچى باپ 2
ئىككىنچى باپ 6
ئۈچىنچى باپ 10
تۆتىنچى باپ 13
بەشىنچى باپ 17
ئالتىنچى باپ 21
يەتتىنچى باپ 23
سەككىزىنچى باپ 27
توققۇزىنچى باپ 29
ئونىنچى باپ 30
ئون بىرىنچى باپ 33
ئون ئىككىنچى باپ 35
ئون ئۈچىنچى باپ 38
ئون تۆتىنچى باپ 39
ئون بەشىنچى باپ 43
ئون ئالتىنچى باپ 45
ئون يەتتىنچى باپ 48
ئون سەككىزىنچى باپ 50

ئىككىنچى قىسىم 59

ئون توققۇزىنچى باپ 59
يىگىرمىنچى باپ 63
يىگىرمە بىرىنچى باپ 68
يىگىرمە ئىككىنچى باپ 74
يىگىرمە ئۈچىنچى باپ 79
يىگىرمە تۆتىنچى باپ 87
يىگىرمە بەشىنچى باپ 94
ئۈچىنچى قىسىم 101
يىگىرمە ئالتىنچى باپ 101
يىگىرمە يەتتىنچى باپ 107
يىگىرمە سەككىزىنچى باپ 113
يىگىرمە توققۇزىنچى باپ 119
ئوتتۇزىنچى باپ 124
ئوتتۇز بىرىنچى باپ 128
ئوتتۇز ئىككىنچى باپ 130

بىرىنچى قىسىم

بىرىنچى باپ

ئاپرىلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى بولۇشىغا قارىماي، ئۈرۈمچى شەھىرى بىر ھەپتە ئىچىدە تۆت پەسىلنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، بۈگۈن ئەتىگەن مۇقەددەس بوغدا تېغىنىڭ ئۈستىدىن ئەمدىلا نەيزە بويى ئۆرلىگەن قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىغا چۆمگەن ئىدى.

شەھەرنىڭ شىمالىي گىرۋىكىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قىزىل تاغ باغرىدىكى تاشلاردا ئەكس ئەتكەن قۇياشنىڭ ئالتۇن زەررىلىرى ئاجايىپ ۋاللىداپ تۇراتتى. ئېگىز چوققىنىڭ ئۈستىدىكى جىگەرىسمان قىزغۇچ تۈپا ئارىلاش قورام تاشلارنىڭ يان كاۋاكلىرى ئارىسىدىن سۇس كۆتۈرۈلگەن ئاقۇش پارلار خۇددى پارتلاش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان يانار تاغ تۈتۈنلىرىدەك كۆرۈنەتتى.

ۋاقىت چاشكاردىن سەل ئۆتكەن ئىدى. بۇ ئېگىز چوققا باغرىغا ئۈچ كىشى پەيدا بولدى. ئۇلار تاغنىڭ شەرق تەرىپىدىن ئاستا ئۆرلەپ، غەربىي چوققىغا يېقىن ئورنىتىلغان ياغاچ راۋاق يېنىدىن ئەگىپ ئۆتۈپ، ئۇدۇل بارغىنىچە ئۈرۈمچى دەرياسى ئۇرۇلۇپ ئۆتىدىغان ئىگىز تىك قىيا لېۋىدە توختىدى.

بۇ ئۈچ كىشىدىن بىرى يېشى 40لاردىن ئاشقان بۇغداي ئۆڭلۈك، پىشانىسى ۋە بۇرنىنىڭ ئۇدۇل تەرىپىدە قوناقتەك سۆگىلى بار، بېشىغا كونىراق قارا دۇخاۋا سەرپۇش تۇماق، ئۇچىسىغا سالما ياقىلىق كۆك چەكمەن چاپان، ئىچىگە ئالدى ئوچۇق ماتا كۆينەك كىيىپ، بىلىگە باغلىغان كۆك بەلۋاقا غىلاپ – بويىتاسما ئېسىۋالغان ساغلام قامەتلىك كىشى ئىدى. ئاۋۇ ئىككىسى بولسا ئەمدىلا 20لەردىن ئاشقان تەڭ دىمەتلىك نەۋقىران يىگىتلەر ئىدى.

بۇ ئۈچەيلەن چوققا گىرۋىكىگە كېلىپ توختاتتى – يۇ، نېمە ئۈچۈنكى، بىر ھازاغىچە جىمجىتلىشىپ، تاش ئۈستىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشاتتى.

ياش يىگىتلەردىن بىرىنىڭ بىلىگىدە، يەنە بىرىنىڭ بولسا مۈرىسىدە تارتۇق بار ئىدى. قاپاقلىرى سىلىنغان، رەڭگى – روھى ئۆڭۈپ تاتىرىشىپ كەتكەن بۇ يىگىتلەر، قانداقتۇر بىر يامان خاپىلىقنىڭ ئازاۋىدا قالغاندەك ئۈزۈلدۈرمەي تاماكا چېكىشەتتى ۋە شۇ تاپتا بىر – بىرىنىڭ تەرىگە زىنھار قارىغۇسى كەلمەيۋاتاتتاقاندەك ئىدى.

ھېلىقى چوڭ ياشلىق، بەستلىك كىشى بولسا ئاللىقانداق خىياللار دېڭىزىغا غەرق بولغىنىچە ئوتلۇق كۆزىنى ئاللىقەيەرلەرگە قادىغان ئىدى. ئۇ، يېنىدا سالپىيىپ ئولتۇرغان ئاۋۇ ئىككى يىگىتنىڭ ھېچنىمىسى ئەمەس، پەقەت يېتىم – يېتمەك، غېرىپ – غۇرۋالارنىڭ سېخى پېشىۋاسى سوپىتى ئەل ئارىسىدا «سوپى چەندازا»[1] دەپ داڭقى چىققان مەردانە بىر ئادەم ئىدى.

بىر ھازادىن كېيىن، سوپى چەندازا خىيالىنى يىغىپ، يىگىتلەرگە قىيا بېقىپ، سۈرلۈك بىر قارىدى – دە، ئېغىر سۈكۈتنى بۇزۇپ، سۆزگە كىرىشتى:

- «ئۆتكەن كۈنۈڭنى ئۇنۇتما، شىر چورۇغۇڭنى قۇرۇتما » دېگەن گەپ بار... - ئۇ، ئۇلۇغ كىچىك بىر تىنىۋېتىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، - « ئالتۇن يېغىلىغى » سىلەر بىلەن بىللە چىققان شۇنچە نۇرغۇن دوست – بۇرادىرىڭلار نەگە كەتتى؟ قېنى ئېيتىڭلارچۇ؟

تېخى يېقىندىلا يۈز بەرگەن، مەڭگۈ ئۇنتۇلغۇسىز قانلىق پاجىئەلەر ھەققىدىكى بۇ سۇئال ھەر ئىككى يىگىتنىڭ يۈرىكىگە قاتتىق تەگدى. ئەپسۇسلۇق ھېسسىيات تۇيغۇلىرى بىردىنلا ئۇلارنىڭ كۆز چاناقلىرىدا بەلگە بېرىشكە باشلىدى.

سوپى چەندازا يەنە ئاتىلارچە مېھرى بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى:

- ئۇلارنىڭ نەچچە مىڭى غېرىبۋىي كېپەن بولۇپ، ئۆلۈكلىرى چۆل – باياۋانلاردا قالدى. قالغان قىسمىنى بولسا « ئالتاي يېغىلىغى » يەپ تۈگەتتى. سىلەر بولساڭلار كۆرمىگەننى كۆرۈپ، ئاران بالادا بۇگۈنگە كەلدىڭلار، بىراق، تېخىچىلا ئاچ – زار يۈرۈۋاتىسىلەر...

سوپى چەندازا بارغانچە قىزىپ سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ كەڭ پېشانىدىن تەر تامچىلىرى چىپىلداپ ئېقىپ تۇراتتى. ھېلىقى ئىككى يىگىت بولسا باشلىرىنى سىلاپ، مۈڭلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوتلۇق سۆزلىرىنى ئاڭلىماقتا ئىدى. سوپى چەندازا سەرپۇش تۈمىگىنىڭ ئۇڭ تەرىپىنى قىستۇرۇپ قويۇپ، تېخىمۇ غەزەپ بىلەن سورىدى:

- سىلەر ئالتە شەھەردىن تۇتۇلۇپ چىققاندا يول بويى ئېيتقان « ئاللا – ئاللا ۋاي باللا، نادانلىقنى تاشلاڭلار » دېگەن ناخشاڭلارنى ئۇنتۇپ قالدىڭلارمۇ؟ سىلەر تۇنۇگۇنلا جان – جىگەر دوست ئىدىڭلار، تاغ – باياۋانلاردا دىشۋارلىق تارتىپ يۈرگەنلىرىڭلاردا كۆرۈشكىچە پەرۋانە بولۇشاتتىڭلار، خوپ، بۈگۈنچۇ؟

سوپى چەندازا بىسلىرى يالتىراپ تۇرىدىغان ئىككى پىچاقنى قونچىدىن سۇغۇرۋالدى – دە، يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا تاشلاپ، دەرغەزەپ بىلەن:

- «پىچاقنى ئالدى بىلەن ئۆزۈڭگە سال، ئاغرىمىسا كىشىگە سال» دەپتىكەن، قېنى قايىسىڭلار ئاۋال سىناپ كۆرىسىلەر؟ - دېدى.

ئۇ، ئوتلۇق كۆزى بىلەن يىگىتلەرگە تىكىلىپ تۇراتتى. ئاچچىق تەنە، لېكىن سەممىي سۆزلەرنى ئاڭلىغان يىگىتلەرنىڭ يۈرىكىگە پىچاقلار ئۆزى كېلىپلا قادالغاندەك تۇيۇلۇپ باشلىدى. ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تەڭلا تۇرۇشتى – دە، پارقىراپ تۇرغان پىچاقنى ھەر ئىككىسى تەڭلا ئېلىپ، قورام تاشقا ئۇرۇپ سۇندۇرغاندىن كېيىن، قىيادىن چوڭقۇر ئېقىنغا چۆرۈۋەتتى، ئاندىن يىغلاپ قۇچاقلىشىپ، ئەپۇ سوراشتى ۋە ئىككىسى تەڭ كېلىپ، ھېلىقى غەمخورچىسىنىڭ بىرى ئوڭ، بىرى سول بىلىكىگە ئېسىلىپ، نامەقۇللۇق

---

[1] پۇل سالدىغان مەخسۇس يانچۇق، ھەميان

بىلدۈرۈپ، كەچۈرۈم سورىدى. يىگىتلەرنىڭ كۆز ياشلىرى سوپاخۇننىڭ بىلەكلىرىنى نەملەشكە باشلىغان ئىدى.

سوپى چەندازا ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ:

- «گۇمان - ئىماننى قاچۇرار، ئىمان شەيتاننى» دېگەن گەپ بار، سىلەر بۇ گەپنى ھەرگىز ئۇنتۇماڭلار، - دېدى.

بۇ چاغدا ۋاقىت چۈشكە يېقىنلاپ قالغان ئىدى. يىگىتلەردىن بىرى:

- تاغا، بىز ئەمدى سىز باشلىغان كىچىككە كىرىمىز. سىزنىڭ قىلىپ كېلىۋاتقان غەمخورلۇغىڭىزنى مەن ئەسلا يادىمدىن چىقارمەيمەن،لېكىن ھازىر مەن...

سوپى چەندازىغا يۈرەكتىن ۋەدە بېرىۋاتقان بۇ يىگىت سۆزلەۋېتىپ بىردىنلا ئاسمانغا قارىد - دە، جىددى تۇس ئېلىپ:

- ھازىر مەن سىز بىلەن خوشلاشماقچىمەن، مېنىڭ زۆرۈر بىر ئىشىم بار ئىدى. مەن شۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشىم ئۈچۈن،.... ئەمىسە، خەير - خوش! - دېدى.

سوپى چەندازا، يىگىتنىڭ كېيىنكى جىددى سۆزىگە، سىرلىق كەيپىياتىغا ئەجەبلەندى - يۇ، بىراق نېرى - بېرىسىنى سۈرۈشتۈرمەيلا، ھەر ئىككى يىگىتنىڭ قولىغا ئاز - تولا پۇل بېرىپ، يولغا سېلىۋەتتى.

ھېلىقى جىددى ئىشى بار يىگىت شاپاشلىغان پېتى تاغ باغرىدىكى ئەگىمەچ يول بىلەن پەسلەپ كەتتى - دە ھايت - ھۇيت دېگىچە ئاللىقاياقلارغىدۇ غايىب بولدى. ئىككىنچى يىگىت بولسا تاغ ئۈستىدىكى يول بىلەن ئۇدۇل شەرق تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

سوپى چەندازا قىرلىق قىيادا يەككە - يىگانە قىلىپ، يەنە چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن ھالدا، شەھەرگە تىكىشى نەزەر تاشلايتتى.

قىيالىققا ئۇدۇل - مىردىئان سىزىق بويلاپ جەنۇپ تەرەپتىن سوزۇلغان كەڭ سايلىق ئېقىننىڭ كۈن چىقىش لېۋىدىكى قارىياغاچلىق ئورمانلار ئۇدا بىر ھەپتە ياققان مۆلدۈر ئارىلاش يامغۇر ۋە قاردىن كېيىن بۈگۈنكى ئوچۇق ھاۋادا قوياشنىڭ ئىسسىق نۇرى تەپتىدىن قايتا جانلىنىپ، كۆپ - كۆك باراقسانلىق تۈسكە كىرگەن ئىدى. جەنۇبىي تاغ (نەنسەن) جىلغىلىرىدىن ئۇرغۇپ - دولقۇنلاپ چۈشكەن قار ۋە يامغۇر سۇلىرى، شەھەر كوچىسى ئارىسىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەردىن قوشۇلغان لاي - لاتقىلىق سۇلار بىلەن بارغانسېرى سەمەپ - ئۇلغىيىپ، شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى سايلىق ئېقىندىن ئۆركەشلىنىپ كېلىپ، ھېلىقى قىيالىق چوققىغا باغرىنى ئۇرۇپ ئۆتۈش ئارقىلىق - بۈيۈك جۇڭغارىيە ئويمانلىقىغا قاراپ كېتەتتى.

قىيانلار ئەۋجىدىن ھاسىل بولغان بۇ چوڭ دولقۇن، بىر قاراشتا كىشىگە خۇددى شىددەت بىلەن ئېقىۋاتقان يانار تاغ لاۋا - لاتقىلىرىنى ئەسلىتىپ، بۇ شەھەرنىڭ ئاستىدا گويا پارتلاش ئالدىدا تۇرغان بىر ۋولقان باردەك ھېس قىلدۇراتتى، دېمىسمۇ كىشىلەر بۇ كۆنلەردە ئەنە شۇنداق سىرلىق بىر تەۋرىنىش ۋە تەشۋىش ئىچىدە تۇراتتى.

قۇياش قىيامىدىن سەل قايرىلغان چاغدا، سوپى چەندازا قىزىلتاغ ئۈستىدە پەسكە قاراپ ماڭدى. ئۇ، پەللىمۇ پەللە تۆۋەنلەپ چۈشۈۋېتىپ، يەنە ئاللىقانداق چىگىش خىياللار ئىچىدە، ئۆز - ئۆزىگە سوئال قوياتتى:

- ئاجايىپ سىرلىق ھېكمەت، چوڭقۇر تىلسىمات! دۇنيانىڭ خۇي - پەيلى، زاماننىڭ خۇي - پەيلى، ئادىمىزاتنىڭ خۇي - پەيلى نېمىشكە بۇنچىۋالا ئوخشىشىپ كېتىدىغاندۇ؟ - بىر دەم تۇتۇلۇش، بىردەم ئېچىلىش، بىردەم غەزەپلىنىش! بۇ ئۈچ تەرەپنىڭ قايسىسى قايسى تەرەپنى دورايدىغاندۇ؟...

سوپى چەندازا ئۆزىنىڭ بۇ گىدىرماچ خىيالى بىلەن بەنت بولغىنىچە مېڭىپ، شەھەرنىڭ جەنۇبىي قاپقىغى يېنىدىكى بىر كىچىك ئاشخانىغا كىرىپ غىزالاندى. ئاندىن ئۇ، پېشىن مەزگىلىدە مال بازىرىدىكى

بىر مىچىت ئالدىغا كەلدى. بۇ يەردە يېڭىدىن سېلىنغان بالىخانىلىق بىر ئىمارەتنىڭ ئالدىغا 30-20 چە كىشى توپلىشىۋالغان ئىدى. ئۇ، مىچىت ئالدىدىن قايرىلدى – دە، ئۇدۇل ئەنە شۇ ئادەملەر توپى قاتارىغا باردى. ئۇ كىشىلەرنىڭ يېڭى ئىمارەت توغرىلىق قىلىشىۋاتقان گەپ – سۆزلىرىگە قۇلاق سالدى.

ھەممىدىن كۆلكىلىكى بىر قىسىم تىجمەل – ھورۇنلارنىڭ بۇ يېڭى ئىمارەتكە ئەيىپ قويۇپ، ئاخمىقانە سۆزلەشلىرى سوپى چەندازىنىڭ ئەرۋايىنى ئۆرلەتمەكتە ئىدى. شۇنداقتىمۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ يەكپاي گەپ – سۆزلىرىنى بىر دەم تەخىر قىلىپ ئاڭلىدى:

- ئىمارەتنىڭ ھۇلى پەس بولۇپ قاپتۇ، بىرەر يىلغا بارا – بارمايلا سۇنىڭ تېگىدە قالىدۇ – دە، يىقىلىپ چۈشىدۇ.

- دەرىزىسى تەسكەي تەرەپكە بولۇپ قاپتۇ.

- توغرا تېمى تۈز قوپۇرۇلماپتۇ.

- ياغاچلىرى ئىنچىكە بولۇپ قاپتۇ.

- تەكچە ھەم دەرىزىلىرى كىچىك بولۇپ قاپتۇ، قاچا – قۇچا سىغمايدۇ...

سوپى چەندازا بۇ گەپ – سۆزلەرنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ئاستا كىرىپ، يېڭى ئىمارەتنى كۆرۈپ چىقتى – دە، ئاۋۇلارغا دېدى:

- مەن باياتىن سىلەرنى ئۇستا تامچىلاردىن ئوخشايدۇ دەپتىمەن، پەممىچە سىلەر كۆپۈڭلار: « قىشلىغى قايان باراي، يازلىغى ساراي سالاي » دەپ ھوناپ يۈرىدىغانلاردىن ئوخشىمامسىلەر؟ پىشانىسىدىن تەر ئاققۇزۇپ ئىشلىگەن ئەرنىڭ قولىدىلا مۇشۇنداق ئىمارەت پۈتىدۇ. ھورۇن ئىشەكنىڭ يېمى تولۇق دېگەندەك...

شۇ ئەسنادا كۆنچى مەھەللىسى تەرەپتىكى بۇلاقبېشى كوچىسىدىن ھاسىراپ – ھۆمىدەپ ئۈچقاندەك يۈگۈرۈپ كەلگەن 20 ياشلاردىكى يىگىت توپنىڭ يېنىدا توختىدى – دە:

- ئادەم ئۆلدى! بۇلاقبېشى يېنىدىكى كۆكتاتلىقتا... بىر ئادەم! – دەپ، تەشۋىشلىك خەۋەرنى ئېيتىپلا بەدەر چوڭ كوچا تەرەپكە كەتتى.

لېكىن، بۇجىددى خەۋەرنى ئاڭلىغان ئادەملەر دەسلەپتە ھاڭ – تاڭ بولۇشقان، جىددىيلاشقان بولسىمۇ، كېيىن مەھەللىگە چۈشۈپ، بەزىلىرى شۇ يەرگە بېرىپ « تاماشا » كۆرۈپ كېلىشكە ئىنتىلمەكتە ئىدى. سوپى چەندازا كۆپچىلىككە:

- « سۆز قوغلىغان دەرتكە يولۇقار، يول قوغلىغان غەزىنىگە » دەيدىغان گەپ بار. بايىقى خەۋەردە چوڭقۇم بىر شۇملۇق بار. « تۆگە كۆردۈڭمۇ، يوق » دېگەندەك، غەرت قىسىشىپ، ئاستا يولىمىزغا راۋان بولغىنىمىز ياخشى، - دېدى.

ئادەملەر تارقىلىشقا باشلىغاندا ئاللىقاچان گۇگۇم چۈشۈپ كەتكەن ئىدى. دېگەندەك، ئارىدىن ئانچە ئۆتمەيلا كوچىلارغا قوراللىق ھەربى، ساقچىلار تولۇپ كەتتى. پۈتۈن شەھەرنى ئىنتايىن دەھشەتلىك تەشۋىش قاپلاشقا باشلىدى. شۇ كۈنى تۈن يېرىمىدىن كېيىن، چوڭ تۇتقۇن باشلىنىپ كەتتى. كىشىلەر پانا ئىزلەپ تاغ جىلغىلىرىغا قاراپ قېچىشماقتا ئىدى. ئادەتتە مەيخانىدىن نېرى كېتەلمەيدىغان ۋە مەي – شاراپسىز يۈرەلمەيدىغان بىۋاك پىيانچۇكلارمۇ بۇ دەھشەتلىك كېچىنىڭ قۇربانى بولۇشتىن خالىي بولالمىدى.

تۈن نىسبى مەزگىلى ئىدى. ياش بىر پىيانچۇك غەرق مەس ھالدا نەنلىياڭ كوچىسىنىڭ قاق ئوتتۇرىدا ئوڭ ۋە سولغا دۇگۇجۇپ يۈرگەن ئىدى. ئۇ، گاھىدا كارنىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىراپ: « ئىشپىيون! ئىشپىيون! » دەپ سۆرەن سالاتتى ۋە مۇشتۇمىنى چىك تۈگۈپ، خۇددى جۆيلۈگەندەك سۆزلەپ كېتەتتى:

- قېنى دېگىنە، ماڭا ئۆتكۈزۈپ قويغىنىڭ بارمىدى؟ نېمىشكە ماڭا مۇنچىۋالا ئەگىشىۋالىسەن! ھېلى جۇمۇ، ھېلى خامىرىڭنى مىجىپ تاشلايمەن!...

پىيانچۇك بارغانچە جىددىيلىشىپ بىردە ئوڭغا، بىردە سولغا مۇشت تەڭلەيتتى. بىراق، ئۇنىڭ مۇشتۇمى تېگىدىغان نىشان يوق ئىدى. ئۇ گاھىدا ئالدى - كەينىگە قاچاتتى. چارچاپ قالغاندا يەنە ئىزىدا توختايتتى. ئۇ، ئۆزىنى قوغلىشىپ يۈرگەن « ئىشپىيون » دىن قۇتۇلالمىغىنىغا دەرغەزەپ بولۇپ، ھالسىزلىنىپ پات - پات يىقىلىپ چۈشەتتى.

« قورققان سايىسىدىن ئۈركۈپتۇ » دېگەندەك، بۇ پىيانچۇكنىڭ كەينىگە بۇگۇن ئەگىشىۋالغىنى پەقەت ئايدىڭ كېچىدىكى ئۆز سايىسى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالى ئاشۇ بۇلاقبېشىدىكى ئۆلۈم پاجىئەسىگە مۇناسىۋەتلىك بولغىنى ئۈچۈن ئاشۇنداق « قورققانغا قوش كۆرۈنەر » سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ قاتتىق بىئارام بولماقتا ئىدى. ئۇ نىسبى شەپىدىن ئۆتكەنگە قەدەر « ئىشپىيون سايە » بىلەن ھەپىلىشىپ ۋە ئېلىشىپ، ئاخىرى دەرمانى كېتىپ يىقىلدى. ئۇ، نەمكەش يەرگە پاقىدەك چاپلاشقان پېتى ياتاتتى. باش توخۇ مەھەللە ساقچى كېلىپ قالدى - دە، مەسنى ھەيدەپ كەتتى...

ئىككىنچى باپ

يۇقىرىدىكى ۋەقەلەرنىڭ سىرى دەھشەتلىك تارىخي تىراگېدىيە - «ئالتۇن يىغلىغى» غا بېرىپ تاقىلاتتى. بۇ تىراگېدىيە بولسا 1942 - يىلى ئىيۇندا يۈز بەرگەن ئىدى.

تۆمەن دەرياسى بويىدىكى مۇنبەت تۇپراقلىقلىكتە بىنا بولغان ئەزىزانە قەشقەر ھېساپسىز تارىخي قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، پامىر ئېتىكىدە يەنىلا مەردانە قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا ۋە يەنىلا پۈتۈن تارىم ئويمانلىقىنىڭ مەنىۋى مەشئىلى بولۇشتەك پارلاق ۋە ئۇلۇغۋار شۆھرىتىنى ساقلاپ كەلمەكتە ئىدى.

ھەر يىلى پەسىللەرنىڭ مۇناسىپ مەۋسۇمدە بۇك - باراقسان تاللار ۋە تۇرلۇك شېرىن مېۋىزار باغۇ - بوستانلار بىلەن ئاجايىپ رەڭدار كىيىنگەن بۇ مۇقەددەس دىيارنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ئىختىيارسىز ھالدا ھەر بىر كۆز ۋە كۆڭۈلنىڭ زەۋقىنى جەلپ قىلاتتى.

بۇگۇن ئىيۇننىڭ 2- ھەپتىسى - چوڭ بازار بولىدىغان پەيشەنبە كۇنى. زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسمان خۇددى ئىسىل ئەينەكتەك يالتىرايتتى. شەھەرنىڭ قايناق مەركىزىدىكى ھېيتكار مۇھتىغا نۇر سېپىپ تۇرغان قۇياشنىڭ جىلۋىسى ئارات رەستە - كوچىلاردا سىماپتەك ۋىلىلداپ جۇلا قىلاتتى.

شەھەرگە ئەتراپلاردىن تۇرلۇك - تۆمەن مېۋىلەرنى چوڭ - كىچىك سىۋەتلەرگە قاچىلاپ ئېلىپ كىرگەن ئىشچان ۋە پاراسەتلىك باغۋەن - دېھقانلارنىڭ پەيزىلىك تووۋلاشلىرى ھەم شېرىن مېۋە - چېۋىلەرنىڭ خۇش پۇراقلىرى كىشىنىڭ كۆڭلىنى ھوزۇرلاندۇراتتى.

ھېيتكارنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇيغۇر مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ھەشەمەتلىك ۋە ھەيۋەتلىك تىياتىر كۇلۇبى ئالدىدىكى ئازادە كەڭ مەيدانغا قاتارمۇ - قاتار قويۇلغان كاۋاپدانلار ھەم تۆت تەرەپتىكى ئاشخانا ۋە ناۋايخانىلاردىن تارقىلىۋاتقان تاتلىق تاماقلارنىڭ مېزىلىك پۇراقلىرىمۇ ئىشتىھا ئەلىنەغىملىرىنىڭ ئىشكىلىرىنى ئاچاتتى.

مەيدانىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدە تۈپلىشىپ تۇرغان بېشىغا گىجىم رومال، تور رومال ۋە داكىلارنى ئارتىۋالغان سۇچۇك سۆزلۈك قىز - چوكانلارنىڭ باش، قول ۋە قولتۇقلىرىدىكى رەڭگارەڭ چىرايلىق دوپپىلار كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ، كۆڭۈللەرنى كۆيدۈرەتتى.

قوللىرىدا زىخچا ئالتۇن ۋە تىللالارنى جىرىڭلىتىپ، ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە كۆز - كۆز قىلىپ يۈرۈشكەن بىر مۇنچە مەككار سەرراپلار ەېدىيىپ ۋە ھېجىيىپ، تاپان تۇزاقلىرىغا جاي ۋە جان كۆزلەپ باراتتى.

زەرگەر ئۇستىلار كۆزلىرىگە غۇۋالاشقان ئەينەك تاقىۋېلىپ، رەستىنىڭ پىنھان يەرلىرىدە ھە دەپ ئىشلەپ، ھاجەتمەنلەرنىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى قولىدىن چىقىرىشقا ئالدىرىماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا

تولپلىشۋالغان جۇۋانلارنىڭ بەزىلىرى بىزەكلەرنىڭ سەرخىلىنى تاللاش بىلەن بەنت بولاتتى. يەنە بەزىلىرى بولسا قولىدىكى بىزەكلىرىنىڭ جىلىك ـ جالغىنى ئېنىقلىتىش ئۈچۈن زەرگەرلەرگە تەكلىپ تەۋەززۇرلار قىلاتتى.
ئەجەپكى، ئۇلارنىڭ قاتارىدىكى ئورۇق، سەل دۈمچەكرەك كەلگەن بىر ئۇستام بىر كىشى كۆرسەتكەن ئالتۇن ساپاقنىڭ ساپ ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ بېرىش بىلەن، بۇ خالىسانە خىزمىتى ئۈچۈن ئەتىگەندىلا ئويلىمىغان يەردىن ئۆزىگە تەقسىلىق تېپىۋالدى.
بۇ، بىر توي تەرەددۇتىنىڭ مېلى ئىدى. يىگىت تەرەپنىڭ ۋەكىلى بولۇپ كەلگەن سېمىز جۇۋان گىجىم رومىلىنىڭ تۆشۈكىدىن زەرگەر ئۇستامغا ھۆمىيىپ بىر ئالايدى ـ دە، زەردىسى بىلەن تېگىش قىلغىلى باشلىدى:
ـ ئۇستام، نېمە دەپ يۈرىدىلا، كۆزلىرىگە تور باغلاپ قالدىمۇ، نىمە؟ لىللا گەپ قىلغۇلۇق ئەمەسمۇ؟ ئادىل سۆز قىلمىسىلا ئاخىرەتكە نېمە دەپ بارىلا؟ مۇشۇنداق جىلىك ئالتۇننى جا دېيىشكە نېمە ھەددىللىرى؟
زەرگەرنىڭ غۇژژىدە كەيپى ئۆرلىدى ـ دە، سېمىز جۇۋانغا كۆزەينىكىنىڭ تېگىدىن تازا بىر ئالىيىپ قارىۋېتىپ:
ـ خېنىم، نېمە ئەتىگەندە ماڭا بۇنچە قاۋاپ بېرىدىلا، مەن سىلىنى دۇكىنىمغا چىللاپ كەلدىمۇ؟ سىلى ئاخىرەتنى بىلسىلە خەقنىڭ « بۆكىگە جىگدە سالماقچى » مىدىلە، ـ دېدى.
زەرگەر قارىماققا 60لاردىن ئاشقان دىلى نازۈك، سەپرا مىجەز كىشى ئىدى. « باپكا قېرىسا بۆزدىن، زەرگەر قېرىسا كۆزدىن » دېگەندەك، ئۇنىڭ ئىككىلا كۆزى ئۆمچۈك تور باغلاپ قويغاندەك بىر ئاز خىرە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ پات ـ پاتلا « كۆزۈم تورلىشىپ بولالمايۋاتىمەن » دەپ زارلىنىپ يۈرەتتى. سېمىز جۇۋاننىڭ « كۆزلىرىگە تور باغلاپ قالدىمۇ » دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇستامنىڭ قۇيقا چېچى تىك تۇرۇپ، مىجەزى چېچىلىپ كەتكەن ئىدى. زەرگەرنىڭ كۆسى بېسىلماي ھېلىقى جۇۋانغا يەنە تېگىش قىلىپ:
ـ خېنىم، « لايدىن ياسىغان خام كوزا، سۇغا چۈشسە ساق چىقالمايدۇ » ئەمەسمۇ؟ ناباپ مال بىلەن قىز تەرەپنى ئالدىسىلا نائىنسابلىق ئەمەسمۇ؟ ياكى « قىزىڭنى ئالغىچە قىرىڭدىن ئۆتەي، ئېلىۋېلىپ بولۇپ جىنىڭدىن ئۆتەي » قىلماقچىمۇ، يە؟.... ـ دېدى.
بۇ يەردە قىز تەرەپنىڭ ۋەكىلىمۇ ھازىر ئىدى. ئىگىز بويلۇق ئۇ جۇۋان زەرگەرگە قوشۇمچە قىلىپ:
ـ ئۇستام راست ئېيتىدۇ، نېمە ئانچىۋالا كۆپۈپ كەتكۈلۈك؟ كۆڭلىمىز تۇغرا بولسا، ئالتۇن جابدۇقسىزمۇ ئىش ئەپلىشىۋېرىدۇ. ئانىمىز بىزنى ئالتۇن ئۇستىگە تۇغمىغان. « ياغاچ قازانىدا ئاش بىر قېتىملا پىشىدۇ »، ـ دېدى.
ـ گەپنىڭ مېغىزىنى دىسىلە خېنىم، ـ زەرگەر قىز تەرەپ ۋەكىلىنىڭ سۆزىگە ماز بولۇپ، « توي دېگەن ئۆمۈر سودىسى » دېگەننى قوشۇپ قويىدى.
تاپا ـ تەنىلەرنى ئاڭلىغان سېمىز جۇۋان خۇددى گېلىگە سۆڭەك قادالغاندەكلا غىققىدە بولۇپ قالدى. كېيىن ئۆزىچە ھار ئېلىپ، قورسىقى ئېسىلدى ـ دە، يەنە باشقىدىن ۋالاقلىغىلى تۇردى:
ـ ۋاي، جېنىمەي، ماڭا نېمىتى؟ بىرىپلا يىگىتنىڭ ئانىسىغا ئېيتىمەن ـ دە، « بوي يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق » ئىكەن، دەيمەن ۋەسسالام. شۇنىڭ بىلەن تويىنى بۇزۇپ تاشلايمەن. « تويىنىڭ ئەلچىسى بولغىچە، باينىڭ غالچىسى بول » دېگەننى ئۇقماپتىمەن.
ـ چاپسان بارسىلا خېنىم، زەللىلىرى سوۋۇپ قالمىسۇن. بۇنداق دوقلىرىغا پەرۋايىم پەلەك. قىزىمىز ئۆزىگە ئۆزى ئالتۇن.
سېمىز جۇۋان دوق قىلىپ، پىشنى قاققان پېتى دۇكاندىن چىقىپ كەتتى. زەرگەر ئۇستام بىر كۈلۈپ، بىر تېرىكىپ:

ـ تۇۋا، بۇ جۇۋان « ئۆزۈم يالغانچى ئەمەس، يارىغىم يالغانچىدى » دېسىلا ئىش پۈتمەسمدى، ـ دېدى ـ دە، يەنە ئىشنى قىلىۋەردى.

چۈش مەھەل ۋاقتى. شەھەرنىڭ كوچىلىرى ئادەم قاينىمىغا ئايلىنىپ، بازار تېخمۇ قىزىماقتا ئىدى.

سۈپ ـ سۈزۈك ئاسماندا توپ ـ توپ كەپتەرلەر ئەركىن پەرۋاز قىلىشماقتا. بەزى كوچىلاردا بالىلار ئىككى تەرەپ بولۇشۇپ، خوراز سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈشەتتى. تۇمەن دەرياسى بويىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر مەشىق مەيدانىغا يېقىن كەلگ تۈزدە بىر توپ ئادەملەر ھە دەپ ئىت تالاشتۇرۇش بىلەن مەشغۇل ئىدى. بۆلارنىڭ ئارىسىدىكى ئالىلقاناداق ناداىلار ئىتنىڭ كەينىگە كىرىپ، گاھدا تالىشىپ، بىر دەمدىلا ئېغىز ـ بۇرۇنلىرى قانغا مىلىنىپ كېتىشەتتى.

كۈن قىيامىدىن قايرىلغان مەھەلدە ھېيتكارىدىكى مىغ ـ مىغ ئادەملەر تۇساتتىنلا ئاسمانغا قاراشقىلى باشلىدى.

بىر جۈپ لاچىن قاياقتىندۇر غەزەپ بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن پېتى ئېگىزدە پەرۋاز قىلىۋاتقان ھېلىقى كەپتەرلەرنى ئارىغا ئېلىۋالدى ـ دە، قېچىشقا ئۇرۇنغانلىرىنى سوقۇپ، بىر ـ بىرلەپ تېرە ـ پەرەن قىلاتتى.

دەل شۇ چاغدا ھېيتكار پەشتىقىنىڭ ئۈستىدىكى يېغى ئاي مەشئىلى بىكىتىلگەن مۇنارىدا بىخارامان سايراۋاتقان بىر جۈپ كاككۇكمۇ ئاسماندا يۈز بەرگەن ئەھۋالدىن چۆچۈپ ھۆركىگەن پېتى نەزەرباغ تەرەپكە بەدەر قاچتى.

مۇشۇ پەيتتە، بىر توپ ئادەملەر چوڭ خانىقا ئالدىغا چاپلانغان بىر چوڭ ئېلاننى ئوقۇماقتا ئىدى. قىستا ـ قىستاڭ ئىچىدە ئېلانغا يېقىن بارالمىغانلار بىر ـ بىرىدىن تەقەززالىقتا سورايتتى:

ـ ئوقۇيالىدىڭىزمۇ، نېمە گەپكەن؟

ئوقۇغانلار ئېيتىپ بىرەتتى:

ـ ياشلارنى ئالتايغا ئالتۇن كولاشقا ـ « باي بولۇشقا سەپەرۋەر قىلىش ئېلانى » ئىكەن...

ـ « قاسساپ جان قايغۇسىدا، ئۆچكە جان قايغۇسىدا » دېگەن شۇ دە! ـ دەيتتى كىشىلەر، ئاستا پىچىرلىشىپ.

ئادەملەر جىددى سارامسىگە چۈشمەكتە ئىدى.

شۇ ئەسنادا ئۇيغۇر ئۇيۇشما تەرەپتىن ئىگىز بويلۇق جارچى كارنىيى يىرتىلغىدەك ۋارقىراپ، ھېيتكار مەيدانىغا كىرىپ كەلمەكتە ئىدى:

ئالتايدا تولا ئالتۇن،
بارساڭ بىلىسەن باللا ؛
ئالتۇنغا تويۇپ كۆزۈڭ،
باي بوپ كېلىسەن باللا.

غەم ـ دەرتتىن خالاس بولۇپ،
ئويناپ كۈلىسەن باللا.
يول يىراق دىمە ھەرگىز،
راھەت كۆرىسەن باللا.

مەيلىڭ بولسا ئالتۇنغا،
نىمشكە تۇرىسەن باللا.
بارمىساڭ قىلىپ پۇشايمان،
ھەسرەت چېكىسەن باللا...

«ئاغزى قايماق، كۆڭلى مايماق» جارچىنىڭ ئويناۋاتقان سىرلىق كومېدىيىسى ئىنىتايىن يوشۇرۇن ۋە رەزىل پىلان يېتەكچىلىكىدە ئۆيۈشتۈرۇلغان ئىدى.

ئۆيغۇر ئۆيۈشمىسى كۇلۇبىنىڭ كىرىش ئېغىزىدىكى ئىگىز ۋە ھەيۋەتلىك پەشتىقىدا بىر ھەربىي ۋە بىر ساقچى ئوفىتسىر ھېيتكار مەيدانىغا قاراپ تەكەببۇرانە قىياپەتتە غادىيىپ تۇراتتى. مانا شۇ ئىككى ئوفىتسىر بۈگۈندىن باشلانغان « ئالتۇن تىراگېدىيىسى » نىڭ « ماھىر » رېژىسسورلىرى ئىدى.

ئۇلارنىڭ بىرى ئىگىز بويلۇق، شوينا بەل ئادەم بولۇپ، يىگىجاڭلىق ھەربىي ئۇنۋانىغا ئىگە ئىدى. ئىككىنچىسى غوللۇق، دوغىلاقراق بولۇپ، ساقچىنىڭ شۈڭگىنى ئىدى.

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھېيتكار مەيدانىدىكى ئادەملەر خۇددى بۆرىدىن ھۈركىگەن قويدەك تەرەپ – تەرەپكە پېتىراپ كېتىشكە باشلىدى. شۇندىن كېيىن كوچا ئېغىزلىرىدا قوراللىق بىر نىمىلەر پەيدا بولدى – دە، جىجاڭ، گەيجاڭلارنىڭ ئاربالاشما زوراۋانلىقلىرى بىلەن ياشلارنى تۇتۇش ئىشى باشلاندى. ئۇلار ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان مەخسۇس گازارمىلارغا ئېلىپ بېرىلىپ، نەزەر بەنت قىلىناتتى.

ھازىر ھېيتكاردا يۈز بېرىۋاتقان بۇ تىرورلۇق تىيانشاننىڭ جەنۇبىدىكى ھەممە شەھەر – يېزىلاردا بىردەك داۋام قىلماقتا. بالا – قازانىڭ قازىنى كەمبەغەل بىچارىلەرنىڭ بېشىدا قاينىماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ نالە – زار، ئاھۇ پەريادى پەلەك پەيمانلىرىنى زىلزىگە كەلتۈرۈپ باراتتى. بەگلەر بىلەن باي غوجاملار بولسا، ئۆز پەرزەنتلىرىنى بۇ ئىشقا يېقىن يولاتمىغاننىڭ ئۈستىگە كەمبەغەللەرنىڭ باللىرىنى تۇتۇپ بېرىشتە ئەڭ ئەشەددى قەللاپ (ئادەم سودىگىرى) سۆپىتى بىلەن نۇرغۇن ئولجا – ئۇنۋەملەرگە ئىگە بولماقتا ئىدى. بالا قازا « باينىڭ يېنىغا كېلەر، كەمبەغەلنىڭ جېنىغا » دىگەن ئەھۋاللار ئەمەلدە ئىسپاتلانماقتا ئىدى.

بىر يىگىت ھېچنىمىگە پەرۋا قىلماي زەبەردەست دەسسەپ ھېيتكارغا كىلىپ توختىدى – دە، ئەتراپقا نەزەر تاشلاشقا باشلىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي يىگىتنىڭ يېنىغا ئاق ساقال بىر بوۋاي پايدا بولۇپ، غەمخورلۇق ئاھاڭىدا:

- بالام بۇ يەردە تۇرما، تېزرەك كېتىۋال، «ھۆپۈپ دۆڭگە چىقسا قۇش يەر، يىتىم دۆڭگە چىقسا مۇشت» دەيدىغان گەپ بىكار ئەمەس، ھازىر خەتەرلىك، ساڭا بىر پالاكەتچىلىك چاپلاشمىسۇن.

- رەھمەت ئاتا، - دېدى يىگىت، بوۋايغا مۇلايىم تەلەپپۇز بىلەن – راست، ھازىر خەتەرلىك، ئاسمان چوغ، زىمىن قوغ بولماقتا. جىنايەتكار ئالتۇن مېنىڭ بەختىمگىمۇ ئىبلىس قولىنى سوزماقتا، شۇڭا ئالتۇن كولاشقا ئۆز ئىختىيارىم بىلەن بارىمەن. « يە بايدىن چىقارمەن، يە سايرامدىن! »

يىگىت بىلەن بوۋاينىڭ سۆزى تېخى ئۈزۈلمىگەن پەيتتە، توساتتىن بىر قىزنىڭ يىگىتنى چاقىرغان يېقىملىق ئاۋازى ئۇلارنىڭ سۆھبىتىنى ئۈزدى:

- ئىرپان ئاكا...

يىگىت دەرھال قىز تەرەپكە قارىدى. 12 ياشلار چامىسىدىكى ئوماققىنە قىز كىچىككىنە بىر پارچە خەتنى ئىرپانغا سۇنۇپ تۇرۇپ:

- ئەتىگەن سىزنى ئىزلەپ بارمىغان يېرىم قالمىدى، بۇ خەتنى ئاچان ئەۋەتتى. خوش، ئەمسە مەن كەتتىم...، - دېدى.

قىز ناھايىتى ئىلدام ماڭدى. ئۇ كېلىشى بىلەن بوۋاي ئىرپان بىلەن خەيرلىشىپ كېتىپ قالغان ئىدى.

ئىرپان تەقەززالىق بىلەن خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى:

«... باشپانايىم ئىرپان، سىز ھەرگىزمۇ كېتىپ قالماڭ، ھەر نېمە كۆرسەك تەڭ كۆرەيلى، سىز بولمىسىڭىز بۇ جاھان ماڭا بولىدۇ زىندان...»

خەتنى ئوقۇغان ئىرپاننىڭ پىشانىسىدىن تەر مونچاقلىرى تۆكۈلۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ خۇددى قاتۇرۇپ قويغان ھەيكەلدەك، بىر ھازا جىمىپ كەتتى، ئۇنى خېلىدىن بۇيان يىتىملىك – يوقسىزلىق بىلەن ئىشقى ئازابى قىيىناۋاتقان ئىدى.

ئەمدىلىكتە ئۇ «يە جانىدىن كەچ ياكى جاناندىن» دېگەن رەھىمسىز سىناق گىرۋىكىدە بېشى قېيىپ تېڭىرقىماقتا ئىدى.

- ماقۇل، - دېدى ئۇ، ئاخىرى قەتئىي قارارغا كېلىپ، - چولپاننىڭ رايىغا باقاي.

ئىرپان ئۆزىنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلىيالىغىدەك پىچىرلاپ، ئاشۇ سۆزنى دېدى – دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، يارباغ كوچىسى تەرەپكە كەتتى.

ئۈچىنچى باپ

زامانە زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ.

- خەلق ماقالىسى

1

ئىرپان يارباغ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، جان قوغان تەرەپكە قايرىلدى – دە، بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، كىچىكرەك بىر ساماۋەرخانا ئالدىدا توختىدى. چولپاننىڭ ئۆيى ئەنە شۇ يەردە ئىدى.

بۇ چاغدا شامدىن ئۆتكەن بولۇپ، ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ تۇراتتى. ساماۋەرخانا ئۈستىدىكى بالىخانا ئۆيىنىڭ پەنجىرىدىن پەنەرنىڭ يورۇغى پىلىلداپ سۈس كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئىرپان يېنىك قەدەم ئېلىپ، بالىخانا دەرىزىسىنىڭ ئاستىغا باردى – دە، يىغا ئارىلاش ئاڭلىنىۋاتقان نادامەتلىك ئۈنگە قۇلاق سالدى.

- ياق، ياق، مېنى سىز ئۇ 60 ياشلىق قېرى چايانغا زورلىماڭ! بولمىسا ماڭا بۇ جاھان كېرەك ئەمەس، مەن بۇنداق جاندىن تويدۇم...

بۇ دەل چولپاننىڭ نالە – زارى ئىدى. ئۇ دادىسىغا يالۋۇرۇپ يىلىناتتى ۋە بوقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ، مۇراجىئەت قىلاتتى:

- قەرزىمىزمۇ تۈگەپ كېتەر دادا، مەرھۇم ئانامنىڭ روھى ھەققىدە مېنى ئاياڭ، بولمىسا مەن بۇگۈنلا ئانامنىڭ قەۋرىستانلىقىغا...

زامان زۇلمىنىڭ قاتمۇ – قات قىسمەتلىرى زەربىدىن مۈكچىيىپ، ئاللىقاچان نىمجان بولۇپ قالغان شەمشىدىن ئاق كۆڭۈل، مېھرىبان قىزىنىڭ نالىسىگە چىدىيالمىدى – دە، يۈرەكلىرى لەختە – لەختە قانغا زەرداپ بولغان ئېغىر مىنۇتتا ئاچچىق بىر ئۇھ تارتقان پېتى ئۆزىنى گۈپپلا قىلىپ سۇپىغا تاشلىدى.

شەمشىدىن تېخى يېقىندىلا مۇشۇ يېقى مەھەلىگە كۆچۈپ كەلگەن ۋە ساماۋەر ئېچىپ كۈن كەچۈرۈشكە باشلىغان ئىدى.

ئۇ ياشلىق دەۋرىنى مەدرىسلەردە ئوقۇپ تالىپلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن. كېيىنرەك ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى مەھەللىسىدىكى ئەل – جامائەتنىڭ تەكلىۋى بىلەن مەكتەپ ئېچىپ، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن مەلىكە بولۇپ، جامائەت ئىچىدە « شەمشىدىن خەلپەت » دېگەن ھۆرمەتكە سازاۋەر بولغان ئىدى.

شۇنداق زېرەك قىزى چولپانمۇ ئوقۇپ، سەرپ – نەھۋى ۋە « ناۋايى » قاتارلىق كىتابلارنى پىششىق ئۆگەنگەن ئىدى.

شەمشىدىننىڭ كىرىمى يوق دېيەرلىك بولۇپ، ھال – كۈنى ناچار ئىدى. پەقەت بوۋىسىدىن مىراس قالغان پىشايۋانلىق ئۆي – قوراسىلا بار ئىدى.

مۇشۇنداق ئۆتتۇر ئوقەت ئۆتتۈۋاتقان بۇ ئۆيگە بىر كۈنى كەچ تەرەپتە ئۆمەر باينىڭ كارۋان بېشى ۋە شەمشىدىننىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى ياخشى ئاغىنىسى بولغان نەسىردىن كىرىپ كەچ بولغىچە ئۇزۇن پاراڭلاشتى:

- جانابىي رەسۇلىللامۇ – دېدى نەسىردىن، ئۆزىنىڭ مۇددىئاسىنى ئىزھار قىلىپ، - تىجارەت يولى بىلەن يۈز – ئابروي تېپىپ، يەتتە ئىقلىمدا تەڭدىشى يوق كامالەتكە يەتكەن. مانا ھازىر ئۆزەڭمۇ كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسەن، پېقىرمۇ تىجارەت بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈپ، ئەركەشتام بىلەن لاداخقىچە بىرەر قېتىم قاتناپ قويۇۋېدىم، « قازىنىممۇ ماي، چۆمۈچىممۇ ماي »، دۇنيا – تەئەللۇقاتىم بىر ئۆمۈر يېتىپ ئاشىدۇ دېسەممۇ بولىدۇ.

نەسىردىن تاپاۋەتلىرى بىلەن باياشات تۇرمۇشىنى شايە قىلىپ، پات – پات كۈلۈپ كېتەتتى. كۈلكىسىدىن كېيىن، ئادىتى بويىچە گېلىنى زورىغا قىرىپ، يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇراتتى:

- « قولۇڭ ياغ بولسا، يېنىڭغا سۈۋا » دېگەن گەپ بار. ماڭا ھەمرا بولۇپ، بايىقى جايلارغا بىر – ئىككى قېتىم قاتنىساڭلا، ئىشىڭ پۈتتى – دە، قازىنىڭمۇ ماي، چۆمۈچىڭمۇ ماي... قانداق؟

نەسىردىن مۇشۇ ئويى بىلەن بۇ ئۆيگە نەچچە قېتىم كەلدى. ئۇنىڭ « تاپاۋەت » ئىندىكى ۋە قىزىقتۇرۇش دالالەتلىرى ئارقىسىدا شەمشىدىن ئاقىۋەت پەيلى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىپ ماقۇل بولدى.

ئارىدىن ئالاھەزەل بىرەر ھەپتە ئۆتەر – ئۆتمەي نەسىردىن ئۆيگە يەنە كىرىپ كەلدى – دە، شەمشىدىننى باشلاپ « ئۇلۇغ بىرىتانىيە ھىندى سودا جەمئىيتى » دېگەن تاختا ئېسىلغان سودا سارىيغا ئېلىپ باردى.

بۇ يەرگە سىرتتىن كەلگەن ھايانكەشلەر، كومپىدور دەللاللار، ئەپيۇن سودىگەرلىرى ۋە يەنە ئەتكەسچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مەككارلار مەخپى كىرىپ چىقىپ، خەلقنىڭ يىلىكنى شوراش ئۇچۇن شۇملۇقلارنى قىلىشاتتى. نەسىردىن بولسا ئەنە شۇلارنىڭ شېرىكلىرىدىن بىرى ئىدى.

- مانا يېتىپ كەلدۇق، - دېدى نەسىردىن ۋە شەمشىدىننى ئەگەشتۈرۈپ ماڭغان پېتى سارايى ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى.

بىرەر سائەتلەردىن كېيىن، نەسىردىن بۈگۈنكى سودا توختىمىنىڭ مەزمۇنىنى شەمشىدىنگە ئۇقتۇرۇپ:

- مېنىڭ كېپىللىكىم بىلەن ساڭا 40 سەر ئالتۇن قىممىتىدىكى ھەر خىل گەزمال، چاي، دورا قاتارلىق تاۋارلارنى لاداخقا بېرىپ ئۆتكۈزۈۋالىدىغان بولۇشۇپ، توختام پۈتۈشتۇق، توختامغا قولۇڭنى... – دېدى.

شەمشىدىن « 40 » سەر ئالتۇن دېگەننى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كەينىگە قانداق ئەجەل ئەجدىھاسى يوشۇرۇنغانلىقىنى ھېچبىر ئويلىغاندەكلا توختامغا قولىنى بېسىپ بەردى. نەسىردىن ئارقىدىن شەمشىدىننىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ:

- بۇرادىرىم، بۈگۈن ئىشىمىز ئوڭۇشلۇق پۈتتى. سەپەرگە تېزرەك جاندۇن. بىر – ئىككى كۈن ئىچىدە مېڭىپ كېتىمىز، - دېدى.

دېگەندەك، ئارىدا بىر – ئىككى كۈن ئۆتەر – ئۆتمەيلا شەمشىدىن نەسىردىننىڭ كارۋانلىرى بىلەن بىللە لاداخ سەپىرىگە يۈرۈپ كەتتى...

2

ئاسمان پەلەك قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ھېساپسىز خەتەرلىك جىلغىلىرىدا ئۇزۇن سەپ تارتقان كارۋانلار توختىماي ئىلگىرلەيتتى.

نەسىردىن بىلەن شەمشىدىن يول بويى بىرگە يېتىپ – قوپۇپ مۇڭدىشىپ كۆڭۈللۈك كېتىپ باراتتى. لېكىن « تۆشەك بىللە، چۆشەك باشقا » دېگەندەك، نەسىردىننىڭ قوسىقىدىكى چۆشەك باشقىچە ئىدى. ئۇ « 40 سەر ئالتۇن سودىسى » ئارقىلىق يۈلۈۋېلىنىدىغان ئاجايىپ ئولجىسى – كىرا ھەققى ئۇچۇن نېمىلەرنى ئۇندۇرۇۋالىدىغانلىقىنىمۇ خامچوت قىلىپ ماڭاتتى.

ئۇ، بۇرۇنمۇ تالاي قېتىم ئۆمەر بايىنى ئارقا تىرەك قىلىپ تۇرۇپ، ئاق پادىشاھ چە ئۇلۇغ بىرىتانىيە سودىگەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ، نۇرغۇن شەمشىدىنلەرنى ئوڭدا قويىغان « ماھىر » دەللال ئىدى. ئۇ لاداخقا يېقىن قالغاندا شەمشىدىنگە دەيتتى:

ـ مەن لاداختا بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ، ئاندىن ئارقاڭدىن يېتىمەن. ئىشلىك ئوڭغا تارتىپ، ئۇ يەردىن ئالىدىغان مالنى قاغىلىققىلا يەتكۈزۈۋالىساڭ، بىرگە 10 پايىدا ئۇندۇرۇۋالىسەن، تەلىيىڭنى يەركەندىكى « ئالتۇن دەرۋازا » ئالدىدا سىناپ كۆرىسەن. لېكىن، « بۆرىسى يوق جاڭگال، ئوغرىسى يوق يۇرت بولماس » دەيدىغان گەپمۇ بار، يوللاردا ھوشيار بولۇپ ماڭ، ئاغىنە.

ـ « خۇدايىم ساقلىسا بالا يوق » دېگەن گەپ بارغۇ، ـ دېدى شەمشىدىن جاۋابەن، ـ ئاللاھ ئۆزى ساقلار.

شەمشىدىن بۇ جاپالىق سەپەردە « يول ئازابى ـ گۆر ئازابى » دېگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى تېتىپ كۆرۈپ، مىڭبىر جاپادا ئاران لاداخقا ئۇلىشىۋالدى ۋە ئىككى كۈندىن كېيىنلا تېگىشلىك ماللىرىنى تېگىشتۇرۇپ، نەسرىدىنىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە لاداختىن خۇشال قايتتى.

لېكىن، « خۇدا ئۇرغاننى خۇداۋەندىمۇ قوشۇلۇپ ئۇرۇپتۇ » دېگەندەك، قايتىش سەپىرىنىڭ 4 ـ كۈنى كېچىدە، تىلسىم تاغ جىلغىلىرىنىڭ بىرىدە، شەمشىدىنىنىڭ پۈتۈن مال ـ مۈلكىنى قاراقچىلار بۇلاپ كەتتى. بىتەلەي شەمشىدىن جېنىنى ئارانلا قۇتۇلدۇرۇپ قالدى.

بىراق، بۇ دەرت ـ ئەلەم ئۇنىڭغا يېنىك توختىمايتتى. ئۇ جېنىدىن بىزار بولۇش دەرىجىسىگە يەتتى. ئۇ ئۆيىدىكى كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ، يولغا قاراپ تۇرغان ئوغۇل ـ قىز پەرزەنتلىرىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە، نادامەتلىك يولنى يەنە داۋاملاشتۇردى. « ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار » دەپ قەلبىنى ئۈمىدلەندۈرەتتى ئۇ.

شۇنداق قىلىپ، شەمشىدىن بىر يېرىم ئايلارچە پىيادە يۈرۈپ، ئارانلا ئۆيىگە كېلىۋالدى. ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈل خوتۇنى سەلىمخان ئېرىنىڭ قورايدەك بولۇپ قالغان تەلەتىگە قاراپ چۆچۈپ كەتتى. نارىسىدە باللىرى كېلىپ ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلاتتى ۋە قولىغا تەلمۈرەتتى. قورۇققول كەلگەن ئاتىنىڭ يۈرىكى شۇ قەدەر سىقىلدىكى، ئۇنىڭ ئەلەملىك كۆزىدىن مونچاق ـ مونچاق ياش قۇيۇلۇپ كەتتى.

شەمشىدىن ئەتىسى خوتۇنىغا كەچۈرمىشلىرىنىڭ زىرە ـ زەۋىرىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بەردى. سەلىمخان « بىر دەرت ئىككى بولمىسۇن » ـ دېدى ـ دە، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە نېرىقى ئۆيگە چىقىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ھۆكرەپ يىغلىۋەتتى. بۇ ناكەسچىلىك ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەننىڭ يۈرىكىگە ئېغىر دەرت بەرمەكتە ئىدى.

ـ « جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان » جېنىمىز ئامان قالغىنى ئەۋزەل، ـ دەيتتى سەلىمە، ئېرىنىڭ كۆڭلىگە ھاي بېرىپ.

لېكىن، شەمشىدىنىنىڭ يۈرەك جاراھىتى ھېچ ئارام بەرمەيتتى. ئۇ، كېيىنكى كۈنلەردە ئۆزىچىلا سۆزلىگەدەك بولۇپ قېلىشقا باشلىدى. « ئىسىنىڭ ئاچچىقىنى مورا بىلىدۇ » دەپ قويىاتتى، تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا.

ئۇ ئېزىپ، ئوقۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ، بوگۇنكىدەك بالا ـ قازاغا گىرىپتار بولغىنىغا پۇشايمان قىلاتتى ـ دە، «ئاتا كەسپىنى تاشلىغان، پىشانىسىنى قاشلىغان» دەپ تەكرار ئاھ ئۇراتتى.

3

شەمشىدىن مۇشۇنداق روھىي ئازاپتا كېتىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كارۋان بېشى نەسرىدىن سەللالىق بىر ئادەمنى باشلاپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى. تېنچلىق سوراشقاندىن كېيىن، ئۇيان ـ بۇياندىن سۆزلىگەن نەسرىدىن مۇددىئا مەنزىلىگە كۆچتى ـ دە:

ـ « قول ـ قولنى تونۇيدۇ، شەرئەت يولنى » دەيدىغان گەپ بار. خوش، ئۇلۇغ بىرىتانىيە ـ ھىندى سودىگەرلەر جەمئىيىتىگە بىرىدىغىنىمىز 40 سەر ئالتۇن، خوش، كىرا ھەققى ئۈچۈن پېقىرغا سەككىز

سەر، يەنە باج ئۆچۈن بەش سەر، تەقسىر، - دېدى ۋە قولىدىكى ئون خانىلىق ياۋرۇپاچە چوتنى شاراق - شۇرۇق سوقۇپ جەمئىي قەرز « 53 سەر ئالتۇن » ئىكەنلىكىنى ھېسابقا توغرىلاپ قويدى. ئاندىن شەمشىدىنگە قادىلىپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

- لاداخ يولىدىكى پىشكەللىكنى ئاڭلىدىم، تەقسىر... خەلقتە « بىر خەس، خۇدادىن بىتەقدىر تەۋرىمەس » دىگەن گەپ بارغۇ؟ شۇنداق ئەمەسمۇ؟...

نەسىردىن ئارقىدىن مەمەدانلىق قىلىپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ئەس - ھوشىنى يوقاتقان شەمشىدىن ئاچچىق بىر ئۇھ تارتتى - دە:

- مېنىڭ ھېچ ئامالىم يوق، ماۋۇ ئۆي - ھۆيلىمىزنى لىللا باھالاپ قويسۇن،قالغان گەپ بولسا قېنى... - دىدى.

- ئۇندان گەپ قىلدىلا، تەقسىر ئېلىم - بېرىم ئىشلىرىدا ئادىل ئىش قىلغان خۇدانىڭ دوستى، - دېدى

سەللالىق ساقال دەرھال، - « ئىلىشتا بىسمىللا، بېرىشتە ئەستاغپۇرۇللا » دىسە بولمايدۇ - دە!

ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، شەمشىدىننىڭ قورا- جايىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ئارقىدىن باھا پىچىپ:

- مېنىڭچە. قورا - جايلار 15 سەر ئالتۇنغا يارايدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا «زىخمۇ كۆيمەيدۇ، كاۋاپمۇ»...

شەمشىدىن پىچىمنى ئاڭلاپ، ئۈجۈقۈپلا كەتتى. ئۇنىڭ قورا - جايى ئاران « 15 سەر ئالتۇن » غا يارىغاندا، يەنە ئۇنىڭ شىللىسىدا...

شەمشىدىن خۇددى ئازار چەككەن يىتىم بالىدەك ھۆڭرەپ يىغلاشقا تاسلا قالدى. يۇمشاق كۆڭۈل بۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ قارا كۆزىدە ئەلەم ياشلىرى ئەگىپ تۇراتتى. شەمشىدىن بىر ئازدىن كېيىن ئەس - ھوشىنى يىغىپ:

- خوپ تەقسىر، « ئاللا بەرمىگەنگە موللا بەرسۇنمۇ؟ » مېنىڭ باشقا گېپىم يوق، - دېدى.

ھۆججەت يېزىلدى. ئۆچەيلەن قول بېسىشتى. نەسىردىن بۆگۈن ساددا شەمشىدىننىڭ بوينىغا ئۆزۈلمەس سىرتماق سېلىپ ماڭدى.

تۆتىنچى باپ

ئۆتمە نامەرت كۆۋرۈكىدىن
سۇ سېنى ئاقتۇرسىمۇ،
يىمە نامەرتنىڭ ئېشىنى
ئاچلىق سېنى ئۆلتۈرسىمۇ،

1

ئۇزۇنغا قالمايلا « ئالتۇن سىرتماق » ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى. سەلىمخان نادامەت ئىچىدە ئالەمدىن كېتىپ، شەمشىدىننىڭ بىلى بارغانسىرى مۈكچەيمەكتە ئىدى.

شەمشىدىن بوۋىسىدىن قالغان مىراس - تەئەللۇقاتىنى نەسىردىن كارۋان ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يۇرەك پارىلىرىنى يېتىلەپ، قەدىناس ماكانىدىن كۆچۈپ كەتتى، لېكىن يىتىم قالغان پەرزەنتلىرىنى قاتارغا قوشۇش - ئۇنىڭ مۈكچەيگەن يەلكىسىگە يېنىك يۈك ئەمەس ئىدى. ئۇ، خېلى تېڭىرقاشلارنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، مۇشۇ يېڭى مەھەللىگە كۆچۈپ كەلدى - دە، بالىخانىلىق ئىككى ئېغىز ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئورۇنلاشتى. « شاھلىقتىن يىقىلساڭ ناۋاي بول » دېگەندەك، شەمشىدىن ئالدى بىلەن بىر ساماۋەرخانا ئېچىشنى ئويلىدى. بۇ ئىشتا كونا ئوقۇغۇچىلىرى قول - پۇت بولۇپ ياردەملەشتى.

غۇربەتچىلىكتىكى ئۇستازىنى يوقلاپ كەلگەن شاگىرتلىرى ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ساماۋەر دۈكىنىنى قولمۇ – قول پۈتتۈرۈشۈپ بەردى.

بۇ ئىشنىڭ بىردىن – بىر باشلامچىسى ئىرپان ئىدى.

ئىرپان سۈزۈك بۇغداي ئۆڭلۈك، قۇشۇما قاش، كەڭ كۆكسلىك، ئېگىز بويى، خۇشپىچىم بەستىگە بىغىرەڭ چىرايلىق پەشمەت چاپان، بېشىغا بادام دوپپا كىيىپ يۈرىدىغان ساغلام ۋە خۇش تەبىئەتلىك يىگىت ئىدى. ئۇ، شەمشىدىندە ئۈچ يىلچە ئوقۇغان، كېيىن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىپ، راۋاپ چېلىشنى ۋە ئاشپەزلىكنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگەن ئىدى.

ئىرپاننىڭ بۇ خۇسۇسىيەتلىرى شەمشىدىن ساماۋەرخانىسىنىڭ روناق تېپىشى ئۈچۈن كۆپ ھەسسە قوشتى.

لېكىن، « يېتىمنىڭ ئاغزىغا ئاش تەگسە، بۇرنى قاناپتۇ » دېگەندەك، شەمشىدىنىنىڭ بىردىن – بىر ئوغلى پەخىردىن ئۈجمىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ، پۇتى سۇنۇپ كەتتى – دە، يېڭىلا باشلانغان خۇشاللىق يەنە قايغۇغا ئايلاندى.

بۇ خىل قاتمۇ – قات بەختسىزلىكلەرنىڭ ھەسرەت ئۇچىغىدا شەمشىدىنىنىڭ چوڭ قىزى – چولپان چوغ بولۇپ ئۆرتەنمەكتە ئىدى.

شەمشىدىن ئامراق قىزى چولپاننىڭ تۇغۇلغان ۋاقتىنى « مەنىۋى شىرىپ » ناملىق سۆيۈپ ئوقۇيدىغان كىتاپنىڭ بىر يېرىگە ئۇستازى مەرھۇم داموللا ئابدۇقادىر قەشقىرىنىڭ جاھالەت جاللاتلىرى تەرەپىدىن قەتلە قىلىنغان ھجىرىيە كالىندار كۈنىگە توغرا كەلگەنلىكىنى پۈتۈپ قويغانىدى.مۇشۇ كالىندار ھېسابى بويىچە چولپان بۇ يىل توپ – توغرا 16 ياشقا كىرگەن ئىدى.

چولپان شۇنچە ئېغىر قىسمەتلەرگە بەرداشلىق بېرىپ، دادىسىنىڭ دەرت – ئەلەملىرىنى تەڭ تارتىشماقتا. بالىخانا ئۆيدە ئىنىسى پەخىردىننى كۈتۈش بىلەن يەنە يىڭنە ئىشى قىلىپ، ھەر خىل نۇسخىلاردا دوپپىلارنى تىكەتتى، ئۇ دوپپىلارنى سىڭلىسى جەمىلە ئارقىلىق ساتقۇزۇپ، ئۆيىنىڭ خەج – خىراجىتىنى قامدايتتى. چارچىغان ۋە پۇرسەت بولغان ۋاقىتلىرىدا « قىسسەسۇل ئەنبىيا » ياكى « كۆللى ناۋايى » قاتارلىق كىتاپلارنى ئوقۇيتتى. ناۋايى ۋە پۇزۇلىنىڭ شېئىرلىرىنى يادلايتتى. ئۇ، يەنە بالىخانا ئۆيىنىڭ بوش يەرلىرىنى ئالا قويماي تەشتەكلىرىنى تىزىپ، ھەر خىل گۈل ئۆستۈرۈش بىلەنمۇ مەلىكە بولاتتى. مۇشۇ ئىشلار ئارقىلىق ئۇ بېشىدىكى سەۋدانى قوغلاپ، بىردەم بولسىمۇ ئىچ پۇشۇغىدىن ئازات بولاتتى.

لېكىن، ئاردىن ئانچە ئۆتمەي، بۇ گۈزەل قىزنىڭ يۈرىكىگە سىرلىق بىر سەۋدا – ئىشقى ئوتى تۇيۇقسىز تۇتاشتى – دە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئۆرتىنىشكە باشلىدى.

2

ئىرپاننىڭ ياردەملىرى، ئىشچانلىقىنى خېلىدىن كۆزىتىپ كېلىۋاتقان چولپان ئۇنىڭغا قانداق مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئارزۇسىنى كۆڭلىگە پۈكۈپ، كەلمەكتە ئىدى. كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ ئارزۇسى تۇتىششقا باشلىغان مۇھەببەت ھېسسىياتى بىلەن بىرىكىپ كەتتى.

راۋاپ خۇمار قەشقەر يىگىتلىرى ئىرپاننىڭ مۇزىكا ۋە ناخشا ساداسىغا پەرۋانە بولۇشۇپ، شەمشىدىنىنىڭ ساماۋەر خانىسىدىن كېتەلمەيتتى. مۇزىكىنىڭ بۇ مۇڭلۇق ۋە يېقىملىق ساداسى ئىرپاننىڭ زەخمىكىدىن زىبا چولپاننىڭ دىل ئارامىغا ئوت ياقماقتا ئىدى.

بىراق، چولپان ئۆزىنىڭ يۈرەك بىغىشغا ئۆچمەس ئوتنى تۇتاشتۇرغۇچى بۇ سادالارنى پەقەت بالىخانىنىڭ كىچىك روجىكىدىنلا ئاڭلاشقا مۇيەسسەر بولالايتتى.

بىر كۈنى شەمشىدىن جۇمەگە ماڭغان ۋە دۇكان ئارامى بولۇپ قالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، چولپان بىر تال قىپقىزىل لەيلىگۈل قېتىغا قىستۇرۇلغان تۆۋەندىكى نەزمىنى سىڭلىسى جەمىلە ئارقىلىق ئىرپانغا يوللىدى:

ئارىدا تام بولمىسا كۆرسەم يارىمنى پاتمۇ پات،
يۈرىكىمگە قان تولۇپتۇ لەيلى گۈلدەك قاتمۇ قات...

ئىرپان نەزمىنى قۇرلىرىغا كۆز يۈگۈرتىۋاتقان چاغدا ئۇنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدە چولپاننىڭ قوندۇزدەك قاپ – قارا چاچلىرى، قىزىرىپ پىشقان ئالمىدەك يۈپ – يۇمىلاق يۈزى، قويۇق قاش – كىرپىكلىرى، چاقناپ تۇرىدىغان بىر جۈپ شەھلا كۆزلىرى، چاقماقتەك سۆزلىرى گەۋدىلىنىپ، ئۇنىڭغا بولغان بالىلىقتىكى ئامراقلىق ئىشتىياقى ئەمدى ئوتقا ئايلانماقتا ئىدى. ئىرپان ئۇ نەزمىگە جاۋابەن ئۆزى يادقا بىلىدىغان بىر كوپلىت رۇبائىي ئارقىلىق يۈرەك سىرىنى ئىزھار قىلدى:

جاندىن ئارتۇق سۆيىمەن سىنى ئەي ئەزىزىم،
ساندىن ئارتۇق سۆيىمەن سىنى ئەي ئەزىزىم ؛
ھەر قانچە سۆيىمەك ئاندىن ئارتۇق بولماس،
ئاندىن ئارتۇق سۆيىمەن سىنى ئەي ئەزىزىم.

3

ئىيۇلنىڭ ئوتتۇرلىرى – جانان كىشمىشى يېڭىلا پىشقان بىر چاغ ئىدى.

دەل چۈش مەھەلىدە ساماۋەر ئالدىغا ياش بىر يىگىت كېلىپ توختىدى. ئۇ، بېشىغا بادام دوپپا، ئۈچىسىغا چىرايلىق گىمناستۇركا، پۇتىغا قىزىل شىبلىت كىيگەن بولۇپ، ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈك، نەۋقىران بۇ يىگىت ئۆزايىدىن قارىغاندا باشقا بىر شەھەردىن كەلگەنلىكى ئېنىق مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. ئۇ، ئاكىلىنىۋاتقان راۋاپ ساداسىغا مەھلىيا بولىدى – دە، ھايال بولمايلا ساماۋەرخانىغا كىردى ھەم بىر بۇرجەككە بېرىپ ئولتۇردى. ئىرپان بولسا راۋابنى تېخمۇ ئەۋجىگە چىقىرىپ چالماقتا ئىدى.

شەمشىدىن تەبەسسۇم بىلەن مېھمان يىگىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

- مېھمان. زەۋقلىرى نىمىگە تارتىدىكى، شورپىغمۇ؟ پولوغمۇ؟ - دەپ سورىدى.
- مۇزىكا بىلەن شورپىغا، - دېدى مېھمان يىگىت كۈلۈپ.

ئۇ تاماقلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ئىرپاننىڭ ماھارىتىگە مەھلىيا بولۇپ سورىدى:

- بۇرادەر، قانچە ياشلارغا كىرگەنسىز؟
- 19 غا كىرىدىم – دېدى ئىرپان.
- توغرا، مەنمۇ شۇنى مۆلچەرلىگەن ئىدىم، - دېدى مېھمان، - بىز تەڭتۇش ئىكەنمىز. سىز قانچىلىك ئوقۇدىڭىز؟
- دىنى مەكتەپتە 3 يىل، پەننى مەكتەپتە 4 يىلچە ئوقۇدۇم.
- ھازىر نېمە كەسىپ بىلەن بولۇۋاتىسىز؟

مېھمان يىگىتنىڭ بۇ سۇئالىغا ئىرپان قىلچە تېڭىرقىماستىن قەشقەر يىگىتلىرىگە خاس چىۋەرلىك بىلەن جاۋاپ بەردى:

- ھازىرقى كەسپىم – يېتىمچى ۋە دەردمەنلەرگە يۆلەكچى، مۇھەببەت ئەھلىگە مۇقامچى، مەرىپەتكە كۆيىچى...

ئىرپاننىڭ چېچەنلىكى، چاقماقتەك زۇۋانلىرىدىن ھەيران قالغان مېھمان يىگىت قاتتىق ھاياجانلاندى – دە، زوقمەنلىك بىلەن يەنە سورىدى:

- بۇرادىرىم ئىسمىڭىز نېمە؟
- ئىرپان.

- ئىرپان... دەپ ئاستا تەكرارلاپ، ئاغزى ئېچىلىپ قالغان مېھمان يىگىت ئۇنىڭغا بارلىق ئىشتىياقى بىلەن باشتىن – ئاياق قاراشقا باشلىدى – دە، « ئىرپان » دېگەن ئىسمىنىڭ قويۇلغانلىقىغا ھەيرانۇ ھەۋەس بىلەن قىزىقىپ قالدى ۋە دېدى:

- دوستۇم، ئىسمىڭىزگە مەستلىكىم كېلىۋاتىدۇ. بۇ شەرەپلىك نامنى قانداق ئۇلۇغ بىر زات قويغان بولغىيدى؟

ئىرپان بىر تۈرلۈك قىزاردى ۋە كۈلدى. چۈنكى مېھمان يىگىتنىڭ سۆزلىرى ئۇنى بەك ھاياجانلاندۇرغان ئىدى. بۇ چاغدا ئىرپاننىڭ قەلبىدە: بۇ ئىسىمنى قانداق زات قويغانلىقىنى سوراۋاتقان ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ بەلكى شۇنداق بىر زات بولسا كېرەك... دېگەن بىرتۇيغۇ پەيدا بولماقتا ئىدى. ئۇ يىگىتكە بۆلەكچە تىن ئىلتىپات بىلەن تىكىلىپ، مۇلايىملىق بىلەن دېدى:

- بۇ ئىسىمنى ئۇستازىم تەۋپىق ئەپەندىم قويۇپ قويۇۋىدى...

مېھمان يىگىتنىڭ ئەقىل ئەينىكىدە، شۇ تاپتا، مۇشۇ ئىككى خىل ئىسىم ئۈستىدە تەپەككۇر چوغلىرى ياناماقتا ئىدى.

مېھمان يىگىتنىڭ چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىمۇ، سۆزلىرىمۇ ئۇنىڭ ئۆتكۈرلىكىگە ۋە ئىرپاننىڭ قىياسەن تۇيغۇ تەسەۋۋۇرىغا گۇۋاھلىق بىرىپ تۇراتتى.

- مېھمان ئۆزلىرى نەدىن كېلىۋاتىدىلا، ئىسىم شىرىپلىرى نىمە؟ - ئىرپان سورىدى.

- ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتىمەن، ئىسمىم – لۇتپۇللا.

مېھماننىڭ جاۋابى بىلەن تەڭلا ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرغان ئىرپان قولىنى سىقىپ دېدى:

- سىزنىڭ قەشقەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغىنىڭىزنى چىن قەلبىمدىن تەبرىكلەيمەن. شېئىرلىرىڭىزنى ئوقۇپ، داڭقىڭىزنى ئاڭلاپ، بىر كۆرۈشنى ئارزۇلاپ يۈرگەن ئىدىم. سىز بىلەن دىدار كۆرۈشكىنىمگە بەكمۇ خۇشمەن.

- بۈگۈن مەنمۇ ئىنتايىن خۇشال – لۇتپۇللا. - بۈگۈن بەك خاسىيەتلىك بىر كۈن بولدى.

لۇتپۇللا ئىرپانغا زوقمەنلىك بىلەن قاراپ:

- قېنى يىگىت، ئەمدى بىرەر پەدە مەرپەت مۇقامىڭىزدىن بەھرىمەن بولساق قانداق؟ - دىدى.

ئىرپان دەرھاللا راۋابىنى ئېلىپ، يۇقىرى ھاياجان بىلەن ناخشا باشلىدى:

زىمىستان كۆرمىگەن بۇلبۇل،
باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس.
رىيازەت چەكمىگەن ئاشىق،
ۋاپانىڭ قەدرىنى بىلمەس...

راۋاپنىڭ ساداسى ساماۋەرخانىنى چاك كەلتۈرۈش بىلەن قەشقەرنىڭ قەلبىنى تىترىتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

قەشقەر باھارىنىڭ گۈزەللىك پەيزىدىن ھوزۇرلانغان شائىر بىر ئاز ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن ئىرپانغا:

- مەن يەر بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى بىلەن كەلدىم. بىر – ئىككى كۈن ئىچىدە تاققا كېتىمىز. سىزنىڭ ھەمسەپەر بولۇپ بېرىشىڭىزنى تەكلىپ قىلىمەن، قانداق خالامسىز؟ - دېدى.

ئىرپان بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ھامان خۇشاللىقىدا ھاياجىنىنى باسالماي قالدى. بىراق، شەمشىدىننىڭ بېشىدىكى قىيىنچىلىق، چولپانغا بولغان ئىشتىياق ئويىغا سىلىپ قويىدى. ئۇ، بىردەم جىم تۇرۇپ قالدى.

لۇتپۇللا ئىرپاننى « ئاتىسىنىڭ ئالدىدا تەڭقىس بولۇۋاتسا كېرەك » دەپ ئويلىدى – دە، دەرھال شەمشىدىنگە ئىلتىماس قىلدى:

- ئاتا، ئوغۇللىرى مەن بىلەن ھەمرا بولۇپ، سەپەر قىلىپ كەلسە قانداق؟ راقىتمۇ ئانچە ئۇزۇن ئەمەس، كېيىنچە، توي – تۆكۈن بولۇپ قالسىمۇ پۇل كېرەككۇ؟

« ئوغۇللىرى »، « توي ــ تۆكۈن » دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئىرپان ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى. ئۇ، بەك ئوڭايسىزلىنىپ، يۈزى ئېچىلمىغان قىزدەك ھۆپپىدە بولۇپ، يەرگە قارىۋالدى. ئۇقۇشماستىن لۇتپۇللانىڭ ئېيتقان ئىككى سۆزى شەمشىدىنگە تېخمۇ باشقىچە تۇيۇلدى. ئۇ: « چولپان بىلەن ئىرپان توي تەييارلىقىدا ئىكەن ــ دە... » دېگەنلەرنى دەرھال كۆڭلىگە كەلتۈرگەن ئىدى.

ـ ئىرپان ــ مېنىڭ شاگىرتىم، ئەپەندىم، بېشىمغا ئەلەم ــ كۈلپەت كەلگەندە يېقىندىن يار ــ يۆلەك بولدى. ئۆز ئوغلۇمدەكلا قارىشىپ كەلدى. ئۆزلىرىنىڭ بۇ بالا ھەققىدىكى ياخشى نىيەتلىرىگە مەنمۇ قېتىلىمەن، ئەپەندىم، ئەمما قانداق قىلىشنى ئىرپاننىڭ ئۆزى بىر نېمە دىسۇن، ـ دېدى شەمشىدىن.

« ئوغۇللىرى »، « توي ــ تۆكۈن » سۆزلىرىنى دەپ قويغىنىغا لۇتپۇللانىڭ ئۆزىمۇ ئوڭايسىزلانماقتا ئىدى. ئۇ دەرھال سۆزنى يۆتكەپ، ـ شاگىرت ئۈچۈن ئۇستامۇ ئاتا، بەلكى توققان ئاتىدىنمۇ قەدىرلىك ئاتا، ئىرپان ئۇزۇنغا قالمايلا قايتىپ كېلىدۇ، ـ دېدى.

ئىرپاننىڭ كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى بالىخانا روجىكىدىن ئاڭلاپ تۇرغان چولپاننىڭ تاقىتى تاق بولۇپ، يۈرەكلىرى ئوت ئالماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ئاھۇ كۆزلىرىدىن ياش مونچاقلىرى تاراملاپ تۆكۈلۈشكە باشلىدى. ئۇ بېشىدىكى داكا روملىنى چۆرۈپ تاشلىدى ــ دە، بالىخانا دەرىزىسىنىڭ ئىككىلا قانىتىنى ئېچىۋەتتى.

قۇياشنىڭ ئالتۇن زەررىلىرى ئۇنىڭ نۇرلۇق مەڭزىدە جىلۋە قىلىپ، ئاق سۇزۇك رۇخسارىنى ئاجايىپ راۋانلاشتۇرماقتا ئىدى.

ئايرىلىش ئازابىغا تاقەت قىلالمايۋاتقان بۇ ئاق كۆڭۈل قىز ئۆز ئۆمىدىنى ئىنىسى پەخرىدىننىڭ نامى ئارقىلىق دادىسى شەمشىدىنگە ئۇنلۇك ئېيتتى:

ـ دادا، ئۇكام ئىرپان ئاكام ماڭغۇزمايلى، دەپ يىغلاۋاتىدۇ.

ئاڭلانغان بۇ يېقىملىق ئاۋاز ئىرپاننى دەرھال دەرىزىگە داخىل قىلدى ــ دە، مۇھەببەت نۇرى بىلەن چاقنىغان كۆزلەر ئۇچرىشىپ، ئوتلۇق ۋۇجۇتلاردا ھارارەت كۈچىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى.

مېھماندىن ئۇيالغان ھايالىق قىز ھۆپپىدە قىزاردى ــ دە، سەرھاللا روجەكتىن يانغا داجىۋالدى.

بەشىنچى باپ

1

ياز دۆلەت، قىش مەينەت » دېگەندەك، مانا ھەش ــ پەش دېگىچە زىمىستان باشلىنىپ كەتتى. قول ئىلكىدە يوق نامراتلارنىڭ بېشىدا تۇرمۇش غېمى كۆچىيىپ، ھامماملاردا، ناۋايخانىلارنىڭ ئەتراپىدا دۈگدىيىشىپ يۈرۈشەتتى.

قىشنى چىقىرىش شەمشىدىننىڭ ئائىلىسى ئۈچۈن تېخمۇ قىيىن بولماقتا ئىدى. ئىرپاندىن ئايرىلغاندىن كېيىن ساماۋەرخانا روناق تاپالماي قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شەمشىدىن دەرت ــ ئەلەم دەستىدىن بارغانسىرى ئاجىزلىشىپ باراتتى. ئۇنىڭ بىردىن ــ بىر ئوغلى پەخرىدىننىڭ تاڭغان سۇنۇغى تۈزۈك تۇتماي، تېخىچىلا بالىخانا ئۆيىدە نىمجان ياتاتتى.

« يازنىڭ تېزىگى قىشتا دورا » دېگەندەك، كىچىك قىز جەملەمنىڭ تەرگەن تېزەكلىرى ئەمدى قىش قىينچىلىدا قالغان ئائىلىگە بىردىن ــ بىر يېقىلغۇ بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ھماتسىز بۇ ئائىلىگە ئەمدى بۆلەك چارە يوق ئىدى.

شەمشىدىن ھەتتا تىزەكنىمۇ ئاياپ، تولا چاغلاردا بالىخانا دەرىزىسى يېنىغا كېلىۋېلىپ، ئاپتاپ سۇنۇپ مىسكىن ھالدا ئولتۇراتتى. بىراق، « قىشنىڭ ئاپتىپى دۈشمەننىڭ كۈلكىسىچىلىك » دېگەندەك، ئانچىمۇ جانغا دال بولالمايتتى.

مۇشۇنداق ئېغىر پەيتلەردە چولپان ھەر دەملا دادىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشنى ئىزلەيتتى. ئۇ، روجەك تۈۋىدە مۈكلىنىپ ئولتۇرغان دادىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ:
- دادا، مەن ھېيتكارغا بېرىپ دوپپا سېتىپ كېلەي، ئۆيدە يا ئۇن، يا ياغ يوق، - دېدى.
شەمشىدىن بېشىنى كۆتىرىپ، قىزىنىڭ باش - ئايىغىغىچە بىر قاراپ « ئۇھ!» دەپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋالغاندىن كېيىن ئۇن چىقارماي ئولتۇردى.
- دادا! - دەپ، يەنە تەكىتلەيتتى چولپان.
- بېشىڭغا تارتقىدەك ياغلىغىڭ يوقمىدى بالام؟ تالا - تۈزگە ئاشۇنداق چىقساڭ خالايىق نېمە دەر، قىزىم؟
- بېشىمدا ئاددى بولسىمۇ ياغلىق تۇرۇپتىغۇ؟
چولپان ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئېغىرچىلىقنى دادىسىغا ئوچۇق دېدى. بۇنى ئاڭلاپ، شەمشىدىن كۆزىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ، جىمىپ كەتتى. چولپانمۇ قېشىدا ئولتۇرغىنچە خىيال سۈرۈپ، يا قولى ئىشقا بارمىدى، ياكى دادىسىدىن نېرى بولالمىدى. مۇسىبەت كۈنلىرىدەك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقاندا ئىشىك ئۇرۇلدى.
بالىخانىدىن ئىلدام چۈشكەن چولپان ئىشىكنى ئاچتى.
- ئەسسالام قىزىم، سىزگە خۇش خەۋەر!
50 ياشلار قارىسىنى ئالغان ئايال كۈلۈپ كىرگەن پېتى چولپاننى قۇچاقلاپ، مەڭزىگە سۆيۈپ كەتتى. ئايال يەنە سۆزىنى تەكرارلىدى:
- سىزگە جاھانچە خۇش خەۋەر ئەكەلدىم. ماڭا نېمە سۆيۈنچە بېرىسىز؟
چولپان ئايالنىڭ سۆزلىكىگە ئىشەنەتتى. ئۇنىڭغا مۈڭ - زارىنى تۆكۈپ، ئىچ - قارىنى بوشىتىۋالاتتى. ئايال ئەسلىدە پەخىردىنىنىڭ سۇنۇقنى ساقايتىش ئۈچۈن ئىرپان باشلاپ كەلگەن ئۇستا تېڭىقچى ئىدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ ئىككى ياشنىڭ ئارىسىدا ۋاپادار بىر ئانا بولۇپ قالغان ئىدى. شۇڭا چولپان « خۇش خەۋەر » نىڭ تېگى - تەكتىگە دەرھال يەتتى - دە، مەڭزى ۋىلىلدە قىزىرىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىغا ئوت تۇتاشقاندەك بولۇپ، يۈرەكلىرى سىماپتەك ئويناپ كەتتى. لېكىن ئۇ، يەنىلا بىلمەسلىككە سېلىپ:
- ئانا، قانداق خۇش خەۋەر، ئاۋال دېسىلە، سۆيۈنچە سىلىدىن ئايلانسۇن، - دېدى ۋە ئۇنىڭ قولىغا ئاستا پىچىرلاپ قويۇپلا ئىتتىك بالىخانىغا چىقىپ مارلىدى. ئۇ دادىسىنىڭ پىشىن نامىزىغا ئولتۇرغانلىقنى كۆردى - دە، دەرھال ئارقىسىغا قايتتى. « خۇش خەۋەر»نى ئاڭلاش تەقەززالىقىدا بالىخانا پەلەمپەيلىرىدىن يىقىلىپ چۈشۈشكە تاس - تاماس قالدى.
- دادام نامازدا ئىكەن، ئانا، ئاڭغىچە ئىككىمىز سۆزلىشىپ تۇرايلى، قېنى دېسىلە قانداق خۇش خەۋەر؟
- ياق، ياق، ئاسانلىقچە دېمەيمەن، ئاۋال سۆيۈنچىسىنى دېسىلە قىزىم؟
- ماقۇل ئانا، سىلە نېمە دېسىلە شۇ.
ئايال بۇ يېتىم قىزنى بۇنىڭدىن ئارتۇقچە ئىنتىزار قىلماسلىقنى ئويلىدى - دە، خۇش خەۋەرنى يەتكۈزدى.
ئىرپان بۇ ئۆيگە 200 كويچە نەق پۇل، چولپانغا « مەخسۇس خەت » ئەۋەتكەن ئىدى. چولپان خۇشاللىقىدا قىن - قىنىغا پاتماي قالدى. بولۇپمۇ خەت ئىچىدىكى سۆيگۈ قوشاقلىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ قەلبىدە ئۈمىد شاملىرى يانغان ئىدى:
يازدىم بۇ سالىمىنى،
«شەيدۇللا» دېگەن تاغدىن ؛

كۈن – تۈن كۆيمەن ئوتتا،
ئاشۇ ئايرىلغان چاغدىن.

ئاسمانغا قاراپ ئاخشام،
چولپان ئىزلىدىم تاڭدا.
بىلمەي يۈرىكىم قاپتۇ،
ساماۋەردىكى داغدا.

ئاھۇنىڭ كۆزى ئويناق،
سىزنىڭ كۆزىڭىز شۇنچە ؛
قانداق تۆگگەي كۈنلەر،
بىز قايتىپ كۆرۈشكىچە.

چولپان هارارەتلىك هاياجان هوزۇرىدا قوشاقنى ئوقۇپ تۈگەتتى – دە، ئۇنى ئېلىپ كەلگۈچىنى چىڭ قوچاقلاپ پىشانىسىگە قايتا – قايتا سۆيۈپ كەتتى ۋە چىن قەلبىدىن مىننەتدارلىق ئىزهارلىدى:

- رەھمەت ئانا، سىلى بىزگە ئۈمىد چىرىقى يەتكۈزۈپ كەلدىلە، دىلى سۇنۇق، روهى پەرىشان دادامنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن بۇ خۇش خەۋەرنى ئۆز ئېغىزلىرى بىلەن ئېيتسىلا...

چولپان ئايالنى باشلاپ بالىخانىغا چىققاندا شەمشىدىن نامىزىنى تۈگىتىپ، يەنە شۇ روجىكى تۈۋىدە دۈگدىيىپ ئولتۇراتتى. سالامدىن كېيىن ئايال ئىرپاننىڭ خەت – خالتىسىنى ئىككى قوللاپ سۇندى.

هايالىق چولپان بولسا، بۇ چاغدا بىر باهانە بىلەن ئىشكىنىڭ سىرتىغا چىقىپ، ئاستا مارىلاپ دادىسىنىڭ هالىتىنى كۈزەتمەكتە ئىدى. ئايال بولسا كارىۋاتتا ياتقان پەخرىدىنىنىڭ ئۇستىخىنىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى.

شەمشىدىن ۋاپادار ئوقۇغۇچىسى ئىرپاننىڭ خېتىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ، ئۇزۇن دۇئا قىلدى ۋە بىردىنلا تېتىكلىشىپ كەتتى. بۇ نىجاتلىق خەۋەرنى يەتكۈزۈپ كەلگەن كىشىگىمۇ چىن قەلبىدىن چەكسىز ھەشقاللا – رەھمەت ئېيتتى. ئارقىدىن:

- « ئاقىللاردىن ھۆرمەت يانار، نادانلاردىن كۈلپەت يانار » دېگەن ئۇلۇغلارنىڭ سۆزى بەرھەق راست ئىكەن. « مەنسەپ گۆرگە يېقىن، مەرىپەت گۈلگە » دېگەن دانىشمەنلەرنىڭ سۆزىمۇ بەرھەق ئىكەن. ئىلاهىم ئىرپاننىڭ بېشىنى ئامان، مۇشكۇلىنى ئاسان قىلسۇن، - دېدى هاياجانلىنىپ.

شەمشىدىنىنىڭ سۆزى ئاخىرلىششىغا چولپانمۇ هېچنىمنى بىلمىگەن قىياپەتتە كىرىپ كەلدى.

- ئىرپان ئاكاڭ پۇل ئەۋەتىپتۇ، قىزىم – دېدى ئاتا پۇلنى سۇنۇپ.

چولپان هۆپپىدە قىزاردى.

2

چولپاننىڭ قولى ئەپچىل بولۇپ، تۇرمۇشنى تېجەشلىك بىلەن باشقۇراتتى. « بار دەپ تۈكمەيتتى، يوق سەپ كۆپمەيتتى. »

ئىرپاننىڭ « شەيدۇللا » دىن ئەۋەتكەن خالىسانە ياردىمىمۇ ئۇلارنىڭ يوقسىزلىق يۈكىنى خېلى دەرىجىدە يەڭگىللەشتۈرگەن ئىدى.

شەمشىدىن بولسا ئۆز ئېتىقادى بويىچە « قانائەتنىڭ ئاستى ئالتۇن » دەپ، « بارنى ئايىماي، يوققا كايىماي » كۈن ئۆتكۈزەتتى.

براق، « يېتىپ يېپىشكە تاغ توشماپتۇ » دېگەندەك ئىرپاندىن كەلگەن خېمىرتۇرۇچمۇ سوزۇلغان قىشنىڭ سەرپىياتىغا سەرمايە بولالمايتتى. باش باھار كەلگەن بولسىمۇ جانغا تېگىدىغان سوغاق شامال كۈندە دېگۈدەك كۆكۈلنى بىزار قىلاتتى.

ساماۋەرنى ھېلىغىچە يۇرۇشتۇرۇپ كېتەلمەيۋاتقان شەمشىدىن ھامان ئىچى تىت - تىت بولۇپ يۈرەتتى.

- « قەشقەرنىڭ قىشى ئاز، سوغىقى ئەتىياز » دېگەن راست - دە، مانا قارىمامدىغان جۇدۇننى ؛ يە قول ئىشقا بارمايدۇ، دەيتتى ئۇ ۋە پات - پاتلا مۇشۇ سۆزنى تەكرارلايتتى.

ئالتۇن قەرزنىڭ قىستىشى ئۇنىڭ بېشىنى خۇددى تۇگمەن تېشىدەك بېسىپ، يۈرىكىنى ئەزمەكتە ئىدى. ئۇ، ۋاقىتتىن بۇرۇن ھالىدىن كېتىپ، يۈزلىرىگە قاتمۇ - قات قورۇق چۈشۈپ، تېنى بوشاشماقتا ئىدى.

بىر كۈنى، ئۇ ھەسرەت ئىچىدە مۈكۈلۈنۈپ يالغۇز ئولتۇرغان چاغدا، توساتتىنلا كارۋان بېشى نەسرىدىن ھېلىقى سەللىلىق ساقالنى باشلاپ كىرىپ كەلدى.

ئۇلار، سالامدىن سۆكرە، بارغان پېتى تۆردىن ئورۇن ئېلىپ ھاكاۋۇرلارچە ئولتۇردى. نەسرىدىن بوگۈن بېشىغا سۆلەتلىك تۆلكە تۇماق، ئۇچىسىغا ئۇزۇن تېرىكە چاپان، پۇتىغا خۇرۇم ئكتۇك كىيىپ، چاپىنىنىڭ ئۇستىدىن گۈل بىلەن كەشتىلەنگەن ئەنجانچە چىكەن رومال باغلىۋالغان ئىدى. رومالنىڭ ئارقا تەرەپتىكى ئىككى ساغرىسىغىچە بېسىپ تۇراتتى.

شەمشىدىننىڭ كۆزلىرى ئالاق - جالاق بولۇپ، ئەزايىنى غۇژژىدە تىترەك باستى - دە، پەگادا ئۇن چىقارماي قېتىپلا قالدى.

- پىقىر تىجارەت بىلەن يىراق سەپەردىن يېقىندىلا كېلىشىم، كەلسەم قەدىناس خوتۇنۇم قازا قىلىپ ئۇ دۇنياغا كېتىپتۇ... - دېدى نەسرىدىن سۆز باشلاپ.

نەسرىدىننىڭ سۆزى ئاياقلاشماستىنلا موللا سۆز قىستۇردى:

- ئەلھۆكمىللا، شۇنداق بولدى، ئادەمنىڭ جېنى قاش بىلەن كىرىپىك ئارىلىغىدىلا. بىر تىنىقتىن قالدۇقمۇ، تۇگىگىنىمىز شۇ، « جان بار يەردە قازا بار » ئەمەسمۇ؟

- ھە... ھىم... ھېلىقى ھىندى سودىگەرلىرى ئالتۇن قەرزىمىزنى كۈندە دېگۈدەك سۈيلەپ جېنىمغا تېگىۋاتىدۇ. شۇنى بويىنىمىزدىن ساقىت قىلىۋەتمىسەك بولماسمىكىن، تەقسىر - دېدى كارۋان بېشى نەشتەر تىلى بىلەن.

شەمشىدىن مۈكۈلۈنۈپ ئولتۇرۇپ دەيتتى:

- ھازىر مېنىڭ تۇرغان تۇرقۇم مۇشۇ، مېنىڭ قەرىز تۆلىگۈچىلىكىم يوق، تەقسىر.

نەسرىدىن ئارقىسىغا بىر غادىيىۋېلىپ، تەكەببۇرانە تەلەپپۇزدا دېدى:

- « بېرىپ يامان بولغىچە، بەرمەي يامان بول » دېگەن راست ئىكەن - دە، تەقسىر، « نىسى بەرگەننىڭ ھالى خاراپ، قالۇر دەپتىرىگە قاراپ » بولىدىكەنمەن - دە!

ئارقىدىنلا موللام خۇشامەت بىلەن سۆز قىستۇرۇپ:

- نەسرىدىن باي توغرا ئېيتىدۇ، تەقسىر، « ئېلىشتا ھاي - ھاي، بېرىشتە ۋاي - ۋاي » دېسەك بولمايدۇ - دە! - دېدى.

بۇ سۆزلەرنى شەمشىدىن ئىرەنسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى. براق، نەسرىدىننىڭ قورسىقىدا يەنە باشقىچە جىن بارلىقىنى ئۇ تېخى بىلمەيتتى. نەسرىدىننىڭ ئۆزىمۇ ھازىرچە بۇنى ئېغىزدىن چىقىرىشقا پېتىنالمىدى - دە، ئاخىرىدا:

- بولىدۇ، تەقسىر، بىز بۇگۈنچە يېنىپ تۇرايلى، لېكىن « ئالماقنىڭ بەرمەكى بار، چىقماقنىڭ چۈشمەكى » - دېدى - دە، ئۇزاپ مېڭىشتى.

ئالتىنچى باپ

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى شەمشىدىنىنىڭ روھىي ھالىتى بۆلەكچىلا ئۆزگىرىپ، « كېچىسى جۆيلۈگەك، كۈندۈزى سۆزلىگەك » بولۇپ قالدى، ئۇ، ئازاپتا بۇكچۇلگەن ئىدى.

« ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك » دېگەندەك، ئەھۋالنىڭ تېگى – تەكتىنى بىلمىگەن بەزى ئادەملەر ئۇنى « شەمشىدىن سەۋدايى » دەپ زاڭلىق قىلىدىغان بولدى. راست، دىمىسىمۇ ئۇ ھازىر دەرت – ئەلەم دەستىدىن سەۋدايى بولۇپ قالاي دېگەن ئىدى، بولۇپمۇ كېيىنكى كۈنلەردىن بۇيان كېچىسى « ئوغرى يولدا قويار، قاراقچى چۆلدە » دەپ جۆيلۈپ، نالە – پەريات قىلاتتى.

بۈگۈن كېچىدىمۇ ئاشۇنداق پەرىشان چۈش كۆرۈپ، قارا بېسىپ ئويغاندى – دە، كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزدى:

... « ئەنە دەھشەتلىك لاداخ يولى...، ئىككى تەرىپى ئاسمان – پەلەك ئېگىز تاغ، ئوتتۇرىسى ھاڭ – جىلغا، قوقۇنچلۇق قاراڭغۇ، قاياقتىندۇر بىر تۈركۈم قاراقچىلار خەنجەرلىرىنى يالاڭلىتىپ، قۇيۇندەك كېلىۋاتىدۇ. ماللار بۇلاندى، دەھشەت، خۇدايىم جېنىمىزغا پاناھ بەر! پاناھ بەر! »

شەمشىدىن مۇشۇنداق جۆيلۈپ ئۇخلىيالمايتتى. ئەتىسى يۈز – كۆزلىرى ئىششىپ، كالپۇكلىرى قوقاق يارىسى بىلەن قاپلىنىپ كېتەتتى دە، بىھوش بولۇپ ئىڭراپ ياتاتتى.

ئۇ، ئۆزىنىڭ بۇ روھىي ئازابىنى « باللىرىنىڭ دىلى بەرھەم يىمىسۇن » دەپ، يەنىلا يوشۇرۇن ساقلايتتى، شۇڭا چولپان كۆپ چاغلاردا دادىسىدىن خاتىرجەم بولۇپ، خېلى ئۈمىدۋار ئىدى. ئۇ پەقەت ئىرپاننىڭ ئوتىدىلا ئۆرتىنەتتى. ئۇ ھەر كېچىسى باشقىچە شېرىن چۈشلىرى بىلەن راھەتلىنەتتى. تەكىيگە بېشىنى قويا – قويمايلا ئىرپاندىن كەلگەن قوشاقنى ئېسىگە ئالاتتى - دە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى گۈلخان بولۇپ ياناتتى.

مېنى ھەم ئائىلىمىزنى چوقۇم ئىرپان قۇتقۇزىدۇ، دەيتتى ئۇ، ئۆزىنىڭ مۇھەببىتىگە ئىشەنچ باغلاپ، مۇشۇنداق چىن رىشتە بىلەن چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن ئۇنىڭ يۈرەك تومۇرلىرىدا، سېھىرلىك سۆيگۈدىن مادار ئالغان ئىسسىق قان جۇش ئۇرۇپ، كۈچلۈك ئىسيات قىلاتتى. گاھىدا ئۇنىڭ خىيال قۇشى مۇھەببەت ۋادىلىرىدا ئۇچقاندەك، ئىرپان بىلەن راھەتلىنىپ سەيلىدە يۈرگەندەك شېرىن ھېسلار قۇچىقىدا ئۈزەتتى. گاھىدا ئىشق ھارارىتىدىن ۋۇجۇدى قىزىپ كېتەتتى – دە، بىردە ئوڭغا، بىردە سولغا ئەۋرىشىمدەك تولغىناتتى. ئۇيقۇسى كەلمىگەنسېرى تال – تال چاچلىرىنى بىر بۇزۇپ، بىر ئۆرۈپ ئويناپ ياتاتتى.

ئاتۇش تاغلىرىدىن ئۇرغۇغان شوخ شاماللار بەشكېرەم باغلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، گۈزەل قەشقەرنىڭ مىسكىن بىر بالىخانىسى دەرىزىسىدىن كىرىپ چولپاندىن ئىبارەت بۇ غەمگۇزار قىزنىڭ كەڭ پىشانىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ماڭلاي چېچىنى خۇددى مايسىنى تەۋرەتكەندەك يەلپۈپ تارايتتى.

روجەكتىن قىيپاش چۈشكەن تولۇن ئاينىڭ ئالتۇن شولىسى ئۇنىڭ سۇمبۇل چاچلىق سىياقىغا تېخمۇ گۈزەللىك ھەسسىنى قوشۇپ، ئۇنى بەئەينى بۈيۈك راۋاق ئۈستىدە سوزۇلۇپ ياتقان ھۆر – پەرى سىماسىغا ساھىپ قىلاتتى.

چولپان ھەر ئەتىگىنى ھەممىدىن بالدۇر ئويغىناتتى – دە، تەشتەكتىكى گۈللىرى بىلەن مەلىكە بولاتتى.

« خىيال كېچىدە ئېچىلار، گۈل سەھەردە » دەيتتى ئۇ. دىمىسىمۇ ھازىر ئۇنىڭغا خىيال بىلەن گۈل ئەمەك ئىدى.

قىش كېتىپ، ئىللىق باھار كېلىشى بىلەن شەمشىدىن ئاغرىقچانلىقىغا قارىماي، ساماۋەرنى قايتىدىن ئىشقا سېلىش كويىغا چۈشتى.

« قانچىلىك ئۇخلىساڭ، شۇنچىلىك ئاچ قالىسەن » دەپ ئۆز ئۆزىنى قامچىلايتتى ئۇ.

چولپان بولسا ئىرپانغا مەنزۇر كەلگەندەك دوپپا كويىدا گۈل نۇسخىلىرىنى تاللاش بىلەن بەنت ئىدى.
- ئاچاڭ دوپپىسىنى تىكىۋەرسۇن قىزىم، - دىدى شەمشىدىن جەمىلەگە، - ئىككىمىز بولساقمۇ مىدىرلىغاچ تۇرايلى.
باھار كىرگەندىن كېيىن راست دېگەندەك شەمشىدىن خېلىلا ئۈمىدلىك بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئارىلاپ:
« ئۈمىد ياشنىتىدۇ، غەم قاخشىتىدۇ » دەپ جەمىلەنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ساماۋەر ئىشىغا ئۇنى ھەمكارلاشتۇرماقچى بولاتتى.
شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىر ئاخشىمى شەمشىدىن خىيال بىلەن ئولتۇرغان بىر پەيتىدە، تالادىن قېرى كىشىنىڭ قاتتىق يۆتەللىرىگە قوشۇلۇپ ئايىغ ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە ئىشىكمۇ ئۇرۇلدى. بۇ چاغدا بالىخانىدىن چۈشكەن چولپان تۆۋەنكى ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا تۇرغان چوڭ ياشلىق بىر ئەر، بىر ئايال كىشىگە ئۇچراشتى، ئايالنىڭ قولتۇقىدا بىر يوغان داستىخان بار ئىدى.
شەمشىدىن كېلىپ ئىشىكنى ئاچتى - دە، « مېھمانلار » نى ئۆيىگە تەكلىپ ئەتتى. چولپان قورۇنۇپ، بالىخانىغا چىقىپ كەتتى.
بۇ كەلگەن مېھمانلار خۇددى « ئاختامنىڭ چالمىسى يامان، ئادەمنىڭ لالمىسى » دېگەندەك، نەسىرىدىن كارۋان بېشىنىڭ چولپان ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئەلچىلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ رەپتارىنى كۆرگەن ھامان ئاتا - بالىنىڭ تەڭلا ئەرۋايى ئۇچتى. چولپاننىڭ پاك ۋە غۇبارسىز قەلبىنى بىر دەمدە يەنە ئېغىر غەشلىك باستى.
ئۇ، بىر ئازدىن كېيىن ئەس - ھوشىنى يىغىۋېلىپ:
توختا، « دۈشمەننى كۈندۈزى ئويلا، كېچىسى پايلا » دېگەن ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ سۆزى بىكار بولمىسا كېرەك، دىدى ئىچىدە.
ئۇ، يېنىك قەدەم ئېلىپ، پەلەمپەيدىن ئاستا پەسكە چۈشتى ۋە بايىقى « مېھمانلار » كىرىپ كەتكەن ئۆينىڭ ئىشىكىگە قۇلىقىنى ياقتى:
- تەقسىر، بۇگۈن ھوزۇرلىرىغا، - دەيتتى سەللالىق ساقال سانىنىڭ قۇيرۇقىدەك كەڭ پومپايغان ساقىلىنى قول بارماقلىرى بىلەن تاراپ ۋە قاپاقتىن سۇ قۇيۇلغاندەك ناسازكۈلۈپ، - ئەلچىلىك ئۈچۈن كېلىۋاتىمىز، مانا، بۇ، نەسىرىدىن كارۋان بېشىنىڭ داستىخنى. ئۆزلىرىگە مەلۇم بولغىنىدەك، كارۋان بېشىنىڭ قەدىناس خوتۇنى قازا تاپقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ مال - دۇنياسى قارىغۇچىسىمۇ بولمىغاچ چېچىلىپ يېتىپتۇ. شۇڭا بىزنىڭ خالىس مەھلىھەتىمىز بويىچە، چولپان قىز ئاشۇ مال - دۇنياغا ئىگە بولسا، مادامىكى، « بۇغدايىنىڭ باھانىسىدا قارمۇق سۇ ئىچكەن » دەك، جاناپلىرىمۇ غۇربەتتىن بىر يولى خالاس تېپىپ، ئالتۇن قەرزلىرىمۇ بويۇنلىرىدىن ساقىت بولۇپ كېتىدۇ، ئەمەسمۇ؟ ئەلچى دەللالنىڭ بۇ چايان سۆزلىرىنى ئىشىك سىرتىدا تۇرۇپ، خۇپىيانە ئاڭلاۋاتقان چولپاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى تىكەنلىشىپ، ئۆزىنى باسالماي قالدى. شەمشىدىن تېخىمۇ كۈچلۈك غەزەپكە كەلدى - دە، ئاچچىق تەنە بىلەن:
- « بوزەكنى بوزەك قىلمىسا، قىيامەتتە سورىقى بار » دېگەن تەمسىل راست ئىكەن - دە، تەقسىر. لېكىن « ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ » غانلىقىنى ئوبدان بىلىۋالدىم. مەن ئەمدى كەچكىچىلا « سالاغا كەتكەن قېرىندىشىم » بولۇۋەرمەيمەن، - دىدى.
ساقاللىق ئەلچى يەنە گەپ يورغىلىتىپ:
- تەقسىر، ئۆپكىلىرىنى بېسىۋالسىلا، « پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا تاشلاش » قا بولماس، « ئويناپ سۆزلىسەڭمۇ، ئويلاپ سۆزلە دىگەن گەپ بار - دە، دىدى.
- بولدى بەس، بۇرۇن ئالدانغانلىرىمىزمۇ يېتەرلىك، « ئىچىدىن ئۇرۇپ، ئۆپكىسىنى قاقماقچى » بولغان قاپقانغا ئەمدى دەسسىمەيمەن. بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بىزگىمۇ ھەققەت چىرىقى يېنىپ قالار.

شەمشىدىن سۆھبەتنى ئۈزۈپ تاشلىماقچى بولۇۋىدى، لېكىن « جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا » بولغىنىدەك، كارۋان بېشىنىڭ بۇ لالىملىرى خۇجايىنىدىن كەلتۈرۈۋالىدىغان « نەپ » تىن مەھرۇم بولماسلىق ئۈچۈن، رودۇپايلىق قىلىپ، بېزىرىپ تۇرۇۋالدى:

- تەقسىر، « ھەقىقەتلىرىنىڭ دەستىسى ئالتۇنغا بېكىتىكلىك »، ئۆزلىرىنى تۇرۇۋاتقان ئۆي بىلەن ھەقىقەت ئوردىسىنىڭ ئارىلىقى بەك يىراق، مېنىڭچە، تەتۈرلۈك قىلماي، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلسىلە ئوبدان بولاتتىمىكىن؟

- ھەممىنى چۈشەندىم، چۈشىنىۋاتىمەن. ئەلەم ئۇستىخاندىن ئۆتۈپ، جان ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان ھازىرقى پەيتىمدە تېخىمۇ چۈشىنىۋاتىمەن. ماڭا ئەمدى «ھاقارەتلىك كۈنۈمدىن، سائادەتلىك ئۆلۈم ئەلا.» مەن ھەرگىزمۇ مەسۇمە قىزىمنى ئوتقا ئىتتىرىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇۋاللىق دەردىنى تارتالمايمەن.

ئىشىنىڭ چېكىگە چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى پەملىگەن سەللالىق ساقال پاسكارىغا چۈشۈپ، كۈچۈكلەنگىلى تۇردى:

- بىز بىر – بىرىمىز بىلەن ئېقى كېلىشمەيدىغانلاردىن ئەمەس، تەقسىر، بىز بۇ ئىشلارنى كېيىنچە يەنە سۆزلىشەيلى، خەير، ئامان بولسىلا،تەقسىر.

ئەلچىلەر داستىخاننى قالدۇرۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، شەمشىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ:

- داستىخان قايىسى تەرزىدە كەلگەن بولسا، يەنە شۇ بويىچە قايتىپ كەتسۇن، - دېدى. « قايناق سۇ ئىچ، كۆڭلۈڭ تىنچ،» كۆڭلۈم بۇنىڭدىن كېيىن خاتىرجەملىكنى خالايدۇ.

شەمشىدىننىڭ دەككىسىدىن ئەلچىلەرنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى – دە، كېيىن يەنە قانچە قىلسىمۇ بولماي، كەلتۈرمىشنى قولتۇقلاپ سالپايغانلىرىچە ماڭدى.

يەتتىنچى باپ

1

ماي ئېيىنىڭ ئوتتۇرلىرى ئىدى.

ئۇزاق تارىختا ئىگە بۇ قەدىمىي شەھەر، مۇشۇ كۈنلەردە ياپ – يېشىل باھار لىباسىغا پۈركۈنۈپ، خۇددى سەلتەنەتلىك بۇيۇمدەك، ئاجايىپ گۈزەل بىر تۈسكە كىرگەن ئىدى.

شەھەرنى غەربىي شىمال تەرەپتىن ئوراپ، شەرقىي جەنۇپ تامان ئېقىپ ئۆتىدىغان مەشھۇر تۈمەن دەرياسى باھار مەۋسۇمىدىكى شاۋقۇنلىرى بىلەن ئەزىزانە قەشقەر شەھىرىنىڭ قايناق ھايات مۇزىكىسىغا ھېسسىياتلىق كۈي قوشۇپ تۇراتتى. دەريانىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى ھېساپسىز گۈزەل باغلار، بۇك – باراقسان ئورمانلار شەھەرنىڭ تەبىئىي گۈزەل مۇھىتىنى تېخىمۇ كۆركەملەشتۈرۈپ، كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى، كۆڭۈلنى بىئىختىيار ئۆزىگە مەھلىيا قىلاتتى.

بۈگۈن پەيشەنبە، ھېيتكار جامائەسى ئەتراپىدا، چوڭ – كىچىك رەستىلەردە قايناق ھايات جۇش ئۇرۇپ ئادەملەر توپى گويا دولقۇنسىمان ئاقاتتى. دەل چۈش بولغان مەزگىل. قوياش ئالتۇن نۇرلىرىنى تەكشى سەپمەكتە ئىدى.

بىر يىللىق تاغ سەپىرىنى كۆڭۈللۈك ئاياقلاشتۇرۇپ كەلگەن ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا مەغرۇر ۋە دەربەست قەدەم تاشلاپ، ھېيتكارنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى بىر بوشلۇقتا بېرىپ توختىدى.

- يۈرۈڭ، جان قورغانغا...

لۇتپۇللا ئەتەي ئىغىز ئېچىپ، ئىرپاننى غىدىقلىدى.

ئىرپان كۈلۈمسىرەپلا قويدى ۋە گەپنى بۇراپ:

- تاماق يەۋالمايمىزمۇ؟ - دېدى.

- جان قورغانىسىز، گېلىڭىزدىن تاماق ئۆتمەيدۇ؟ يا ئۆزىڭىز يالغۇز...
- چاقچاقلىرىڭىز قىزىق ھە، يوشۇرىدىغان ئىش يوق، بارساق بىللە بارىمىز. يۈرۈڭ ئەمسە...
سەپەردە ئىنچىكە ئۆچەيلىرىگىچە سىرداشقان بۇ ئىككى نەۋقىران يىگىتلەر قولتۇقلىشىپ ماڭدى. قاراقۇرۇم تاغلىرىدا ئۆز - ئارا ھال - مۇڭ بولۇپ يۈرۈش ئارقىلىق لۇتپۇللا شەمشىدىن ئائىلىسىنىڭ ئالتۇن تىرادىگىيسى ئاڭلىغان، شۇڭا ئېرپاننىڭ ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈشكە كۆچ چىقارغان ئىدى. ئىرپاننىڭ قولىدا ھازىر تويغىمۇ يەتكىدەك سەرمايە جۇغلانغان ئىدى.
شۇنداق قىلىپ ئۇلار بىر ئاشخانىدا ئوبدان تاماقلانغاندىن كېيىن، ئاندىن جان قورغانغا قاراپ يۈرەي - دە، ئەنجان كوچىسىدىكى بىر گەزمال دۇكىنىنىڭ ئۇدۇلىدا توختاپ سوغا - سالام ئۈچۈن نەرسە ئالماق بولۇشتى.
دۇكانلارنى ئارىلاپ، ھەممىسىگە لايىغىدا رەختلەر ئېلىنىپ بىر سومكىغا قاچىلاندى. ساماۋەرخانىنىڭ خاراپىزارلىقىنى كۆرگەندە، ئۇلار ھاڭقاتقىنىچە تۇرۇپلا قېلىشتى.
چەللە - باراڭ، ئوچاق ۋە تونۇرلار ۋەيران بولۇپ، ئوڭ تەرەپتە چالما - كېسەك پارچىلىرى، سول تەرەپتە بولسا كۆل، ئەخلەت ۋە چاۋا - چاتقاللار دۆۋلىنىپ ياتاتتى. ئىككى يىگىت بۇ ئالامەتلەرگە ھەيرانۇ - ھەلەسلىكتە قاراپ تۇراتتى. ئارىدىن ئانچە ئۆتمەيلا بۇ يەرگە ياندىش خالتا كوچىدىن كىيىملىرى جۇل - جۇل بىر قېرى دىۋانە چىقىپ كەلدى. يوغان بىر قارا ئىت ئۇنىڭغا قاۋاپ توختىماي كاڭشىپ كەلمەكتە ئىدى. ھەر ئىككى يىگىتنىڭ تەڭلا ھەركىتى بىلەن قارا ئىت بەدەر قاچتى. بىچارە سەرگەرداننىڭ بىر ھازاغىچە ھاسىراپ تىنلى گەپكە كەلمەي قالدى. ئۇلار سەدىقە بەردى ۋە شەمشىدىن ئائىلىسىدىكىلەرنى سورىدى. دىۋانە دەپ بېرەلمىدى. شۇ ئەسنادا كەكە ساقال كىشى سالامدىن سۆڭرە ئەھۋالنى ئېيتىپ بەردى:
- شەمشىدىن ھازىر سەۋدايى بولۇپ قالغان. بىر نەچچە كۈن بولدى كۆرۈنمەيدۇ، بىر بولسا ھەزرەتتە، بىر بولسا ھەزرىتى موللام مازىرىدىمىكىن، - دېدى ئۇ كىشى.
- سىز قاچانراق كۆرگەن ئىدىڭىز؟ - ئىرپان يەنە سورىدى.
- ئۈچ كۈن بولدى.
ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا بالىخانا ئۆيىگە كىرگەندە چولپاننىڭ سۇلغۇن چىرايى ئاجايىپ كۆرۈنەتتى، ئۇ ئېپپەتلىك قىزلارغا خاس نومۇسچانلىق بىلەن ئىرپاننىڭ دىدارىغا تىكىلىپ قارىيالمىدى.
بىر مەھەل جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى. لېكىن جاھاندىن بىخەۋەر كىچىك پەخرىدىن ئىرپاننىڭ قولىدىكى راۋاپنى ئېلىپ تاراڭلىتىپ، جىمجىتلىقنى بۇزماقتا ئىدى.
- ئىرپان ئاكا، مەن ھازىر ساقىيىپ كەتتىم. ئەمدىغۇ راۋاپ چېلىشنى ئۆگىتىپ قويارسىز؟ - دەيتتى ئۇ، ئىرپاننىڭ پىشانىلىرىگە سۆيۈپ ئەركىلەپ.
لۇتپۇللانىڭ سۆزى ئۆيدە جانلىنىش پەيدا قىلدى ۋە تارتىنىش پەردىسىنى قىسمەن بولسىمۇ ئاچتى:
- مەن ئىرپاننى باشلاپ كەتكىنىمگە بىر يىل بولدى، - دىدى ئۇ. - ئەمدى سىلەر بىلەن تۇرىدۇ، شەمشىدىن ئاكا بولغان بولسا، ئەپۇ سورىغان بولاتتىم.
چولپان دادىسىنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى.
ئىرپان سومكىسىدىن سوۋغىلىرىنى ئېلىشقا باشلىدى ھەممە رەھمەت تازىمىدىن كېيىن، چولپان چىرايلىق بىر جۈپ دوپپىنى لۇتپۇللاغا تەقدىم قىلدى. ئىككى يىگىت بىردىن كىيدى. لۇتپۇللا: مەن ئۈرۈمچىگە قايتقىچە شەمشىدىن ئاكا بىلەن كۆرۈشۈپ، ئاندىن كېتىمەن.
- سىز كېتەمسىزا لۇتپۇللا ئاكا!...

2

ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا شەمشىدىننى ئىزلەش قارارىغا كەلدى.

- ئۇ ئىككى چوڭ مازارنى مېنىڭمۇ كۆرۈش ئۈمىدىم بار ئىدى. ھەر ئىككى جايغا مەنمۇ باراي، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەمشىدىن ئاكىلارنىڭ ئۆيىدىن سىزنى باشلاپ كېتىپ قالغىنىم ئۈچۈن ئۇلار نۇرغۇن دەرت تارتىپتۇ. ھازىر گىئولوگ ئەترىتىنىڭ ئىشى ئاخىرلاشتى. ئۇلار ئىشنى خۇلاسە قىلىپ بولغىچە مەنمۇ بىر – ئىككى ھەپتىگىچە قەشقەرنى كۆرۈپ كېتىشىم كېرەك، - دېدى لۇتپۇللا.

- بۇ پىكرىڭىزگە جان – دىلىم بىلەن قوشۇلىمەن، - دېدى ئىرپان، - خالىغان يېرىڭىزنى كۆرستىشكە تەييارمەن. مېنىڭچە، ئۇستازىم شەمشىدىننىڭ موللا دانىش ناملىق كىتابپۇرۇچ دوستى بار ئىدى، ئاۋۋال شۇ كىشى ئارقىلىق ئىز – دېرىگىنى ئېلىپ باقساقمىكىن.

لۇتپۇللا قوشۇلدى. ئۇلار كىتابپۇرۇچنىڭكىگە ماڭدى.

قۇم دەرۋازىغا كېتىدىغان يولنىڭ ئوڭ قاسنىقىدا ئەپچىل دۇكان مەرپەت ئەھلىنىڭ دىققىتىنى داخىل قىلاتتى. دۇكاندىكى قەۋەت جاۋەنلەردە خۇرۇم مۇقاۋىلىق ۋە قاتتىق تاشلىق نۇرغۇن كىتابلار رەت – رېتى بىلەن تىزىقلىق تۇراتتى.

دۇكاننىڭ ئالدى سۇپىسىدا بولسا، ھەر خىل دورا – دەرمەكلەر بىلەن تولۇق مېۋە – چېۋىلەر ۋە ئوتاش ئۇرۇقلىرى ئايرىم – ئايرىم خالتىلارغا قاچىلىنىپ، ئېغىزى ئېچىقلىق تۇراتتى.

دۇكان ئىگىسى – زىلۋا، ئىگىز بوي، ساقال بۇرۇتلىرى شالاڭ كەلگەن، يېشى تەخمىنەن 50 لەردىن سەل ئۆتكەن بىر كىشى بولۇپ، ئۇ ھازىر كۆزەينىكىنى تاقاپ، تىزىغا قويىۋالغان قاراخۇرۇم مۇقاۋىلىق چوڭ بىر كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى. ئۇ، كىتابقا زېھنىنى شۇنچە بەرگەن ئىدىكى، ھەتتا ئىرپانلار كېلىپ خېلى بىر كەم بولغىچىمۇ بىلمىدى.

ئىرپان ئاخىرى:

- ئاسسالامۇ ئەلەيكۇم، دانىش موللىكا، - دېدى كىتابپۇرۇچنىڭ دىققىتىنى تارتماق ئۈچۈن.

موللا دانىش ئىرپاننى غۇۋا ئېسىگە ئالغاندەك قىلدى، لېكىن شۇمۇ ئەمەس دەپ دەرگۇمان بولۇپ، ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىغاچ كىتىۋىنىڭ قېتىغا خەتكۈچنى قىستۇرۇپ ياپتى – دە، سورىدى:

- خوش، ئۇكام، كىتاب كېرەكمۇ، يا ئۇرۇقمۇ؟

ئۇنىڭغىچە لۇتپۇللا سۇئال بېرىپ ئۈلگۈردى:

- موللىكا، مۇشۇ كىتابلار بىلەن تىرىكچىلىك قانداقراق ئۆتىدۇ؟

دۇكاندار پىسسىڭىدە بىر كۈلۈپ قويدى – دە:

- « ئاز يېغساڭمۇ ھالال يېغ » دەيدىغان سۆز بار ئەمەسمۇ؟ دۇكان، دېمەك – بىر كان...، - دېدى. بۇ كىچىك دۇكاندىكى تۆت خىل نەرسە تۆت چوڭ ھىدايەتنىڭ ھۇلى دېسىلە، مانا قارىسىلا، جاۋەندىكى تەۋەرۈكلەر بولسا مۇقەددەس مەرپەت مەشئىلى ؛ ماۋۇ خالتىدىكى ئۇرۇقلار بولسا سائادەتنىڭ شاھىدى ؛ ئاۋۇ خالتىدىكى دورا – دەرمەكلەر بولسا ھاياتلىقنىڭ شىپاسى... شۇڭا مەن مۇشۇ ھالال كەسىپنى تاللىۋالدىم، تەقسىر.

دۇكاندارنىڭ بۇ مېغىزلىق پارىڭى ئىككى يىگىتنى تولىمۇ مەمنۇن قىلغان ئىدى. بىراق، شەمشىدىن توغرىسىدا موللا دانىش ئۇنى يېقىندىن بويان ئۇچراتمىغانلىقىنى ئىزھار قىلدى، ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا دۇكاندارغا رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشتى.

ئەتىسى ئۇلار ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن، كۈن چىقىشقا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن مەھەلدە ئاجايىپ گۈمبەزنىڭ قېشىغا يېتىپ باردى. گۈمبەزنىڭ جەنۇپقا قارىغان ھەشەمەتلىك ئىشىكىگە ئادەمنىڭ بېشىدەك يوغان قۇلۇپ سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاچقۇچىمۇ قېرى شەيىخنىڭ ئالقىنىغا لىق كېلەتتى. بۇ مەشھۇر « ھەزرىتى ئاپپاق » نىڭ گۈمبىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاسمان – پەلەك چوققىسىدا ئادەملەر « ئالتۇن » دەيدىغان سېرىق ھەل ھەيۋەتلىك يالتىراپ تۇراتتى.

ئۇلار گۈمبەزنى ئايلىنىپ يۈرۈپ شەمشەدىننى ئىزلەش بىلەن قوغاننىڭ مەنزىرىسىنىمۇ تازا تاماشا قىلماقتا ئىدى.

بۇ يەردىكى ھېساپسىز ئۇجمىلەر مەي بولۇپ، باغلاردىكى ئۈرۈكلەرمۇ ئالتۇندەك سارغىيىپ تۇراتتى. ئۇلار ئارىلاپ يۈرگەندە، يېقىندىلا جىيدىن ۋاراپ ئاۋازى ئاڭلاندى – دە، ئىككەيلەن شۇيان ماڭدى.

ئۆستەڭنىڭ جەنۇبىي ياقىسىدا شاخلىرى باراقسان ئۆسكەن چوڭ دەرەخنىڭ سايىسىدا بىر توپ بەڭگىلەر سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇشاتتى. كۈننىڭ شۇنچىۋالا ئىسسىپ كەتكىنىگە قارىماي ئۇلار ئۇچلىرىغا سالما ياقىلىق قېلىن جەندە چاپان، باشلىرىغا كونىراپ كەتكەن سالۋا تۇماقلارنى كىيىۋالغان بولۇپ، ھەممىسىنىڭ چىرايلىرى سامانىدەك سارغايغان، خىرە كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، يۈزلىرىنى يۇمغىلىمۇ بىر قانچە ئايلار بولغاندەك يۇندا چىراي كۆرۈنەتتى. بۇ دەرۋىشلەر چەمبەر ياساپ ھالقىسىمان ئولتۇرۇشقان مايدانىنىڭ تىكرىدىكى گۈلخان ۋىل –ۋىل يېنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىغا كالتە پۇتلۇق شىرە ئۈستىگە ئۇزۇن ساپلىق ساپ – سېرىق چىلىم قويۇلغان ئىدى. بومبا ساقاللىق «بوۋا»[1] ئالدى بىلەن چىلىمنى خولدۇرلىتىشقا باشلىدى. نەشىنىڭ پۇرىقى ئەتراپنى بىر ئالغان، بەتبۇي بۇسلار پاك كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئىلەشتۈرۈپ بېشىنى قايدۇراتتى.

«بوۋا» بەڭنى قاتتىق شوراپ، شۇنداق دەھشەتلىك يۆتىلەتتىكى، ئۇنىڭ ھەر تەرەپلىرى تەڭلا پۈرۈلداپ چىققان ئاۋاز ۋە ئاچچىق تۈتۈننىڭ زەھرى بىلەن كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ كېتەتتى. ئۇ كىر چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن يېشىنى ئېيتاتتى – دە، ئاندىن چىلىمنى ئۇلپىتىگە تۇتاتتى. شۇنىڭ بىلەن چىلىم دەرۋىشلەر ئارىسىدا دەۋر قىلىپ تۇراتتى.

دەرۋىشلەرنىڭ كۆزلىرى خۇمالاشتى. «بوۋا» بىسارەت بېرىپ:

- قېنى ئەمسە، راسا بىر جەھرى بىجا قىلمىز، قېنى رۇسۇل راۋاپنى ئال، سوپى ئاللا يار پىرىمنىڭ نەزمىسىگە چاك! – دېدى.

رۇسۇل: جان تەسەددۇق دېدى – دە، تەركى دۇنيالىق نەزمىلىرىنى باشلىدى. ئاندىن دەرۋىشلەر تۇشمۇ – تۇشتىن قوشۇلۇپ، «ئاللاھۇ» دەپ جاھالەت دىرامىسىنى باشلىۋەتتى.

ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا « مۇقەددەس گۈمبەز » سەھنىسىدە ئوينالغان نادامەت دىرامىسىنى كۆرۈپ بىزار بولۇشتى – دە، شەمشەدىننى بۇ يەردىن تاپالمىغاندىن كېيىن، ئەمدى ئوپال ھەققىدە مۇڭدىشىپ ياندى.

3

سۇبھى سۈزۈلگەن، تورغايلار ئويغانغان مەھەلىدە مەپىلىك چىققان ئىككى يىگىت بالدۇرلا ئوپالغا يېتىپ كەلدى. بۇ چاغلار بۇ يەردە « ھەزرىتى موللام سەيلىسى » قىزىپ كېتىۋاتقان كۈنلەر ئىدى. ساپ ھاۋالىق بۇ گۈزەل يېزا پامىر ئېگىزلىكىنىڭ بوسۇغىسى ھېساپلىناتتى.

يېزىنىڭ شىمال تەرىپى ئاق تاغ ئارقىلىق ئۈستۈن ئاتۇشتىن، غەرپتە مەشھۇر قىزىل دەريا ئارقىلىق ئاقتۇ ياylaقلىرىدى ئايرىلىپ تۇراتتى. غەرپكە ئۆرلىگەنسېرى تاكى مۇز تاغ ئېتىكىگىچە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاتمۇ – قات يېشىل قارىغايزارلىقلار، بۇ تەرەپلەردىكى ئۈجمىزار ۋە باغلار بىلەن تۇتىشىپ، قەشقەرنىڭ جامالىغا سۆسن قوشاتتى.

بۇ يەرگە « ھەزرىتى موللام سەيلىسى » ئۈچۈن تەرەپ – تەرەپتىن ئادەملەر دولقۇنى سەمەپ كېلىشمەكتە ئىدى. قارامالاندەك دەۋرەپ كېلىۋاتقان سەيلىچىلەرنىڭ گايلىرى ئاتلىق، ئېشەكلىك، گايلىرى هارۋىلىق بەزىلىرى پىيادە بولۇپ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

---

[1] بەڭگىلەرنىڭ سەركەردىسىنى «بوۋا» دەيدۇ

سەيلىچىلەر «نوزۇربۇلاق» نىڭ مەرۋايىتتەك سۈيىدىن ئىچىشەتتى ۋە قاپاق، ئىشرىقلىرىغا تولدۇرۇپ ئېلىشاتتى. ئۇلار نۆۋەتتە «ھەزرىتى موللام قەۋرىسى» نى ۋە ئۇ بۇيۈك قەۋرە ئالدىدىكى «ھاي – ھاي تېرەك» نى ئايلىنىپ دەۋرى – دۇئا قىلىشاتتى.

ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا شەمشىدىننى مانا مۇشۇ تېرەك تۈۋىدىكى بۇلاق بويىدىن تاپتى.

سەككىزىنچى باپ

دەۋاگەر سۈس بولسا،

قازى مۇتىھەم بوپتۇ.

- خەلق ماقالى

شۇنداق قىلىپ، يېتىم – يېتىمە ۋە بوزەكلەرنىڭ ھامىسى بولغان بۇ ئىككى نەۋبەر يىگىت بىرلىشىپ، شەمشىدىننىڭ نامىدا نەسرىدىن باينىڭ ئۈستىدىن ئەدلىيە مەھكىمىسىگە ئەرز سۇندى.

شەمشىدىننى چاقىرتقان كۈنى ئىرپان بىلەن لۇتپۇللا بىللە باردى.

شەھەرلىك ئەدلىيە مەھكىمىسى قۇمدەرۋازىسى يېنىدىكى – ئىگىسى شىلىك شىسەي تۈرمىسىدە ئۆلگەن بىر باينىڭ قورۇسىدا ئىدى.

ئۇلار كەلگەندە، «رەئىس ئەپەندى» كۆزەينىكىنى تاقىۋېلىپ، ئۈستىلى تۆپىسىدە دۆۋلىنىپ تۇرغان بىر پاتمان ماتېرىياللىرىنى كۆرۈۋاتقان ئىدى. ئۇ، بېشىغا قارا مەخمەل تەقىيە، ئۇچىسىغا قارا كاجىغا ئوخشايدىغان رەختتىن پەشمەت كىيىۋالغان، ئىگىز بويى، سوزۇق يۈز، سوقا باش، پال كۆز، چا بۇرۇت بىر كىشى ئىدى. ئۇنىڭ مەيدە يانچۇقىغا سىلىۋالغان سائەتنىڭ كۈمۈش زەنجىرى بىر سويامچە ئۇزۇنلۇقتا ساڭگىلاپ تۇراتتى.

ئۇ، ئاۋۋال ئۇزۇن دەستىلىك تۆچ غاڭزىسىغا تاماكا چىڭداپ تۇتاشتۇردى – دە، ئۇنى خۇددى ئاچ كالا سۇ ئىچكەندەك سۇمۇرۇشكە باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئېغىزىنى ئۇزمەي تۇرۇپ، يېنىدىكى كاتىپلىرىغا بىشارەتلىك قاراپ، ئاندىن ئۇدۇل تەرەپتە ئولتۇرتقان دەۋاگەرلەرگە نەزەر تاشلىدى ۋە شەمشىدىندىن:

- خوش، ئەرز يېزىشتىكى مەقسەت – مۇددىئايىڭىز نىمە ئۇچۇندۇر؟ - دەپ سورىدى.

سۇئال بىلەن تەڭ لۇتپۇللا دەس تۇردى – دە، رەئىس مۇنبىرىگە يېقىن كېلىپ:

- دادىخانىڭ ئالدىدىكى دەۋاگەرنىڭ ئەقلى – ھۇشى ھازىر جايىدا ئەمەس. ئۇنىڭ ئۇچۇن مەن ۋاكالەتچىلىك قىلىمەن. جاۋاپكارلارنىڭ ئۇۋال قىلىشى نەتىجىسىدە، ئۇ روھىي كېسەلگە مۇپتىلا بولغان. باللىرى خانىۋەيران...، - سۆزلىدى.

- بولدى... بولدى...

- ياق تېخى بولمىدى.

سوت كاتىپلىرى سۆزلەرنى سامان قەغەزگە يېزىپ تۇراتتى. رەئىسمۇ قۇمۇش ساپلىق قەلىمىنى ئىگىز پەس ماڭغۇزۇپ، قىزىل كاتەكچىلىك ئۇزۇن دەپتىرىگە يېزىپ ئولتۇراتتى، ئۇ ئادەم خەنزۇچە خەتنىڭ ماھىرى بولۇپ، ئۇ يازغان ھۆسنخەتلەرنى كۆرگەن خەنزۇلارمۇ ھەيران قالاتتى، شۇڭا ئۇ، شۆتاڭ مەكتىۋىنى تۈگەتكەندە « تۆۋىن بەگ » (« گۈزەل خەتتات بەگ ») دېگەن ئاتاققا ئېرىشكەن ئىدى. بۇ كىشىنىڭ ئەسلى ئىسمى تۇردى بەگ بولۇپ، ھازىر ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ رەئىسى ئىدى.

تۇردى بەگ لۇتپۇللانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر ئاز سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالدى. بۇ ئەسنادا يەنە غاڭزىسىغا ئوت ئالدۇرۇپ، بىر – ئىككى قېتىم سورىۋالغاندىن كېيىن:

- بولىدۇ، سىلەر ۋاكالەتچىلىك قىلساڭلار رۇخسەت قىلىمىز. بىراق، دەۋاگەرنىڭ يېقىن ۋارىسلىرى بولسا، سوت قائىدىسىگە مۇۋاپىق بولاتتى – دە، خوش، ئېيتايلۇق، ئۆزلىرى دەۋاگەرنىڭ نىمىسى بولىلا ئەپەندىم؟ - دېدى.
- ماۋۇ يېنىمدىكى يىگىت – ئىرپان دەل مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ. ئۇ، شۇڭداقلا دەۋاگەرنىڭ بولغۇسى كۈيئوغلى. دېمەك، بىز مۇشۇ ۋەجىدىن دەۋاگەرگە ۋارىس بولالايمىز. - دەپ لۇتپۇللا دەرھال جاۋاپ بەردى.
بۇنى ئاڭلىغان نەسىرىدىن بىلەن يېنىدىكى سەللالىق ساقاللىق چىرايلىرى تامدەك تاتىرىپ كېتىشتى. لېكىن لام – جىم دېمەي، بېزىرىپ ئولتۇرۇشتى.
- ماقۇل، - دېدى تۆردى بەگ لۇتپۇللاغا بىشارەت قىلىپ، - قېنى سۆزلىسىلە.
- رەئىس ئەپەندى، - دېدى لۇتپۇللا، - بىز ھازىر تۇرۇۋاتقان جاي ئەدلىيە ئورنى. ئەدلىيە دېمەك – ئادالەت دېمەكتۇر. ھەق – ناھەقنى ئادىل ئاجرىتىدىغان، تارازا – مىزاننى دادىل تۇتىدىغان قاي دېمەكتۇر. تارىخنىڭ تەۋەرۈكلىرىدىن قارىغىنىمىزدا ئەزىزانە قەشقەر ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ئالىم – ئۆلىمالىرى بىلەن سائادەت تاپقان تاپقان – مۇقەددەس ماكان. ئەمما مەككار، جانخور، مۇتتەھەملەرنىڭ زۇلۇم – زىللەتلىرىنىمۇ ئاز تارتمىغان. ھازىر مۇشۇنداقلارنىڭ كۆلپىتىنى تارتىپ كەلمەكتە. مۇشۇ شەھەردىن ئاتىدەك ئاق كۆڭۈل ئاددەملەرنى ئاجىز كۆرۈپ، بوزەك قىلىپ، سەۋدايى – مەجنۇنلارغا ئايلاندۇرغان نائەھلىلەرنىڭ ھېچبىرسىمۇ ئاخىرقى ھېساپتا تارىخ سوتىنىڭ ھۆكمىدىن قۇتۇلۇپ قالالمىغان...
جاراڭلىق سۆزلەر ئۆينىڭ مۇڭگۈزىگە ئۇرسا تۈۋۈكى سىرقىرىغاندەك، رەئىس بەگمۇ تەككەن بولسا كېرەك. ئۇ يۇڭ قەلىمىنى دەرھال توختاتتى. كۆزلىرى چەكچىيىشكە باشلىدى. كاتىپلار بولسا زىر – زىۋىرىگىچە قالدۇرماي يېزىپ، قەلەملىرىنى كىتىرلاتماقتا ئىدى.
لۇتپۇللا سۆزىنى داۋام ئەتمەككە تەمشىلىۋاتاتتى، رەئىس بىردىنلا قەلىمىنىڭ سىپى بىلەن ئۈستەلنى توكۇلداتتى – دە:
- ئەپەندىم، بۇيەر دەرس سۆزلەيدىغان ياكى ۋائىزلار ۋەز ئېيتىدىغان مۇنبەر ئەمەس. دەۋانىڭ ئۆزىگىلا توختىساق، يۈرەكنى زېدە قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىشمىساق، يەنى – كەمرەك دېمەكچىمەنكى، « ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمىسەك »، - دېدى.
- رەئىس ئەپەندىم، - دېدى لۇتپۇللا، تېخىمۇ جاراڭلىق قىلىپ، - چەتئەل سودىگەرلىرىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ يىلىكىنى شورىشتىن ئارتۇق يۈرەكنى زېدە قىلىش بولماس... بىر ئائىلىنى پۈتۈنلەي خانىۋەيران قىلىش، سەۋدايى قىلىۋېتىش، ئاخىر يەنە چاڭ سالماق بولۇش!... بۇ خىل شەرمەندىلىكنى ئاللاتائالا، خەلقى ئالەم، تارىخ كەچۈرەمدۇ؟ ئەگەر كارۋان بېشى ئىنسابقا قايتىپ، ئىنسانلىق روھقا كېلىدىكەن، ئۇ چاغدا يالغاندىن ياسالغان « ئالتۇن قەرز » پەتىۋاسىنى چوقۇم بىكار قىلىۋېتىشى، ھەقدانىڭ ئۆيي – ماكانىنى قايتۇرۇپ بېرىشى شەرت...
مەھكىمە رەئىسى ئارقىدىن ئىشارە بىلەن كارۋان بېشىنى سۆزگە ئۈندىدى. نەسىرىدىن ئىنچىقلاپ – دۇدۇقلاپ سۆزلىدى:
- پېقىر، بۇ ئىشنىڭ مۇشۇ ھالغا يېتىشىنى ئويلاپ باقمىغان ئىكەنمەن. بىز شەھەردىن ئاخۇن بىلەن ئەزەلدىنلا دوست ئىدۇق. بىز ھىلىمۇ يۈز – تۇرانە مورەۋۋەت بىلەن پۈتۈشسەك، مەن دوستۇمغا چاي قۇيۇپ، ناماقۇل بولسام، بۇنداق سورۇنلاردا سەن – پەن دېيىشىپ ۋە دەۋا – دەستىگەر قىلىشىپ يۈرۈشمىسەك، سەتلەشمىسەك.
- « سەت بولۇش » نى بىلگەن ئادەم، - دېدى ئىرپان ئورنىدىن تۇرغۇن تۇرۇپ، - شۇنچىۋالا ئۆكتەم بولامدىكىنە؟ ھىم، تېخى دوستۇم ئىمىشلا. « دوستىنىڭ پوستىغا سامان تىققان » قىزىل كۆز بۇگۈن گەپ يورغىلىتىپ، تېخى « چاي قۇيماقچى » بولغىدەك، زەھەرلەنگەن يۈرەكنى چاي بىلەن...

ئارقىدىن لۇتپۇللا يەنە سۆز ئالماقچى بولۇۋىدى، رەئىس غاگزىسى بىلەن شىرەنى توكۇلداتتى ۋە بىر ئاز تەنەپپۇس قىلىشنى ئېلان قىلدى. تەنەپپۇس ئارلىقىدا، ئۇ نەسىردىن بىلەن خېلى ئۇزۇن خالىي كۆت - كۆتلاشتى. كېيىن خۇلاسە قىلىپ دېدى:

- لاداخ يولىدا قاراقچىلار بۇلاپ كەتكەن ماللارنىڭ بەدىلىنى نەسىردىن باي تەلەپ قىلماسلىققا رازى بولدى. بۇ توغرىدا قولۇڭلارغا ئىككى خىل تىلدا ھۆججەت قىلىپ بېرىلىدۇ. بۆلەك مەسىلىلەر كېيىنكى قېتىمدا ئايرىم قاراپ چىقىلىدۇ.

سوت تامام بولدى. بۈگۈنكى ئىش مۇشۇنداق پۈتۈپ، شەمشىدىن باشلىق دەۋاگەرلەر خۇشال قايتتى.

توققۇزىنچى باپ

گۈش بىلەن ياغ بىر تۇققان،
پىيازنىڭ كۆيگىنى كۆيگەن.
- خەلق ماقالى

ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەن ئىدى. ئىرپاننىڭ جان - جىگەر دوستى ۋە ئارقا تىرىگى لۇتپۇللا ئەترىتى بىلەن قەشقەردىن كېتىپ قالدى. مەھكىمە رەئىسى تۆردى بەگ لەۋز قىلغان ھېلىقى « ھۆججەت » نەچچە بېرىشلەرنىمۇ بىھۇدە قىلىپ، كېيىنكى ھەپتىنىڭ ئاخىرلىرىمۇ تېخى پۈتۈپ كەلمىدى. سەۋەبى، ئاشۇ كۈنى ئايرىم ئۆيدە سىرلىق پىچىرلىشىشنىڭ بەدىلى بەش تىللا بىلەنلا توغرىلانغان ئىدى. شۆتاڭ تەلىماتىنىڭ بىر بىلمى بولغان ئەپيۈن خۇمارى ئۈچۈن تۆردى بىگمگە ئالتۇن بىلەن تىللا ئىنتايىن ئېھتىياجلىق ئىدى. ئۇنىڭ تاش بازىرىدىكى ھەشەمەتلىك باغ - ھويلىسىمۇ مۇشۇنداق يوللار يالدامىسىنىڭ يارقىن بوستانلىرى ئىدى.

«نامەرت گەپتە تۇرماس، ناكا ئىشەك چۆپتە...» دېگەنىدەك، تۆردى بەگ تۆپەيلىدىن نەسىردىننىڭ نوخۇلىسى يەنە ئۆسۈپ، شەمشىدىنگە يىگى - يىگى بىسمىلارنى ئىشلىتىشكە باشلىدى. ئۇ، يەنىلا چولپاننى چاڭگىلىغا چۈشۈرۈشكە ئىنتىلمەكتە ئىدى.

نەسىردىن باينىڭ ھازىرقى بىردىن - بىر كۆشەندىسى ئىرپان ئىدى. ئۇنى كۆزدىن يوقاتمىغىچە قىزنى قولىغا چۈشۈرەلمەيدىغانلىقىنى نەسىردىن ناھايىتى ئوبدان بىلەتتى.

مانا شۇنداق شارائىتتا « ئالتۇن كولاشقا ئادەم ئېلىش ئالۇىگى » پۈتۈن قەشقەرگە ۋەھىمە سېلىپ تۇراتتى. بۇ دەھشەتلىك تىراگېدىينىڭ قانداق داۋام قىلىنىغانلىقى يۇقۇرقى باپلىرىمىزدا بايان قىلىنغانلىقى ھۆرمەتلىك كىتابخانلىرىمىزغا ئايان.

ئەنە شۇنداق تەڭقىسلىقتا گاڭگىراپ ھېيتكار مەيدانىغا كەلگەن ئىرپانغا ئامرىقى چولپان سىڭلىسى جەملە ئارقىلىق بىر پارچە خەت ئەۋەتكەن ئىدى. خەتنى ئوقۇغان ئىرپان ئەھۋالنى بىلىپ دەرھال ئارقىسىغا قايتىپ يەنە شۇ بالىخانىنىڭ روجىكى ئاستىغا كېلىپ، ئۆيي ئىچىدىن ئۇقتەك ئاڭلىنىۋاتقان نالە - پەرياتلارغا قۇلاق سالدى:

- ياق، ياق، دادا، جېنىم دادا، بايغا... ھۇ... ھۇ... مەرھۇم ئاپامنىڭ ھەققىدە مەن، ئۇ مەلئۇن چاپانغا ھەرگىز، ھەرگىز! - دېگەن زارى ھەدە « ئۇھ!... » دەپ گۈپپىدە قىلىپ يىقىلغان دەرتمەن ئاتىنىڭ گۈدرەتلىك ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئىرپان بالىخانىغا ئەمدىلا قەدەم قويۇشقا تەمشەلگەندە يېتىپ كەلگەن بىر تۈركۈم ساقچىلار ئۇنىڭ قولىنى قايرىپ، چەمبەرچاس باغلىدى - دە، ھەيدەپ ماڭدى. ئالتۇننىڭ قۇدرىتى ئەدلىيە رەئىسىنىڭ بۇرنىغا چۈلۈك بولۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا « ئالتۇن ئالۇىگى » نىڭ ئەرباپلىرى - ئۇرۇمچىدىن كەلگەن بايىقى يىڭجاڭ بىلەن شۆڭگەنىڭ نەپسىگىمۇ « قارماق » سېلىپ بولغان ئىدى.

بۈگۈن كېچە سىبۇ سېپىلىنىڭ سىرتىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەر مەشىق مەيدانىغا توپلانغان ھارۋىلارنىڭ سانى ھەددى ھېساپسىز ئىدى.

بۇ ھارۋىلارغا قوشۇلىدىغان ئات، ئېشەك، خېچىر ۋە كاللىلار ھەممىدە ئۆزنى ھەيدەيدىغان دېخان باللىرى يېزا – يېزىلاردىن تۇتۇپ كەلتۈرۈلگەن ئىدى.

بۇلار ئۇچۇن قانچىلەپ ئاتا – ئانا، يارۇ – بۇرادەرلەر قاڭقىر قاخشاپ قالغاندۇ – ھە؟!

تۈن مەزگىلى ئىدى. بۇيرۇق بويىچە ھارۋىلار مەيداندىن مېڭىشقا باشلىدى. ھەممىنىڭ ئالدىدا لەڭ ئاشلىق بېشلىغان ھارۋىلار، ئاندىن تۇتقۇنلار تويى ماڭدى.

ئۇلارنىڭ تولىسىغا ھارۋا يېتىشەلمەيتتى، شۇڭا چاقچاقلىرى چىقىۋالغان بولمىسا، مۇتلەق كۆپچىلىكى «خۇدا» دەپ ياياق مېڭىشقا مەجبۇر بولدى.

ئۇلارنى قوراللىق ساقچىلار مەھبۇسلاردەك نازارەت قىلىپ باراتتى.

بۇ سۈرلۈك كېچىدە تۇمەن دەرياسىنىڭ مۆڭلۈق شاۋقۇنلىرىنىڭ ئاڭلىنىپ تۇرغىنىنى دىمىگەندە، قەشقەر شەھىرى ئەسىرلەر بويى ئۇخلاپ تۆگتەلمىگەن جاھالەت ئۇيقۇسىغا غەرق بولغان ئىدى.

لېكىن تۇمەن دەرياسى بويلىرىدا بۇ سۈرلۈك ۋە سىرلىق كېچىدە يەنە ئۆزگىچە تىراگېدىيىنىڭ مۆڭلۈق ملودىيىسمۇ ئويىنالماقتا ئىدى. ئۆزىنىڭ جىگەر پارىلىرىنى تىلسىملىق سەپەرگە ئۆزىتىش ئۈچۈن يىراق – يېقىنلاردىن كېلىپ، نەچچە كۈنلەردىن پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن ئاتا – ئانا، ئاكا – ئۇكا، يارۇ – بۇرادەرلەر سۆۋەت – سۆۋەتلەپ كەلتۈرگەن مېۋە – چېۋە، نان – توقاچلىرىنى تەڭلەپ، قارۇ يامغۇر يىغلاپ، ھەر يان چېپىشىپ يۈرەتتى.

«ئاكا! ئوغلۇم! بالام!...» دېگەن سادالار، ساقچىلارنىڭ سەت ۋارقىراش، ئۆرۈش، قوغلاشلىرى قەشقەرنىڭ دەھشەتلىك كېچىسىنى لەرزىگە كەلتۈرمەكتە ئىدى.

شۇ ئەسنادا ئۇستۇمتۇتلا شىددەتلىك ۋاڭ – چۇڭ كۆتىرىلىپ كەتتى:

- ئەمەت قاچتى! – ئەنە دەريا ياقلاپ كەتتى.

- سەمەت قاچتى – ئەنە تۆگە سارىيىغا كىرىۋالدى.

- تۇت! باغلا! دەسسە!...

ساقچىلار، گەيجاڭلار، بەگلەر ۋە باشقا نۆرغۈن يالاقچى – گۇپپاڭچىلار قاچقۇنلارنى تەرەپ – تەرەپكە قوغلاپ كېتىشەتتى. ئايرىم « تەتۈر پىشانە » لەرنى تۇتۇشۇۋالاتتى – دە، باغلاپ ئېلىپ كېلىپ خۇشامەت بىلەن بايىقى ھەربىي يىڭجاڭ، ساقچى شۈڭگەنلەرگە بىرەتتى.

بۇ بەختسىزلەر قاتتىق باغلىنىپ، سازايى قىلىنىپ « باسماق » ئاستىغا ئېلىناتتى، تاياق – توقماقنىڭ زەربىدىن ئۇلارنىڭ بەدەنلىرى تىتما – تىتما، قان قىلىپ تاشلىناتتى.

- مانا جاجاڭ! قاچقاننىڭ جاجىسى شۇ!

- ھەممەڭگە ساۋاق مانا مۇشۇ!...

ساقچى شۈڭگەن گويا پۇخادىن چىققاندەك ھۆكىرەپ قاتتىق سۈرەن سالاتتى. كېيىن يەنە ھېلىقى چالا ئۆلۈك ياتقان يىگىتلەرنى ھارۋىلارغا تاشلاپ ئېلىپ ماڭاتتى.

مۇشۇ خىل قانلار ۋە قانلىق ياشلار قوشۇلۇپ تۇمەن دەرياسىنىڭ مۆڭلىرىنى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتكەندەك تۇيۇلاتتى

ئونىنچى باپ

شۇنداق قىلىپ، ئۆزۈندىن – ئۆزۈنغا سوزۇلغان ھارۋىلار ۋە پىيادىلەر تاكى تاڭ سۈزۈلگەن مەھەلدە تۇمەن دەرياسىنىڭ كۆۋرىكىدىن ئاران ئۆتۈپ بولالىدى.

ئۇلارنىڭ ئالدى زوڭقۇرۇلدىن ئۆتۈپ ئۈچ مىرۋانىغىچە ئاندىن قۇمالتاغ ئايلانمىسىغىچە ئۇلاشقان ئىدى.

بۇ ئارىدا سوزۇلۇپ ياتقان ئاق تاغ ئاتۇش بىلەن بەشكېرەمنىڭ ۋە پۈتۈن قەشقەرنىڭ ئۇمۇرتقىسىغا ئوخشايتتى.

شەرقتىن ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئالتۇن زەررىلىرىنى ئالدى بىلەن مۇشۇ ئۇمۇرتقا ئۈستىگە سېپىشكە باشلىدى. كۆيۈك تاقتا ئۇرۇلۇۋاتقان شامال بۇ يەرلەردە ئۆسكەن ئاندا ساندا چۆل گىياللىرىنى لەرزان تەۋرىتەتتى.

«ئالتۇنچىلار» نازارەت قىلىپ كېتىۋاتقان قۇراللىق ژاندارمىلارنى كۆزلىرىنى ئالايتىپ، قامچىلىرىنى ئوينىتىپ، پات – پاتلا ئات چاپتۇرۇپ ھەيۋە كۆرستىش بىلەن ھەريان ئۆتۈشۈپ تۇراتتى.

ھەر قايسىسى ھەر ياقتىن تۇتۇلغان بۇ دېھقان ياشلىرى بىر – بىرى بىلەن ناتونۇش بولغانلىقتىنمۇ، يول بويى لام – جىم دېيىشمەي ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەن مۇڭلۇق خىيالغا چۆمۈپ باراتتى.

بۇ جىمجىتلىقنى ئارىلاپ ئايلانغان ھارۋىكەشلەرنىڭ « چۇھ!... ئو!... ئو!... » ئاۋازىلا بۇزۇپ تۇراتتى.

«ئالتۇنچىلار» نىڭ تولىسى يالىڭياق ئىدى. ھەممىسى دىگۈدەك ئۇچلىرىغا ماتا كۆينەك – ئىشتان، باشلىرىغا بولسا تېرە تۇماق ۋە دوپپىلار كىيىشكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ تولىسى ناشتىسىز ئېچىقاپ كەتكىنىدىن زاغرىلىرىنى چاينىشىپ كېتىۋاتاتتى.

كۈن چۈشتىن سەل قىسايغان مەزگىلدە ئۇلارنىڭ قۇمالتاغ داۋىنىدىن ئېشىپ، ئاتۇشنىڭ جەنۇبىدىكى جىرغىلاڭ سايغا جەم بولدى. بۇ چاغدا ژاندارمىلار ئەتراپىنى ئامبۇر چىشى شەكلىدە مۇھاسىرىلەپ تۇراتتى.

يېرىم سائەتلەر ئۆتكەن ئىدى. ئىككى ئەرباب يان قورالىرىنى ئاسقىنىچە « سۇرلۇك » سالاپەت بىلەن توپلاشقان توپنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىزلىككە چىقتى – دە، ئەتراپقا تەكەببۇرانە نەزەر تاشلىدى.

ئۇلارنىڭ بىرى بايىقى ھەربى يىڭجاڭ، يەنە بىرى ساقچى شۇڭگەن ئىدى.

يىڭجاڭ ئالدى بىلەن ئاگاھلاندۇرۇپ:

- بىز ھازىر ئالتايغا ئالتۇن كولاش ئۈچۈن كېتىۋاتىمىز، ئۇ يەر يىراق، ئىككى – ئۈچ ئايلىق يول. بارغىچە گۆەندىيەن[1] لەردە ياتىسىلەر. يول ئازابى – گۆر ئازابى دېگەن گەپ بار. كېيىن ئالتۇن كانغا بارغىنىڭلاردا ھالاۋىتىنى كۆرىسىلەر.

ئالتۇن ئالۋىڭىنىڭ مەھبۇسلىرى بولسا، غەم دەرياسىغا غەرق بولغان ھالدا باشلىرىنى ساڭگىتىلىپ ئولتۇرۇشاتتى.

- ئالدىنئالا شۇنىمۇ ئېيتىپ قويايكى، كىمدە كىم قاچسا ياكى قېچىشقا تىل بىرىكتۈرسە، ئۇنداقلارنىڭ جاجىسى مانا، - دەپ يىڭجاڭ يەنىمۇ ھەيۋەتلىنىپ تاپانچىسىنى تىك تۇتتى.

شۇندىن كېيىن « ئالتۇنچىلار » مۇنتىزىم ھەربى تۈزۈمدەك « بەن، پەي » بۆلۈملەرگە بۆلۈندى. ھەر بىر پەيگە قۇراللىق ساقچىلار «پەيجاڭ» قىلىپ تەيىنلەندى. ئاندىن مۇشۇ يەرگە ئالدىنئالا تەييارلانغان كۆك ماتا ئىشتان – چاپان تارقىتىلدى.

كەچ پېشىنگە سوزۇلغان بۇ ئورۇنلاشتۇرۇش جەريانىدا، زاغرا نانلىرى بىلەن ئېچىقاپ كەتكەن قارنىنى ئانچە – مۇنچە گۈللىۋېلىشقا ئاران ئۈلگۈرگەن « ئالتۇنچىلار » بۇيرۇق بويىچە يەنە ماڭدى.

ئەمدى ئۇلار ئۆز ئارا ئەسرالىشىپ، تونۇشۇپ كېتىپ باراتتى.

لېكىن، « ھەر كاللىدا بىر خىيال... » دىگەندەك، ئۇلارنىڭ خىياللىرى خىلمۇ خىل ئىدى.

---

[1] چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چېرىكلار ئۈچۈن ئۆتەڭلەردە ياسالغان قونالغۇ ئۆيلەر «گۆەندىيەن» دىيىلەتتى

بەزىلىرى دۈمچەك دادىسىنى، بەزىلىرى قېرى ئانىسىنى، يەنە بەزىلىرى يىغلاپ ــ تەلمۈرۈپ قالغان خوتۇن ــ بالىسىنى ۋە بەزىلىرى ئۆز ئامرىقى، ئوماق مەھبۇبلىرىنى ئەسلەپ كۆزلىرىگە ياش ئالاتتى ۋە بەزى بىشەم، بەغەرەزلەر بولسا، ئەسىرلەر بويىي قەشقەرنى قاپلىغان غەپلەت ئۇيقۇسىنىڭ داۋامىنى ئادا قىلىپ تازا خورەك تارتىپ، بەزەنلىرى ئالتۇن بىلەن ئاغزىنى تاتلىق ئېتىپ، چۈشلىرىدە چۆچەكتىكى چۆپنى يەپ باراتتى.

بىراق، ئىرپاننىڭ ئىچ كۆيۈگى ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى. ئۇنىڭ چولپانغا بولغان دىل رىشتىسى يۈرىكىنى ئۆرتەپ باراتتى. بەزىدە ئۇ چولپان كەينىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقاندەك پات ــ پاتلا ئارقىسىغا قاراپ قوياتتى، لېكىن ئۇ، ئاخشام بالىخانا ئۆيدە شەمشىدىنىنىڭ « گۈپ » قىلىپ يىقىلىش بىلەنلا جان ئۈزگەنلىكى، ھازىر چولپاننىڭ باغرى خۇن، كۆزى ياش ئىكەنلىكىگەدىن بىخەۋەر ئىدى.

ئىرپان ئۇچۇن ھازىر بىردىن بىر روھىي ئىلھام ناخشا بىلەن راۋاپ ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئېغىرى بارلىق «ئالتۇنچى» مۇساپىرلار ئۇچۇنمۇ روھىي دەرمان بولاتتى.

ئىرپان خۇددى ناچىۋال كۇيتىل[1] دەك، چىن ئىشتىياق بىلەن راۋاپقا ناخشىنى تەڭكەش قىلىپ، چۆل ــ جەزىرىلەرنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ باراتتى:

قەشقەردىكى جان قورغان،
ھالىمنى ئۆزۈڭ، سورىغان.
ھەر ئاخشام يېتىپ كەلسەم،
قارا كۆزى قاراپ تۇرغان.

جان قورغاندا جانانىم،
باغرىنى داغلىنىپ قالدى.
خوشلىشىپ كۆرۈشكىچە،
قولۇم باغلىنىپ قالدى.

قىزىلگۈل ئۈزۈپ بەردىڭ،
قىستۇرۇلغان خەت بىلەن.
مەن ئەمدى كېتىپ قالدىم،
ئىچىم تولغان دەرت بىلەن.

ناخشا ئېيتىمەن كۈندە،
دەردىم ئىچىمگە پاتماي،
بۇ دەرتلەرنى كىم تارتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

تومۇزنىڭ تىنچىق كۈنلىرى باشلاندى. قانچە ماڭغانسېرى جەھەننەمنىڭ يولىدەك مۈشكۈللۈك مۇساپىلەر زادى تۈگىمەيتتى. گاھىدا شېغىل ــ تاشلىق سايلار، گاھىدا شورتاڭ، بورباس چۆللەر ئۇچراپ تۇراتتى. تومۇز تەپتىدىن چوغدەك قىزىغان چۆل ــ قۇم قىزىپ كەتكەن شېغىل ياكى چۆيۈندەك تاشلار

[1] ناچىۋال كۇيتىل ــ (1472 ــ 1402) تۈنجى ئىندىيان شائىرى، چوڭ ئېنژېنېر ۋە سىياسىئون. ئۇنىڭ بىر شېئىرىدا مۇنداق تەسۋىر بار ؛ «ئىنسانىيەتنىڭ بەختى ــ ناخشىدا، قىزىلگۈلدە، مەن ئۇنىڭغا بۇلبۇلدەك شەيدا».

يالىڭاياق كېتىۋاتقانلارنىڭ پۇتلىرىنى كۆيدۈرۈپ ھەر خىل يورغىلاتسا، ئاسمان – پەلەك ئۆرلىگەن چاڭ – توزانلار دىماقنى ئۆرتەپ باراتتى.

ھارۋىلار قوشۇلغان ئۇلارقلار ئىسسىق ئازابىدىن ئورۇقلاپ ۋە كۆپلەپ ئۆلمەكتە ئىدى. سەيسگە تۆتۈلغان ھارۋا ئىگىلىرى ئىچىگە سىغمايۋاتقان دەرت – ئەلەملىرىنى ناخشا ئارقىلىق ئىزھار قىلىشاتتى:

دادام دۇئا قىلغاي دەپ،
كىرگەن ئىدىم مەيسگە ؛
ئىككى چېرىك بىر بولۇپ،
تۇتتۇۋالدى سەيسگە.

سېرىق تال، يامان چاغدا،
بۇ ئالۋاڭ ئېغىر بولدى.
يۇك تولا، يوللار يامان،
ئات – ئۇلاق يېغىر بولدى.

ئۆي – ماكاندىن ئايرىلدۇق،
يىغلاپ قالدى تۇققانلار.
ئىچ ئاغرىتتى بىزلەرگە،
ھالىمىزنى ئۇققانلار.

تاغ دەشتلەردە ئات ئۆلسە،
ئورنىغا بىزنى چاتتۇ.
تارتالمساق، ئاغرىساق،
ئايىماستىن ئاتتۇ.

ھارۋىلارنى سۆرەيمىز،
چۆل – باياۋان شورلۇقتا.
كۈنلەر شۇنداق ئۆتەرمۇ،
كېچە – كۈندۈز خورلۇقتا.

ئون بىرىنچى باپ

«ئالتۇنچى ياشلار» تونۇردەك تومۇزدا جاپا – دەشتلىرىنى بېسىپ، ئاقسۇ جامغا يەتكىچە تۆرلۈك – تۈمەن قىسمەتلەرنى باشتىن كەچۈردى. ئاچلىقتىن ۋە ئوقتىن كۆندە كۆپلەپ يىگىتلەر ئۆلۈپ كېتەتتى. ئۆلگەنلەرنىڭ ئورنى يول بويىدىكى يېزا، شەھەرلەر – كەلپىن، ئۇچتۇرپان، ئاقسۇ قاتارلىق يەرلەرنىڭ ياشلىرى بىلەن تولدۇرۇپ باراتتى.

ئىرپان قاتارلىق بىر قىسىم زېرەك يىگىتلەر ئىشنىڭ ئالتۇن ئۇچۇنلا ئەمەسلىكىنى، بەلكى ياش كۈچلەرنى شۇ يول بىلەن ئالداپ ۋە زورلاپ ئەپچىقىپ، قىرىپ تۈگىتىش ئىكەنلىكىنى بارغانسېرى ھېس قىلماقتا ئىدى. شۇڭا ئۇلار قېچىپ قۇتۇلۇش كويىغا چۈشتى.

- بىكاردىن – بىكار ئۆلۈپ كېتىمىزمۇ؟ - دېدى ئىرپان جام يولىدا دوستى ئەكبەرنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ. بۇ ياندىكى سايىمۇ ئاڭلىدى.

- «ئالتۇن كولاش» دېگەنلىرى پۇتۇنلەي ئالدامچىلىق. ئەكبەر بىلەن سايىم بېشىنى لىڭشىتىش ئارقىلىق ئىرپاننىڭ پىكرىنى ماقۇللايتتى.
ئىرپان پىكرىنى تېخمۇ ئوچۇقراق ئىزاھلىدى:
- ماقۇل، «ئالتۇن كولاش» مۇ بولسۇن، مۇبادا ئالتايدىكى ئالتۇن كانىمۇ بىز كۆرگەن خوتەن تېغىدىكى ئالتۇن كېنىدەك بولسا بەربىر ۋەيلۇن دوزاققۇ! شۇڭا بىز جاننى قۇتقۇزۇشنىڭ ئامالىنى قىلساق دەيمەن.
بۇ ئۈچ يىگىت گېئولوگ ئەترىتىگە بارغىنىدا قاراقۇرۇم تاغلىرىنى كۆرگەن، ئۇنىڭدا بىر يىل ئىشلەپ ئۆيلىرىگە ئەمدىلا كېلىشكىلا « ئالتۇن ئالۋىكى » غا تۇتۇلغان ئىدى. ئۇلار ئاشۇ دەھشەتلىك ئەھۋاللارنى ئەسلىگەندە قاراقۇرۇم كانلىرىدا كۆرگەنلىرى كۆڭۈل كۆزلىرىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى:
تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىدا قەد كۆتەرگەن كوئېنلۇن تاغلىرىنىڭ مەڭگۈ ئېرىمەس مۇز مۇنارلىرى بۇلۇتلارنى پەستە قالدۇرۇپ ئاسمان - پەلەك تاقىشاتتى. بۇ سۈلەتلىك ۋە ھەيۋەتلىك قاتمۇ - قات تاغلار بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن بولۇپ، شەرقتىن غەرپكە سوزۇلۇپ ياتاتتى. باغرىدا تاڭ ئاتماس غارلارمۇ تولا ئىدى. بۇ يەرلەرگە بارغان ئادىمزات گويا بىر تىلسىماتقا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى - دە، يۈرەكلىرى جىغىلدايتتى.
يىل بويى كۈن كۆرمەيدىغان بۇ تاغلار ئىسمى - جىسمىغا مۇناسىپ ھالدا « قاراڭغۇ تاغ » دەپ ئاتالغان ئىدى.
ئىرپان، ئەكبەر، سايىملار توپوگراپ قوشۇنى بىلەن مۇشۇ تىلسىمات ئىچىگىمۇ كىرىپ، زەرەپشان، تىزناپ- قارىقاش ۋە يۇرۇڭقاش دەريالىرىنىڭ يۇقۇرى ئېقىمىغىچە بارغان، شاۋقۇنلۇق دەريالارنى كېچىپ، ئاتلارمۇ چىقالمايدىغان ئىگىز چوققىلارغىمۇ ياماشقان ئىدى.
شۇڭا بىلەن بۇ ئۈچ يىگىت بىر دەم خوتەن « پۇجيا » ئالتۇن كېنى ھەققىدە سۆزلەشتى.
ئۇكانلار شەرقتە مالىك ئاۋات تاغلىرىغا، غەرپتە قارىقاش دەرياسىغا ياندىشا ئەگرى سايلىققا تۇتىشاتتى.
بۇ يەردىكى ئالتۇن تاسقاش ئۇسۇلى ئاجايىپ ئىدى:
تاغ ئۈستىدىن پەسكە 100 مېتىرچە چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق قېزىپ چۈشۈپ، ئاندىن تۆت تەرەپكە تونىل قېزىلاتتى. ئۇ يەردىن شېغىللار غالتىلەك ئارقىلىق تارتىپ چىقىرىلاتتى. ئاندىن شامالچى ئارقىلىق سورۇلۇپ، كېپەك ئالتۇنلار ئايرىۋېلىناتتى.
ئېغىر ئەمگەك، ناچار تاماق، دەھشەتلىك نازارەت دەستىدىن ئالتۇن ئىشچىلىرى خۇددى بىر تېرە، بىر ئۇستىخان كۆرۈنەتتى. ئۇلار « ئۆلسەك ئۆزىمىزگە » دەيدىغان تىلخەت بۇيىچە باغلىنىپ چىققان. ئۇلار ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشكەندە قىپ - يالىڭاچ يېشىندۇرۇلىدىكەن، يەنە تېخى بىر جايغا تەرەت قىلدۇرۇپ تەرەتنى ياغاچ بىلەن ئاختۇرۇپ چىقىدىكەن. ئالتۇننى ئىچىگە يۇتۇپ ئوغرىلاپ كەتمىسۇن دەپ، ئىشچىلارغا پات - پاتلا سۈرگە دورىسى ئىچكۈزۈپ قاراپ چىقىدىكەن. شۇنداق دەھشەتلەر تۈپەيلىدىن ئىشچىلار ماغدۇرسىزلىنىپ، تۈرلۈك كېسەل بىلەن ئۆلۈپ تۈرىدىكەن. ئىشچىلار كۆز يېشى قىلىپ، پانا تىلەپ، يىراقتىكى « شەيدۇللا » ناملىق تاغقا قاراپ دۇئا قىلىشىدىكەن...
ئالتۇن دېگەن ئېزىتقۇ،
سارغايتار ئىكەن جاننى ؛
ئۇنى ئىزلەپ تاپقىچە،
شوراپ تۈگىتەر قاننى.

ئالتۇن كاندا ئىشلەپ،

ئېچكەنلىرىمىز داغ سۇ ؛
ئاي، يىللاردا كۆرمەيمىز،
ئاق توقاچ بىلەن سامسۇ.

شەيدۇللا دېگەن تاغدا،
دەرتمەننىڭ مازارى بار ؛
بىر جىنىڭنى مىڭ ئالغان،
ئەجەلنىڭ بازارى بار.

دەرتلەرگە داۋا تاپماي،
تاغلاردا ياتارمىزمۇ.
خۇدا ئالمىغان جاننى،
ئالتۇنغا ساتارمىزمۇ...

«ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك» دېگەندەك، ئىرپاننىڭ ئىبرەتلىك سۆزلىرى «ئالتۇنچى ياشلار» غا ئوت بولۇپ تۇتىشىشقا باشلىدى.[1]

ئون ئىككىنچى باپ

ئالتۇندا كېسىلدى ئادەملەر بېشى،
قان بولۇپ قۇيۇلدى يېتىملەر يېشى.

1

سەپەر داۋامىدا ئۇلار مۇڭلۇق ناخشا، ئىبرەتلىك هېكايىلەردىن روهىي ئوزۇق ئېلىپ باراتتى. ئارقىدا كېلىۋاتقانلىرى ئالدىدا كەتكەن قېرىنداشلىرىنىڭ قاغا – قۇزغۇنلارغا يەم بولۇۋاتقان جەسەتلىرىنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ، مۇڭلىنىپ ماڭاتتى.

جان تالىشىپ كېلىۋاتقان «ئالتۇنچىلار» ئىيۇلنىڭ ئوتتۇرلىرىدا قىزىل – سايرامنىڭ شەرقى، كۇچار داۋىنىنىڭ غەربىي ئارلىغىدىكى كەڭ ۋە مەشهۇر «ئويچاكان» ئويمانلىقىغا كېلىپ توپلاندى. مادارى يوق مىڭلىغان جانلار بۇ كەڭ سايدىكى چاكاندىلار ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ، سونايلىنىپ يېتىشاتتى. ئۇلار ئاچلىقتىن ئىنچىقلايتتى، دەرتتىن تولغىناتتى.

كەچ پېشىن مەزگىلى ئىدى. ئىگىزدىن چۈشۈپ كەلگەن يىڭجاڭ بىلەن شۆڭگەن قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ گېدەيگەن هالدا كۆپچىلىككە مۇشۇ جايدا ئىككى كۈن ئارام ئېلىۋېلىشنى ئۇقتۇردى. بۇ چاغدا تۆت تەرەپكە – كۇچار داۋىنى، مىڭئۆي، مۇزداۋان ۋە قىزىل – سايرام بازىرى ياقىلارغا قاتمۇ – قات قاراۋۇللار قويۇلغان ئىدى. ئاددىلا ئېيتقاندا بۇ « ئارامگاھ » ئالتۇنچىلار ئۈچۈن مۇددەتلىك بىر مەهبۇسلار لاگىرىغا ئايلانغان ئىدى.

كەچ كىرىپ، كەڭ كەتكەن غىلىڭ ساينى تۈن پەردىسى ئوراپ باراتتى. «ئالتۇنچىلار» «ئاسماننى يېپىنچى، يەرنى سېلىنچى» قىلىپ، شېغىل تاشلار ئۈستىدە يېتىشاتتى.

زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسماندا سانسىز يۇلتۇزلار گويا ئاسمان لامپۇچكىلىرىدەك چاقنايتتى.

[1] شۇ يىلى ئەتىيازدا خوتەن ئالتۇن كان ئىشچىلىرى قوزغىلاڭ كۆتەرگەن ئىدى. قوزغىلاڭ كېيىن قانلىق بېسىقتۇرۇلدى. ئىشچىلارنىڭ باشلىقى توختى مەخپىي سوراقتىن كېيىن ئۆلتۈرۈپ تاشلاندى.

«كۆندۈزدە ئاچ قالساڭ، كېچىدە يۇلتۇز سانا» دېگەندەك. ئاچ – زارلىقتىن ئۈيقۇسى كەلمەيۋاتقان بەزىسى ئوڭدىسىغا يېتىپ يۇلتۇز سانىسا، بەزىلىرى خورەك تارتماقتا ئىدى. ئىرپان قاتارلىق بىر قانچە يىگىتلەر بولسا يەر شارائىتىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتراپقا نەزەر تاشلايتتى:
شىمالدا مۇزات تاغلىرى، جەنۇبتا مىڭئۆي تاغلىرى، شەرقىي شىمال تەرەپتە بولسا كۇچارنىڭ ئاقيار ۋە تەلەمەت داۋانلىرى بۇ يەرگە ئانچىۋالا يىراق ئەمەس ئىدى.
ئىرپان بۇ كېچە ۋە بۇ جاينى ئىسيان ئۈچۈن «ئەڭ مۇۋاپىق» بىلدى – دە، سىرىنى يېنىدا ياتقان سايىمنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى:
- ۋىجدانلىق ئوغۇل يولدىن ئازسىمۇ يۇرتىدىن ئازمايدۇ. جان ھەلقۇمغا يېتىپ قالدى. بىز ئالدامچىلىقنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىۋاتىمىز، بەرىبىر ئۆلۈپ تۈگىشىمىز، بىز بۈگۈن كېچە قاچايلى، قانداق دەيسەن؟
سايىم دۇدۇقلاپ تىلىنى چايندى ۋە:
- تۇتۇلۇپلا قالساق، بېشىمىزغا بالا كېلەرمىكىن، چىدام بېرىپ چىشىمىزنى چىشلەپ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ باقساق، - دىدى.
ئىرپاننىڭ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ، « ئۈنىڭغا ئېغىز ئاچمىساممۇ بوپتىكەن، - < ئىشەنگەن تاغدا كىيىك ياتماپتۇ > دېگەن مۇشۇ ئىكەن دە – دە » دەپ سايىمغا نارازى بولدى.
شۇنداق قىلىپ، سايىم ئەيۋشكە كەلمىدى. ئاخىرىدا ئىرپان:
- ئۆزىڭ يىمىسەڭ غېمىڭنى، قاغا چوقۇر تېنىڭنى » ؛ « بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن » بولۇپ يۈرۈۋېرىش ئەرلىككە خاس ئەمەس...، - دىدى.

2

قاراڭغۇ، تۈن نىسبىدىن ئاشقان چاغ، ئەتراپ گۆردەك جىمجىت ئىدى، چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئارىسىدا سامان يولىنى بويلىغان ئۈكەرمۇ ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى.
پايانسىز سايدا يېيىلغان مالدەك ياتقانلار ئىچىدىن ئاستا ئۆمىلەپ سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ مېڭىۋاتقان ئىرپانغا ئوخشاش ئەزىمەتلەر ئىسيان مەنزىلىگە قەدەم قويغان ئىدى.
« بىلمىگەن يارنىڭ ئۆيى – چوڭقۇرى كۆپ » دېگەندەك، « مىڭئۆي » تاغلىرى تەرەپكە ماڭغان يىگىتلەر ئادىشىپ، كۇچار داۋىنى تەرەپتىكى قۇرالىق ساقچىلارغا دۇقۇرۇشۇپ قالدى – دە، نەس باستى. ساقچىلار ئۇلارنى دەرھال باغلاپ ئۇرۇپ يەنە نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭمۇ « مىڭئۆي » بىلەن مۇزات تەرەپكە قاچقانلىقىنى ئىقرار قىلدۇردى.
بۇ ئەھۋالنى ئۇققان يېڭجاڭ غەزەپ بىلەن بۇيرۇق بېرىپ:
- تېز قوغلاپ تۇتۇپ كېلىڭلار، خەپ بىر قانچىسىنى بوغۇزلاپ، ئەدىۋىنى بېرىپ، ئىبرەت قىلمىغىچە... – دىدى.
ساقچىلارنىڭ بىر بۆلۈكى ئىككى چوڭ گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، شىمال ۋە جەنۇب تەرەپكە غەزەپ بىلەن ئات سالدى.
«مىڭئۆي غارلىرى» - مۇزات دەرياسى كېسىپ ئۆتىدىغان « كۆز يېشى بۇلاق » تاغلىرىنىڭ شىمالىي قىيالىق ئۈستىگە جايلاشقان.
مۇشۇ قىيالىقنىڭ جەنۇبىدىن شاۋقۇنلۇق مۇزات دەرياسى ئۆتىدۇ. قىيالىق يان باغرىدىكى قەۋەتمۇ – قەۋەت غارلار خۇددى ھەرە كۆنىكىگە ئوخشاش كۆرۈنىدۇ.
قىيالىق يامزاللىرىدا ئوتتاشتەك قىزىرىپ ئۆسكەن يۇلغۇن ئارچا، قىزىل ئۈرۈك، سۆگەت، سەگە تېرەك ۋە كۆمۈش يوپۇرماقلىق جىگدە گويا كى ئاجايىپ بىر ئورمان دېڭىزىنى ھاسىل قىلىپ، تەبىئەتنىڭ چىرايلىق مەنزىرىسىنى شەكىللەندۈرگەن ئىدى. مۇزات دەرياسى بولسا، بۇ تەبىئىي گۈزەللىككە كۆمۈشتىن

ھەل بەرگەندەك تېخمۇ چىرايلىق ھۆسن قوشاتتى. مۇزات دەرياسىنىڭ جەنۇبىدا غەرپتىن شەرققە سوزۇلغان ئاسمان پەلەك چول تاغ تىزمىلىرى، « مىڭئۆي » قىيالىقلىرى بىلەن ئۇدۇلمۇ ــ ئۇدۇل تۇراتتى.

شۆڭگەن بىلەن بىر تۇركۇم ساقچىلار بۇ يەرگە يېقىنلاشقاندا قۇياش « كۆز يېشى بۇلاق » تاغلىرىنىڭ كەينىدىن ئەمدىلا كۆتىرىلمەكتە ئىدى.

«قاچقۇن» لارنىڭ خېلى كۆپى بوستانلىق ئارىلىرىغا كىرىپ ئۆلگۈرگەن، بەزىلىرى بولسا قىيالاردىن ئىگىزگە ئۆرلىمەكتە ئىدى. شۆڭگەن بوستانلىققا قاراپ غەزەپ بىلەن ئوق چىقاردى ۋە تۇتۇشقا بۇيرۇق قىلدى. بوستانلىققا كىرگەن ساقچىلار ۋارقىرايتتى:

- چىرايلىقچە تەسلىم بولۇش، بولمىسا جاجاڭ ئوق!

قوللىرىدا قورالى بولمىغان ۋە ئالدى تەرەپتىن مۇزات دەرياسى ئارقىلىق توسىلىپ قالغان بەختسىز يىگىتلەر ئامالسىزلىقتىن ئاخىر ئەسىرگە ئېلىندى. ئۇلار 40 قا يېقىن كىشى بولۇپ ئارىسىدا ئىرپانمۇ بار ئىدى. ئۇلارنى ژاندارمىلار چەمبەرچاس باغلاپ ۋە چېتىپ « ئۆيچاكان » غا ھەيدەپ كېتىشتى.

3

چۇش مەزگىلى. «مەيدان» سۇرلۇك تۇس ئالغان ئىدى. يىغجاڭنىڭ « ئىبرەت » جازاسى رەسمىي جاكالاندى.

«ئالتۇنچىلار» چەمبەر شەكلىدە ئولتۇرغۇزۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا « تۇتقۇن » لار يالىڭاچلىنىپ تۇرغۇزۇلدى. چەتتىرەك گۇلخان يېقىلىپ، ئۇنىڭدا سىم چۇۋىق قىزدۇرۇلماقتا ئىدى. ساقچىلارنىڭ بەزىلىرى قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ، بەزىلىرى بولسا كالتەك ۋە قىرلىق تاسمىلىرىنى تۇتۇپ، ئەسىرلەرگە غەزەپ بىلەن ھۆرپىيىپ تۇرۇشاتتى.

يىغجاڭ بىلەن شۆڭگەن ئەسىرلەرگە بىر، بىرلەپ قاراپ چىقتى ــ دە، «ئىبرەت بۇيرۇغى» ئالدى بىلەن ئىرپانغا قادالدى:

- سەن تېخى، - دېدى شۆڭگەن چەكچىيىپ كېلىپ، - قەشقەرگە قېچىپ كېتەلەيمەن، دەپ چۇشەكەۋاتامسىنا قاپاقباش! چوتنى خام سوقۇپسەن! ئۆلۈكىڭمۇ، تىرىكىڭمۇ بىزنىڭ قولىمىزدا. بۇ بەدبەخ قاچقۇنلارنىڭ باشلامچىسى سەن، چوقۇم سەن! دەپ سەت ۋارقىرىدى شۆڭگەن، - بىز شاڭا كېلىشتۇرۇپ ئەن سىلىپ قويايلى. زوۋاندارنىڭ دارغا تارتىلغاندىن كېيىن، ئاندىن سېنىڭ نوچىلىقىڭنى...

ساقچىلار شۇئان كېلىپ، قىپ ــ يالىڭاچ ئىرپاننى باستى ــ دە، تىكەنلىك توقماق بىلەن قاتتىق ئۇرۇشقا باشلىدى. ئاندىن ھېلىقى ئوتتا چوغلانغان سىم بىلەن ئىرپاننىڭ دۈمبىسىگە «ق. ق» دېگەن ئىككى ھەرپنى يازدى. بۇ «قەشقەرلىق قاچقۇن» دېگەن قانلىق ۋە داغلىق تامغا ئىدى.

ئىرپان بولسا بىلگىنى چىڭ چىشلەپ، قانلىق مىنۇتلارنى ئۈنسىز ئۆتكۈزدى. قالغان ئەسىرلەرگىمۇ رەت بۇيىچە مۇشۇنداق «تامغىلاش» چارىسى قوللىنىلدى.

بۇ خىل قانلىق ئىبرەتلەرنى كۆرگەن مىڭلاپ كۆزلەردىن قانلىق ياشلار سەل بولۇپ ئاقماقتا ئىدى.

نۆۋەتتە ئايۇپ ئىسىملىك نەۋقىران بىر يىگىت كالتەك كاللىسىغا تېگىش بىلەن تېپچەكلەپ، كېيىن تىنچىپ قالغان ئىدى.

بۇ چاغدا قېيىر تەرەپتىن پەرىشان ھالدا يېتىپ كەلگەن بىر موماي بىلەن قىز توساتتىنلا توپنى يېرىپ جازا مەيدانىدا پەيدا بولدى ــ دە، قىزىل قانغا مىلىنىپ ياتقان ئوغۇلغا قاراپ:

«ئاھ بالام، ساڭا نېمە بولدى، جېنىم بالام، ئايۇپجان!» دەپ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى. ئايۇپ ئاللىقاچان جان ئۈزگەن ئىدى.

ئون ئۈچىنچى باپ

ئايۇپنىڭ ئۆلتۈرۈلىشىدەك پاجىئە يۈز بەرگەن چاغدا قۇياشنىڭ غەربىي جەنۇپ تەرەپتىكى چۆل ئۈستىگە قىيسىيىپ، «ئويچاكان» سايلىغىدىكى پىژغىرىم ئىسسىقنىڭ تەپتىمۇ خېلى يانغان ئىدى.

يىگىجاڭ «ئالتۇنچى ياشلار» نى بۇ يەردىن كۆچار داۋىنى ئۈستىگە كۆچۈشكە بۇيرۇق قىلدى. بۇ چاغدا قىزىل تەرەپتىن ئىككى هاردۇا چىقىپ كەلدى ـ دە، ئۇدۇل بىرىپ بايىقى ئايۇپ ياتقان يەرگە يىقىن جىرا ئىغىزىدا توختىدى. هارۋىلارنىڭ بىرىدە ئۇرۇمچى ھەربىي مەكتەپكە ئوقۇغۇچى ئېلىش ئۈچۈن بايغا كېلىپ، ئىشنى تۈگىتىپ ماڭغان ئىككى ياش ئوفىتسېر، يەنە بىرىسىدە بولسا ئۈرۈمچى دارىلفۇنۇنغا ئوقۇغۇچى ئېلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا بىرىپ قايتقان بىر ئوقۇتقۇچى ۋە يەنە باشقا ئىككى يىگىت بار ئىدى.

ئاقسۇدىن ماڭغان ئىككىنچى هارۋا ھېلقى پاجىئەدىن قىسمەن خەۋەر تېپىپلا يۈرۈپ كەتتى. بىرىنچى هارۋىدىكى ئىفىتسېرنىڭ بىرسى باي قىزىللىق بولۇپ، ئايۇپنى تونۇغىنى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى بىر تەرەپ قىلىش مەقسىتىدە قالدى.

ئانا ـ بۇ، نېمە ۋەقە ـ دېدى ئوفىتسېركەنجى.

موماي بولسا قىمىرمۇ قىلماي ياتاتتى. يەنە بىر ئوفىتسېر ئابدۇراخمان ئىدى. ئۇ مومايىنىڭ پىشانىسىنى سلاپ:

ـ ئانا، ئانا! ـ دەپ ئاستا قىچقاردى.

موماي ئايۇپقا چاپلاشقان پېتى ياتاتتى. ئۇنىڭ پىشانىسى ئوفىتسېرغا مۇزدەك تۇيۇلغىنى ئۈچۈن ھەيران بولۇپ:

ـ ۋۇي، بۇ نېمە بولغىنى! ـ دەپ چۆچۈپ كەتتى.

ئىككىلا ئوفىتسېر جىددىيلاشقان ئىدى. ئۇلار كەينى ـ كەينىدىن مومايىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، تىنىغىنى تىڭشايتتى.

بىراق موماي ئاللىقاچان تىنىقتىن توختىغان بولۇپ، ئېغىزىدىن قان ئارىلاش سېرىق سۇ ئېقىپ تۇراتتى. بۇ ئۇنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ چىققان قان ـ زەرداپ ئىدى.

ئايۇپنىڭ سول يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنى كاچاتلاپ، قارۇ يامغۇر يىغلاۋاتقان قىز بەكمۇ پەرىشان بولاتتى.

ـ سىڭلىم ـ دېدى كەنجى قىزغا قاراپ ـ يىغىڭىزنى توختىتىپ، بىزگە ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىڭە، بۇ نېمە ئالامەت؟

ئايۇپ مۇشۇ ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قىيىر كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر كەمبەغەلنىڭ يالغۇز ئوغلى ئىدى. تۇنۇگۇن تۈندە دادىسى تۇيۇقسىز تۈگەپ، ئۇ، شەھەردىكى تۇققانلىرىغا خەۋەر قىلىش ۋە ئۆلۈملۈك ئېلىش ئۈچۈن قىزىلنىڭ بازىرىغا كەلگەن. شۇندا « ئالتۇن ئالۋىڭى » دا ئۆلگەنلەرنىڭ ئورنىغا ئادەم تۇتۇۋاتقانلارغا ئۇچراپ قالغان. قىزىل بىگى ھامۇت چاپاق ئەمدىلا ماتارنى ئېلىپ قايتىۋاتقان ئايۇپنى كۆرۈپ قىلىپ، ئۇنى چېرىكلەرگە تۇتۇپ بەرگەن. ئۇ ئۆلگۈرۈپ كەلمىگەچ، دادىسى يەرلەپ بولغاندىن كېيىن، ئايۇپنىڭ ئاپىسى ئەنسىرەپ ئوغلىنى ئىزلەپ چىققان. قىز بولسا ئايۇپنىڭ لايىقى، مومايىنىڭ تۇققىنىنىڭ قىزى ئىدى. ئۇنىڭدىن ئوفىتسېرلار پاجىئە ئەھۋالىنى ئۇققاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىگە كېتىۋاتقان سەپىرىنى ۋاقتىنچە توختاتتى...

تومۇزدا جەسەتتىن تەشۋىشلىنىپ دەرھال هارۋىسىغا يۆتكەدى. ئۇنى ئىككى ئوفىتسېر قىيىرگە بىللە ئېلىپ ماڭدى. كەنجى بايىقى قىزغا:

ـ سىز ئىشىكىڭىزگە مېنىپ، كەينىمىزدىن يېتىپ بېرىڭ، ـ دېدى ـ دە، هارۋا يۈرۈپ كەتتى.

براق، هازىر ھەممىدىن جۇدا بولۇپ، باشپاناھسىز قالغان بۇ قىز زاۋال چۈشكەن مەھەلدە يولدىن چەتلەپ چىقىپ ئارقىغا بۇرۇلدى – دە، جەنۇب تەرەپتىكى « مىڭئۆي » تامان يول سالدى.

- ماڭا ئەمدى بۇ دۇنيا ھارام، - دەيتتى ئۇ، - خورلۇقتا تىرىك يۈرگىنىمدىن، ئۆلگىنىم مىڭ ئەلا.

ئەمدىلا 17 گە قەدەم قويغان بۇ قىزنىڭ ئاتىسى ئەيىنى زاماندا ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى قىزىلدا قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەندە ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن. بۇ قانلىق داغلارنىڭ ئىزى ھەسرەتتە ئۆسكەن بۇ قىزنىڭ قەلبىدىن تېخى ئۆچۈپ كەتمىگەن ئىدى. كېيىن ئانىسمۇ قازا تاپقان. بۇ چاغدا ئۇ، ئۆگەي دادىسىنىڭ قولىدىن مۇشۇ موماينىڭ تەربىيىسىگە ئۆتۈپ، ئېغىرچىلىقلار ئىچىدە ئۆسكەن ئىدى. موماي ئۇنى ئوغلى ئايۇپقا چېتىش تەييارلىقىنى قىلىپ تويغا تۇتۇش قىلغاندا، تۇيۇقسىز تۇندە ئاتىسى ئەمدى ئاپىسى ھەم ئايۇپنىڭ ئۆلۈشى قىزغا قاتتىق زەربە بولۇپ، بۇ چوڭ بالا – قازالارنىڭ زەربىسىدىن نېرۋىسى بىردىنلا كاردىن چىققان ئىدى.

ئۇ، يوللاردا ئېزىقىپ يۈرۈپ، سۈبھى سۈزۈلگەندە «مىڭئۆي» ئەتراپىغا يېتىپ باردى. ئىشكىنى « بوستانلىق » باغرىغا قويۇۋېتىپ، ئۆزى دۆڭدىكى يوغان بىر جىگدىنى چۆگىلەپ يۈردى. توساتتىن ئاڭلانغان دەھشەتلىك شاۋقۇن ئاۋازى قىزنى قوينىغا تارتتى – دە، ئۇ شۇيان ماڭدى.

باي ناھىيىسىنىڭ شىمالىدا يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىغان مۇز ئاتا تاغلىرىنىڭ تۆت چوڭ دەريا – قىزىل دەرياسى، تەلۋىچۇك دەرياسى، قاپسالاڭ دەرياسى ۋە مۇزات دەرياسى ئېقىپ چۈشۈپ، باي ۋادىسىنى ئارىلاپ ئۆتكەندىن كېيىن جەنۇب تەرەپتىكى چۆل تاققا ئۇسۇپ توسلاتتى. بۇ تۆت دەريا مۇشۇ چۆلتاغ يامزىلىدا بىرلىشىپ، « مۇزات دەرياسى » دېگەن ئومۇمىي نام بىلەن تاغنى بويلاپ شەرققە قاراپ ئاقاتتى – دى، « مىڭئۆي بوستانلىقى » يېنىدىكى « كەپلەشمە » دەپ ئاتالغان ئىگىز تاققا بېرىپ توسلاتتى.

بۇ يەردە ھاسىل بولغان چوڭ قاينام شۇ قەدەر سۈرلۈك ۋە دەھشەتلىك سۈرەن سالاتتىكى، ئاڭلىغۇچىنىڭ ئىختىيارسىز تەنلىرى غۇزۇلداپ م قۇلاق – مېڭە قاينايتتى. بۇ قاينام ئوتتۇرىسىدىن ئاپئاق بۇژغۇنلۇق ئىس كۆتىرىلىپ تۇراتتى. بىر مەھەل ئەنە شۇنداق دەۋر قىلىپ قىرغاقلارنى سۆيگەن سۇ دەھشەت بىلەن غاقىراپ شاۋقۇن كۆتىرىپ تاغنىڭ ئاستىغا كىرىپ كېتەتتى.

بىچارە قىز ھازىر مانا مۇشۇ قاينام بويىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ سۈرلۈك قايناملغا چىرايىنى سۈزۈپ تەبەسسۇم بىلەن بىر قارىدى – دە، ئاندىن بېشىغا ئارتقان ياغلىقنى ئېلىپ سۇغا ئاتتى. قاينام قىيامىدىن ئۆرغۈپ چىقىۋاتقان تاڭ شامىلى قىزنىڭ قۇندۇز چاچلىرىنى تاراپ ئۆتمەكتە ئىدى، ئۇنىڭ يېڭى ئاي شەكلىدە ئۆسكەن قوشۇما قېشى گويا « مىڭئۆي » غارلىرىدىكى ئۇيغۇر گۈزەللىرىنىڭ سۇمبۇل چاچلىرىدەك جۇلا قىلاتتى.

ئۇ ھازىر تارىخى قەھرىمانلىرى پەرھات بىلەن شېرىن ۋاپادارلىق يولىدا قۇربان بولغان مۇقەددەس تاغنىڭ يامزىلىدا تۇراتتى. مۇھەببەت، ۋاپانىڭ قۇدرىتى ھازىر بۇ مەسۇم قىزنىڭ پاك قەلبىگە مىسلىسىز كۈچ بەخش ئەتمەكتە ئىدى.

ئۇ، ئىستىقبالىدىكى سەلتەنەتلىك قايناملغا ئاخىرقى قېتىم زوق – شوخ بىلەن بىر قارىدى – دە، غۇلاچ يايغان پېتى دەھشەتلىك دولقۇنغا ئۆزىنى ئاتتى.

ئون تۆتىنچى باپ

تۆنۈگۈن ئويچاكاندىن ھەيدەلگەن « ئالتۇنچىلار » نى كۇچار داۋىنى ئۈستىدىكى تۇزلەڭدە توختىتىپ، قايتىدىن تەشكىللەپ چىقتى. ھەر بىر گۇرۇپپا، بەن ۋە پەيلەرگە ئەڭ ئىشەنچلىك چوماقچى، يالاقچىلارنى مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى. پەيدىن يۇقىرىغا قۇراللىق ساقچىلار باش بولاتتى.

« ئالتۇنچىلار » نى ئۆز ـ ئارا تىل بىرىكتۈرۈۋالدۇ، دەپ ئۇلارنى ئۆز ئىسمىلىرىدا چاقىرىشنى چەكلىدى ۋە پەقەت ناھىيلىرىنىڭ لەقىمنى ئىسىم ئورنىدا ئىشلىتىشنى بۇيرۇدى. بەزى لەقەملەر ھاقارەت، كەمسىتىش خارەكتىرىدا بولغنى ئۈچۈن يىگىتلەر ئارىسىدا ئارازلىق، ئاغرىنىش ئالامەتلىرى داۋام قىلاتتى. يىغجاڭ ۋە شۆگگەنلەر بۇ كەشپىياتلىرىدىن ئىنتايىن خۇشال بولاتتى، بۇ « كەشپىيات » ـ ئويچاكان ۋەقەسىدەك ئەھۋالنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بىر ئەگگۈشتەر ھېساپلىناتتى.

مۇشۇ خورلۇقلاردىن ئازابلىنىپ بېرىۋاتقان ئىرپان قاتارلىق يىگىتلەر ئەپ تاپسىلا دەردىنى تۆكۈشۈپ، نارازىلىق بىلدۈرەتتى ۋە ئىرپاننىڭ ناخشا ـ مۇزىكىسى بىلەنمۇ ئىچىنى بوشىتاتتى.

ـ قېنى راۋاپنى ئال، ناخشاڭنى باشلا، ـ دىدى ئەكبەر، ئەتىسى كۇچارغا قاراپ كېتىۋاتقاندا.

ئىرپان ھاياجان ئىچىدە « ئاللا، ئاللاۋاي باللا، نادانلىقنى تاشلاڭلا » دېگەن يېڭى ناخشىسنى باشلاپ، تاغ جىرالىرىنى ياڭرىتىشۋەتتى:

بۇ يوللا ئۇزۇن يوللا،
غېرىپ يولنى باغلا.
غېرىپ ئۆلسە كىم يىغلا،
غېرىپقا غېرىپ يىغلا.

ئاللا ـ ئاللا ۋاي باللا،
نادانلىقنى تاشلاڭلا.

ئالتۇن قازىسەن دىسە،
راست دەپتۇق، خۇدا دەپتۇق ؛
« ئالتۇنلۇق » بولۇپ غەمدىن ـ
بولارمىز جۇدا دەپتۇق.

يول يىراق، يالڭاياق،
ماڭدۇق ـ ئۇپرىدى جانلا ؛
غلك قىلساق تىگىپ توقماق،
ئاقتى بىگۇناھ قانلا.

كەپتەر ئويندۇق دەپتۇق،
ئۆگزىگە چىقىۋېلىپ ؛
ئوشۇق ئويندۇق دەپتۇق،
ئويمانغا قېچىۋېلىپ.

ئاھ ئۇرۇپ ئانام قالدى،
يىغلاپ، زارۇ زار قاخشاپ ؛
سۆيگەن مەشۇغۇم قالدى،
ئاھۇ كۆزىنى ياشلاپ.

دامغا ئېلىنىپ بىزلەر،

ئاچتىن يۈرىمىز چۆلدە ؛
چاڭقاپ ئىزلىسەك سۇنى،
قاقتەك تامچە يوق كۆلدە.

تەننى كۆيدۈرۈپ زىقتا،
«خەتلىك» ئەن سىلىپ قويدى ؛
زۇلۇمنىڭ تەكتىنى ئەمدى،
ئىرپانمۇ بىلىپ قويدى.

چۆلدە كۆپلىگەن جەسەت،
قالدى قاغا ـ قۇزغۇنغا ؛
يولنىڭ چېكى كۆرۈنمەس،
ماڭساق تېخى ئۇزۇنغا.

بۇيرۇق بېرىدۇ يىڭجاڭ،
غەزەپ قىلىدۇ شۆڭگەن ؛
توقماق ئۇرىدۇ ساقچى،
شۇم پىشانىگە ئۈنگەن.

ئاللا ـ ئاللا ۋاي باللا،
نادانلىقنى تاشلاڭلا.

«ئالتۇنچىلار» كۆچار داۋىنىدىن پەسلەپ «قارا چوققا» جىلغىسىدىن شەرققە قاراپ كېتىۋاتاتتى. ئىرپاننىڭ ئوتلۇق ناخشىسى جىلغىنى جاراڭلىتىپ، پۈتۈن تاغۇ ـ تاشلارنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ باراتتى. باللارنىڭ تولىسى كۆزىگە ياش، شۇنداقلا يۈرەكلىرىگە دەرمان ئالماقتا ئىدى.

يىڭجاڭ بىلەن شۆڭگەن «ئالتۇنچىلار» نى ساقچىلارنىڭ نازارىتىگە تاپىلاپ، ئۆزلىرى كۆچار شەھرىگە يۈرۈپ كېتىشتى. بۇ چاغدا، بۇ جىلغىدا ئۈرۈمچى دارىلفۇنۇنىغا كېتىۋاتقان ھېلىقى ئىككىنچى ھارۋىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئىرپاننىڭ ناخشا ۋە مۇزىكىسىغا مەھلىيا بولغان ھالدا مۇڭلىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلدى ـ دە، ناخشا، ساز ئاڭلاشنى باھانە قىلىپ، ئىرپاننىڭ قېشىغا كەلدى. ناخشا ئارىلىرىدا ئۇلار ئاجايىپ يېقىن ۋە سىرلىق سۆھبەتنى باشلىۋەتتى.

ھارۋىدىكى ئوقۇتقۇچى ھاشىمجان ئوتتۇرا ئاسىيا تۈگىتىپ كەلگىنىدىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. ئۇ مۇزىكا ۋە دىرامىنىڭ ھەۋەسكارى ئىدى. يېنىدىكى كېلىشكەن ئوقۇغۇچىسى يۈسۈپجان جەۋلانى بولۇپ، ئەمدىلا 20 ياشقا قەدەم قويغان، ئاق يۈزلۈك، چوجمال، سەزگۈر يىگىت ئىدى. ئۇ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك گىمنازىيىنىڭ داڭلىق ئەلاچىسى، ئىنتايىن ئىدرەكلىك ھەم ناتىق ئىدى. ئۇنىڭ ئىقتىدارى جۇش ئۇرۇپ تۇرغىنىغا زوقلانغان پېشقەدەم پىر ـ ئۇستازى «جەۋلانى» دېمىگى بىلەن مۇناسىپ بۇ نام ئۇنىڭغا ئۆزلىشىپ قالغان ئىدى.

جەۋلانى ھەممىلا پەنگە قىزغىن ھەۋەس قىلاتتى، بولۇپمۇ تارىخشۇناسلىق ۋە نەسەبشۇناسلىققا بەكمۇ ئىشتىياق باغلايتتى. ئۇ ئاتاقلىق شەخسلەرنىڭ تەرجىمھالىنى، سادىر بولغان ۋەقەلەرنىڭ رىيال تەزكىرىسىنى پىششىق ئىگەللەيتتى. شۇڭا ئۇنىڭ يەنە بىر تەخەللۇسى «نەسەبشۇناس جەۋلانى» ئىدى.

جەۋلانى «ئويچاكان» سېپىدا يۈز بەرگەن تىراگېدىيىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، تىت - تىت بولۇپ، ئاخىرى ئەنە شۇنداق باھانە بىلەن باللارنىڭ قېشىغا كەلدى - دە، ئۇلارغا پاجىئەنىڭ رېژىسسورلىرى - يىڭجاڭ بىلەن شۆڭگەننىڭ ھەققىي تەرجىمھالىنى تونۇشتۇرۇپ قويماقچى بولدى. ئۇ ئالدى بىلەن شۆڭگەننى تونۇشتۇردى:

- شۆڭگەننىڭ ھازىرقى ئىسمى زامانقۇل، بوۋاق چېغىدىكى ئىسمى ئالىقۇل، خەنزۇچە تەخەللۇسى - ئاخۇشۇ. ئۇ، 1929 - يىللىرى تاۋ دارىن دېگەن ئامبالنىڭ قولىدا شۆتاڭدا ئوقۇغان. شۇ چاغدا بۇ تەخەللۇس بېرىلگەن. كېيىن ئۇ، يامۇلدا ئىشلەپ يۈرۈپ ئامبالغا ياراپ قالىدۇ. ھالال - ھارامنى ئىلغىمايدىغان بولغىنى ئۈچۈن ئۇنى كىشىلەر «ئا. توڭگۇز» ياكى «ئاق توڭگۇز» دەپمۇ ئاتىشاتتى.

ئۇ، يۇرتىدىكى چوڭ بىر بەگنىڭ دوغىسى ئىدى. كېچە - كۈندۈز كەينىدىن سوكۇلدايتتى. بەگ ئاتتىن چۈشسە، قولتۇقىدىن يۆلەپ، چاپىنىنىڭ توپىسىنى قېقىپ، ئاتنىڭ ساغرىسىنى سىلاپ، يايىل - قۇيرۇقىنى تاراپ قوياتتى. بەگ كىچىككىنە كۈلۈمسىرەپ قويسا بەكمۇ خۇش بولۇپ كېتەتتى. ئۇ مۇشۇ يول بىلەن بارا - بارا ئۆزىگە خاس خاراكتېر ياراتقان ئىدى.

زامانقۇل، 1934 - يىلى ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىنگە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمەي قالىدۇ - دە، بايىقىدەك قىلىغى بىلەن جان بېقىشقا كىرىشىدۇ. دەسلەپتە قىمار بىلەن ھەپىلىشىپ، نۇرغۇن داڭدار قىمارۋاز ۋە جەزخورلار بىلەن تونۇشىدۇ.

ئۇ، بىر ئاخشىمى سومكىغا بىر پار كاستيۇم، بىر شىلەپە قاچىلاپ، كونىشەھەرنىڭ ئۆچتۇرپان دەرۋازىسى يېنىدىكى بىر قىمارخانىغا كىرىدۇ. سۆگەتئېرىقلىق قىمارۋاز روزى ئېغىر ئۇتتۇرۇپ، يەنە بىر تالاي قەرزدار بولۇپ قالىدۇ. جەزخورنىڭ لۈكچەكلىرى پىچاق تەڭلەپ روزىنى بوغىدۇ. بۇ چاغدا زامانقۇل ئارىلىشىدۇ - دە، بىرھەپتىدە تۆلەشكە مادار قىلىپ، روزىنى بىللە ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ. زامانقۇلنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىككىسى تۆندە كونىشەھەردىكى بانكىغا تېگىدۇ. روزىنى تام تېشىشكە قويۇپ، ئۆزى ئەتراپنى كۆزىتىشكە مەسئۇل بولۇۋالىدۇ - دە، شاققىدە كىيىم - كېچەكنى يەڭگۈشلەپ، بانكىنىڭ دىجۇرنىخانىسىغا كىرىپ روزىنى چاقىدۇ. زامانقۇل بۇ «خىزمىتى» ئۈچۈن بانكىدىن نۇرغۇن مۇكاپات ئېلىش بىلەن ساقچى ئۇنى قولىدىن ئىش كېلىدىغان «يارامىلىق ئىكەن» دەپ شۆڭگەنلىك ئىشىغا قويىدۇ.

- شۇنىڭدىن كېيىن، - دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى جەۋلانى يەنە - زامانقۇلنىڭ ئىشلىرى كۈندىن - كۈنگە روناق تېپىشقا باشلايدۇ. ئۇ 30 - يىللاردىكى قۇمۇل، تۇرپان ۋە ئاقسۇ قوزغىلىڭىنىڭ تەسىرىنى تازىلاشتا چوڭ گۇمپا كۆرسىتىدۇ. ئاقسۇ، ئاۋات، كەلپىن قاتارلىق ناھىيىلەردە قانلىق رول ئوينايدۇ. مەرىپەتپەرۋەر نۇرغۇن كىشىلەر ھالاك قىلىنىدۇ. دۇنيا - دەپنە، كىتاب نەرسىلەر بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنىدۇ. «كۆرۈنمەيدىغان قىز يوق، ئېچىلمايدىغان سىر» دېگەندەك، ئۇنىڭ ئىشلىرى ئاخىر ئېچىلىپ، كىشىلەر ئۇنىڭغا «ئال - قۇش» دەپ نام بېرىدۇ. ئۇ كۆپ قېتىم مەخپىي تەقدىرلىنىدۇ. 40 - يىللىرىنىڭ كىرىشى بىلەن ئۇرۇمچىگە ئۆستۈرۈلىدۇ. «ئويچاكان» پاجىئەسى - زامانقۇلنىڭ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ ئوينىغان كارامەتلىك كومېدىيىلىرىنىڭ مۇقەددىمىسى ئىدى.

جەۋلانى سۆزلەپ مۇشۇ جايغا كەلگەندە، بىر ئاز دەم ئالدى. بۇ دەرسلەردىن ساۋاق ئالغان ئىرپان قاتارلىق يىگىتلەر - «شۆڭگەن» قانداق مەخلۇق ئىكەنلىكىنى مۇپەسسەل بىلەن غەزەپلەنمەكتە، جەۋلانىغا بولسا، چەكسىز زوقلانماقتا ئىدى...

جەۋلانى ئاخىرىدا يىڭجاڭ[1] نىڭ تەزكىرىسىنىمۇ تولۇق بايان قىلدى.

---

[1] يىڭجاڭنىڭ ئىسمى - ياڭ لېخىن ئىدى. ئۇ 1938 - يىلى شىڭ شىسەينىڭ ھەربىي ئەمەلدارلار كۇرسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن يىڭجاڭلىققا كۆتىرىلگەن. ئۇ ئۇيغۇرچىنى پىششىق بىلگىنى ئۈچۈن مۇشۇ ئىشقا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتىلگەن. 1945 -

ئون بەشىنچى باپ

پالتا چۈشكىچە، كۆتەك دەم ئېلىپتۇ.

- خەلق ماقالى

جەۋلاننىڭ نەسەب تۈنۈشتۈرۈشى ئارقىلىق ئەھۋالنى ئۇققان ئىرپان بىلەن باللار ئەمدى بايىقلارنى فامىللىرى بويىچە «ياك يىگجاك» ۋە «زامانقۇل شۆگەن» ياكى «زاشۆگەن» دەپ ئاتايدىغان بولدى.

كېيىنكى سەھىپىلىرىمىزدىمۇ ئاشۇ «نامالار» نامايەن بولىدۇ.

شۇنداق قىلىپ سەپەر يەنە داۋام قىلماقتا ئىدى. «ئالتۇنچىلار» قەدىمقى كۇسەن جىلغىلىرىدىكى «مارالقولتۇغى» دا بىر كېچە قوندى.

ئەتىسى ئەھلى سەلىپ[1] لەشكەرلىرىدەك ئاچۇ زار ماڭغان ئۇلار پەرىشان ھالدا كۇچار شامالۋاغىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى چوڭ سايغا ئورۇنلاشتى. بۇ سايىنىڭ شىمال تەرىپى ئوچۇق بولۇپ ئۇ ئارقىلىق تەلەمەت داۋىنى تەرەپتىن تەگرى تېغىنىڭ ئىللىق شامالىرى ئۇرۇپ تۇراتتى. بۇ شامال بىلەن ئۇرغۇتۇپ چۈشكەن سۈزۈك سۇلار ھارغىن تەنلەرگە ئاز بولسىمۇ ئارام بىرەتتى.

چۆللەردە چاڭقاپ قورايەدەك بولۇپ قالغان بۇ بىچارىلەرگە مۇشۇ مۇقەددەس ئانا تاغنىڭ زەمزەم سۇلىرى گوياكى ئانا ئوغزىدەك قۇۋۋەت ۋە ئابى ھاياتتەك دەرمان بېغىشلايتتى.

بۇ چاغ، بۇ پەسىللەردە گۈزەل كۇچار ئىنتايىن مەمۇرچىلىق ئىدى. بوستانلاردا قىرمىز گۈللەر خۇش بۇيى ئەتىرلىرىنى چاچسا، باراقسان باغلاردا مەي بولۇپ پىشقان ئۈرۈكلەر كۆكۈللەرنى كۆيدۈرەتتى.

شامالۋاغ سەيلىگاھىدىكى ئەر - ئايال جامائەت سۆكەن، سۆۋەتلەپ كەلتۈرگەن ئۈرۈكلىرىنى يېيىشكەچ خۇش چاقچاق پاراڭلارغا بەنت ئىدى. ئۇلار ئۆدۈلدىكى سايلىقتا سوزۇلۇپ ياتقان مۇساپىرلارغا ئىچى ئاغرىپ نان، قېتىق، يەل - يېمىشلىرىنى ئەپكىلىپ بىرەتتى. بىچارە مۇساپىرلار كۇچارلىق قان - قېرىنداشلىرىنىڭ شەپقەت - شاپائىتىگە رەھمەت - ھەشقالللارنى تەكرار - تەكرار ئىزھارلايتتى. ئىرپان «ئالتۇنچىلار» نىڭ دىل رىشتىسىنى ئىزھار قىلىپ، قولىغا راۋاپنى ئالاتتى - دە، شامالۋاغ بوستانلىرىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ چالاتتى:

زامان بىزگە زور بولدى،
زالىم بەگلەر كور بولدى ؛
خوۋلۇق كۆرمەي ياش تۈرۈپ،
پېشانىمىز شور بولدى.

چۆللەرمۇ - چۆل پىيادە،
ئازاپ كۆردۇق زىيادە.
قاچان بىزگە پۈتۈلگەن،
بۇنداق تەقدىر - ئىرادە.

يىلى ئۇ ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىۋىگە ھەربى مەشىق جاۋگۇەنى بولغان. ئاپتۇر مۇشۇ رومانىدىكى نۇرغۇن پاكىتلارنى شۇ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ تەپسىلىي خاتىرە ئالغان ئىدى. ئۇ ئادەم 1978 - يىلى ئۆلدى.

[1] ئەھلى سەلىپ - قىزىل كىرىست ئارمىيىسى، 11 -، 12 - ئەسىرلەردە ياۋرۇپا خىرىستىيانلىرى قۇددۇس شەھرىنى تالىشىپ، تۈمەنلىگەن ياش باللارنى ھەيدەپ كېلىپ، سوقۇشقا قاتناشتۇرغان. ياش باللار پاك بولغاچقا، ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىمىز، دەپ ئىشەنگەن، لېكىن بۇ باللار تۈركۈملەپ ئۆلۈپ تۈگەشكەن.

ئاتادىن ئايرىلىپ كەلدۇق،
ئانادىن ئايرىلىپ كەلدۇق ؛
بىزدە ھېچ گۇناھ يوقتى،
ئەجەپما خارلىنىپ كەلدۇق.

ئاتادەك مېھرىۋان بارمۇ،
ئانادەك مېھرىۋان بارمۇ ؛
كوچار شەھرىدە بىزلەرگە،
قەدىردان باش پاناھ بارمۇ!

بۇ چاغدا ياڭ يىڭجاڭنىڭ كوچاردىكى ئاكىسى ياڭ مىشۇ دارىيننىڭ «مەخپىي» تويى[1] بولۇۋاتقان ئىدى. زامانقۇلمۇ ياڭ يىڭجاڭ قاتارىدا بۇ تويغا ئالتۇن سوغاتلىرىنى ئاتاپ شاپاشلاپ يۇرەتتى. « پالتا چۈشكىچە كۆتەك دەم ئېلىپتۇ » دېگەندەك، بۇ «مەخپىي توي» پۇرستىدە «ئالتۇنچىلار» قۇراللىق پىتلىقلارنىڭ « پاناھىدا » خېلى ئوبدان ئارام ئېلىۋېلىشتى.

ئىككى كۈنلۈك «دەم ئېلىش» تىن كېيىن ئۇلار يەنە شەرققە قاراپ ھەيدەلدى.

«ئالتۇنچىلار» قارا شەھەر دەرۋازىسىغا يېقىنلاشماقتا ئىدى. توساتتىنلا نۇرغۇنى ئاغرىپ يىقىلىشقا باشلىدى. قارا كىزىك بىلەن ۋابا بەلگىلىرى بىلىنمەكتە ئىدى. ئاغرىق تېز يۇقۇپ باراتتى. يۈزلىگەن بىتاپلار زامانقۇل تەرىپىدىن « لەخۋا، ئىشەك، دۆت، كالۋا، بەغەزەر... » دېگەن ھاقارەت بىلەن ئاتالماقتا ئىدى. « ئۆلمەكنىڭ ئۆستىگە تەپمەك » دېگەندەك تېخى ئۆلارنى ئۇرۇپ، قوپال چىگرىن ئۆتۈگى بىلەن تېپەتتى. غېرىپقا غېرىپ يىغلاپ، ئۇلارنىڭ ساقلىرى ئاغرىقلىرىنى يۆلەشتۇرۇپ، كەچ پېشىن مەزگىلىگىچە ئاران دەريادىن ئۆتۈۋېلىشتى.

شەھەردە سارايلارغا، بىر قىسمى ئۇيغۇر ئۇيۇشما كۇلۇبىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. سىغمىغانلىرى كوچىلاردا دۇگدەرىشىپ، ژاندارمىلارنىڭ قورشاۋىدا يېتىشاتتى.

ئەتىسى ئەھۋال تېخمۇ ئېغىرلاشتى. مىڭلىغان يىگىتلەر لاغىلداپ تىترەپ، ياتقان يېتى ئۆلۈپ كەتتى.

ئۇيغۇر ئۇيۇشما « خەيرىيەت كومىتېتى » تەشكىل قىلىپ، ئاممىۋى ئىئانە توپلاش ئارقىلىق ياردەم قىلدى. نۇرغۇن ئاتا – ئانىلار ئايىغى ئۆزۈلمەي كېلىپ، بىچارە مۇساپىرلارنى يوقلاپ تۇراتتى. ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا خادىمى مەمتىمىن، ئابدۇرېشىت قاتارلىقلار كېچە – كۈندۈز داۋالاش ئېلىپ باراتتى. دىئاگنوزلىرى مۇنداق يېزىلغان ئىدى: « ئوزۇق كەملىكتىن ئاجىزلاپ، پىتلار شوراپ قانلىرى بۇزۇلۇپ قارا كېزىك بىلەن ۋابانى كەلتۈرۈپ چىقارغان... »

ئاغرىق ۋە ئازاپ دەردىدىن بىر قانچە يىگىتنىڭ قاراشەھەر دەرياسىغا ئۆزلىرىنى تاشلاپ ئۆلگەنلىكى مەلۇم بولدى.

ئاۋغۇستنىڭ ئوتتۇرلىرىدا كېزىك كېسىلى دەھشەتلىك پەللىگە يەتكەن، ۋاھالەنكى، ۋىراچ ئابدۇرەشىتمۇ قۇتقۇزۇش جەريانىدا كېسەل يۇقۇپ ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى.

ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرلىرىدا، قاراشەھەرنىڭ ھاۋاسى سالقىنلاشقا باشلاپ، تىرىك قالغان يىگىتلەرنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كېلىشكە يۈزلەندى.

لېكىن « ئويچاكان » ۋەقەسىنىڭ قايتا سادىر بولماسلىقى ئۈچۈن ژاندارمىلار نازارىتى كۈچەيتىلمەكتە ئىدى. گۇگۇم چۈشۈشى بىلەن تەكلا دەرۋازىلىرى تاقىلاتتى. كۈندە نەچچە نۆۋەت دېگۈدەك يوقلىما قىلىناتتى. كوچىلارغا گەيجاڭ، پاششاپلارمۇ كۆز – قۇلاق قىلىپ قويۇلغان ئىدى.

---

[1] مىشۇ دارىين بىر ئۇيغۇر ئايىلىنى مەخپىي خوتۇنلۇققا ئالغان

بىر ئاخشىمى سارايدا پات – پاراقچىلىق باشلىنىپ كەتتى:
- ئەكبەر قېچىپتۇ! – دېگەن چوقان كۆتىرىلدى. ساقچىلار تەرەپ – تەرەپكە يۈگۈرۈشـمەكتە ئـىدى. شۇ ئەسنادا مەھەللە گەيجاگى كېلىپ زامانقۇلغا:
- كۆك چاپانلىق ئىككى ئادەمنىڭلار ئاتۇش مەھەللىسىدىكى بىر قوراغا كىرىپ كەتتـى – دەپ خەۋەر قىلدى.
زامانقۇل يان قورالىنى ئېسىپ يۈگۈردى.
ئۇ ئاتۇش مەھەللىسىدىكى ھېلىقى قورا ئالدىغا كەلگەندە ئۇ يەردە بىر بـالا تەپكـۈچ ئويناۋاتـاتتى.
زامانقۇل بالىدىن كۆك چاپانلىق كۆرگەن – كۆرمىگەنلىكىنى تەقلەپ سورىدى.
- ياق كۆرمىدىم، - دېدى بالا.
بالىنى تام تۈۋىگە تارتىپ، بىر سوم بىلەن بىر كـالىلەك نـاۋات بېرىۋېـدى – ئېغىلـدىكى ئوقـۇردا – دېدى گۆل بالا.
زامانقۇل ئەكبەرنى تەپكەن پېتى ھەيدەپ چىقىپ، سارايغا ئېلىپ كەتتى.

ئون ئالتىنچى باپ

1
زامانقۇل شۇ كۈنى يەنە ئىككى «قاچقۇن» نى لاما بۇتخانىسىغا كىرىۋالغان يېرىدىن سۆرەپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىرسى مارالبىشلىق يېزا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ، 24 ياشلار قارىسىنى ئالغان زىلۋا بوي يىگىت ئىدى. « بۇ، دىنغا قارشى ئىغۋاگەر چاتاقچى » نى بەگلەر « ئالتۇن ئالۋىڭى » غا تۇتۇپ بېرىپ قۇتۇلغـان ئىدى.
زامانقۇل دەرغەزەپ بىلەن ھۆرپىيىپ، ئوقۇتقۇچى بىلەن ئەكبەرنىڭ كاچاتلىرىغا بىر نەچچە تەسـتەك سالدى ۋە گۆلىيىپ:
- قېنى سۆزلەش، قېچىپ نەگە بارماقچى؟ - دەپ سورىدى.
....
يىگىتلەر زوۋان سۈرمەي جىم تۇرۇشاتتى. زامانقۇل قول چوماقچىلىرىغا ئىشارەت قىلـدى – دە، ھايـت – ھۇيت دىگۈچە ئۇلار قانغا مىلىنىپ كەتتى.
- سەنلەرنى مانا مۇشۇنداق ھوشۇڭغا كەلتۈرۈپ قويىمەن.
«يەرگە كىرسەڭ كۆكۈلاڭدىن، ئاسمانغا چىقساڭ تاپىنىڭدىن تارتىمەن...»
ئۇ، شۇندىن كېيىن، ئارقىسىغا غەزەپ بىلەن بۇرۇلغان پېتى ئۇدۇل يامۇلغا كەتتى.
ئىرپان باشلىق يىگىتلەر كېلىپ، بايىقى قانغا مىلىنىپ ياتقان يارەنلەرگە پاناھ بولماقتا ئىدى. ئېغىز – باشلىرىنى ئېرتىپ، سۇلارنى ئىچكۈزەتتى.
ئاغرىقتىن ئەمدىلا ئۆرە بولۇپ، ئەلەڭ – سەلەڭ يۈرۈۋاتقان ئىرپان غەيـرەت قىلـىپ، «خەيـرىيەت كومىتېتى» گە بېرىپ، ئۇلار ئـارقىلىق دوختـۇر مەمتىمىننـى تـاپتى. دەرھـال مەمـتىمىن جـىددى چـارە – تەدبىرلەرنى قىلدى.
ئەتىسى ئوقۇتقۇچى كـۆزىنى سـەل ئېچىـپ، يېنىـدا تۇرغـان ئىرپانغـا بىـر قارىـدى – دە، ئـىشتان لىپپىدىن خەت ئېلىپ ئاستا ئۇزاتتى.
- ئاھ، ئانا، جان ئانا، - دېدى – دە، لەسسىدە بولۇپ ۋە بىر سـوزۇلۇپ جـان ئـۈزدى. ئىرپـان ئـۇ ئوقۇتقۇچىنى «خەيرىيەت كومىتېتى» ئارقىلىق دەپنە قىلىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىـڭ خېتىنى ئوقـۇدى. مەرھۇم تۆۋەندىكى مەسخىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن ئىدى:
كىيىملىك مانجۇچىمۇ، سولۇنچىمۇ،

ئۆرۈمە چاچ قويغان ئىدىڭ خوتۇنچىمۇ ؛
هال سورايتتىڭ ئۇچرىسا ئوتۇنچىمۇ،
توختى مانجۇ[1] قايدا كەتتىڭ، نەدىسەن؟

كىرگۈزەتتىڭ «چوڭ قارا» دەرۋازىغا،
زەڭ سالاتتىڭ تۇل - يېتىم ئاۋازىغا.
بولمىدىڭ قۇل ئامبىلى، بەگ، قازىغا،
توختى مانجۇ قايدا كەتتىڭ، نەدىسەن؟

مانا ئەمدى بۇ زامانقۇل ھەيۋىسى،
راست زامانقۇل ئۇشبۇ دەرۋران دەللىسى.
ئۇندا يوق ۋىجدان دىگەن ئەقەللىسى،
توختى مانجۇ قايدىسەنۇ نەدىسەن؟

2

1942 - يىلى نويابىرنىڭ باشلىرى ئىدى...

«ئالتۇنچىلار» نىڭ ئۆلۈمدىن ئېشىپ قالغانلىرى ئارغىبۇلاقنىڭ ئەجەل ۋادىسىدىن چىقىۋالغاندىن كېيىن، قانات - قۇيرۇقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئاخىرى كېلىپ ئۇلانبايدىكى دەشت - باياۋانغا توپلاندى.

ئۈرۈمچىنىڭ جەنۇبىدا قەد كۆتىرىپ تۇرغان تەڭرى تېغىنىڭ ھېساپسىز چوققىلىرى قار بىلەن قاپلىنىپ ياتاتتى. غەربتىن شەرققە سوزۇلغان «ئىرەن قوۋۇرغا» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ بىپايان تاغ تىزمىلىرىنى مەشھۇر «تېكە داۋىنى» ئىككىگە ئايرىپ تۇراتتى. «تېكە داۋىنى» نىڭ غەربىدىكى داراجىلغىسىدىن مىسىق ھەم زېردى ئېقىنلىرى، شەرق تەرەپتىكى جىلغىلاردىن بولسا «قۇرۇت ئېقىنى» داشگۇ جىلغىسىدا قوشۇلۇپ، ئاخىرىدا ئۇزۇنلۇقى نەچچە يۈز كىلومېتىر يارداڭلىق پەيدا قىلغان ئىدى.

داشگۇ جىلغىسىنىڭ سۇلىرى بىپايان جەنۇبىي ئۇلانباي دەشتى ئارقىلىق «قەدىمقى خارابە شەھەر» نى ئايلىنىپ، ئۈرۈمچىدىكى تېقىر كۆل ھەم سىپسىق كۆللەرگە قۇيۇلاتتى.

ئەنە شۇ داشگۇ ئېقىنىدىن تاكى تېقىركۆل قىرغاقلىرىغىچە سوزۇلغان بىپايان چۆللەر - جەنۇبىي ئۇلانباي دەشتلىرى، دەپ ئاتىلاتتى. بۇ چوڭ دەشتنىڭ شەرق تەرىپىدىكى داۋانچىڭ تاغ ئېغىزىدىن باشلىنىدىغان بوران يولى مۇشۇ جەنۇبىي ئۇلانبايدىن غەرپكە سوزۇلاتتى.

نويابىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدىن باشلاپ كۈن ئارىلاپ دىگۈدەك چىقىپ تۇرىدىغان شىۋىرغانلىق بورانلار كۆز ئاچقۇسىز دەرىجىدە قويۇق چاڭ - توزاڭ پەيدا قىلىپ، كىشىنى يىرگىنىدۈرەتتى، گاھى كۈنلىرى ئۇ قورقۇنچلۇق ھۆۋلايتتى.

تاغ جىلغىسىدا، بولۇپمۇ داشگۇ جىلغىسىدىن پات - پات چىقىپ تۇرىدىغان بوران - جۇدۇن، ئىس - تۈتەكلەر بىلەن نەپەسلەر قىسىلىپ، كۆڭۈل بىئارام بولاتتى.

---

[1] توختى مانجۇ - چىڭ سۇلالىسى زامانىدا قەشقەر ئامبال مەھكىمىسىنىڭ تۈگچىسى بولۇپ، « خىزمەت » قىلغان. مانجۇچە كىيىنگىنى ئۈچۈن « توختى مانجۇ » دەپ نام ئالغان. بىر چېرىكنىڭ ئۇيغۇر بوۋاينى بوزەك قىلغانلىقىنى كۆرۈپ بوۋايغا بولۇشقان چاغدا چېرىكتىن تاياق يىگەن. تاياقتىن ھۇشىنى تاپقان « توختى مانجۇ » غەزەپ بىلەن ئادەم توپلاپ ئىسيان كۆتەرگەن.

سانسىزلىغان سەپداشلىرىنى تاغۇ ـ دەشتلەردە قاغا ـ قۇزغۇنلارغا قالدۇرۇپ كەلگەن « ئـالتۇنچىلار » نىڭ ئاخىرقى جايى ئۇرۇمچىنىڭ جەنۇبىدىكى مانا مۇشۇ ئۇلانبايىنىڭ « ئەجەل دەشتى » بولغـان ئـىدى. ئەمدى بۇ باياۋاندىمۇ شىغىللىق قەۋرىلەر «قەد كۆتۈرۈش» كە باشلىدى.

بۇ چاغلاردا ياڭ يىڭجاڭ بىلەن زامانقۇل « شەرەپلىك ئـىشى » نـى تۈگـىتىـپ قاياقلارغـىدۇر غايىـپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنىدا « ئالتۇنچى » نى باشقۇرىدىغان يېڭى خوجايىنلار ـ ھەربىيلەر، سـاقچىلار ۋە سـۇ ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بىر تۈركۈم ھەيئەتلىك خادىملىرى پەيدا بولغان ئىدى.

بۇلار يوغان قۇلاقچا، قېلىن جۇۋا، ئـۇزۇن قونچىلىـق چىگـىرىن ئۆتـۈكلەرنى كىيىۋېلىـشقان بولـۇپ، گاھىلىرى ئاتلىق، گاھىلىرى پىيـادە يـۇرۇپ داشـىگۇدىن تېقىركـۆلگىچە سـوزۇلغان زاۋال دەشـتىدە چـوڭ ئۆستەڭ لىنىيىسگە تانا تارتىپ، قوزۇق قېقىپ چام بەلگىلەيتتى.

« ئالتۇنچىلار » بولسا يېلىك كىيىم، ناچار تاماق بىلەن بارغانسېرى جۇدەپ، جۇدۇنلۇق بۇ باياۋاندا، قانلىق قامچىلار ئاستىدا ئۆستەڭ ئەمگىكى باشلانغان ئىدى.

بۇ كۈنلەر « مۆشۆككە ئويۇن، چاشقانغا قىين » بولۇپ، ئۆلۈملەر ئەۋجى خوجايىنلارنـىڭ قىرىغمـۇ كېلىپ قويمايتتى.

«سەنجۇ سەن» باشلانغاندىن كېيىن، نۇرغۇن ياشلار كېچىسى توڭلاپ ئۆلۈپ كەتتى.

«ئاھ، زۇلمەتلىك ـ زاۋال دەشتى!» دەپ ئىرپان ھەر كېچىسى جۆيلۈپ بىئارام بولاتتى. ئۇنى ئىنتىقام ئوتى ئۆرتەپ بارسىمۇ، ھازىرچە ئىلاجسىز ئىدى. لېكىن ئۇ، ئۆتكۈر ھەجۋى قوشاقلىرى بىلەن يۈرىكىـدىكى قارشىلىق تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەپ باراتتى:

بېشىمىز قايدىمۇ، باللا،
پۇتىمىز تايدىمۇ، باللا ؛
قاراپ ھوناق بىلەن كۆككە،
كۆزىمىز ئايدىمۇ، باللا.

تولۇق تاشتەك سېمىز ئىدۇق،
سۆزى چۆچۈك مېغىز ئىدۇق ؛
چىرايلار سارغىيىپ شۇنچە،
بۇگۈن بىز لايدىمۇ، باللا.

ئۆلۈپ يوللاردا ـ چۆللەردە،
ئېقىپ ياش تاشتى كۆللەردە ؛
تۇرار جاي بولغىنى ئەمدى،
باياۋان، سايدىمۇ، باللا.

ئىست! توپ ـ توپ قىرىلدۇق بىز،
ئىچىمىزدىن سېرىلدۇق بىز ؛
قىرىلسۇن ھەم تۈگەشسۇن دەپ،
پەلەك تور يايدىمۇ، باللا.

ھەققەت نەدە يۈرگەندۇ،

نىچۈن رەڭگىنى تۇرگەندۇ؛
ۋە ياكى ئۆلپىتى زالىم -
ھۆكۈمران، بايدىمۇ، باللا...

1943 - يىلى فېۋرالنىڭ ئاخىرلىرىدا داشگۇ جىلغىسى بىر ھەپتىگىچە قاپ - قارا تۇمان قاپلىۋالغان بولۇپ، يېقىن ئارىدىكى ئادەمنى پەرق ئېتىشمۇ مۇمكىن بولمايتتى.

مۇشۇنداق پۇرسەتنى پەملەپ كېلىۋاتقان، جېنىدىن جاق تويغان « ئالتۇنچىلار » ۋاقىتنى غەنىمەت بىلدى.

«بۇنداق ھاياتتىن ئۆلۈم مىڭ ئەلا» - دەيتتى، ئىرپان، ئۆزىگە - ئۆزى پىچىرلاپ. ئۇ ئىشەنچلىك يىگىتلەر بىلەن خۇپىيانە سۆزلىشىشكە كىرىشتى.

ساقچىلارنىڭ جاڭزىلارغا دەم ئېلىش ئۇچۈن كېتىشى، يەنە بىر قىسمىنىڭ بولسا ھاراق بىلەن بەنت بولۇشىدىن پايدىلىنىپ ئىرپان بىر تۈركۈم يىگىتلەر بىلەن بىللە تۇيدۇرماي يەم بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

«قاچقۇن» لار شۇ كېچىدە داشگۇنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى تاغ باغرىنى بويلاپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن تېپىشالماي بېشى قايغان تەرەپلەرگە كېتىۋېرىشەتتى. ساقچىلارنىڭ تۇتۇۋېلىشىدىن خۇدۇكسىرەپ بىر - بىرىنى قىچقىرىشتىن ساقلىناتتى.

ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا ساقچىلار سىزىۋالدى - دە، ئاتلىرىنى ئالمانلارچە تەرەپ - تەرەپكە چاپتۇرۇپ قوغلاپ ماڭدى. كەچقۇرۇنلۇغى 20 گە يېقىن يىگىتلەرنى تۇتۇپ كەلدى. بۇ يىگىتلەر تاغنىڭ ئوي - چوڭقۇرنى ئاڭقىرالماي ئېزىقىپ قالغان ئىدى. بەزىلىرى بولسا سارچوقا يېنىدىكى ئەخمەتخان ھاجىنىڭ جاڭزىسى ئەتراپىغا يەتكەندە تۇتۇلۇپ قالدى.

ئىرپانىنىڭ تەلىيى بۇ قېتىم ئوڭدىن كەلدى. ئۇنىڭ قەھرى - غەزىۋى چېكىگە يەتكىنى ئۇزۇن كۈن پېتىشكە خىلى ئۇزاپ كەتكەن ئىدى.

ناكەسلىك قامچىسى يەنە شۇ تۇتۇلۇپ قالغانلار بېشىدا ئويناشقا باشلىدى. بۇيرۇق بويىچە ساقچىلار ئۇلارنى بىر - بىرىگە چېتىپ باغلىۋەتتى. شىلۋېر كالتىكى تەككەن بەدەنلەر، كىرىش قامچىدا ساۋالغان باشلار تىلما - تىلما بولۇپ قانلار يامغۇردەك ئېقىشقا باشلىدى. باللار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى:

- ئاھ! ئانا، مەن نېمە كۆرۈۋاتىمەن! ئاھ! ئانا! مەن قاچان سېنىڭ كۆكسىڭنى قاتتىق چىشلىۋەتكەن بولغىيتىم؟! ئاھ، ئانا! مەندىن رازى بولغىن، - دەپ ھوشىدىن كېتىشەتتى.

شۇنداق دەھشەتلىك « ئىبرەت » تىن كېيىن ئۇلارنى باغلانغان پېتى يەنە شۇ يارداڭلىق تۈۋىگە قاماشتى.

ئەتىسى ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇزلاپ چۆيۈندەك قېتىپ كەتكەن ئىدى...

ئون يەتتىنچى باپ

1

ئالتۇنچىلارنىڭ ئامان قالغانلىرى «مىڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلىپ» يازغا ئاران ئۇلىشىۋالدى. مانا، ئىيۇن ئايلىرىمۇ باشلاندى. تاغ يامزاللىرىدا خۇش پۇراق گۈللەر رەڭگارەڭ چېچەكلەپ كەتكەن ئىدى. بەزى غوللاردا قىزىرىپ پىشقان ئۆرۈكسىمان جىنەستىلەر ساڭگىلاپ تۇراتتى. تۆۋەن تەرەپتىكى چۆللەردە شىۋاق، يانتاق، بۇيا، چىغىرتماق،ئازغان، يۇلغۇن قاتارلىق دەشت گىياھلىرى كۆكىرىپ ۋە سولىشىپ ياتاتتى. نېرىقى تاغ قاپتاللىرىدىكى يېشىل قارىغايلار بولسا، كۆكۈللەر زەۋقىنى مەھلىيا قىلاتتى.

جىلغا ياقىلىرىدىكى ئازغانلار ئارىسىدا غۇرۇلاي، ئالا ۋە سېرىق قۇشقاچلار ۋىچىرلىشىپ، شاختىن - شاخقا ئۇچۇشۇپ دەۋر قىلاتتى. ئۇلارغا گاھىدا تورۇمتاي، جاغالمانلار تەھدىتلەر سېلىپ ھەر يان قاچۇراتتى. پەس تەرەپتىكى پايانسىز ئۇلانباي ئويمانلىرىدا بولسا چارۋا پادىلىرى يامراپ يۈرۈشەتتى. پادىلارنىڭ

ئۇستىدە جۇپ – جۇپ سار ئەگىپ ئۇزۇق ئىزلىمەكتە ئىدى. نۇرغۇنلىغان توقۇناق قاغىلارمۇ پادىلارنى قوغلىشىپ – گاھ قونۇپ، گاھ ئۇچۇپ يۈرەتتى.

ئۆستەڭنىڭ نېرىسىدا، شۇۋاقلار ئارىسىدا بىر يىگىت كالا تېزىكىگە ئولىشۇۋالغان قوڭغۇزلارنى ئېتىكىگە تىرىۋاتاتتى. ئاندىن ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ سۆرەن سالدى:

- خۇش خەۋەر، دۆلەت قوڭغۇزى، ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى...

- دىتسىزلىكىڭنى قارا سېنىڭ، سايىم، - دېدى ئەكبەر، ئۇنى مەسخىرىلەپ، - « ئىشەك ئۆلمەن دىسە، ئارقىسى غىجەك تارتىپتۇ » دىگەندەك، نىملەرنى دەپ يۈرىسەن ئەخمەق.

ئەكبەرنىڭ « دىتسىز، ئەخمەق » سۆزى سايىمنىڭ سەل زىتىغا تەگدى.

- كىمنى دىتسىز دەۋاتىسەن، كۆزۈڭگە بېقىپ سۆزلە، ماۋۇ دۆلەت قوڭغۇزى بولماي نېمە؟ سايىم قوڭغۇزلارنى يىگىتلەرگە كۆرسىتىشكە باشلىدى.

- بولدى قوي، بۇنداق ئېتىقسىز گەپلىرىڭنى، «دۆلەت قوڭغۇزۇڭ» نىڭ دۆلىتى ئەنە شۇ تېزەك دۆۋىسى، - دېدى ئەكبەر.

باللار پارقىدە كۈلۈشتى. سايىم لامىزەللە، ئەكبەر ئۆتكۈر، ھەر ئىككىسى ئىرپانغا قاراقۇرۇم تاغلىرىدىن تارتىپ تونۇش بولسىمۇ، ئىلگىرى بوشاڭلىق ۋە بەزى سەۋەپلەر بىلەن، ئەمدىلىكتە بولسا ئاغرىق سەۋەبىدىن بۇ دۆرەم ئۇلار ئىرپان بىلەن قاچالمىغان ئىدى.

«قوڭغۇز» سۆھبەتلىرى ۋاقتىدا ئۇ يەرگە ئۈچ كىچىك ماشىنا كەلدى ۋە بىر قانچە ھەربىي – مۆلكى ئەرباپلار چۈشتى. ئۇلار «جاكپىك» ئىشتاپقا كىرىپ كېتىشتى.

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن يىغىلىش بۇيرۇغى بېرىلدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي كاتتىۋاش دىگەنلەرنىڭ ھەممىسى چىقىپ، يىگىتلەر توپلانغان شىغىللىق مەيداننىڭ ئالدىدىكى يوغان قورام تاش ئۇستىدە تۇرۇشتى. ئارا بوي، ياداڭغۇ كەلگەن ھەربىي كىشى ئىككى قولنى كەينىگە تۇتۇپ، سۈرۈن چىرايى بىلەن « ئالتۇنچى » ياشلارغا بىر – بىرلەپ قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ كەينىدە ئاۋاق تۇكچى تۇراتتى.

- سىلەرگە بىز ئەمدى يېڭى ۋەزىپە بالەدلەپ بېرىمىز – دېدى ھەربىي ئەرباپ ۋە ھاكاۋۇرلۇق بىلەن خېلى سۆزلىدى. تۇكچى تەرجىمە قىلىشقا باشلىدى:

- سۇڭ لۈيجاڭ ئېيتىدۇركى:...

تەرجىماننىڭ تەلەپپۇزىدىن ۋەزىننىڭ كىملىكى ئېنىق بولدى.

سۇڭ لۈيجاڭ ئاندىن، « ئالتۇنچىلار » نى ئىلغاپ چوڭ ئىككى ئەترەتكە ئايرىدى. تىرىكرەكلىرى بىرىنچى تۈركۈمگە ئايرىلىپ شۇ كۈندىن تارتىپ « تىلسىمات تېغى » (ياۋموشەن) نىڭ غەربىدە ھەربىي مەشىق ئۆگىتىلىشكە باشلىدى. ئىككىنچى تۈركۈمدىكى كېسەل ۋە ئاجىزلار جوڭغارىيە ئۆستىگى قۇرۇلۇشىغا ھەيدەلدى.

سايىم ئاجىزلار قاتارىغا سەپلەنگەن، ئەكبەر بولسا ھەربىي مەشىقتە ئىدى. « ئالتۇنچىلار » ئالتاي تاغلىرىدا قۇيرۇقچۇقلارغا قارشى ئۇرۇشقا سېلىنىپ، تولىسى ھالاك بولۇپ تۈگەشتى...

2

ئۇرۇمچى دەرياسىنىڭ غەربىي ياقىسىدىكى « ياۋموشەن » تېغى باغرىدىن لومەنچىڭ تەرەپكە يېڭىدىن تارتىلغان ئۇزۇن ئۆستەڭ قاشلىرى « ئالتۇنچىلار » نىڭ قان ۋە ئۇستىخانلىرىدىن قەد كۆتەرگەن ئىدى.

ئېيۇل كىرگەندىن باشلاپ تىلسىمات تېغىنىڭ تاشلىرى تونۇردەك يالقۇنلىماقتا ئىدى. شۇنداق لاۋۇلداپ تۇرغان تومۇزدا « ئالتۇنچىلار » ئارىسىدا قارا كېزىك قايتا باشلاندى.

ئاق مېچىت، تاتار مېچىتى، روزى ھاجىم مىچىتى ۋە باشقا مېچىتلەردە « ئالتۇنچىلار » جىنازىسىنى ئوقۇشقا جامائەت ئۆلگۈرمەي، تاۋۇت يېتىشمەي قېلىۋاتاتتى.

تىلسىمات تېغى يامزاللىرىدا، ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا ئاچ - زار يۈرگەن، تام تۈۋىلىرى، مېچىت ئالدىدا رەڭگى سارغىيىپ يېتىشىپ كەتكەن يىگىتلەرنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ يۈرىكى ئازاپلىناتتى. ئىئانىلەر، كېپەنلىكلەر، يېمەكلىكلەر، كىيىم - كېچەكلەر توپلانماقتا ئىدى. بۇ خىل خەيرىيەت ئىشلىرىغا جان كۆيدۈرۈپ يۈرگەننىڭ بىرىنچىسى يېقىندا كىتاپخانىلىرىمىزغا تونۇشلۇق بولغان يۇسۇپجان جەۋلانى ئىدى. ئۇ « ئويچاكان » دىن باشلاپ « ئالتۇنچىلار » نىڭ بېشىغا چۈشكەن بالايى - ئاپەتنى چۈشىنىپ كەلمەكتە ئىدى.

« ئالتۇنچىلار » ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن جەۋلانى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىرى ئىرپاننىڭ ئۆلانبايدىن قاچقانلىقىنى بىلدى. شۇ جەرياندا ياۋموشەن ۋە ئۇرۇمچىدە يۈز بېرىۋاتقان تىرگېدىيىلەرنى كۆرۈپ، بۇ بەختسىزلەرگە ئىچى ئاغرىدى - دە، ئىئانىگە كىرىشتى.

جەۋلانى سودا سارايلىرى، كوچىلار ۋە مېچىتلەردە تەرغىبات ئېلىپ بېرىش يولى بىلەن خېلى جىق نەرسە توپلىدى. بۇ ئىشقا بىر قانچە ساۋاقداشلىرىنىمۇ جەلپ قىلغان ئىدى. ئۇ، توپلانغان مەبلەغنى مېچىت مۆتىۋەرلىرىگە ئىدىتلىق ئۆتكۈزۈپ ھۆججەتلىك ئېلىش - بېرىش قىلاتتى.

جەۋلانى ئىئانە بەرگۈچىلەرنىڭ نامىنى ئالاھىدە ئېلان قىلىش ئۇسۇلىدىنمۇ ئۈنۈملۈك پايدىلىناتتى.

بىر كۈنى ئۇ، ئاق مېچىت ئالدىدىكى سورۇندا، ئىئانە توپلاش توغرىسىدىكى سۆزىنى ئەمدىلا ئاياقلاشتۇرۇپ بولۇشىغا 19 ياشلاردىكى بىر قىز جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن:

- مەن شۇ بىچارە قېرىنداشلارغا 20 ماتا ياردەم قىلاي، - دېدى.

جامائەت ئۇ قىزغا دۇئا قىلىشىپ، بارىكاللا ئوقۇشتى. چۈنكى، ماتا بەك جىددى زۆرۈر ئىدى.

جەۋلانى كېيىن تىزىملىك دەپتەردىكى ئادرېس بويىچە بايىقى مەردانە قىزنىڭ ئۆيىگە زىيارەت قىلىپ باردى ۋە كاللىسىدىكى تۈگۈنچە يېشىلدى:

قىز ئاقسۇ كونىشەھەرلىك مولال يۇنۇس ئىرپانى ناملىق ئۆلىما زاتىدىن ئىدى. مولال يۇنۇس ئىرپانى بولسا 30- يىللىرى ئۆز بىساتىدىن خىراجەت چىقىرىپ مەھشۇر « يۇنۇسىيە » مەكتىپىنى بىنا قىلىپ، يېڭى مائارىپقا چىراق ياققۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى. قىزنىڭ ئۆز ئاتىسى تىجارەتچى بولۇپ، كېيىنرەك ئۇرۇمچىگە ئورۇنلىشىپ قالغان.

لېكىن، ئىككى يىللار بۇرۇن قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ئارقا - ئارقىدىن ئۆلۈپ كېتىپ، ئىككى ئۇكىسى بىلەن قالغان ئىدى. قىزغا ئاتىسى « يۇنۇسىيە » مەكتىپى ھەققىدە ھەم بوۋىسى مولال يۇنۇس ئىرپاننىڭ مەرتىلىكى، ئۇنىڭ يەنە بىر ئورۇنغا « يىتىم - يېسىرلەر يۇرتى » قۇرغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. بۇ ھېكايىلەر قىزنىڭ قەلبىگە گويا مۆھۈر باسقاندەك ئورناشقان ئىدى.

يۇسۇپجان جەۋلانى قىزنىڭ ئەسلى زاتى ۋە ئىسىل پەزىلەتلىرىنى بىلىش بىلەن بىئىختىيار ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالدى.

قىز يەنە ماھىر كاسىپ ئىدى. جەۋلانى كىيىم تىكتۈرگۈچىلەر قاتارىدىمۇ كېلىپ تۇرىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئاخىرى بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈشۈپ، بىر - بىرىگە مېھىر - مەيلى چۈشۈپ قالدى...

ئون سەككىزىنچى باپ

1

ئىرپان « ئېرەن قوۋۇرغا » تاغلىرىدا يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن كۈنلەردە شىڭ شىسەينىڭ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، جانلىرى سۆيۈنۈپ كەتتى.

- ئەمدىغۇ نەس باسقان كۈنلەر تۈگىگەندۇ، قەشقەرغە كېتىش ۋاقتى يېتىپ كەلگەندۇ؟ - دەيتتى ئۇ، ئۆز - ئۆزىگە.

شۇ شىشەي 1944 - يىلى 8- ئاينىڭ 15- كۈنى ئۈرۈمچىدىن مەخپىي ھالدا كەتكەن ئىدى. بۇ خەۋەر قۇلاقتىن - قۇلاققا يېتىپ ھەممىنى بىسىپ باراتتى.

ئىرپان « ئېرەن قوۋۇرغا » تېغىدا ئۆزىگە خەيرىخاھلىق بولغان قاراق ئاتىسىدىن ئىجازەت سوراپ:

- قەدىردان ئىمانبەك ئاتا، سىزگە مىڭدە - مىڭ رەھمەت، - دىدى.

ئىرپان ئىمانبەككە ئاپىرىنلىرىنى ئېيتىپ تۈگىتەلمەيتتى. چۈنكى ئۇ قازاق خەلقىنىڭ مېھمان دوستلۇقىنى ناھايىتى كۆپ كۆردى. ئۇ، مىننەتدارلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىزاھلاپ:

- مەن سىزنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا ئۇنۇتمايمەن، سىز ماڭا ئاتا بولدۇق. ئەمدى پەرزەنتىڭىزگە رۇخسەت بېرىشىڭىزنى سورايمەن... - دىدى.

ئىمانبەكنىڭ ئىرپاندىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ خىيالىدىن نۇرغۇن ۋەقەلەر تەسۋىردەك ئۆتمەكتە ئىدى. ئاخىرىدا ئۇ:

- بولىدۇ، ئوغلۇم، ئىنسان ئۇچۇن كېيىنكى قىيىنچىلىق كۈنلەرنى ئەسلەپ يۈرتى مەككىدىن ئەزىز، جەننەتتىن ئەلا. قەشقەرگە كېتىمەن دىگىنىڭ يوللۇق، لېكىن سەن ئۆلمەي قالغىنىڭ ئۈچۈن ماڭىلا ئەمەس، قۇربانجان دىگەن باتۇر يىگىتكە مىننەتدار بول، خەير ساڭا ئاق يول تىلەيمەن، - دىدى.

قۇربانجاننىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەن ئىرپاننىڭ كۆز چاناقلىرىدا ياش ئەگدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ غېرىپ دوستلىرىغا كۆپتىن - كۆپ باشپاناھ بولغان مەردانە قوربانجاننى تېخى يېقىندىلا شىڭ شىسەي جاللاتلىرى ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىدى.

- شۇنداق، ئاتا، - دىدى ئىرپان ۋە كېيىن ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ، - مەن ھەر ئىككىڭلاردىن كۆپ مىننەتدارمەن، ھەر ئىككىڭلار مېنىڭ جېنىمغا ئارا تۇرغان.

- يالغۇز سېنىڭلا ئەمەس، ئۇ باتۇر يىگىت يەنە نۇرغۇن كىشىنىڭمۇ جېنىغا ئارا تۇرغان. بۇ ئىشلار ماڭا بەش قولدەك مەلۇم ؛ « ئاتالمىغان ئەردىن، ئاتالغان دۆي ياخشى » دېگەنىدەك، ئۇ يىگىت ئۆزىنىڭ مەرتلىكى بىلەن ئەلنىڭ ئېغىزىدا قالدى.

بۇلاردا شۇنچە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان قۇربانجان ئۈرۈمچىنىڭ كۈنچى مەھەللىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن. ئۇ، يۇرتتىكى ئەھۋالنى كۆرۈپ:

- نىمىشقا تەڭشەلمىگەن ئالەم؟ - دەپ ئۆزىگە سۇئال قويغان ۋە باشقىلاردىنمۇ سورىغان. بەزىلەر: « توپ ئاتار غوجامدىن سورا » - دىسە، يەنە بەزىلىرى: « پەلەكشاھتىن سورا » - دەپ جاۋاپ بەرگەن. قۇربانجان ئاخىرى ئالەمنى تەڭشىمىگەن « پەلەك ئوردىسى » غا ئوت قويماقچى بولغان. ئۇ كىچىكىدە سېھرىگەرلىك، چامباشچىلىق گۈمپىسىنى مەشق قىلغان يىگىت ؛ ئاقۋەتتە، ئاق بارات ۋە قازاق يىگىتى قامچىباي قاتارلىق ئون نەچچە ئەزىمەتنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ قىلغان ئىشلىرى بىلەن 20- ئەسىرنىڭ «ئۇيغۇر دون كىخوتى[①]» بولۇپ نام ئالغان ئىدى.

ئۇ دەسلىپىدە شىڭ شىسەينىڭ قېيىنئاتىسى باشقۇرغان بىر ئامبارغا تېگىپ، ئالدىقانچە يۇز تاختا چاينى قولغا چۈشۈرىدۇ - دە، ئۇنى قامچىباي ئارقىلىق « ئېرەن قوۋۇرغا » غا مەخپىي ماڭغۇزۇۋېتىدۇ، بەدىلىگە نۇرغۇن ئات ھەل قىلىنىدۇ. كېيىن، ئۇ ھەربىي گېنىرال سىياقىدا ياسىنىپ، ھەمراھلىرى بىلەن تېخىمۇ ئەپچىل ھەرىكەت ئېلىپ بارىدۇ. جەنۇپتىن لەك بېشىپ كېلىۋاتقان ھارۋىلارنى توسايدۇ - دە، لەك ھارۋىلىرى ئۈستىدىن نازارەت قىلىپ ماڭغان ھەربىي ساقچىلارغا بۇيرۇق بېرىپ:

[①] دون كىخوت - ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن قارامىلىقنىڭ تىپى

- «ئالتايغا ھازىر ئاشلىق كېرەك ئەمەس، ھارۋىلار تېز يۈرتىغا قايتۇرۇلسۇن، بۇ يۇقىرىنىڭ پەرمانى»
- دەيدۇ «گېنىرال» قۇربانجان.
سەيسگە تۇتۇلۇپ، جۇغغارىيە چۆللىرىدە لەڭ بېشىپ، غەمكىن ماڭغان دېھقان ھارۋىكەشلەر ئەجەل چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇپ قويغان بۇ « گېنىرال » غا بارىكاللا ئېيتىپ، ئارقىغا قايتىدۇ.
يۇقىرىقى ئىككى ئىش قۇربانجان دىلوسىنىڭ باش ئاملى بولۇپ، دۈبەن يامۇلىدىن ئۇنى تىرىك تۇتۇش پەرمانى چاكالىنىدۇ. ئاختۇرۇشلار سىجىل داۋام قىلىسمۇ،قۇربانجان ھېچ تۇتۇلمايدۇ. يېڭى - يېڭى ئەنزىلەر يەنە تۇغۇلۇپ تۇرىدۇ ؛ بىر كۈنى دۈبەن مەھكىمىسىنىڭ بەش ئېتىنى ئەپقېچىپتۇ دىسە، يەنە بىر كۈنى داشمەندىكى ھۆكۈمەت دۇكىنىغا بۇلاڭچى كىرىپتۇ. ئىككىنچى تۈرمىدىن مانچە مەھبۇسنى ئەپچىقىپ كېتىپتۇ،دېگەن خەۋەرلەر شىك دۈبەننى بارغانسېرى ۋەسۋەسىگە سالماقتا ئىدى. شىڭ شىسەي باش ساقچىنىڭ كاتتىۋېشى لى يىڭچىنى چاقىرتىۋېلىپ قۇربانجاننىڭ سۈرىتىنى سورىدى.
لى يىڭچى دۇدۇقلىنىپ:
- قۇربانجان دىگەننىڭ بىزدە رەسىم - سۈرىتى تۈگۈل،سايىسىمۇ يوق، ئۇ راستىنلا شەيتانغا ئوخشايدىغان بىر نېمە بولسا كېرەك، - دىدى.
- ھىم... قۇربانجان... بۇ ئەبلەخ بېشىمىزغا بالا بولدى، - دىدى شىڭ دۈبەن ئىزىدا ئولتۇرالماي - بۇ ئاپەتنىمۇ «12 - ئاپرېل سۈيىقەستچىلىرى»[1] دەك ئۈجۈقتۇرۇۋېتىش كېرەك، - شىڭ شىسەي بىر ئاز ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن يەنە داۋام قىلدى، - بۇ ئاپەتنى قانداق ئۈجۈقتۇرۇش يەنىلا ساڭا باغلىق. چۈنكى، ئوت ئۆچۈرىدىغان «بانان يەلپۈگۈچ»[2] نى خېلى بۇرۇنلا ساڭا تۇتقۇزغانمەن.
لى يىڭچى ئىتائەتمەنلىك بىلەن بېشىنى ئېگىپ قەسەميات قىلدى.
قۇربانجان ئۆز ئىشىنى يۈرگۈزۈۋېرەتتى. ئۇ ھەر خىل كىيىم - كېچەكلەرنى راسلىۋالغان ئىدى. گاھىدا گېنىرال، گاھىدا ساقچى، گاھى كۈنلىرى بولسا قازاق، گاھىدا يېزا قىزلىرى سىياقىدا ياسىنىپ خىرامان يۈرەتتى. ئۇنىڭ قاملاشقان چىرايى ۋە قامىتى سېھرىسى ئۈچۈن ئوڭۇشلۇق ئىمكانلارنى يارىتىپ بەرگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئىشلىرى ئەل مەنپەئەتى بولغىنى ئۈچۈن ھېچكىمنىڭمۇ ئۇنى پايلاقچىلارغا چېقىپ قويۇشقا دىلى تارتمايتتى.
ئۇ« ئالتۇنچى » باللارنىڭ داشگۇ جىلغىسىدىكى پاجىئەسىنى قامچىبايدىن ئاڭلىدى - دە، ئەتىسىلا ئاق بارات قاتارلىقلار بىلەن ئاتلىنىپ سارچوقا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ چاغدا ھەممە ياقنى قېلىن قار قاپلاپ كەتكەن ئىدى.
ئۇلار جىلغىمۇ جىلغا، داۋانمۇ داۋان ئات چېپىپ يۈرۈپ، بىر قىيا ئۈستىگە چىققاندا، كۆزى ئۆتكۈر قامچىباي ئالدى ياقتىكى بىر ھاڭنى كۆرسىتىپ، دوستلىرىنى باشلاپ ماڭدى.
ئۇلار قىيادىن پەسكە قاراپ چۈشۈپ ھاڭدىن ئۈچ كىشىنى تېپىۋالدى - دە، قارغا كۆمۈلۈپ قالغان بۇ ئۈچەيلەننى جۇۋىلىرىغا ئوراپ، شۇ ئەتراپتىكى توشال ئۆيگە ئېلىپ باردى. بۇ ئىمانبەك چالنىڭ قىشلىۋسى ئىدى.
ئىمانبەك تۆۋپ ئىدى. ئۈچەيلەننىڭ تومۇرىنى بىر - بىرلەپ تۇتۇپ كۆردى. ئۇلاردىن بىرى ئاللىقاچان قېتىپ قالغان ئىدى. ئىككىنچىسى بىرەر - ئىككى سائەتتىن كېيىن جان ئۈزۈپ كەتتى.

---

[1] شىڭ شىسەي 1942 - يىلى 4- ئاينىڭ 12- كۈنى «12 - ئاپرېل توپىلاڭ سۈيىقەستى» دېگەن يالغان ئەنزىنى توقۇپ چىقىپ كومپارتىيە ئەزالىرىنى ۋە تەرەققىپەرۋەر زاتلارنى تۈرمىگە تاشلاشقا بۇيرۇق قىلغان ھەم ئۆزىنىڭ ئىككىنچى ئىنىسى شىڭ شىچىنى مۇشۇ ئەنزىگە باغلاپ مەخپى ئۆلتۈرۋەتكەن

[2] رىۋايەتلەردە ئەۋليا سۇڭ ۋۇكۇڭنىڭ يالقۇنتاغنىڭ ئوتىنى ئۆچۈرگەندە ئىشلەتكەن يەلپۈگۈچى

ئۆچنچىسىمۇ نىمجان ھالەتتە ياتاتتى. ھاشغا دومىلاپ چۈشكەندە ئۇنىڭ ئوڭ قولى چىقىپ كەتكەن ئىدى.
قۇربانجانلار بايىقى ئىككى ئۆلۈكنى تاغ باغرىنى دەپنە قىلغاندىن كېيىن، ئۈچىنچى يىگىتنى تۆۋەپ چالغا تاپىلاپ:
- كېسەلگە ئوبدان قاراڭ، ئېھتىياجلىق نەرسىگىزنى بىز ھۆددە قىلىمىز، - دەپ قايتىپ كېتىشكەن ئىدى.
بۇ نىمجان يىگىت – ئىرپان ئىدى. ئۇ ئىمانبەكنىڭ پەرۋىشى ئارقىسىدا ئاستا – ئاستا ئەسلىگە كەلدى.
تاغنىڭ ساپ ھاۋاسىمۇ، قازاق خەلقىنىڭ مېھرىبانلىقىنىڭ داۋاسىمۇ ئۇنىڭغا ئارام ۋە دەرمان بېغىشلىماقتا ئىدى. ئۇ ھامان قەشقەرنى. جان قورغاندىكى لەيلىگۈلنى ئەسلەيتتى. چولپان يادىغا يەتكەندە ئوت بولۇپ ياناتتى ۋە تولغىناتتى، شۇڭا ئاۋۇلدىن ئاخىر خوشلاشتى:
- ئىمانبەك ئاتا، دۇئا بېرىڭ...

2

ئىرپاننىڭ ئۈرۈمچىگە تۇنجى قېتىم كېلىشى بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ئەلمە – تەلمىنى ئالغىچە تېڭىرقاپ يۈردى. يانچۇق قۇرۇق بولغاچقا، قەشقەرگە كېتىشكىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.
كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئەكبەر بىلەن سايىمنىڭ دىرىكىنى ئۇقتى – ئەكبەرنىڭ ئالتاي سوقۇشىغا كەتكەنلىكىنى، سايىمنىڭ كونا مال بازىرىدىكى سوپى چەندازا دىگەن كىشىنىڭ ئۆيىدە يېتىپ قوپۇپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئىمىن تاپتى.
ئاۋغۇستنىڭ ئاخىرقى كۇنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇ سايىمنى ئىزلەپ سوپى چەندازىنىڭ قوراسىغا كەلدى. نېمە ئۈچۈندۇر، بۇ ئۆيگە نۇرغۇن جامائەت كىرىپ – چىقىپ تۇراتتى. ئىرپان قوراننىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئەيمىنىپ دەرھال كەينىگە داجىدى، بۇنى كۆرۈۋالغان بىر كىشى دەرھال توۋلاپ:
- مېھمان يىگىت، بېرى كەلسىلە، كىلىۋەرسىلە، - دەپ قىچقاردى. بۇ كىشى دەل سوپى چەندازىنىڭ ئۆزى ئىدى.
سوپى چەندازا مېھمىنى ئۆيگە باشلاپ، جامائەت بىلەن بىللە ئولتۇرغۇزدى. ئىرپان جامائەتنىڭ دۇئا ياندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن « مۇبارەك بولسۇن » دىگەنلىرىگە قاراپ، بۈگۈن توي چېيى ئوخشايدۇ، دەپ ھېس قىلدى. جامائەت ئۇزاپ بولغاندىن كېيىن، ئىرپانمۇ خوشلىشىپ ماڭماقچا تەمشىلىۋىدى، سوپى چەندازا ئۇنى تۇتۇۋېلىپ:
- مەن يىتىمچىنى ئىكيۈمدە بىر كىچە قوندۇرماي كەتكۈزمەيمەن، پەممىچە سىز مۇساپىر ئوخشايسىز. بۈگۈن كېچە مېنىڭ بىلەن ھال – مۇڭ بولۇڭ، - دىدى – سە، ئىرپاننى قوندۇرۇپ قالدى.
ئۇلار ئەكچە پاراڭلاشتى ۋە تونۇشتى. پاراڭ بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىپ قەشقەردىن ئۈرۈمچىگىچە، ئۆمەر باينىڭ بېخىللىق بىلەن يىققان دۇنياسىنىڭ قانداق تۈزۈپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىدىن تارتىپ، كارۋان بېشى نەسرىدىننىڭ ھالاكىتىگىچە، « ئالتۇنچى » يىگىتلەرنىڭ قانداق نابۇت قىلىنىشىدىن تارتىپ، زومىگەر نادان بەگلەر بىلەن زامانغۇلنىڭ قانلىق جىنايەتلىرىگىچە كېڭەيگەن ئىدى.
- مەن قەشقەردىن چىققاندا، - دەيتتى سوپى چەندازا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، - ئالا خۇرجۇننى ئۈشنەمگە سېلىپلا چىققان. بۇرۇن مېنى « ئالا خۇرجۇن قەشقىرى » دەپ زاڭلىق قىلىدىغانلار ئەمدى « چەندازا تاغا » دەپ يىنىمدا پەرۋانە بولۇپ يۈرىشىدىغان بولدى. مېنىڭ چەندازام قەدىمقى يوپۇردىن تارتىپ « زەپ كاشغەر »، « زەرب كەشمىر »، « زەرب خوتەن » دەپ ئاتالغان پۇللارنىمۇ كۆردى. مەن مۇشۇ پۇللار بىلەن نۇرغۇن يىتىمچىلارنىڭ بېشىنى سىلىدىم...

ئۇ ئىلگىرى قىمارۋازچىلىق بىلەن ئاشۇنداق ئۆتكەن بولسا، كېيىنكى كۈنلەردىكى ئاشپەزلىك تىجارەتلىرى ھەققىدە ئېيتىشنى خالىمىدى.

سوپى چەندازا ئاردىن ئىرپانغا سايىمنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ:

- سايىم سارغىيىپ يېنىمغا كەلگەندە ئۇنى بىر كىچىك ھوجرىغا تەنھا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم، لېكىن سايىم بەدقىلىق يىگىت بولۇپ چىقتى، ھەر كۈنى دىگۈدەك ھاراق ئىچىۋالىدۇ، ئىش خۇشىياقمايدۇ، - دىدى.

ئىرپان ئۆز ئاغىنىسىنىڭ بۇ قەدەر چۈشكۈنلۈكىنى ئاڭلاپ ئىچى سىېرىلدى. سوپى چەندازا ئۇنىڭ دىققىتىنى يېڭى بىر مەسىلىگە جەلپ قىلىپ سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:

- مەن يېتىم – يېسىرلەرگە قولۇمدىن كەلگىنىنى ئايىمىدىم، سايىمغىمۇ، باشقىلارغىمۇ شۇنداق. مەن سىزگە بۈگۈنكى توي مەرىكىمىزنى مىسال قىلىپ بىرەي:

شىنشىشيانىڭ يولى ئېچىلغاندىن كېيىن[1] مەن تىجارەت ئۈچۈن جۇچۈەنگە باردىم. ئۇ يەردە كۆرگەنلىرىمنى دىسەم ئاڭلاپ ئىچىم سىرىلىدۇ. كوچا – كوچىلاردا، يول بويلىرىدا، بۇتخانا ئالدىلىرىدا ئىگە – چاقىسىز يېتىم ئوغۇل – قىزلار قىپ – يالىڭاچ يۈرۈشىدۇ. ئېچىقاپ كېتىشكەن بۇ نارىسىدە بالىلار نان! نان! دەپ ئالدىڭىزغا ئېتىلىپ كېلىدۇ.

ئۇلارنىڭ ئېرىق بويلىرىدا ھاشارەتلەر بىلەن سېغىز لايلارنى يەپ تۇرۇشلىرىچۇ!... مەن بۇلارنى كۆرۈپ كۆڭلۈم بىر قىسما بولدى، لېكىن ئامال قانچە؟ مەن ئىشىمغا كېتىۋەردىم. شۇندا بىر قىزنىڭ يىغا ئارىلاش ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىدىم. كىچىككىنە بىر قىز زارلىنىپ كېلىۋېتىپتۇ. ئۇ كەلگىنىچە پېشىمگە چىڭ ئېسىلدى. كۆزى مۆلدۈلەپ، توختىماي ياش تۆكۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىپ، بىر توغرام نان بەردىم – دە، يولۇمغا مېڭىشقا تەمشەلدىم، لېكىن قىز ناننى قولۇمدىن ئېلىپ تۇرۇپمۇ يەنە كېلىپ پېشىمگە يېپىشتى. ئۇ يىغلاپ بىر نېمىلەرنى دەيتتى. شۇ چاغدا سېرىق ئۇيغۇر ئايلىدىن بىرسى كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئېتى ئاسنا ئىكەن. ئاسنا مېنىڭ شىنجاڭلىق ئۇيغۇر ئىكەنلىكىمنى بىلدى – دە، ھېلىقى ئاۋاق قىزنىڭ دېگەنلىرىنى ماڭا ئۆرۈپ بەردى. تېخىچىلا پېشىمنى قويۇۋەتمەي چۇلدۇرلاۋاتقان قىزنىڭ ئىسمى مالەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئاتا – ئانىسى يېقىندا يۇز بەرگەن قەھەتچىلىكتە ئۆلۈپ كەتكەن ئىكەن. بىرلا ئاكىسى بولۇپ، ئۇمۇ جان بېقىش ئۈچۈن قاياقلارغىدۇر كېتىپ قاپتۇ. بۇ قىز ماڭا: « مېنى بېقىۋال، بولمىسا ئۆلۈپ قالىمەن » دەۋاتقان ئىكەن. مەن قانداق قىلىشىمنى بىلەلمەي تۇرۇپ قىلىۋىدىم، ھېلىقى ئاسنامۇ بۇ قىزنى بېقىۋېلىشىمنى تەلەپ قىلدى. مېنىڭمۇ ئىچىم ئاغرىدى. مالەننى شۇنىڭ بىلەن ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كەلدىم –دە، ئارزۇلاپ بېقىپ چوڭ قىلىۋاتىمەن، - سوپى چەندازا ئاردا بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، داۋام قىلدى. – مېنىڭ ئايالىم كېسەلچان بولغانلىقتىن بىز بالا يۈزى كۆرەلمىگەن، شۇڭا خوتۇنۇممۇ مالەنگە ئامراق بولۇپ كەتتى. قىزىمىمۇ ئاپىسىغا شۇنچە ھېرىس. بۈگۈن مانا جامائەتكە توي بېرىۋالدۇق. ئەزان – تەكبىر ئېيتىپ، قىزىمغا مەريەم[2] دەپ ئات قويدۇق...

- بارىكاللا تاغا، ئۆزلىرىگە يېڭىۋاشتىن قول قويدۇم، - دىدى ئىرپان، سوپى چەندازىنىڭ سۆزىدىن تەسىرلىنىپ.

بۈگۈنكى تونۇشۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىرپان ئۈرۈمچىدە ئۇزۇن مەزگىل تۇرۇپ قالدى.

3

[1] بۇ يول 1942 – يىلىنىڭ ئاخىرىسىدىن باشلاپ قايتا ئېچىلغان.

[2] ئاپتور مەريەمنى ئىزلەپ تېپىپ، مەخسۇس زىيارەت قىلدى. ئۇ ھازىر ئۈرۈمچى سايباغ رايونىدا ئاتىسى سوپى چەندازىدىن مىراس قالغان زېمىن – قوراسىدا ئولتۇرىدۇ. ئاپىسى يېقىندا ئۆلۈپ كەتكەن. مەريەم كۈچارلىق بىر يىگىت بىلەن تۇرمۇش قۇرۇۋالغان. ئۇلارنىڭ بىر قانچە ئوغۇل – قىزلىرى بار.

ئىرپان ئۆرۈمچىدە تۇرۇپ قالغان مەزگىللەردە يەنىلا سوپى چەندازا ئۆزنىڭ بېشىنى سىلىدى. ئۆزنى «سەنشىخاڭزا» كوچىسىدىكى بىر كىچىك ماتا – چەكمەن دۇكىنىغا قارىتىپ قويىدى.

لېكىن ئىرپاننىڭ غېمى ئاغىنىسى سايىمدا قالدى. ئىككىيلەن تېخىچە يۈز كۆرۈشەلمىدى. سايىم قان ساتقان پۇلىغا هاراق ئىچىپ «بېشىنى قايغان، پۇتى تايغان» يەرلەردە يۈرەتتى. سوپى چەندازا ئۆزىنىڭغا ئاتاپ بەرگەن هوجرىغا كەلمىگىنىگمۇ خېلى كۈنلەر بولۇپ قالغان ئىدى.

ئىشتىن ئارا بولىغان بىر كۈنى ئىرپان ئاغىنىسىنى ئىزلەپ كوچىغا چىقتى. قان سېتىۋالىدىغان جايلاردىن بىرى – شەھەر ئىچىدىكى « شاڭدىمياۋ » ناملىق بۇتخانىنىڭ كەينىدە ئىدى.

ئىرپان سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ، ئاشۇ بۇتخانا ئالدىغا كەلدى. بۇتخانىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى خېلى ياسداق كەلگەن. ئۆزنىڭ ئۈچلۈق گىرۋەكلىرىگە قالغاچ، كەپتەرلەر قاتارىسىغا قونۇشۇپ ئولتۇرۇشاتتى. غول تېمىدىكى ئەجدىها رەسىملىك نەقىشلەر كىشىگە باشقىچە تەسىرات قالدۇراتتى. ئىبادەت ئۈچۈن كەلگەن سۆرەلمە چاپان، ئۈزۈن يەكلىك، تاقىر باش بۇت مۇشايىخلىرى كىرىپ – چىقىپ تۇراتتى.

ئەينى زامانلاردا ئامباللىقتا تەيىنلەنگەن دارىنلار ۋەزىپىسىگە مىڭىشتىن بۇرۇن دەسلەپدە مۇشۇ بۇتخانىغا كىرىپ باش ئۇرۇپ، قەسەم ئىچىدىكەن. قارىماققا ئۇلار بۇتتىن ئىنساب – تەۋپىق تىلىگەندەك قىلسىمۇ، لېكىن بارغان يېرىگە نەشتەر تىللىق ئەجدىهانى بىرگە ئېلىپ كېتىشىدىكەن.

ئىرپان بۇتخانا يېنى بىلەن ئارقا كوچىغا كىردى. 40- 50 چە ئەر – خوتۇن ۋە ئۆسمۈر باللار قان سېتىش ئۆچرىتىدە تۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر نامرات جۇۋان بىلەن زەپىرەڭدەك سارغىيىپ ئۆچكەن كەتكەن ئىككى ئوغۇل بالا ئىرپاننىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. هەر ئىككى بالا ئاشۇ جۇۋاننىڭ يۈرەك پارىلىرى ئىكەن.

ئۇلارغا قان بېرىش نۆۋىتى كەلدى. باللار ئاپىسىنى ئالدىرىتىپ قان ئېلىش ئۆيىگە پاتراق كىرىش ئۈچۈن قولىدىن سۆرەيتتى. ئىرپان ئىچ ئاغرىتىپ چىداپ تۇرالمىدى – دە:

- مانا ماۋۇ پۇلنى بۇگۈنچە خەجلەپ تۇرۇڭلار، قان بەرمەڭلار، چىرايىڭلار ساماندەك سارغىيىپ كېتىپتۇ. تېنىڭلاردا قان قالمىغاندەك تۇرىدۇ. قانسىراپ كېتىپسىلەر... – دىدى.

- نىمىمۇ ئىلاجىم بولسۇن دەيلا ئەپەندىم، كۈن ئالماق تەس بولدى. زامان تازا نەس بولدى. يۇرت بەگلىرى پەس بولدى. ئېرىمنى « ئالتۇن ئالۋىڭى » غا تۇتۇپ كەتتى. قان ساتماي چارەم بولمىدى. قان شورىغۇچىلار كىچىك بالاڭنىڭ قېنى كېرەك دەيدۇ. مېنىڭ باللىرىمىمۇ قېنىنى بېرىشكە ئۈگىنىپ كەتتى، - دىدى ئايال ياش تۆكۈپ.

ئىرپان چىدىيالماي يانچۇغىدىن ئالغان يارىدەم پۇلنى بايىقى جۇۋانغا خالىس ئۇزاتقاندا، جۇۋاننىڭ ئوغۇللىرى تەڭلا هومىيىپ كەلدى – دە، ئىرپاننىڭ قولىنى قىقىۋېتىپ، پۇلنى ئاپىسىغا ئالغۇزمىدى. باللار « يامان نىيەتلىك پۇل » دەپ هېس قىلىشقان بولسا كېرەك.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار قان سېتىش بۆلۈمىگە كىرىپ كېتىشتى.

ئىرپان باشقىلاردىن سۈرۈشتۈرۈپ، سايىمنىڭ بۈگۈن ھەممىنىڭ ئالدىدا قېنىنى سېتىپ بولۇپ، كېتىپ قالغانلىقىنى بىلدى – دە، كەينىدىن ئىز قوغلاپ نەنلياڭ تەرەپكە كەلدى. كەچ پېشىنگىچە هېچيەردىن تېۋىش ئالالمىدى. دۇكانمۇ – دۇكان، قاۋاقمۇ – قاۋاق ئاربلاپ يۈرۈپ ئاخىرى چارچىدى – دە، بىر دوقمۇشتا كېلىپ كۆزىتىپ ئولتۇردى.

بىر مەھەل ئۆتكەندە خۇددى يۇسۇپجان جەۋلانىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر زىيالىنىڭ ئۇدۇل تەرەپتىكى ئاشخانىغا كېتىۋاتقانلىقىغا كۆزى چۈشتى – دە، كەينىدىن ماڭدى ۋە ئاشخانىغا كىردى. ئۇ بۆلۈكچىدىكى بىر ئورۇننى ئېلىپ ئولتۇردى. شۇمۇ ئەمەس دەپ خىرىدارلارغا يەر تېگىدىن تەكشى سەپسالاتتى ئۇ.

ئاشخانىنىڭ قىبلە تەرەپتىكى بۇلۇڭىغا قويۇلغان بىر چوڭ يۇمىلاق شىرەنى چۆرىدەپ يەتتە - سەككىزدەك سىپايىي خېرىدار ئولتۇرۇشاتتى. نېمە ئۈچۈندۇر ئاشخانىنىڭ خوجايىنلىرىمۇ، تاڭجاڭ، تىخودىلىرىمۇ پات - پاتلا ئاشۇ يۇملاق شىرە يېنىغا كېلىپ، جاۋخولۇق قىلىپ، پايپېتەك بولۇپ كېتىشتى. هايت - هۇيت دىگۈچە شىرەنىڭ ئۈستى ناز - نېمەت، هاراق - شاراپلار بىلەن تولۇپ كەتتى.

- بۇ ئىدارە زىياپتى بولغايمۇ ياكى سىپايىلەرنىڭ باراۋەت ئولتۇرۇشىمىدۇ؟ - دەيتتى ئىرپان ئىچىدە.

ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي هېلىقىلاردىن بىرى ساقلىق قىلىپ، قەدەھ يۇرۇشتۇرمەك بولدى. ساقىنىڭ قەدەھ سۆزىنى ئاڭلاش بىلەن ئىرپانىنىڭ گۇمانى يېشىلدى:

- دوستلار، بىز ۋۇ جۇشىنىڭ تەيىنلىشى، يەنى يۇرەك سۆزىمىز بىلەن دىسەك، ۋۇ جۇشىنىڭ غەمخورلىقى بىلەن ناهىيلەرگە فۇشەنجاڭ بولۇپ مېڭىش ئالدىدا تۇرۇۋاتىمىز. قېنى «دەم غەنىيمەت، دادار غەنىيمەت»، خۇشاللىقىمىز ئۈچۈن «چىك!»

ئېچىش باشلاندى، سورۇن قىزىپ كەتتى. « سىپايىي سىرىنى يوشۇرالماس، پۇچۇق بۇرنىنى » دېگەندەك، ئۇلار قىزىغانسېرى، گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ، هەتتا « تىرناقتا توختايدىغان » قىزلارنى تاللاپ ئالىدىغانلىقلىرىنىمۇ ئايانماي سۆزلەشمەكتە ئىدى.

هايال ئۆتمەي، ئاشخانىغا يېشى 40 لارغا ئۇلاشقان ئىگىز بوي، شىر كەيىپ بىر كىشى كىرىپ كەلدى - دە، بارغان پېتى سىپايىلەرگە سالام بەردى. ئۇ، سىپايىلەرنىڭ مەنسپىنى گويا بىراۋدىن ئاڭلىۋالغاندەك، مەيداندا قىزىقچىلىق قىلغىلى تۇردى:

ئاڭلىسام، هەر بىرلىرى ئامبال بولۇشۇپلا، مۇبادا ئىلتىماسىم مەزۇر تۇتۇلسا، پەقىر - كەمىنلىرى ئوردا هەرەملىرىدە چېۋەر چەۋەنداز، ماڭغان يوللىرىدا زىلچا پاياندازبولۇشنى خالايمەن. ئىلتىپاتىنىڭ چوڭ - كىچىكى يوق، جاۋاپلىرىغا ئىنتىزاردۇرمەن.

سىپايىلەردىن بىرى بۇ چاخچاقنى كۆتۈرەلمەي «نېمە دەيدۇ بۇ سولتەك، بۇ يەردە ئالجىپ، پەيزىمىزنى ئۇچۇرۇپ» - دەپ سالدى - دە، بالا تېرىدى.

قىزىقچى كىشى ئىمىن پەيدا دەپ نامى بار هەجۋى قوشاقچى ئىدى. ئۇ بايىقى كەمستىشنى جاۋاپسىز ئۆتكۈزۈۋەتمىدى - دە، قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىپ هازىر جاۋاپ توقۇدى:

ناساز بولغاي ئامباللارغا چەۋەنداز،
ناباپ رەختتۇر يوللىرىدا پاياندازً؛
ئۆزۈم تۇرسام بۇ شەهەردە مەردانە،
ئۆتمەمدىمەن مەرتلىك بىلەن قىشۇ - ياز.

سىپايىلەرنىڭ كەيپى ئۇچتى، جۇدۇنى قاتتى. ئارىسىدىن بىرى قىرچە تېگىپ:

- ئاكا، ئېغىزىڭىزغا بالا تەگدىمۇ نېمە، بۆلەك ئىش - كۈشلىرىڭىز يوقمىدى. ئادەمنىڭ جان - پېنىنى چىقارماي، پاتراق كۆزدىن يوقىلىڭا. سورۇننى مۇشۇنچىلىك بۇزغىنىڭىزمۇ بەس يېتەرلىك، - دىدى.

ئىمىن پەيدا تېخمۇ كۈلۈپ كەتتى ۋە سىپايىلەرنىڭ يېغىرىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۆتكۈر تەنە بىلەن ئۇلارنىڭ ئاچچىق ئۈچىينى بەكرەك قوچۇۋېتىش ئۈچۈن « ئۇنداق قازانغا، مۇنداق چۆمۈچ » ئىشلەتتى:

- ئۇنچىۋالا كايىپ كەتكىچىلىك ئىش ئۆتۈلمىگەن ئىدى. بىراق، هازىرقى ئامباللارنىڭ كاللىسى دۆت، هوشى يوق، شۇڭا پۇقرا بىلەن خۇشى يوق، - دىدى - دە، ئارقىدىن بىيىت ئوقۇدى:

«شاڭدىمياۋ» دىكى بۇتقا،
قەسەم بېرىشەر ئامبال.
ئالۋاڭنى تولا سېلىپ،
خەقتە قالمىدى تامبال.

ئامبال چاچدۇ سەيسە،
بەگلەر چاچدۇ قاتلاپ.
قامچا سالدۇ دۈرغا،
نامرات ئۆتىدۇ داتلاپ.

كەچ كىرگەن ئىدى. ئىمىن پەيدانىڭ كومېدىيىسى ئاخىرلىشىش بىلەن تەڭ ئاشخانىنىڭ ئۇدۇلىدىكى قاۋاقخانىدا پەيدا بولغان ۋاڭ - چۇڭ ئاۋازى ئوقتەك كىرىپ كەلدى.

ئىرپان يۈگۈرۈپ سىرتقا چىقتى. نۇرغۇن كىشىلەر پاتقاقتا مىلىنىپ ياتقان بىر مەسىنىڭ چۆرىسىگە چىقىشىۋالغان ئىدى. مەس ھامان بىرلا سۆزنى ئەۋزەيلەپ تەكرارلايتتى:

- ھەي، دىگىنە، مەن راست ئىشەكمۇ، مەن ئىشەكمۇ؟...

مەلۇم بولدىكى، مەس بۈلەك قاۋاقخانىلاردىمۇ تازا قانغىچە ئىچىۋېلىپ، ئاندىن مۇشۇ قاۋاقخانىغا خۇدى يوق كىرىپ كېلىدىكەن. غاراڭ - غۇرۇڭ ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، مەيخانىنى بېشىغا كىيىدىكەن، قاۋاقخانا خوجايىنى كايىپ: « يوقال، ئىشەك! » دەپ دۈشكىلىگەن پېتى تالاغا ئىتتىرىۋېتىپتۇ - دە، تاپسا ئالدىغا دۈم چۈشۈپتۇ.

ئىرپان توپنى يېرىپ كىرىپ قارىۋىدى، دەل ھېلىقى سايىم!

ئىرپان بىر ھارۋا تېپىپ، سايىمنى ئۇدۇل سوپى چەندازىنىڭ قوراسىغا ئېلىپ كەتتى.

4

ئەتىسى سايىم بېشىنى ئالالماي قالدى. كۆزىگە قىزىللىق تىقىلىپ، تام - تورۇس چۆگىلەۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. بىر مەھەلدىن كېيىن ئاران ئورنىدىن قوپتى - دە، تاپسا يېنىغا بېرىپلا قان سەپرا قىلدى.

ياش سايىمنىڭ يۈزلىرىنى قورۇق باسقان، تەقى - تۇرقىدىن ھازىر ئۇ خۇددى ھال چۈشۈپ، پىلىگى قۇرۇپ قالغان يىلگەش خاڭگاغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ قەددى كىچىكلىگەن، بەللىرى مۈكچەيگەن ئىدى. ئۇنىڭ روھىي - ھالىتىدىمۇ چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولدى. ئۇ، مىجەزىدە تېرىككەك، ئىشتىن زېرىككەك، روھى سۇنۇق، كەيپى خۇنۇك بولۇپ قالغان ئىدى. مانا بۇ، ھاراق - شاراپنىڭ ئۇنىڭغا كەلتۈرۈپ بەرگەن بالاسى ئىدى.

ئىچى كۆچلۈك ئىرپان سايىمنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەلمىگەنلىكىدىن بىئارام بولاتتى. ئۇنىڭغا تاتلىقمۇ، قاتتىقمۇ دەپ باقتى، بىراق، سايىم « ئۆگىنىپ قالغان خۇي، ئۆلگىچە » دىگەنىدەك، ناچار خۇيىدىن بەزمىدى.ئەسكى قىلىقىدىن يالتايمىدى.

بىر كۈنى ئەتىگەندە ئىككەيلەن ئوتتۇرىسىدا كەسكىن مۇنازىرە بولدى:

- يازنىڭ يېزىدا سېنى قەشقەرگە... - دىدى ئىرپان كۆيۈنۈپ.

ئىرپاننىڭ ئېغىزىدىن گەپ چىقىپ بولا - بولمايلا، سايىمنىڭ تەتۈر تۈكلىرى ئۆرۈلدى. قاپاقلىرى تۈرۈلۈپ، كالپۇكلىرى كۆكىرىپ كەتتى. ئۇ لەۋلىرىنى غەلىتە پۈرۈشتۈرۈپ:

- ساڭا ئارتىلىۋالدىممۇ، نېمە ئېغىرىم چۈشۈپ قوغلايتتىڭ، مەن بىلەن نىمانچىۋالا ئىپىتىشىپ قالدىڭ؟ - دەپ ھۆركىرىدى.

- ئېغىرىڭمۇ، يېغىرىڭمۇ چۈشۈۋاتىدىغۇ؟ قان سىپتىڭ، لايغا مىلىنىپ يېتىڭ، بۇ يىگىت ئۇچۇن نومۇس ئەمەسمۇ؟ « دوست ئاغرىتىپ ئېيتار، دۈشمەن كۈلدۈرۈپ ». ياخشى گەپ قىلسام، نىمانچىۋالا كۆكەملىك قىلىسەن؟

- سېنىڭ مېنى باشلايدىغان ھەققىڭ يوق، ئۆزەڭ بىلگەن يولنى ئاتاڭغا بەرمە دەپتىكەن. مەن بىلەن سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن...

سايىمنى ئازغان يولدىن قايتۇرۇپ كېلىش مۇمكىن بولمىدى، لېكىن ئىككى دوستىنىڭ ھازىرقى مۇنازىرىلىرى توغرىلىق كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا « يىراق تۇرسا كىشىنىشىدۇ، يېقىن تۇرسا چىشلىشىدۇ » دەيدىغان ئۇقۇشماسلىقنى پەيدا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئىرپان ئەمدى سايىم توغرىسىدا ئېغىز ئاچمايدىغانلا بولدى. ئۇنىڭدىن جاق تويدى.

بۈگۈن كۈنگە يەكشەنبە ئىدى. ئۇ راۋاپ ئىزلەپ كوچىغا چىقتى. ئۇنىڭ قەشقەردىن كۆتۈرۈپ كەلگەن راۋىپى « ئېرەن قوۋۇرغا » تاغلىرىدا سۇنۇپ كەتكەن ئىدى.

ئىرپان نەنمىن روزى ھاجىمنىڭ مېچىتى يېنىدىكى بىر كىچىك دۇكاننىڭ ئالدىغا بارغاندا تۇرغان بىر راۋىپقا كۆزى چۈشتى – دە، سۆيۈنگىنىدىن يۈگۈرۈپ دۇكانغا كىرگەن پېتى راۋاپنى قولىغا ئالدى، راۋاپنىڭ بېشىدىن قۇلىقىغىچە قاراشقا باشلىدى.

- پاھ، بىزنىڭ تاشمىلىقتا ئىشلەنگەن راۋاپ، - دەۋەتتى ئۇ.

راۋاپنى كۆرۈپ ئىرپاننىڭ زېرىكىشلىكى ۋە بايا سايىمدىن تارتقان ئەلەم – خاپىلىقى بىردەمنىڭ ئارىلىغىدا ئالللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتتى.

راۋاپنىڭ مۈڭگۈزىدىن ئىشلەنگەن يۇلتۇز شەكىللىك نەقشى ئۇنىڭ كۆزىگە گۈلدەك كۆرۈنەتتى. ئەگمەك قۇلىقى ھىلال ئاي نەشىلىدەك، يۇمۇلاق بېشى قوياش سىماسىدەكلا گەۋدىلىنەتتى. ئىرپان ئوتتەك زەۋقى بىلەن دۇكان ئىچىدىلا زەخمەك ساداسىنى ئاجايىپ ئەۋجىگە كۆتۈرىۋەتتى. راۋاپنىڭ بەش تارىسىدىن ئۇرغۇپ دولقۇنلىغان تەرەننۇم كۈيلىرى ئاڭلاپ تۇرغۇچىلارنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىدا تەڭلا ھاياجان قوزغىغان ئىدى.

دۇكاندار مۇزىكانتنىڭ ماھارىتىگە قايىل بولدى – دە، راۋاپنى ئۇنىڭغا شۇ يەردىلا ھەدىيە قىلىۋەتتى.

ئىرپان سېخى خوجايىنغا ئەدەپ – ئەردەم بىلەن ھەشقاللا رەھمەت بىلدۈرۈپ بولۇپ، كونا مال بازىرىغا يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە ئۇنى تام ياقىلىرىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن نۇرغۇن مۇساپىر يېتىمچىلەر قورشىۋالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتاي تاغلىرىدىن قېچىپ كېلىپ يۇرتىغا كېتەلمەي يۈرگەن « ئالتۇنچى » يىگىتلەرمۇ بار ئىدى. ئىرپان بۇ يەرگە توپلىشىۋالغان دىلكەشلەرنىڭ پارىڭىغا ئورتاق بولدى.

دەل مۇشۇ ئەسنادا كىيىنىشى سالاپەتلىك، ياش قۇرامى 30 لار قارىسىنى ئالغان بىر يىگىتنىڭ سېخىلىقى بىردىنلا جامائەتنىڭ نەزىرىنى جەلپ قىلدى.

ئۇ سۇزۇك چىراي، قەددى كېلىشكەن، يەلكىسى كەڭ، ئېغىزىغا ماسكا تارتىۋالغان، بېشىغا مانچىستىر دوپپا، ئۇچىسىغا سارجا كاستيۇم – بۇرۇلكا، پۇتىغا قارا خۇرۇم بەتىنكە كىيگەن مەزمۇت بىر يىگىت ئىدى. ئۇ يانچۇقىدىن باغلام – باغلام يىپ – يېڭى دوللارنى ئوچۇملاپ ئالدى – دە، ئۇنى « ئالتۇنچى » يىگىتلەرگە كەڭ قوللۇق بىلەن تارقىتىشقا باشلىدى. بۇ چەكسىز سېخىلىقتىن تەسىرلەنگەن بەزىلەر بۇ مەردانە يىگىت كىم بولغاي، تونۇمسىلەر؟ - دەپ بىر – بىرىدىن سۈرۈشتۈرۈشەتتى. لېكىن ھېچكىم ئۇنىڭ قىياسى ئېتىنىمۇ ئېغىزلىرىدىن چىقىرالمىدى. سېخى كىشىنىڭ ئىسمى – شەرىپىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن مەيداندىكى ئىنتىزارلىق غۇلغۇلىسى توختىمىغاندىن كېيىن، ھېلىقى سېخى يىگىت بىلەن بىللە كەلگەن دوغلاقىنە قىزىل يۈزلۈك زىيالى: « ئەخمىدى! ئەخمىدى!» دەپ توۋلىدى.

- خوش، ئۇنداقتا ئەخمىدى كىم بولىدۇ؟ نەدىن كېلىدۇ؟ نەدە ئىشلەيدۇ؟ - دېگەن سۇئاللارنىڭ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەي داۋام قىلاتتى. بىراق بۇ سۇئاللارغا جاۋاپ بەرگۈچى چىقمىدى. ئۈزۈن ئۆتمەي ئەخمىدىلەر كېتىپ قالدى.

ئىرپان بۇ سېخى كىشىنى قانداقتۇر بىر كىشىگە ئوخشاتقاندەك قىلدى – يۇ، يەنىلا دەرگۇماندا بولۇپ، تازا ئېسىگە ئالالمىدى. ئەمما ئۇ، خۇددى تېپىشماقىقا جاۋاپ ئىزلەۋەتقان ئوقۇغۇچىدەك چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ كەتتى.

ئىككىنچى قىسىم

ئون توققۇزىنچى باپ

1

كىتابخانلىرىمىز باشتىكى بابلىرىمىزدا زامانقۇلنىڭ دەسلەپكى تەرجىمھالى بىلەن قىسمەن تونۇشقان ئىدى. ئۇنىڭ كېيىنكى يىللاردىكى ھايات تارىخىمۇ كىشلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىدۇ.

بۇ شەھەرگە ئۇ، 40 – يىللارنىڭ باشلىرىدا پەيدا بولغان. ناسىرنىڭ ھاملىغىدا ھايت – ھۇيت دېگۈچە ئۇ ئىشىنىڭ ئېپىنى تېپىۋالدى. ناسىر بولسا كىچىكىدە ھىمىت بەگنىڭ يىللىقچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. كېيىنرەك ئۇ بەگنىڭ ئۆيىدىن قوغلىۋېتىپ، ئۇرۇمچىگە ياياق كەلگەن. بۇ دەل قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتىلىغان چاغ ئىدى. ئۇ جىڭ شۇرىنغا ئەسكەر بولۇپ، ئاشۇ قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇشقا كۆپ قېتىم قاتناشقان. ئۇنىڭ بىرىنچى تۆھپىسى 1931 – يىلى 4 – ئايدا خاتىرىگە ئېلىنغان. شۇ چاغدا ئۇ دۇگۇجىز قىسىملىرىدا ئىدى. بۇ قىسىم تاغلىقلار بىلەن ئۇچراشقاندا كارغا كەلمەيدۇ – دە، دىۋىزىيە كوماندىرى دوگۇجىز ئوق تېگىپ ئۆلىدۇ. چېرىكلەرنىڭ ئۆلمەي قالغانلىرى پېتىراپ قاچىدۇ. ناسىر بولسا مۆلدۈرلەپ تۆكۈلۈۋاتقان ئوققا قارىماي. دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ ئۆلۈكىنى ئاتقا ئارتىپ قايتۇرۇپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئىككىنچى تۆھپىسى، شۇ يىلىنىڭ كەچ كۈزىدە خاتىرىگە ئېلىنغان. ناسىر بۇ چاغدا جاڭ پېيوەن قىسمىدا جەڭگە قاتنىشىدۇ، بۇ جەڭدە تاغلىقلار ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرايدۇ. ئاتاقلىق مەرگەن شىرۇللا مۇشۇ قېتىمقى جەڭدە ئەسىرگە چۈشۈپ قالىدۇ. جاڭ پېيوەننىڭ بۇيرۇغى بۇيىچە ناسىر شىرۇللانىڭ كاللىسىنى كېسىپ، ياغاچقا مىخلاپ قۇمۇل شەھرىنىڭ كوچىلىرىدا سازايى قىلىدۇ. كېيىن ئىگىز مومىغا ئېسىپ قويىدۇ. ناسىر يەنە باپىنگورت باشچىلىقىدىكى ئاق روس ياللانما قىسىملىرىغا قاتنىشىپ، 1933- يىلى يانۋاردا لۇكچۇن خەلقىنىمۇ قىرغان. شۇ جۇملىدىن تۇرپان قوزغىلىڭىنىڭ ئاتاقلىق تەشكىلاتچىسى مەخسۇت مۇھىتى شۇ قېتىملىق ئۇرۇشتا قۇربان بولغان. ئۇنىڭ بېشىنىمۇ كېسىۋېلىپ، تۇرپان شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويۇشقان ئىدى. ناسىرنىڭ بۇ تۆھپىلىرى ئۇنى « شۆھرەت » كە سازاۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ مەيدىسىدە ئالتا بۇرجەكلىك مېدال يالتىرايدىغان بولدى. بۇ كۆنلەردە ناسىرنىڭ كىيىنشلىرىمۇ قالتىس بولۇپ كەتتى. ئۇ، قاپاقلىق ماۋزۇر ئېسىۋېلىپ، كوچىلاردا « سەن ئەمەس مەن » دەپ پو ئېتىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئامەت قۇشى ئىككى باشلىق ئىدى. نەتىجىدە ئۇ، شىڭ شىسەيىنىڭ مەخپىي رازۋېت ئىدارىسىدە خېلى گېپى ئۆتىدىغان، ئابرويلۇق بۆلۈم باشلىقلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى.

زامانقۇل تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەندە، ناسىرنىڭ سالاپىتى، بولۇپمۇ قاپلىق ماۋزۇرى بىلەن مەيدىسىدىكى مېدالى زامانقۇلنى تاڭ قالدۇردى. شۆھرەت تەقەززالىقىدا يۈرگەن زامانقۇلنىڭ مەيلىنى مەس قىلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئېغىز شۆلگەيلىرىدىن سىرىق سۇ ئاققان ئىدى.

- بىز كىچىكىمىزدىن بىلىشىمىزغۇ، - دېدى ناسىر.

- ھەئە – دېدى زامانقۇل دەرھاللا.

- شۆھرەت دېگەن ھېلىقى سەتەڭلەردەك ئۆزىچىلا قۇچاق ئېچىپ كېلىدىغان نەرسە ئەمەس. ئۇنى ھەر كىم ئۆزى تېپىشى كېرەك.

- چۈشەندىم – دېدى زامانقۇل، - بۇنى خېلىدىن بۇيان ئۆزۈممۇ چۈشىنىپ كېلىۋاتىمەن.

- ئۇنداقتا، بىز بىر بۆلۈمدە ئىشلەيمىز. بىر - ئىككى قېتىملا تۆھپە ياراتساڭ، سېنىڭدىن ئەتىۋار ئادەم بولمايدۇ. ئەتە ساڭا بىر مۇھىم ۋەزىپە بېرىلىدۇ. شۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن ھازىرلىق كۆرۈپ قويغىن!

دېگەندەك، ئەتىسى ئۇ يېڭى ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدى. ئەمدى ھەر خىل فورمىدا پۇقراچە ياسىنىپ يۈرىدىغان بولدى. ئۇ، ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالايدىغان « مۇنەججىم » بولۇپ يۈرەتتى. ئۇ بىر كۈنى « مەركىزىي ئۇيغۇر ئۇيۇشما رەئىسى » ق. سەئىدىنىڭ ئۆيىگە ئاشپەز ئايال كېرەك ئىكەن، دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالدى - دە، « تازا يارايدىغان » بىر جۇۋاننى تېپىپ كېلىپ تونۇشتۇردى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ، سەئىدى بىلەن تونۇشۇۋالدى. سەئىدى ئېگىز بوي، ئۇستىخانلىق، بىر پۇتى خېلىلا ئاقساپ ماڭىدىغان ياش قۇرامى 40 تىن ئاشقان كىشى ئىدى. ئۇ شىڭ شىسەينىڭ « ئۆستۈرۈپ جايلاش » تىزىملىكى ئىچىگە كىرىپ قالغان بەختى قارا ئوبېكتلەرنىڭ بىرسى ئىدى.

زامانقۇل تونۇشتۇرغان ئىسسىق چىراي جۇۋان راست دېگەندەك سەئىدىنىڭ خوتۇنىنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قالدى ۋە بۇ ئۆيدە ئۇزۇنغىچە ئىشلەشكە مۇۋەپپەق بولدى.

سەئىدىنىڭ ئۆيىگە ھەر ساھە كىشىلىرى ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ كېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ شەخسى نامىغا كېلىدىغان مەكتۇپلەرنىڭ سانىمۇ جىق ئىدى. گاھىدا ئۇنى ئىزلەپ كېلىپ تاپالماي قايتقانلار مەخسۇس باغاقتا ئىسمىلىكنى يېزىپ قالدۇرۇپ قوياتتى. سەئىدى ئۇلارنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئادەتتىكىچە تاشلاپ قوياتتى. لېكىن ئۇ قەغەزلەرنى ھېلىقى « ئىسسىق چىراي » جۇۋان ئەپچىللىك بىلەن يىغىشتۇرۇپ ئاپىرىپ زامانقۇلغا ئۇدۇللۇق يەتكۈزۈپ تۇراتتى. مۇشۇ ئاخبارات تورىنىڭ ئىچىگە كېيىنرەك ھاشىمجان ۋە جەۋلانىمۇ چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇلار بىر ھېيتتا سەئىدىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ كەلگەندە، ئۇ يوق بولغىنى ئۈچۈن ئىسىم - فامىلىسىنى بىر باغاقتا يېزىپ كەتكەن ئىدى.

بۇ ئىككەيلەن ئۆز زامانىسىنىڭ ئۆتكۈر مائارىپچىلىرىدىن بولۇپ، ئۇلار زامانقۇل بىلەن ناسىرنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى يىپىدىن - يىڭنىسىغىچە بىلەتتى. شۇڭا زامانقۇل ئالدى بىلەن ئاشۇلارنى كۆزدىن يوقىتىشنى زۆرۈر بىلدى - دە، ئۇلارنىڭ سەئىدى ئەنزىسىگە مۇناسىۋەتلىك ئادەملەر ئىكەنلىكىدىن خوجايىنلىرىغا « مەلۇمات » بەردى. شۇنىڭ بىلەن نەچچە يۈزلىگەن مائارىپچىلار ۋە زىيالىلار قاتارىدا ئۇ ئىككەيلەنمۇ تۈرمىگە تاشلىنىپ، ئاقىۋەتتە ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. مۇشۇ قانلار بەدىلىگە زامانقۇل غايەت زور مۇكاپات ۋە ئىنئاملارغا سازاۋەر بولدى.

2

كۆرەڭلەپ خۇدىنى يوقىتىشقا باشلىغان زامانقۇل كېيىنكى چاغلاردا ئەيشى - ئىشرەت كوچىسىنىڭ مەستانىسى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھازىر يۈلەنچۈكى كۈچلۈك، چونتىكى چىڭ، مەخپى يان قۇرالى بار، «چوڭ تۆھپە بىلەن ئۆمۈرۋايەتلىك دەسمايە» گە ئىگە بولغان بىر كىشى ئىدى. ئۇ يەنە قىمارۋاز، لۈكچەكلەرنىڭ گاڭگۇڭى بىلەنمۇ ئۈلپەت ئىدى. ئۇلار ئۇنى «ئابلابەگ » دەپ كۆككە كۆتۈرەتتى. «بۆرىسى يوق جاڭگالغا مايمۇن پادىشاھ» دېگەندەك، ئۇ بىردىنلا بۇ شەھەرنىڭ نوچىسى بولۇۋالدى. «نوچىنىڭ ھە - ھۇچىسى، پوچىنىڭ پۈدەكچىسى» بولغىنىدەك، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇپ يۈرىدىغان چاپانچىلارمۇ كۆپەيدى. شۇنىڭ بىلەن ھالى يوغىناپ، بۇرنىنىڭ ئىگىرى ئىگىزلەپ كېتىۋاتقاندەك زامانقۇل ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايتتى. ئۇنىڭ داغۋاز، مەنمەنچىلىكى ئىشرەت كوچىسىدا تېخىمۇ نامايەن ئىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە ياڭخاڭ كۆلۈبى ئالدىدا لىرا ئىسىملىك گۈزەل ئايال ئاچقان «خانتەڭرى رېستورانى» شەھەر نوچىلىرىنىڭ قايناپدىغان ماكانىغا ئايلاندى. رېستوران تولىراق ئاخشىمى ئېچىلاتتى. بۇ يەردە ۋوتكا، پىۋا، كۇۋاس كەڭتاشا سېتىلاتتى. كاۋاپ، توخۇ، ئۆردەك گۆشلىرى، تۇزلىغان غاز تۇخۇملىرى رېستوران خېرىدارلىرى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان زاكۇسكىلار ھېساپلىناتتى. كېيىن بۇ رېستوران «خانتەڭرى

قاۋاقخانىسى» دەپ يېڭى ئىسىم بىلەن ئاتىلىدىغانمۇ بولىدى. بۇ يەردە تىجارەت تېزلا روناق تېپىشقا باشلىدى. ئازكۈن ئىچىدىلا دۇكاننىڭ ساپ كىرىمى ئىككى باراۋەر ئېشىپ كەتكەن ئىدى. تۈن تەڭ بولغاندىمۇ بۇ يەر خېرىداردىن خالىي بولمايتتى.

لىرا ئاق يۈز، زەڭگەر كۆز، قاڭشا بۇرۇن، قويۇق سېرىق چېچى ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرىدىغان، 30 ياشلار ئەتراپىدىكى زېرەك ئايال ئىدى. ئۇ خېرىدارلىرىنىڭ ھېچقاندىقىنى يات كۆرمەي قىزغىن كۈتۈۋالاتتى. كىشىلەرگە كۈلۈمسىرەپ قارىغىنىدا ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئاستىدىكى شەھلا كۆزلىرى خۇددى تىنىق كۆلدەك كۆرۈنەتتى. خۇش تەبەسسۇم قىلغاندا يۇپقا ئەڭلىك سۇرتۈلگەن كالپۇكى يېنىك ئېچىلاتتى – دە، سەدەپتەك ئاپپاق چىشلىرى مەرمەردەك پارقىراپ، خېرىدارنىڭ مېھرىنى جەلپ قىلاتتى.

لىرانى بىر كۆرۈش بىلەنلا « سادىغاڭ كېتەي » دەپ لېۋىنى چىشلەپ زامانقۇل ھۇشىنى يوقىتىپ قويغان ئىدى. ئۇ ھەر ئاخشىمى بۇ قاۋاقخانىغا ئوندىن ئارتۇق ئۇلپەتلىرىنى باشلاپ كېلىپ مېھمان قىلىپ تۇرىدىغان بولدى. لىرا ئۇنى ھەر كەلگەندە بىر كۈلۈپ قارشى ئالاتتى. كەتكەندە يەنە شۇنداق يولغا سالاتتى. زامانقۇل مۇشۇ خىل ھەركەلگەندە « ئىككى كۈلۈش » ئۈچۈنلا ئۈچ – تۆت ئاي ئىچىدە تۆت – بەش قىزنىڭ تويلۇق چىقىمىنى لىرانىڭ قاۋاقخانىسىغا سېلىپ بېرىدىغان بولدى.

ئانىدىنچۇ؟!

3

لىرا ئەسلىدە جىك شۇرىنىڭ قاتناش ئىدارىسىنىڭ دېرىمىنكوۇنىڭ قىزى، ئاتاقلىق باي كونىستانتىن دېگەن روسنىڭ كېلىنى ئىدى. كونىستانتىن 1928 – يىلى ياڭخاڭ چېركاۋسىنىڭ جەنۇپ پاسلىغا تۇتاشتۇرۇپ ياۋرۇپا تەقلىتىدە چوڭ بىر يۇرۇش ئىمارەت بىنا قىلغان، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي قۇمۇلدا قوزغىلاڭ يۈز بەرگەندە ئۇ دەككە – دۈككىدە قېلىپ، قولىدىكى ئالتۇن – تىللانى شياڭگاڭ ئارقىلىق ئاۋستىرالىيىگە يۆتكىمەكچى بولىدۇ، ئۇنىڭ تۆگىگە ئارتىلغان ئالتۇن – كۈمۈش ۋە تۇرلۇك زەر جابدۇقلىرى قۇمۇل تاغلىرى ئىچىدە ئىنقىلاپچىلارنىڭ قولىغا چۈشىدۇ. كېيىن كونىستانتىننىڭ ئوغلى نىكولاي ئاقسۇدا ئابدۇنىياز بىلەن بولغان سوقۇشتا ئۆلىدۇ. ئۇنىڭ ئايىلى – ھازىرقى لىرا بىر بالىسى بىلەن تۇل قالىدۇ. كونىستانتىن ئائىلىسىنىڭ باشقا ئەزالىرى چەتئەلگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن. لىرا بايىقى ئالتۇن دەۋاسىنى قىلىش ئۈچۈن بۇ يەردە قالىدۇ. ئاخىرىدا خوجىنىياز ئۇستىدىن شىك دۇبەنگە ئەرز قىلىدۇ. ئاقىۋەتتە لىرانىڭ خوجىنىياز ئۇستىدىكى ئەرزى ئالاھىدە تېرگاۋ قىلىنىدۇ. ھالبۇكى شىنجاڭنىڭ ئالتۇنى ئۈچۈن چەتئەللىك لىرا « دەۋاگەر »، يەرلىك خوجىنىياز « جاۋاپكار »، باندىت شىك شىسەي بولسا « ئادالەتپەرۋەر » بولىدۇ. كېيىن شىك شىسەي بۇ ئالتۇنلارنى كارا مۇقچا تاغلىرىدىن تېپىپ كېلىپ موكلا سوقىدۇ – دە، ئوغرىنى قاراقچى باپلايدۇ.

لىرانىڭ كۆلكىسىگە مەس بولغان زامانقۇل ئۇنى ئېلىش خام خىيالى بىلەن ئاقسۇ كونىشەھەردىكى مۇئەللىمە يولدىشى ساباھەتكە نىكادىن ئاجرىشىش توغرىسىدا خەت يازىدۇ:

«ساباسەت:

بىز ئىككىمىزنىڭ تاسادىپى تۇرمۇش قۇرۇپ قالغانلىقىمىزنى ئۆزىڭىزمۇ ئوبدان بىلىسىز. بىز ئاتاققا ئەر – خوتۇن بولساقمۇ، ئەمەلدە ئىش باشقىچە ئىدىغۇ؟ ئوچۇقىنى ئېيتسام مەن ئوقۇتقۇچى ئايالنى ياخشى كۆرمەيمەن، شۇڭا كەسىپ ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا شۇنچە دېسەم ئاڭلىمىدىڭىز، مېنىڭ ئوقۇتقۇچى خوتۇننى كۆرە كۆزۈم يوق، شۇڭا سىز تەرەپكە بېرىشنى خالىمايمەن. سىزنى بۇ تەرەپكە تەكلىپ قىلىشنى تېخىمۇ خالىمايمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سىز بىلەن ئادا – جۇدا بولۇپ كېتىشنى ھەممىدىن لايىق كۆرۈپ مۇشۇ خەتنى يازدىم...»

ساھابەتنىڭ ئاتىسى مىرزاكېرىم ئەسلىدە قەشقەرنىڭ ئەنجان كوچىسىدا تۇرۇشلۇق ئاتاقلىق تىۋىپ ۋە ئالىم كىشى ئىدى. كېيىن ئاقسۇ كونىشەھەرلىك سادىق ھاجىمنىڭ تەكلىپى بىلەن كۆچۈپ كېلىپ بۇ

يەردە قۇرۇلغان « توران سادىقىيە » ماكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتىنى ئىشلىگەن. شۇنداقتىمۇ مىرزاكېرىم ئاقسۇدا تىبابەتچىلىك بىلەن تېز شۆھرەت تاپقان. ئۇ ئەرەپچە، پارسچە ئەسەرلەردىن بىمالال پايدىلىنالايتتى. مېۋە – چېۋە ۋە ھەر خىل گىياھلاردىن دورىلارنى ياسايتتى. مۇشۇنداق بىر مەرىپەتلىك ئائىلىدە تۇغۇلغان ساھابەت كىچىكىدىنلا سەرپ – نەھۋى ئىلمىنى ئۆگۈنىشكە باشلىغان. كېيىن «نىيازىيە » ناملىق تۇنجى قىزلار دارىلمۇئەللىمىنىنى پۈتتۈرۈپ، ئاتىسىنىڭ تەلىپى ۋە مەسلىھەتى بويىچە ئۆمرىنى ئوقۇتۇش خىزمىتىگە بېغىشلاشقا بەل باغلىغان.

ساباھەت – ئۆزبېك. ئۇيغۇر قان قېرىنداشلىرىنىڭ بىر غولى ۋە گۈزەل گۈلى ئىدى. ئۇ ئاتىسىغا ئوخشاش سۇزۇك چىراي، تەن قۇرۇلۇشى ساغلام، قاڭشارلىق، قەلەمقاش، كىرپىكلىرى ئۇزۇن، چاچلىرى قويۇق ۋە قۇندۇزدەك قارا قىز ئىدى. مىرزاكېرىمنىڭ رىجىمى كۈچلۈك بولغىنى ئۈچۈن، ساباھەت ئۇ كەملەردە مەكتەپكە بارغىچە ۋە كەلگىچە يۈزىنى گىجىم رومالدا يېپىپ يۈرەتتى. دەل مۇشۇ چاغدا كونىشەھەردە شۆڭگەن بولۇپ تۇرۇۋاتقان زامانقۇلنىڭ كۆزى ساباھەتكە چۈشىدۇ – دە، ئۇنى قولغا قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ئېپىنى ئىزلەشكە باشلايدۇ. نۇ خەۋەر دەرھال مىرزاكېرىمنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ.

- شۆڭگەن – ساقچى! – دەپ ۋارقىرايدۇ، مىرزاكېرىم خوتۇنىغا كايىپ، - تىرىك بولسامالا بۇنداق بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس...

مىرزاكېرىم دەرھاللا ساباھەتنى بىر ياش ئوقۇتقۇچىغا بېرىۋېتىش ئۈچۈن قۇدىلىشىدۇ. ئەمما ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا، مېرزاكېرىم « نىياز دوتەي ۋە سادىق ھاجى بىلەن چېتىشلىقى بار » دېگەن زامانقۇل تۆھمىتى بىلەن شىڭ شىسەي زىندانىدا ئۆلتۈرۈلىدۇ. پاناسىز قالغان ساباھەت ئاخىرى شۆڭگەنگە چۈشۈشكە مەجبۇر بولىدۇ.

مۇئەللىمە مۇشۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، كېچىدە زامانقۇلنىڭ خېتىگە تۆۋەندىكى جاۋابىنى يازدى:

«... خۇددى ئۆزىڭىز ئېيتراپ قىلغاندەك، پاناھسىز مۇئەللىمە قىز زورلاۋانلىقنىڭ بەختسىز قۇربانى بولغان. بولمىسا، قوي بىلەن بۆرىنىڭ بىر ئۆيدە بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنمىدى؟ سىزنىڭ ئوقۇتقۇچىنى پەس كۆرىدىغانلىقىڭىز تەبىئي. دەرۋەقە، سىزدەك نائەھلىلەر مەرىپەتنى پەس كۆرىدۇ، لېكىن ئاق – قارىنى پەرق ئەتكۈچىلىكى بار ئىنسان ئەۋلادى مەرىپەت ئەھلىنى قەدىرلەيدۇ. ھەتتا قولىدىن قانلىق خەنجەر چۈشمەيدىغان بىسماركمۇ[1] نۆۋىتىدە ئوقۇتقۇچىلارنى مەدھىيلەشكە مەجبۇر بولغان ئىدىغۇ؟...

سىز تېخى مېنى تۇغماس دېدىڭىزما؟ بۇ، ھەقىقەت ؛ ئاتا – ئانامنىڭ روھى مېنى يۆلىگىنى ئۈچۈن خۇشالمەن. مۇبادا بىر ياۋۇز قان تۆرەلمىگە مېنىڭ پاك قېنىم قېتىلىپ قالغان تەقدىردە، بۇ مەن ئۈچۈن بولۇپمۇ، مەرھۇم – ئاتا – ئانامنىڭ روھىنى ئۈچۈن نەقەدەر ئازاپ بولۇر ئىدى؟ ناۋادا ئۇ پەرزەنت فامىلىسى پەس بىر تائىپكە تەئەللۇق بولۇپ قالسا، بۇ قانداق دەھشەت بولار ئىدى؟!...

ئاللاغا رەھمەت! مەن بوۋامنىڭ ساپ قېنىنى ناپاك قىلمىدىم. مەن ھازىر مىڭلىغان ئوغۇل – قىز ئەۋلادىنىڭ ئاپىسىمەن. مېنى ئۇلار ساباھەت ئاپا! دەپ مېھرى – مۇھەببەت بىلەن تىلغا ئېلىشىدۇ. مەن ھازىر، دارىلئىتام مەكتىپىنىڭ مۇدىرىمەن. ئۇنىڭدا 300 دىن ئارتۇق ئوغۇل – قىز پەرزەندىم بار. بۇ مەكتەپ مېنىڭ ھەقىقي ئىسسىق ئۆيۈم، راھىتىم، خۇشاللىقىم. مەن ئۇ، ئوماق باللىرىمنى ئەركىلىتىمەن، پېشانىلىرىدىن سۆيىمەن، بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خۇشاللىق ۋە بەخت بولامدۇ؟!... ئوقۇتقۇچىنىڭ شەنىگە تىل

---

[1] بىسمارك – (1898 – 1815) گېرمانىيىنىڭ باش مىنىستىرى بولغان. ئۇ پارلامېنتتا سۆزلەپ – پارانىس – پىرۇسىيە ئۇرۇشىدا گېرمان ئەسكەرلىرىنىڭ غەلىبىسى گېرمانىيە ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تۆھپىسىدىن بولدى، دەپ ئېلان قىلغان ئىدى.

تەككۇزۇشكە ئۇرۇنغان قارا نىيەتلەر نىمە دېگەن لەنەتتى ئەبلەخلەر – ھە؟! بۇ خىل يىرگىنچلىك ئادەمدىن قانچىلىك بالدۇر جۇدا بولسام ۋۇجۇدۇمنىڭ پاكلىنىشمۇ شۇنچە بالدۇر بولىدۇ. ـ ساباھەت.»

زامانقۇل كۆندە كۆپ ئاغىنىسىنى مېھمان قىلىپ يۈرۈپ، لىرانىڭ ھەر قېتىملىق «پاژالىستى»[1] گە پۇل توشتالماي قالدى. ئاخىر چۆتىنكى قۇرۇپ، بىردىنلا ئۆز پېتىدىن چۆشۈكە باشلىدى. لىرانىڭ پاژالىستىسىمۇ شۇنىڭغا لايىقلاشتى. كۆلۈمسىرەش، جىلۋىلەرمۇ ئازىيىپ ئازىيىپ سۇسلاپ قالدى. زامانقۇل جىددىيلاشماقتا ئىدى. چۈنكى، ئۇ لىرانىڭ بىرەر نۆۋەت ھجىيىشىغا شۇنچە تەقەززا ئىدىكى، ئۇنىڭسىز كۈنلىرى ھارامدەك تۇيۇلاتتى. ئاخىرى ئۇ، ئەستەر قېتىدا ساقلاپ كېلىۋاتقان بەش دانە تىللانى خەجلەشكە باشلىدى. بۇ تىللالارنى زامانقۇل تاتار بايلىرىدىن چانشۇپلار ئائىلىسىنى مۇسادىرە قىلغان كېچىسى، 84 پۇت ئالتۇننىڭ بىر بۇرجىكىدىن ئوغرىلاپ تىقىۋالغان ئىدى.

بىراق، بۇ ئالتۇنمۇ بىر ئايغا يەتمىدى. لىرا ئەمدى زامانقۇل كەلسە كۈلمەيدىغان، پاژالىستى دېمەيدىغان، قاپىقىنى تۈرۈپ، دولىسىنى چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. بۇ زامانقۇلغا قاتتىق ئەلەم قىلدى. ئۇ ئىچ كۆيۈكىدە كۈندە دېگۈدەك مەس يۈرىدىغان بولدى. ھەر ئاخشىمى « خانتەڭرى » قاۋاقخانىسىنى چۆگىلەپ كېتەلمەيتتى، لېكىن ئەمدى يېنى بوش بولغىنى ئۈچۈن قاۋاقخانىغا كىرەلمەيتتى – دە، ئۇدۇلدىكى دوڭغاق تېرەككە يۆلىنىپ لىرانىڭ دېرىزىغا تەلمۈرۈپ تۇراتتى. لىرانىڭ پىروتكا يىگىتلەر بىلەن كۈلۈپ چاقچاقلىشىۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىرىدە ھەسرەت بىلەن ئاھ ئۇراتتى.

ئۇ بىر كۈنى غەرق مەس ھالەتتە قاۋاقخانىغا كىرىپ:

ـ لى... لىرا، سىز ماڭا تەگمىسىڭىزمۇ مەيلى، ئەمما بىر قېتىم...، ـ دېۋىدى، بۇ سۆزنى ئاڭلاپ جان – پېنى چىقايلا دېگەن لىرا «ھۇ باساك»[2] دەپ زامانقۇلنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرگەن پېتى چىقىرىۋەتتى...

يىگىرمىنچى باپ

1

«باغدا قالغان بىز، داغدا قالغان سىز» دېگەندەك زامانقۇل ئەمدى داغۇ – ھەسرەت ئىچىدە ئىچ – ئىچىدىن ئاداپ، قان بىلەن زەرداپ يۇتۇپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ بېشىنى يەنە ناسىر سىلىدى:

ـ نىمىگە بېشىڭنى مۈنچىۋالا كۆتىرەلمەي يۈرىسەن؟گېزى كەلگەندە زىيانىنى زىيادە ئاشۇرۇپ ئۈندۈرۋالغىلى بولىدىغۇ؟ تېزرەك جابدۇن. « ئالتۇن كولاش » ئۈچۈن ئادەم تۇتۇپ كەلگىلى جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىسەن. بۇ بىر پۇرسەت. ئۆزەڭ ئەپچىل بولساڭلا، ئۇ يەردە ئالتۇن كۆپ. ئۆمۈر بويى يېتىپ يىگىدەك ئولجا تېپىپ كېلىسەن.

راست دېگەندەك بولدى. زامانقۇل ناسىرنىڭ دېگىنىدىنمۇ ئارتۇق ئولجا ئۈندۈرۈپ كەلدى. ئۇ، «ئالتۇنچى» باللارنى جەنۇبىي ئۇلانبايغا ھەيدەپ كېلىپ ئۆتكۈزۈپ بەرگەندىن كېيىن، خۇددى لىراغا ئەگىشىپ چەتئەلگە كېتىپ قالغاندەك كوچىلاردا كۆرۈنمەس بولدى. بەلكى ئۇ كىشىلەرنىڭ ئېسى – يادىدىن كۆتىرىلىپمۇ قالغان ئىدى. بۇ ئارىدا خېلى ئىشلارمۇ يۈز بەرگەن ئىدى. شىڭ شىسەي تەختتىن چۈشۈپ، ۋۇجۇڭشىن چىقتى.

لېكىن، « تۈلەكتە تۈك تاشلاۋاتقان قۇش » تەك بىر زامان غايىب بولغان زامانقۇل بىرلا يۇمۇلاپ، مودىسىنى يەڭگۈشلەپ بولغاندىن كېيىن، دەل 1944 – يىلى كۈز پەسلىدە يەنە غادىيىپ ئوتتۇرىغا چىقتى.

---

[1] پاژالىستى – روسچە مەرھەمەت

[2] ساباك – ئىت

بوۋغۇن كوڭگە ئازنە. ھاۋا ئوچۇق ئىدى. زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسماندا ئانچە – مۇنچە ئاق بۇلۇتلار خۇددى بەھىر – مۇھىتتا ئۈزۈپ يۈرگەن يەلكەندەك لەيلەپ يۈرەتتى.
تىلسىم تاغ ۋە بوغدا تەرەپتىن دەۋرەپ كېلىۋاتقان بىر نەچچە پارچە بۇلۇت گويا قورقۇنچلۇق دېۋىدەك سوزۇلۇپ قوياشنىڭ نۇرىغا خىرىس قىلماقتا ئىدى. بولۇپمۇ جەنۇبىي تاغ تەرەپتىن كەڭ ئېتەك يايغان بىر پارچە قوڭۇر بۇلۇت قوياش يۈزىنى توساشقا ئۇدۇللاپ كەلمەكتە ئىدى. ئاتموسفېرادىكى شامال يۆلۈنۈشى بويىچە ئىلگىرلەۋاتقان بۇ بۇلۇتلار بىر مەھەل قوياش يۈزىنى توساپ، ئۇنىڭ ئەكسىدىن شەھەر كوچىلىرىغا چوڭ قارا پالاس يېيىلغاندەك سۈرلۈك كۆلەڭگە پەيدا قىلاتتى. ئارىدىن ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي ئۇ كۆلەڭگە غايىپ بولاتتى – دە، يەنە ئاپتاپ زەررىسى جىلۋە قىلاتتى.
لېكىن كۆپ كىشىلەرنىڭ بۇ ھادىسە بىلەن چاتىقى يوق. ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەنت بولاتتى. كوچىلاردىن ئاشپەز، ناۋاي ۋە باققاللارنىڭ قۇلاقنى يارغۇدەك ۋاڭ – چۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.
ۋاقىت چاشكا مەھەل بولغان ئىدى. نەنمىن تەرەپتىن نەنلياڭ تەرەپكە مەغرۇرانە كېلىۋاتقان سۆلەتلىك بىر يىگىت ئۇدۇل ئەرداۋچاۋغا بېرىپ، دوقمۇشتا موخۇركا سېتىۋاتقان چار ساقال بوۋاينىڭ ئالدىدا توختىدى. ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ يەرگە ئىككى ساقچى ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولدى – دە، بوۋاينىڭ موخۇركىسىدىن چېكىشكە باشلىدى ۋە:
- بولىدىكەن، ئالايلى، - دېيىشتى ئۇلار كۆز قىسىشىپ.
ساقچىلار بوۋايدىن سورىمايلا مۇخۇركىنى ئوچۇملاپ ئېلىپ، يانچۇقلىرىنى تولدۇرۇشتى ۋە پۇل تۆلىمەستىنلا كەتمەكچى بولۇشتى.
- بەگلىرىم موخۇركىنىڭ پۇلىچۇ؟ - دېدى بوۋاي ئۇنلۇك ئاۋازدا.
- ھازىر بەردۇققۇ، نەدىن كەلگەن ئۇششۇقسەن، نېمە مۇتىھەملىك قىلىسەن؟ - دەپ ساقچىلار تەڭلا ۋاقىرىشىپ، بوۋاينىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى.
- يوقسۇ بەگلىرىم، پۇل بېرىشمىدىلە، مانا ماۋۇ يىگىتمۇ كۆرۈپ تۇردىغۇ؟
بوۋاي بايىقى سۆلەتلىك يىگىتنى گۇۋاھقا تارتتى. ئەمما ساقچىلار تېخىمۇ ئۆكتەملىك قىلدى. غەزىپىگە پايلىمىغان بوۋاي ئۆكۈپ:
- « مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك » دېگەن گەپ راست ئىكەن – دە، ساقچى دېگەن شۇنداق بولامدۇ؟ بەش بالامنى مۇشۇ ئوقەت بىلەن ئاران بېقىۋاتسام!
- مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك دەمسىنا، ئىت قېرى...
ساقچىنىڭ دۆڭ قاپاق بىرسى گۈلىيىپ كەلگىنچە بوۋاينىڭ مەيدىسىگە قاتتىق بىر مۇشت سالدى. بوۋايمۇ بوش كەلمىدى. چاتاق ئۇلغايدى. بايىقى سۆلەتلىك يىگىتمۇ بوۋايغا بولۇشۇپ ساقچىلارنىڭ گۆرەن خامىرىغا تازا سالدى. يىگىتنىڭ قوچقارچىلاپ باش بىلەن ئۇرۇشى ۋە چاپۇتلاپ مۇشت ئېتىشى بىلەن ساقچىلار پاقىدەك كېرىلىپ ياتقان ئىدى. يەنە ئۈچ ساقچى كېلىپ قالدى. بۇلارمۇ بايىقى يىگىتنى قورشاپ باغلاشقا ئۇرۇنۇپ كۆردى، يىگىت بوي بەرمەيتتى. تەرەپ – تەرەپتىن ئادەملەر توپلىشىپ جېدەل ئۇلغايدى. بەش ساقچى شۇنچىۋالا ھەپىلىشىپ كۆردى – دە، ئەمما يىگىت ئۆزىنى باغلاتقۇزمىدى. ئۇ، ماھىر مۇشتلاشچى ئىدى. تاماشا كۆرۈۋاتقان ئادەملەر يىگىتنىڭ ماھارىتىدىن ماز بولۇشۇپ:
- ئەجەبمۇ جىگەرلىك ئەزىمەت ئىكەن. نەلىك يىگىتتۇر؟ - دەپ سۈرۈشتە قىلىشاتتى.
شۇندا يىگىت توپنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى – دە، ھايت – ھۇيت دېگۈچە ئاللىقاياقلارغىدۇر غايىپ بولدى. بۇ ۋەقە بىردەمنىڭ ئارىلىغىدا پۈتۈن شەھەرگە پۇر كەتتى. ئاھالە ئارىسىدا:
- ھېلىقى يىگىت مۇشتلاشچىلا ئەمەس، يەنە تېخى ئۇستا زوكونچى ئىكەن. ئۇنىڭغا گەپ كەلمەپتۇ. بوۋاينىڭ موخۇرەك پۇلىنى تۆلىمىگىنى ئۈچۈن ساقچىلارنىڭ يىگەن مۇشتى ئۆزىگە، توپىسى كۆزىگە بوپتۇ، - دېگەن سۆزلەر تارىلىپ يۈردى.

راست ئۇ يىگىتكە ھېچقانداق گەپ كەلمىگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ياشلار ئۇ يىگىتكە دوست بولۇشنى ئارزۇلايدىغان بولدى. ئۇنى ئارزۇلاپ دوستلاشقان يىگىتلەرنىڭ بىر زۇليار ئىدى. زۇليار ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشۋىقات باشقارمىسىدا ئىشلەيتتى. ئۇ بۇ يەرگە يېڭى يۆتكىلىپ كەلگەن، ھېلقى مۇشتلاشچى يىگىتنىڭ تېگى - تەكتىنى تازا ئۇقمايتتى. پەقەت ئۇ يىگىتنىڭ ئەرداۋچاۋدا كۆرسەتكەن ئەزىمەتلىكى زۇليارنىڭ چوڭقۇر ھۆرمەت تۇيغۇسىنى پەيدا قىلدى - دە، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئىچقۇيۇن - تاشقۇيۇن بولۇپ كېتىشتى.

2

زۇليارغا بايىقى يىگىت ئۆزىنىڭ ئىسمىنى « ئەخمىدى » دەپ تونۇشتۇرغان ئىدى. كېيىنكى ھەپتىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئۇلار ئەرداۋچاۋدا يەنە ئۇچراشتى - دە، ئەخمىدى كۆرۈشكەن پېتى زۇليارنىڭ قولىنى قويۇۋەتمەستىن سۆرەپ بىر ئاشخانىغا ئېلىپ ماڭدى.

ئەرداۋچاۋ رەستىسىنىڭ كونا چىقىش تەرىپىدىكى ئەۋرەز ئېرىقى بويىغا جايلاشقان ئۇزۇنچاق بۇ ئاشخانىنىڭ ئىچكىرىكى بىر بۆلۈمى كۆپ چاغلاردا خالىراق تۇراتتى. كۆپىنچە ئۇنىڭغا ئالاھىدە خېرىدارلار قوبۇل قىلىناتتى. ئەخمىدىگە تونۇشلۇق بولغان بۇ ئۆي بۆگۈنمۇ پىنھان ئىدى. ئىككەيلەن شۇ ئازادە بۆلۈمدە تاقام شىرەسىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. ئاشخانىنىڭ ياش ۋە چىۋەر كۈتكۈچىسى بىر چەينەك چاي بىلەن جانان پىيالىسىنى شىرە ئۈستىگە قويدى ۋە شىرەنى پاكىز سۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن، ئەخمىدىگە قاراپ:

- خوش غوجام، - دەپ ئىلتىجا نەزىرى بىلەن سورىدى.

- سېرىق ناۋاتتىن بىر كىلو ئېلىپ كېلىڭ، - دېدى ئەخمىدى.

- خوپ، بولىدۇ!

كېيىن ئۇ ئىككى تەخسە گۆشلۈك سەي ۋە ھاراق، ئاخىرىدا لەغمەن بۇيرۇدى. نەرسىلەر نۆۋەتى بىلەن كەلمەكتە ئىدى.

ئەخمىدى ئۆزى ساقلىقنى باشلىدى. ئۇ رومكىلارغا بىلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇپ، بىرىنى زۇليارغا تەڭلەپ:

- « يۈرەك يۈرەكنى تونۇيدۇ » دېگەن گەپ بار، بىزنى يۈرەكلىرىمىز تونۇشتۇردى. بۇنىڭدىن كېيىنكى دوستلىقىمىزنىڭ قۇيۇقلىشى ئۈچۈن...

- مەنمۇ، - دېدى زۇليار ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ، - ئۇلۇشكۈنى ئەرداۋچاۋدا كۆرسەتكەن قەيسەرلىكىڭىز تۈپەيلى قەلبىمدە قايىللىق تۇيغۇسى قوزغالغاچ، سىز بىلەن دوست بولۇشقا تەشنا ئىدىم. ئۆكتەملەرنىڭ دەستىدىن يۈرەكلىرى زەرداپ بولغان كىشىلەرمۇ سىزگە شۇ كۈنى بارىكاللا ئېيتىشتى...

- ئۇ، ناھايىتى چاغلىقلا بىر ئىش، - دېدى ئەخمىدى مەدھىيىدىن مەمنۇن بولۇپ، - گېزى كەلگەندە نى - نى ئىشلارنى تەۋرىتىشمۇ قولۇمدىن كېلىدۇ. ھەتتا خەلقىم ئۈچۈن جېنىمنى قۇربان قىلىشقىمۇ تەييارمەن.

ئۇلار ئىچكەنسېرى مۇڭدىشىپ، سۆھبەتنى ھەر خىل مەزمۇنلاردا كەڭ - كۇشادە داۋام قىلماقتا ئىدى. گىرادۇسى ئۆرلىگەنسېرى قىزىشىپ، پاراڭلىرى شاختىن - شاخقا ئاتلاپ، بىردەم ئېقىم مەسىلىرى، بىردەم ۋۇ جۇڭشىنىڭ سىياسەتلىرى ئۈستىدە باراتتى. ئادەتتە مۇنداق سورۇنلاردا مەمەدانلىق ئەخمىدىدىن ئاشمايتتى. ئۇ، خۇسۇمەت بىلەن باشقىلارنى چۆشۈرمەن دەيدىغان، ئۆزىنىڭ يىغىرىنى يېپىش ئۈچۈن باشقىلارغا ئىغۋا چاپلايدىغان ئىللەتلىرىنى ئۇستاتلىق بىلەن يوشۇرۇپ كېتىشكە ئۇرۇناتتى.

پىتنە - پاساتتىن ئەخمىدىنىڭ ئېغىزى تالغاندا ئۇلارنىڭ پارىڭى پەيدىن - پەي خوتۇن - قىزلار ماۋزۇسىغا يۆتكەلەتتى:

- ئاڭلىسام خوتۇنىڭىز بىلەن ئايرىلىشىدىغان ئوخشايسىز، - دېدى زۇلىيار، - مۇبادا شۇنداق بولۇپ قالسا سىزگە ئەقلى - ھۇشى جايىدا ۋە ساھىپجامال قىزنى لايىق كۆرۈۋاتىمەن. بويتاقلىقنىڭ كۆشەندىسى كۆپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيلەنمىگەن يەردىن خاپىلىق كېلىپ چىقىدۇ، قانداق، رەغبىتىڭىز؟
ئەخمىدى ئاڭلاپ ئۆلپەتدىشىغا ئىنتىزارلىق بىلەن بىر قارىدى - دە، پىسسىڭىدە كۆلگىنىچە جىمىقىپ كەتتى. ھازىر ئۇنىڭ بىر ئاچچىق كەچۈرمىشى بېشىدىن كىنو لېنتىسىدەك ئۆتمەكتە ئىدى:
كىتاپخانلىرىمىزغا يۇقىرىدا تونۇشلۇق بولغان «قۇربانجان گورۇھى» نى تۇتۇش ئۈچۈن 40 - يىللارنىڭ بېشىدا شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قويۇلغان داڭلىق پايلاقچىلارنىڭ بىرى مۇشۇ ئەخمىدى ئىدى. ئەمما قۇربانجانچىلار ئۇنى سېزىۋېلىپ ئەخمىدىنى ئەدەپلەپ قويۇش قارارىغا كەلگەن ئىدى. بۇ كۈنلەردە ئەخمىدى قىزلار گىمنازىيىسىنىڭ قىزلىرىغا پوخۇرلۇق قىلىشقا ئۇرۇنۇپ يۈرگەن چاغلىرى ئىدى. ئۇنىڭ ھاقارىتىگە ئۇچرىغان قىز ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە قۇربانجاننىڭ دوستى ئاق باراتنىڭ سىڭلىسىمۇ ابر ئىدى. غەزەپكە كەلگەن ئاق بارات ئەھۋالنى قۇربانجانغا ئېيتىدۇ. شۇ كۈنلەردە ئەخمىدى يەنە كورلىدىن كەلگەن چىرايلىق بىر چوكاننىڭمۇ پېيىگە چۈشۈپ يۈرگەن ئىدى. ئۇ چوكاننى ئىندەككە كەلتۈرەلمەي، خۇددى چۈكچۈك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قالغان كىشىدەك ئېغىز تامشىپ پەرىشان بولاتتى. ئەھۋالنى بىلگەن قۇربانجان بىر ئاخشىمى ھېلىقى كورلىلىق چوكاندىنمۇ چىرايلىق گىرىم قىلىپ، ئۆيۈشما كۆلۈبى ئالدىغا پەيدا بولىدۇ. كۆپ ئۆتمەيلا ئەخمىدى يېتىپ كېلىدۇ. «چوكان» ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا كۆز تاشلايدۇ - دە، ئەگەشتۈرۈپ مال بازىرى تەرەپكە باشلايدۇ. بىر قورانىڭ ئالدىغا كەلگەندە «چوكان» ئەخمىدىگە گاچا قىزدەك ئىشارەت قىلىپ: «سەن دەرۋازا ئالدىدا ئولتۇرۇپ تۇر، مەن ھازىرلا چىقىمەن. باغ تەرەپكە كېتىمىز» دەيدۇ - دە، يۈگۈرگەن پېتى قوراغا كىرىپ كېتىدۇ. ئارىدىن ئانچە ئۆتمەيلا قورا ئىچىدىن ئۈچ ساقچى چىقىپ ئەخمىدىنى ئارىغا ئېلىۋالىدۇ.
- ھە، مېنىڭ سىڭلىمنى بوزەك قىلىشقا نېمە ھەققىڭ بار؟!
بۇ ئەسنادا قۇربانجان چوكانچە ياسانغان كىيىملىرىنى تېزدىن ساقچى كىيىمگە ئالماشتۇرۇپ چىقىپ، ئەخمىدىنى جىددى سوراققا تارتماقتا ئىدى.
ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن ئاق بارات بىلەن قامچىباي ئەخمىدىنى باغلاپ ياۋموسەن تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى - دە، يوغان بىر قارىياغاچقا باغلىدى. ئاندىن ئەخمىدىنى راسا ئەدەپلىگىلى تۇردى. ئۇ تۇۋا - ئىشتىغپارلارنى تەكرار ئوقۇماقتا ئىدى. ئاقىۋەت ئۇنى يىگىتەك قىلىپ ياتقۇزۇپ قايتىشتى. ئەخمىدى كۆچۈلا يەپ يۈرۈپ ئالتە ئايلاردا ئاران ئەسلىگە كەلگەن ئىدى.
- ماۋۇ ئىككىنچى بوتۇلكىسىدىكى، - دېدى ئەخمىدى ئىگىز بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېتىپ.
- مەن ئەمدى شاڭخەي قىزلىرىدىن بىرنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىمەن، - دېدى ئۇ بوتۇلكىنى ئېچىپ بولغاندىن كېيىن، غەمزە بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ.
زۇلىيار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ، ھېلىراق ئەخمىدىگە سايە قىلماقچى بولغان قىز توغرىسىدا قايتا ئېغىز ئېچىشقا ئارىسالدى بولۇپ قالدى ۋە ئالدىدىكى رومكىنى گۆپپىدە كۆتىرىۋەتتى. بوتۇلكا يېرىلمىغان چاغدا، زۇلىيارنىڭ گىرادۇسى قىيامىغا يېتىپ، نېرۋىسىنى تىزگىنلىيەلمەي قالدى - دە، ئەخمىدىگە تونۇشتۇرماقچى بولغان قىزنى يەنە تەرىپلەشكە باشلىدى:
- مەن سىزنىڭ جاسارىتىڭىزگە قايىل بولغىنىم ئۈچۈن ياخشى بىر قىزنى جاسارەتكە جۆر قىلاي دەۋاتسام، سىز ئاۋال ئۇ قىزنى... كۆڭلىڭىزگە يېقىپ قالغىدەك بولسا ئەجەب ئەمەس.
لېكىن، ئەخمىدى بۇ قىزنىڭ ئېتى چىققان ھامان خۇپسەن كىشىدەك بولۇۋېلىپ جىم تۇرۇۋالدى. ئۇلار خېلى كەيىپ بولۇشقاندا دۇكاندىن قوزغالدى. زۇلىيار دەلدەڭلەپ تۇرغان چاغدا ئورۇندۇقنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ قالغان بىر باغلام قەغەزنى كۆرۈۋالغان ئەخمىدى ئۇ قەغەزنى ساقلاپ قويۇشنى ئاشخانا خوجايىنىغا پىچىرلاپ، زۇلىيارنى يۆلەشتۈرۈپ بىللە چىقىپ كەتتى.

3

زۇليار ئەتىسى مەستلىكتىن يېشىلىپ، ئورنىدىن تۇرغاندا قەغەز ۋاراقلىرى ئېسىگە چۈشتى ــ دە، جىددى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. ۋاراقلارنىڭ ئۇنىڭ ھېچ يېرىدىن چىقمىغاچ بارغانسېرى بىئارا، بولۇپ، ياتىقنى ئوڭتەي ــ توڭتەي قىلىۋەتتى. پىشانىسىدىن سوغاق تەر تۆكۈلمەكتە ئىدى.

ـ ئەستاغپۇرۇللا، نېمە بالا بولدى ــ ھە؟ ئاپشاركىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمىسىلا بولاتتى ــ غۇ!

ئۇ ھەتتا بىرەر يۇتۇم سۇمۇ ئىچمىدى. باشلىرى گاراڭ ھالدا ھېلىقى ئاشخانىغا باردى. ئەتراپلىرىغا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى. لېكىن ئاشخانا خوجايىنىدىن سوراشقا پېتىنالمىدى. قەغەز ۋاراقلىرى بولسا ئەخمىدى ئارقىلىق ئاللىقاچان جايىنى تاپقان ئىدى. زۇليار ئەكسىچە ئەخمىدى توغرىسىدا قىلچە شەك كەلتۈرمەيتتى. ئۇ قاپىقى ساڭگىلىغان ھالدا قايتىپ ياتىقىغا باردى ــ دە، كارۋىتىغا ئۆزىنى تاشلىۋەتتى، زۇليار ۋاراقلار ھەققىدە ئويلىغانسېرى ئازاپلىق تولغىناتتى...

زۇليار نەنلياڭدىكى يولچىباينىڭ قوراسىغا كۆچۈپ كەلگىنىگە بىرەر يىللار بولغان ئىدى. ياتىقى بالىخانىنىڭ ئۈستى قەۋىتىدە بولۇپ، بۇ ئۆي ئىلغار ياشلارنىڭ پائالىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى ئىدى.

«7 ـ نويابىر» ۋەقەسىدىن كېيىن ھۆكۈمران گۇرۇھ بىلەن شىنجاڭ خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كەسكىن بىر باسقۇچقا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر تۈركۈم ئىلغار كىشىلەر ئۆزلىكىدىن ئىتتىپاقلىشىپ مەخپىي ئالاقىلىشىپ، گومىنداڭغا قارشى بىر يەر ئاستى تەشكىلات قۇرغان ئىدى. ئۇنىڭ دائىرىسى ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرى، ھەربىي مەكتەپنىڭ ئوفىتسېر ــ جەڭچىلىرى، « ئالتۇنچى » يىگىتلەر، ئاھالە، ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىگە قەدەر يەككە سىزىق بويىچە كېڭىيىپ باراتتى. تەشكىلاتنىڭ مەخپىيەتلىكى قەتئىي ساقلىناتتى. زۇليار مۇھىم كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ يەنە تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى بېسىش ۋە تارقىتىش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۈستىگە ئالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئاخشام چۈشۈرۈپ قويغىنى شۇ ۋاراق بولۇپ، بىرەر يۈز پارچىگە يېتەتتى. ئۇنىڭغا « ئويغان ــ قوزغال » دېگەن سەرلەۋھىلەر قويۇلغان ئىدى. ۋاراقلارنىڭ تارقىتىلىدىغان تىزىملىكى ئىچىدە كەنجى ھىلال قاتارلىق ئاساسىي ئادەملەرنىڭ ئىسىملىرىمۇ بار ئىدى. دېمەك زۇليارنىڭ بېشىدىكى جاۋاپكارلىق ئانچە كىچىك ئەمەس ئىدى.

كەچقۇرۇنلۇقى ئەل ياتقۇدا توساتتىن زۇليارنىڭ ئىشىكى ئۇرۇلدى.

ـ كىم؟

ـ مەن، ئەخمىدى، ئىشىكىڭىزنى ئېچىڭ.

زۇليار دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچتى. ئەخمىدى كۈلۈمسىرىگەن پېتى كىرىپ زۇليارنىڭ قولىنى چىڭ تۇتتى ــ دە،

مەن سىزگە مېھمان بولۇشقا كەلدىم. لېكىن بۇ دورەممۇ ھارىقى، زاكۇسكىسى يەنىلا ئۆزەمدىن، ـ دېدى ئەخمىدى خۇش پېئىللىق بىلەن چىرايىنى سوزۇپ تۇرۇپ ۋە زۇلياردىن سورىدى:

ـ سىزگە بۈگۈن نېمە بولدى، ئەجەپ قاپاقلىرىڭىز بولەكچە ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتىغۇ؟ ئاخشامقى ھاراقلار ئېغىر كەپتىمۇ يە؟

ـ راست، ھاراقنى ئېغىر ئىچىۋەتكەنىنىڭ دەردى، ئەتىگەنىنىڭ مابەينىدە بېشىم گاڭگىراپ بىر قىسما بولۇۋاتىمەن.

ئەخمىدى ئاڭلىغاچ سومكىسىدىن ھاراق ۋە قەغەزگە ئورالغان زاكۇسكىلارنى ئالماقتا ئىدى. ئاندىن ئىچ يانچۇقىدىن قاتلانغان بىر توپ قەغەزنى ئېلىپ، ھىجايغان قىياپەتتە زۇليارغا سۇنۇپ دەيتتى:

ـ بېشىڭىزنى ئېغىرلاشتۇرۇۋاتقان تۈگمەن تېشى ئېھتىمال مۇشۇ بولسا كېرەكتۇ دەيمەن، مانا ئېلىڭ.

زۇليار ھاياجىنىدىن سەكرىۋەتتى ۋە ئەخمىدىنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ كەتتى. ھەممە جايىدا ئىدى. زۇليارنىڭ يۈزىگە قان يۈگۈردى.

- ھىلمۇ بۇ نەرسىلىرىڭىز ماڭا ئۇچراشتى. ئەگەر بۆلەك بىرسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتسە قانداق بولاتتى؟ ئۇ چاغدا ھالىڭىزغا ۋاي! - دېدى ئەخمىدى.

- راست دەيسىز، ئۇ چاغدا ئىش مەن بىلەنلا تۈگىمەيتتى. دوستۇم، سىزگە يۈز مىڭ رەھمەت، - دېدى زۆليار.

- بېشىڭىز غەمدىن ساقىت بولغىنى ئۈچۈن يەنە ئىچمىز ئەمسە.

ئەخمىدى قەدەھلەرنى ماڭغۇزۇشقا باشلىدى. زۆليار قىزىغانسېرى ئەخمىدىگە ئىچ - قارنىنى تۆكۈشكە باشلىدى.

- سىز مېنىڭ سىناقتىن ئۆتكەن دوستۇم بولدىڭىز، مەن سىزدەك دوست تېپىۋالغىنىم ئۈچۈن ئۆزەمنى قاناتلىق ھېساپلايمەن. ئەخمىدى جاۋابەن:

- ئېيتىشمىغۇ، خەلق يولىدا قېنىمنى ئايىمايمەن، - دەپ، ئاخىردا ئۇ ئۆزىنىڭ يەر ئاستى تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىنىشىنى زۆلياردىن ئۆتۈندى.

قىزىپ بىر يەرگە بېرىپ قالغان زۆليار ھېچبىر ئىككىلەنمەستىنلا:

- بولدى، بۈگۈندىن باشلاپ ھېساپ، سىز بىزنىڭ ئەزايىمىز، - دەپ چورتلا ئېيتتى.

يولچىباينىڭ يەردىن ئالاھىزەل ئىككى - ئۈچ مېتىرچە كۆتىرىپ سېلىنغان بۇ بالىخانىسىنىڭ تېگىدە بىر خالىي ئامبارچاق بولۇپ، تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى باسىدىغان شاپىگراپ قاتارلىق سايمانلار شۇنىڭدا ئىدى. زۆليار ئۆزىنىڭ « سىناقتىن ئۆتكەن ئاغىنىسى » گە ئاشۇلارغىچىلىك ئۇقتۇردى.

- ماۋۇ ھاراقنىڭ ئاخىرقىسى، كەل قېنى، ئىشىمىزنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن، مۆرىنى - مۆرىگە تىرەپ، بىرلىكتە كۆرەش قىلىشىمىز ئۈچۈن قەسەمىيات قىلىپ كۆتەردۇق.

ئۇلار خوشلاشقاندا تاڭ سۈزۈلگەن ئىدى...

يىگىرمە بىرىنچى باپ

زۆليار كېيىنكى كۈنلەردە يەر ئاستى تەشكىلات ئىچىدە ئەخمىدىنى رەسمىي قانات ئاستىغا ئالىدىغان بولدى. ناۋادا بىرەر كىشى ئەخمىدى توغرىسىدا گۇمانىي كۆز - قاراشتا بولسا، ئۇ، بىرىنچى بولۇپ سەكرەپ چىقىپ رەددىيە بېرەتتى. ئەخمىدى بىلەن زۆليار ئاشۇ كەچ كۆزدە كونا مال بازىرىغا بارغان چاغدا، ئىرپان قاتارلىق « ئالتۇنچى يىگىتلەر » ئۈچۈن ئەخمىدىنىڭ تۇتامالاپ پۇل چىقارغانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن زۆليار، ئۇنىڭ مەرتلىكىدىن تېخمۇ تەسىرلەنگەن ئىدى. ئەنە شۇ چاغدا، ئۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەردىن بەزىلىرى بۇ سېخى كىشىنىڭ كىملىكىنى سۈرۈشتۈرگەنىدە تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇنىلۇك ۋارقىراپ، « ئەخمىدى » دەپ تونۇشتۇرغانمۇ دەل مۇشۇ زۆليار... دەرۋەقە زۆليار ئۆز دوستىنىڭ نەسەپنامىسىنى چۈشىنىپ يېتىشكە تېخى ئۈلگۈرۈپ بولالمىغان، شۇڭا مەزكۇر « ئەخمىدى » كىيچە - كۈندۈزدىلا « ئالەم ساختىپەز، ئادەم قىزىل كۆز » سەرلەۋھىلىك كومېدىيىسىنى ئەپچىل سىھىرىسى بىلەن بىجا قىلىپ، « يۈرىكىنى يۇلۇۋېلىپ، ئاندىن كۆڭلىنى ياساش » رېژىسورلىقىنى نامايەن قىلغان ئىدى. يۈزىگە ماسكا تارتىۋالغان بۇ زاتنى ئۇ كۈنى ئىرپان قاتارلىق « ئالتۇنچىلار » تازا ئاڭقىرىپ كېتەلمەي قالدى.

«ئالتۇن ئالۋىڭى» تىرادىگېيىسىدىن كېيىن ئۆزىنى « ئەخمىدى » دەپ ئاتىۋالغان بۇ كىشى كىتاپخانلىرىمىزغا تونۇش بولغان زامانقۇلنىڭ ئۆزى. بىزگە مەلۇم بولغان مۇشۇ نام ئۇنىڭ ماھىيىتىگە مۇناسىپ بولغاچقا، بىز تۆۋەندە يەنە ئۇنى « زامانقۇل » دەپ ئاتاپ كېتىۋېرىمىز.

زامانقۇل ئەرداۋچاۋدىكى ئاشخانىدا زۆليار يوقىتىپ قويغان بايىقى تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى ئۇدۇل « گۇڭئەن گۇەنلىچۇ » نىڭ باشلىقى خۇگوجۇنگە بىۋاستە يەتكۈزگەن ئىدى. تۆھپىكارنىڭ بۇ خىزمىتىنى كۆرگەن باشقارما باشلىقى زامانقۇلدىن چەكسىز مىننەتدار بولۇپ:

- يارايسىز ئاخوشۇ، يارايسىز. بۇ خىزمىتىڭىزنى بىز ھەرگىز يەردە قويمايمىز. - دېدى ئۇ، تۆھپىكارنىڭ دولىسىنى بىر نەچچە قېتىم پەپىلەپ تۇرۇپ.

باشقارما باشلىقىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بايىقى تىزىملىكلەر ھەم تەشۋىقات ۋاراقلىرىنىڭ كۆچۈرمە كوپىيىسى ئىنتايىن تېزلىك بىلەن ئېلىۋېلىندى – دە، ئاندىن يېڭى تاپشۇرۇقلار ئورۇنلاشتۇرۇلدى:

- بۇ نەرسىلەرنىڭ كۆچۈرمىسىنى ئېلىۋالدۇق. سىز ئەمدى ئەسلى نۇسخىسىنى بايىقى كىشىگە ئىدىتلىق ھەم بۇگۈن ئاخشاملا يەتكۈزۈپ بېرىۋېتىڭ، ئەتىسىگە قالمىسۇن.

باشقارما باشلىقى سېمىز گەۋدىسىنى چاققان كۆتەردى – دە، مەخسۇس بۆلۈم ئىچىدە ئىككى – ئۈچ قېتىم ئايلىنىپ چىقىپ، ئاللىقانداق يېڭى تەدبىرى ئۈستىدە تەپەككۇر سۈرەتتى. ئۇ، بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن زامانقۇلغا يەنە تىكىلىپ تۇرۇپ:

- سىزگە ھازىر يەنە يېتەرلىك راسخوت ئاجرىتىپ بېرىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە سىزنى « 8 – ئارمىيە ئىش باشقۇرۇش ئورنى » نىڭ ئۇدۇلىدىكى « 41 – نومۇرلۇق » ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرىمىز. بۇندىن كېيىن، مەندىن بۆلەك ھېچكىم بىلەن ئالاقە قىلمايسىز. زۆرۈر تېپىلغاندا، مەن سىزنى ئاشۇ « 41 – نومۇرلۇق » ئۆيدىن تېپىۋالىمەن، - دېدى.

زامانقۇل شەرتلىك ئۆيگە ئورۇنلىشىپ ئىشنى جىددىي باشلىۋەتتى.

1945 – يىلى كىرىشى بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ قەھرىتان سوغۇقى پەللىمۇ – پەللە ئۆرلىمەكتە ئىدى. پۈتۈن شەھەر قېلىن قار ئاستىدا ياتاتتى. كوچىدە دېگۈدەك چىقىپ تۇرىدىغان ئاچچىق شۇغىرغانلار قارلارنى ئۇچۇرۇپ، يوللارنى ئېتىۋالاتتى. ئاچارچىلىق جانلارغا تەھدىت سالماقتا ئىدى. تەمىناتسىز قالغان ئالى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى مەكتەپتىن بەزمەكتە، پاناھسىز قالغان سەرگەردانلار كوچىدە كۆپلەپ ئۆلۈپ تۇراتتى. كىشىلەرنىڭ قەلبى جۇڭگو ئىنقىلابى ۋە ئۇنىڭ بىر قىسمى بولغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىگە تەلپۈنمەكتە. گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۈچ ۋىلايەت فورونتىدىكى مەغلۇبىيەتلىرىدىن ۋايىسماقتا ۋە جايلاردىكى يەر ئاستى ئىنقىلابى ھەرىكەت ئۇچقۇنلىرىنى ئۆچۈرۈشكە ئۇرۇنماقتا ئىدى. خۇگوجۇن بىلەن زامانقۇلنىڭ ھازىرقى رولى ئەنە شۇنداق غەرەزدىكى جان تالىشىشتىن ئىبارەت ئىدى.

چاغانغا بىر – ئىككى كۈن قالغاندا « 41 – نومۇرلۇق » قورا ئالدىغا ماش رەڭلىك پىكاپ يەنە پەيدا بولدى – دە، ئۇنىڭدىن چۈشكەن خۇگوجۇن ئۇدۇل زامانقۇلنىڭ ياتىقىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ، زامانقۇلنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ئىككەيلەن تاكى تۈن يېرىمىغىچە « يېڭى خىزمەت » ئۈستىدە سۆزلەشتى، خوجايىن ئاخىردا يولىيورۇق بېرىپ:

- زۇليار تونۇشتۇرماقچى بولغان ھېلىقى قىزنىڭ ئىزىغا چۈشۈ لازىم، - دېدى.

زامانقۇل ئەتىسىدىن باشلاپ يېڭى كۆرسەتمە بويىچە جىددىي ئىشقا كىرىشتى. ئالدى بىلەن ئۇ، ئىككىنچى شۆبە ساقچى ئىدارىسىنىڭ نوپۇس دەپتىرىدىن مەزكۇر قىزنىڭ ئىسمىنى ۋە ئىشىك نومۇرىنى بىلىۋالدى.

- ئاقسۇ كونىشەھەردىن، ئىسمى پەزىلەت! ماڭا تونۇشلۇق قىز بولۇپ چىقمىسۇن يەنە، - دېدى ئۇ، ئاستا پىچىرلاپ. ئاندىن ئۇ نوپۇسچىنى تېپىپ پەزىلەت ئۈستىدە مەخسۇس ئەھۋال ئىگىلىدى.

- مېنىڭچە، بۇ قىز، - دېدى نوپۇسچى، - يۈزى تۈۋەن، ئەخلاقلىق كۆرۈنىدۇ، ئارتۇق – تۆشىك ئىشى يوق، تالا – تۈزلەرگىمۇ چىقمايدۇ، پەقەت قول ھۈنىرىگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدۇ، ئۆيىدە بىرلا كىچىك سىڭلىسى بار، ئاتا – ئانىسى يوق، يېتىم قىزلار، بىراق...

- بىراق، نېمە؟

- بىراق، خوشنىسى ئايىمخان: « بۇ قىزنىڭ ئىستىلى ناچار، يىگىتلەر كۆپ كىرىپ چىقىدۇ » دەپ ئىنكاس بەرگەن.

ئەھۋال مۇنداق ئىدى. ئايىمخاننىڭ پەزىلەت بىلەن تەڭ دېمەتلىك بىر قىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ھۆسن جامالى خېلى گۈزەل ئۆسۈپ يېتىلگىنىگە قارىماي قىزلارغا خاس بولمىغان بىر خىل غەلىتە ئەيىبى بار ئىدى. شۇڭا 23 ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ قىزغا دەسلىپىدە پەرۋانە بولۇپ يىگىتلەر ئۇنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈپلا رايى قايتىپ، كۆڭلى سوۋۇپ قاچاتتى. شۇڭا ئايىمخان ھە دېسىلا پەزىلەتكە يالۋۇرۇپ:

- قىزىمنىڭ ياش قورامى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. مەن ئۇنىداق چېغىمدا ئىككى بالىنىڭ ئانىسى بولۇپ بولغان، شۇڭا قىزىم ئولتۇرۇپ قېلىشۇرسە سۆز - چۆچەك بولىدىكەن - دەپ ئەندىشىسىنى ئىزھار قىلىدى.

بۇ سۆزلەر پەزىلەتكە زادىلا ياقمايتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن:

- ئايىمخان ئاچا، كۆڭۈللىرىگە كەلمىسۇن، بۇ چوڭلارنىڭ ئىشى مېنى دېسىلە، مەنمۇ قىزلىرى بىلەن تەڭغۇ؟ - دەپ جاۋاپ بېرەتتى. ئايىمخان تەتۈر چۈشىنىپ، ئاغرىنچى قىلىپ ئاداۋەت تۇتۇپ، ھەپتىلەپ، ئايلاپ چىراي ئاچمايتتى. پەزىلەتكە كىيىم تىكتۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن ئوغۇل - قىزلار كۆپەيگەنسېرى ئۇنىڭ ئىچىگە ئوت كېتىپ، رەشكىدىن ئازاپلىناتتى. قارىسىغا تۆھمەت چاپلاپ، «پەزىلەتنىڭ ئىستىلى بۇزۇق» دەيدىغان بەتنام سۆزلەرنى ياياتتى. ساقچى ئورۇنلىرىغىمۇ چېقىشتۇراتتى.

ساقچىدىن ئەھۋال ئىگىلەپ بىرەر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىنكى بىر چۈش مەھەلدە زامانقۇل پىلانى بويىچە پەزىلەتكە كەلدى. ئۇ ئالدىراش ئىش تىكىۋاتاتتى. ئۇنىڭ 15 ياشلارغا كىرگەن سىڭلىسى ھېلىلا مەكتەپتىن كېلىپ، چايغا ئولتۇرغان ئىدى. پەزىلەتنىڭ ئاتىسىدىن مىراس قالغان بۇ ئاددى قوراسىدا بار - يوقى ئىككى ئېغىزلا ئۆي بار ئىدى.

- ئاچا مېھمان كەلدى!

پەزىلەت، سىڭلىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن ئىشنى توختاتتى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، زامانقۇلنى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى. ئۇ ئولتۇرماي تۇرۇپلا سومكىسىدىن ئىككى پارچە رەخت چىقىرىپ:

- سىڭلىم ماۋۇ سارجىدا شىم، ماۋۇ پاكچۇدا كۆينەك تىكىپ بارسىلە، قاچانراق پۈتتۈرۈپ بېرەلا؟ - دېدى.

- بىر ھەپتىدىن كېيىن، - دېدى پەزىلەت.

زامانقۇلدىن گۈپۈلدەك ھاراق پۇرىقى كېلىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى سېزىۋالغان پەزىلەت ئۇنىڭ رەختىنى ئۆلچەپ بولۇپلا يەنە چەتلەپ ئۆز ئىشى بىلەن بولۇۋەردى.

زامانقۇل بۇ چاغدا ئاستا ئورنىدىن تۇردى - دە، ئۇدۇل تامدىكى ئەينەك جاھازىغا ئېلىنغان سۈرەتلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن باردى. جاھازىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۈچ كىشىنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئوتتۇرىدا جەۋلانى، ئوڭ تەرەپتە پەزىلەت، سول تەرەپتە مۇبارەك.

مانا بۇ، « يىپ ئۇچى » دەپ ئويلايتتى زامانقۇل ئىچىدە.

زامانقۇلنىڭ سۈرەتكە قاراۋاتقانلىقىنى پەزىلەت گەرچە كۆز قىرىدا كۆرۈپ تۇرغان بولسىمۇ، ئانچىرا پىسەنت قىلمىغان ئىدى. زامانقۇلمۇ بىلىندۈرمەسلىككە سېلىپ:

- بولدۇ سىڭلىم، مەن كەتتىم، بىر ھەپتىدىن كېيىن كېلىمەن، - دېدى - دە، يۇمشاق دەسسەپ چىقىپ كەتتى.

زامانقۇل بۇگۈن پەزىلەتنىڭ ئۆيىدە ئېرىشكەن « يىپ ئۇچى » نى شۇ كۈنلا يېرىم كېچىچە ئېقىتماي - تېمىتماي ھىماتلىرى خۇگوجۇن بىلەن ناسىرغا تولۇق يەتكۈزدى.

- راست شۇ مۇبارەكمۇ، بىزدە ئىشلەيدىغان مۇبارەكمۇ؟ - دەپ جىددى سورىدى.

- دەل شۇ، مۇبارەكنىڭ دەل ئۆزى، - دېدى زامانقۇل.

- سىز ئەمدى تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ، بىرىنچى قول ماتېرىيالغا ئېرىشىشكە تىرىشىڭ. مۇمكىن بولسا شۇ ماشىنچى قىز بىلەن...

خۇگوجۇننىڭ يېڭى تاپشۇرۇقنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، زامانقۇلنىڭ يۈرىكى يوغىناپ، ئايىغى تېخىمۇ تېتىكلەشتى. ئۇ، بىر ئاخشىمى ئەتەي پەزىلەتنىڭ كۆشەندە خوشنىسى ئايىمخاننىڭ يېنىغىمۇ، مۇبارەك بىلەن پەزىلەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى كوچىلاپ سورىدى. ئايىمخان ئېغىزىغا كەلگىنىنى چاينىغلى تۇردى:

- ھېلىقى گۇڭئەن گۆەنلىچۇدا ئىشلەيدىغان مۇبارەك بولمامدۇ، بۇ ئىككى خانىلىرىم قوشكېزەككە ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قىل سىغمايدۇ. كۆندە دېگۈدەك نېرىقى ئۆيىدە چاقچاق، كۈلكە، قىيا - چىيا...

زامانقۇل بۇ سۆزلەرنى خۇددى ھاملدار ئايال بىر نېمىگە سېزىك بولغاندەك، ئىشتىياق بىلەن ئاڭلايتتى. پەزىلەتنىڭ مۇخالىپى نىملا دىسە شۇنى يېزىۋالاتتى. لېكىن، « دۈشمەن نېمە دەيدۇ، ئىت نېمىنى يىمەيدۇ » دېگەننى ئويلاپ باقامدىكىنا؟!

بۈگۈن 7- مارت، ئاياللار بايرىمىنىڭ هارپا كۈنى، پەزىلەت جىددى ئىشلىمەكتە. بۈيرۈتما ئىشلارنى ئەتىگە ئۈلگۈرتۈش ئۈچۈن بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتاتتى. دەل چۈش مەھەلدە زامانقۇل يەنە بايىقى كىيىمنى ئېلىش ئۈچۈن كىرىپ كەلدى. پەزىلەت دەرھال ئۇننىڭ كىيىم - كېچەكنى ئېلىپ بەردى ۋە كارى بولماي بېرىپ ئۆز ئىشى بىلەن بولۇۋەردى.

- ئىشىڭىز بەك ئالدىرشمۇ، نېمە؟

پەزىلەت ئىزىدىن قوزغالماي ۋە چىرايمۇ ئاچماي، ۋەزمىنلىك بىلەن:

- ھەئە - دىدى چۇس ئۈزۈپ.

- ئۇنداق بولسا مەيلى، مەن تېخى ئاخشاملىقىقا كىنوغا بارارمىزمىكىن دەپ، سىزگىمۇ كىنو بېلىتى ئالغاچ كەلگەنتىم. ماۋۇ سىمكار پۇلىڭىزنى ئېلىڭ. مېنىڭ يەنە تىكتۈرىدىغان كىيىملىرىممۇ بار. ئايرىم بىر كۈنى كىلىمەن.

زامانقۇل قېتىغا خەت قىستۇرۇلغان « سىمكار ھەققى » نى ئۈستەل ئۈستىگە تاشلىدى - دە، خۇددى بىر كىم قوغلىغاندەك ئىتتىك چىقىپ كەتتى.

پەزىلەت گۈگۈم چۈشكەن چاغدىلا ماشىنىنىڭ يېنىدىن قوزغالدى. بۇ ئارىدا ئارقا - ئارقىدىن كەلگەن كىيىم ئىگىلىرى، قىز - چوكانلار ئۆيگە لىق تولغان ئىدى. پەزىلەت ئۇلارنى ئەل ياتقۇغىچە ئاران ئۇزىتىپ بولالىدى. ئۇ، بۈگۈن تازا چارچىغان ئىدى. خېرىدارلارنى ئۇزىتىپ بولۇش بىلەن تەڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەتىسى - «8- مارت». پەزىلەتنىڭ سىڭلىسى ئايتۇلۇن سەھەردىلا ئورنىدىن تۇردى - دە، تېخىچە ئۇخلاپ ياتقان ئاچىسىنى قۇچاقلاپ، پىشانىلىرىگە سۆيۈپ كەتتى. پەزىلەت ئېرىنچەكلىك بىلەن كۆزىنى ئېچىپ، سىڭلىسىغا قارىدى.

- قوپ ئاچا، ئۇخلاۋېرەمسەن، بۈگۈن بايرامغۇ؟ مەن نېمە كىيىمەن؟ ئاتا - ئانام بولسىغۇ...

ئايتۇلۇن بوينىنى قىسقان هالدا كۆزىگە ياش ئالدى. پەزىلەت دەرھال كۆڭلى سۇنۇق سىڭلىسىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى - دە، ئۇنى باغرىغا باستى. ئۇ، سىڭلىسىنىڭ « ئاتا - ئانام بولسىغۇ... » دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ، يىغلىۋەتكىلى تاس قالدى. ئۆزىنى چىڭ تۇتسىمۇ، لېكىن ئويناق كۆزىدە ياش مۇنچاقلىرى مۆلدۈرلەپ تۇراتتى. ئۇ، يەنە ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ:

- كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما ئايتۇلۇن، مەن ھەممىنى تەل قىلىپ قويدۇم. بىز بۈگۈن چىرايلىق بايرام قىلىمىز، - دىدى.

راسكۆي ۋە مېھرىبان ئاچىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئايتۇلۇننىڭ كۆڭلى شۇئان يېشىلدى - دە، ئاچىسىنىڭ مەڭزىگە يەنە ياندۇرۇشلاپ سۆيۈپ كەتتى ۋە ئۇننىڭ يۇمران كۆكسىنى مۇجۇقلاپ ئوينىغلى تۇردى.

- بولدى، ئۇياتسىزنى قارا، - دېدى پەرىزلەت كۈلۈپ ۋە سىڭلىسىنى ئەركىلىتىپ.

ئاندىن ئاچا – سىڭىل كىگىز، ئەدىياللىرىنى قېقىشتۇردى. تام – تورۇسلىرىنى تۈزەشتۈردى. يۈز – كۆزلىرىنى يۇدى. چاچلىرىنى تارىدى. شۇنىڭدىن كېيىن پەرىزلەت سىڭلىسىغا:

- ئەمدى كىيىنىپ، راسا بىر ياسىنىپ باققىنا قېنى، مەن بىر كۆرۈپ باقاي، - دېدى.

ئايتۇلۇننىڭ دىلى يايراپ كەتتى. ئاچا – سىڭىل تەڭلا يېڭى كىيىملىرىنى كىيىشكە باشلىدى. باشلىرىغا ئوخشاش نۇسخىلىق چىمەن دوپپا، ئۇچلىرىغا خۇشپىچىم ئەتلەس كۆينەك، ئۈستىگە قايرىما ياقىلىق سۆسۈنە پەشمەت، پۇتلىرىغا پەرىزلەت توقۇغان يۇڭ پايپاق ۋە قارا توپلاي كىيدى.

- ئەمدى ئەينەككە بىر قاراپ باققىنا، قېنى، - دېدى پەرىزلەت.

- يۈر، ئىككىمىز تەڭ قارايمىز، - دېدى ئايتۇلۇن دەرھال ئاچىسىنىڭ بىلىكىدىن سۆرەپ ئۇدۇل تامنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا ئېسىقلىق چوڭ بىر ئەينەك ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئاچا – سىڭىل بىر – بىرسىنىڭ گۈزەل ھۆسنىگە زوقلىنىپ قارىشاتتى. چاچلىرىنى تۈزەشتۈرەتتى.

- قانداق، پۇچۇغۇم، خۇش بولدۇڭمۇ؟ - دېدى يەنە پەرىزلەت.

ئايتۇلۇن دەرھال پەرىزلەتنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ، يەنە ئۇنىڭ يۈزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى. پەرىزلەتمۇ ئۇنىڭ پېشانىسىگە بىر نەچچىنى سۆيۈپ قويدى.

كېيىن سىڭلىسىنى گۆشكە بۇيرۇپ:

- قاپىقىم تارتىۋاتىدۇ. مۇبارەك ئاچاڭ كېلىپ قېلىشى مۇمكىن، بۈگۈن سەن دېگەن تاماقنى ئېتىپ بېرىمەن، يۈگۈر سىڭلىم، گۆشنى تېزرەك ئەكەل.

ئايتۇلۇن گۆشكە ماڭدى. پەرىزلەت ئوچاق باشلىرىنى راسلاپ قويغاندىن كېيىن تۈنۈگۈنكى سىمكار ھەققى تاپاۋەتلىرىنى تىزىملاشقا كىرىشىپ كەتتى. تۈنۈگۈن زامانقۇلنىڭ بەرگىنىنى ئۇ ئالدىراشچىلىقتا بىر تارتمىسىغا شۇ پېتىچە سېلىپ قويغانىدى. ھازىر شۇ پۇلنىمۇ ئېلىپ سانىغىلى تۇردى.

- ئەجەپ 20 نەچچە دوللار ئوشۇق بېرىپتىغۇ، ئېزىقىپ كەتكەندىمۇ – يە؟ - يەنە ساندى.

- خەت تۇرىدىغۇ، بۇنىڭدا ئويۇن بار ئىكەن – دە!

پەرىزلەت خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. خەتنىڭ ئاخىرىسىغا بارغىچە چىدىيالماي قالدى – دە م ۋۇجۇدى تىترەپ، لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتتى. ئۇ غەزىپىدە خەتنى دەسسەپ چەيلىۋەتمەكچى بولۇپىراق، يەنە ئاچچىقىغا ھاي بېرىپ:

- توختا، مەلئۇننىڭ خېتىنى مۇبارەك كۆرسۇن – دە، ئاندىن بەر مەسلىھەت بىر ياقلىق قىلايلى – دېدى ئۇ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ.

پەرىزلەتنىڭ كۆڭلىنى غەشلىك تۇمانلىرى قاپلىۋالغان ئىدى. ئۇ سۇپىنىڭ قىرىغا ئەمدىلا ئولتۇرۇشىغا مۇبارەك بىلەن ئايتۇلۇن كىرىپ كەلدى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. مۇبارەكنى سۇپىغا تەكلىپ قىلدى. مۇبارەك خۇش چىراي بىلەن:

- مەن ساڭا كېلىۋېتىپ، ماۋۇ ئويۇن قېپى ئايتۇلۇنغا ئۇچرىشىپ قالسام بولىدۇ. تونۇمىغىلى تاسلا قاپتىمەن، قارا، بۇنى شۇنچە چىرايلىق ياساپ قويغىنىڭنى، سېنى سورىسام بار دېدى، ئىككىمىز يول بويى پاتروشكىلىشىپ كەلدۇق. شۇنداقمۇ ئايتۇلۇنۇم، - دېدى ئايتۇلۇننىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن پەرىزلەتنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، يۈزىگە باشقىدىن قان يۈگۈردى. ۋۇجۇدىغا دەرمان كىردى. ئۇلار ئۆزئۆزىدىن بېرى ھەققى دىلكەش دوستلاردىن ئىدى.

- ناۋادا كەلمىگەن بولساڭ، - دېدى پەرىزلەت مۇبارەكنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، - بۈگۈنكى كۈنۈم ھارام بولاتتى. خۇيمۇ ۋاقتىدا كەلدىڭ. ئايتۇلۇن سېمىز قوي گۆشى ئېلىپ كەپتۇ. قېنى نېمىگە دىلىڭ تارتىدۇ؟

- بۈگۈنكى تاماقنىڭ تۈرىنى ئايتۇلۇن تاللىسۇن.

- پېتىر مانتا، - دېدى ئايتۇلۇن، مۇبارەكنىڭ سۆزىگە ئۇلگۇرتۇپلا چاقچاقلىق بىلەن. ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشتى.
- ماقۇل، قېنى ئەمىسە، سەن گۆش توغراپ، قىيما قىل، مەن خېمىر يۇغۇراي...
پەزىلەت يەڭلىرىنى تۈرۈپ، پەشتامال تارتىپ ئىش باشلىدى.
ئۇلار قولمۇ قول تۇتىشىپ، پېتىر مانتىنى تۈگۈشتى. تاماق پىشقىچە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغاچ پەزىلەت بىلەن مۇبارەك پاراڭغا چۈشتى...

تاماقتىن كېيىن پەزىلەت سىڭلىسىغا:
- بىردەم تالاغا ئوينىغاچ تاماق سىڭدۈرۈپ كەلگىن، لېكىن بەك كەچ قالما، ئەتە مەكتەپكە بارىسەن ئەمەسمۇ؟ - دېدى.
ئايتۇلۇن يۈگۈرگەن پېتى چىقىپ كەتتى. پەزىلەت دەرۋازىنى ئېتىپ كىرگەندە، مۇبارەك ئىچكىركى ئۆيدىكى ئەينەك جاھازا ئالدىدا سۈرەتلەرگە تىكىلىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ ئەينى زاماندا بىرگە چۈشكەن سۈرەتتىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قارايتتى.
- بۇ سۈرەتلەرگە نىمانچىۋالا قارايدىغانسەن؟ بولدى كەل، ساڭا دەيدىغان گېپىم بار، - دېدى پەزىلەت.
- دەۋەر، قۇلىقىم سەندە، - دېدى مۇبارەك.
مۇبارەك بىلەن جەۋلانى ساۋاقداش ئىدى. شۇ چاغدا جەۋلاننىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە ئېسىل پەزىلىتى مۇبارەكنىڭ قەلبىدىمۇ ھۆرمەت ۋە تەلپۈنۈش تۇيغۇسىنى قوزغىغان ئىدى. ئۇلار « ئالتۇنچى مۇساپىرلار » ئۇچۇن ئىئانە توپلاش ھەركىتىدىمۇ ھەمكارلاشتى. پەزىلەتنىڭ « ئالتۇنچى سەرگەردانلار » غا نۇرغۇن ماتا ياردەم بەرگەن ئالىجاناپ خىسلىتىنى جەۋلاننىڭ كۆپ قېتىم مەدھىيلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان مۇبارەك، كېيىن جەۋلاننىڭ پەزىلەتكە رىشت باغلىغانلىقىنىمۇ ئاڭلىغان ئىدى. ئۇنىڭ جەۋلانغا ئىشتىياقى كۈچلۈك بولسىمۇ، ئەمما ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىشتىن كېچىپ، جەۋلانغا تەلپۈنۈش تۇيغۇسىنى دوستلۇق تۇيغۇسىغا بۇرىدى - دە، شۇ كۈندىن باشلاپ پەزىلەت بىلەنمۇ ھەقىقىي دوستلۇق ئورناتتى. بۇ قوشماق دوستلۇق ھازىرغىچە داۋام قىلىپ كەلمەكتە ئىدى. جەۋلانى ئۇلارغا زامانقۇلنىڭ « ئالتۇنچى يىگىتلەر » نى قانداق ۋەھشىيلەرچە نابۇت قىلغۇەتكەنلىكىنىمۇ سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. ئاخىرىدا شۇ جەۋلاننىڭ ئۆزىمۇ زامانقۇل تەرىپىدىن ھېچبىر گۇناھسىزلا تۈرمىگە تاشلىنىپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. مۇبارەك بىلەن پەزىلەت بۇ قانلىق تىراگېدىيىنى تولۇق بىلەتتى. شۇڭا مۇبارەك ھازىر سۈرەتكە قاراۋېتىپ، مۇشۇ ۋەقەلەرنى ئەسلىمەكتە ئىدى.
- بولدى، سۈرەتنى كېيىن كۆرسەڭ، ئىچىمنى بىر نېمە تاتىلاپ تىت - تىت بولۇپ كېتىۋاتىمەن.
پەزىلەت تاقەتسىزلىك بىلەن بىرىپ، مۇبارەكنىڭ قولىنى تارتىپ.
- يۇر، خالى چېغىمىزدا ئوبدانراق سۆزلىشۋالايلى. - دېدى تەكرار تەكىتلەپ.
ئىككەيلەن يانمۇ - يان ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، پەزىلەت خەتنى مۇبارەككە سۇنۇپ:
- ئوقۇپ باق، - دېدى.
مۇبارەك خەتنى تەقەززالىق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى ۋە ياندۇرۇشلاپ ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوقۇپ بولۇپ:
- ساڭا بۇ تەكلىپنى قويغان قايسى يىگىتكەن ئۇ، ئىسمى يېزىلماپتىغۇ؟ - دەپ سورىدى.
رەڭگى ئۆچكەن پەزىلەت بىر ئۇھ تارتىۋېتىپ جاۋاب بەردى:
- زامانقۇل!
بۇ ئىسمنى ئاڭلاپ مۇبارەكنىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى ۋە:

- نىمە؟ ئۇ، بۇ يەرگە قاچاندىن بۇيان كېلىپ يۈرىدۇ؟ نېمە دەپ كېلىدۇ؟ - دەپ جىددى سورىدى.
ئالللقاندىلاق تەشۋىشكە چۈشكەن مۇبارەك سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى - دە، جىددى ئاھاڭدا تەكتىلىدى.
پەزىلەت تۆنۈگۈن چۈشتە بولغان ئەھۋاللارنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. مۇبارەك يەنە چۆچۈگەندەك تېخمۇ چوڭقۇرلاپ سوراشقا باشلىدى:
- ئۇ، راستىنلا ئەينەكتىكى ئۆچمىزنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈۋالدىما؟
مۇبارەكنىڭ جىددىيلىشىپ كەتكىنىدىن پەزىلەت ھاڭ - تاڭ قېلىپ دوستىنىڭ كۆزىگە تىكىلەتتى.
مۇبارەك داۋاملاشتۇردى:
- پەزىلەت دوستۇم، مەن ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ بولدۇم. مەن بۇ ھەقتە بىر مۇنچە نازۇك ئىشلارنى بىلىمەن. ئۇ، ھازىرچە ساڭا سىر بولۇپ تۇرسۇن. زامانقۇلنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى بىر چوڭ ئاپەتتىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇنىڭ يۈزىدە تۈكى بار، شۇم ئەڭگىز مەخلۇق. پۇل، مەنسەپ ۋە شۆھرەت ئۈچۈن ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ، ئۇ، سېنىڭ ئۆيۈڭنى زادى قانداق قىلىپ بىلىۋالالىدى؟ بۇ، چوڭقۇر ئويلىنىپ كۆرۈشكە تېگىشلىك بىر ئىش. « بىرنىڭ كاساپىتى مىڭغا » دېگەن بىر مەرەزلىك بىشىمىزغا كەلگەندەك قىلىدۇ. ھاراق - شاراپنىڭ كەينىگە كىرىپ كەتكەن شاللاقلار ئېغىزىدىن بالا تېرىغان بولۇشى ئېھتىمال، ماۋۇ جاھازىدىكى ئۆچمىزنىڭ سۈرىتىنى مەن بۇگۈنلا ئېلىپ كېتىپ، يوشۇرۇپ قوياي، بىخەستەلىك قىلىپ، ئۆزىمىزگە پەخەس بولمىساق بۇ سۈرەت چوقۇم بېشىمىزغا بالا كەلتۈرۈپ بېرىدۇ. سەن ئۆزەڭنى مەزمۇت تۇتۇپ، زامانقۇلغا تاقابىل تۇر. چۈنكى ئۇ ھەرقىماپ بىلەن زەھەرلىك قولنى سوزۇشتىن يانمايدۇ. سەن ئۇنىڭدىن ھەزەر ئەيلە، مەن سېنى، ئايتۇلۇننى ھەرگىز تاشلىۋەتمەيمەن.
كەچ كىرگەن ئىدى. مۇبارەك خوشلىشىپ ئۆزىدى.

يىگىرمە ئىككىنچى باپ

1

بالا - قازا يالغۇز يۈرمەيدۇ.
- خەلق ماقالىسى

مارت ئېيىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى، ھاۋا توساتتىن ئۆزگىرىپ كەتكەن ئىدى. كۈندۈزى جۇدۇن، كېچىسى قاپ - قاراڭغۇ تۇمان. بۇگۈن كېچە قار ئارىلاش سىم - سىم يامغۇر توختىماي يېغىپ تۇراتتى. ئاچچىق سوغاق كىشىنىڭ بەدىنىگە نەشتەر سانچىپ ئۆتەتتى. كوچىلاردا ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيتتى. ئەل ياتقۇغا يېقىن « 41 - نومۇرلۇق » قورا ئالدىغا ماش رەڭلىك پىكاپ يەنە پەيدا بولدى - دە، ئىككى كىشى پىكاپتىن چۈشكەن پېتى زامانقۇلنىڭ ئۆيىگە غىپپىدە كىرىپ كەتتى. بۇلار باشقارما باشلىقى خۇگوجۇن ۋە بۆلۈم خادىمى ناسىر ئىدى. زامانقۇل نامەلۇم بىر سورۇندىن ھېلىلا قايتىپ كېلىپ، چاي ئىچىپ ئولتۇراتتى. ئۇ چاچراپ تۇرۇپ ئىككى مېھمىنىنى ئورۇنغا تەكلىپ قىلدى. ئۇ، بۇگۈنمۇ خېلىلا كەيىپ ئىدى.
- ماشىنچى قىزنى، - دېدى خۇگوجۇن كىرە - كىرمەيلا، زامانقۇلغا سۇئال بېرىپ - ئەيۋەشكە كەلتۈرەلىدىڭىزمۇ؟
زامانقۇل، باشقارما باشلىقىنىڭ مىختەك قادىلىپ تۇرۇشىدىن ئەيمىنىپ، يەرگە قارىۋالدى ۋە تىرنىقىنى تاتىلىغان پېتى دۇدۇقلىنىپ تۇرۇپ قالدى. بىر ئازدىن كېيىن، ئاغزى زوۋانغا كەلدى - دە، جاۋاپ بەردى:
- ياق، تېخى ئۇنىڭ ھالى چوڭ، بويىنى قاتتىق، تەرسا بىر نېمىكەن، مەن كىرسەملا جەددىلى قېتىپ، كىرپىدەك تۈگۈلىۋالدۇ. قاپىقىنى ئېچىپ قاراپمۇ قويمايدۇ.
ھېلىقى ئەينەك جاھازىدىكى سۈرەتلەرنى قولغا چۈشۈرەلىدىڭىزمۇ؟

- راست بۇنى دىمەپتىمەن، كېيىنكى قېتىمدا بارسام، ئۇ سۈرەتلەر جاھازىدا كۆرۈنمەيدۇ.

باشقارما باشلىقى بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئورنىدىن تىك تۇرۇپ كەتتى - دە، يانچۇقىدىن بىر پاپىروس چىقىرىپ تۇتاشتۇردى. ئىككى قولىنى كەينىگە قايچىلاپ، ئاللىقانداق خىياللار بىلەن ئۆيىنىڭ ئىچىدە تىنىمسىز ماڭاتتى. ئۇنىڭ گۆشلۈك ئىڭەكلىرى تۆۋەنگە ساڭگىلاپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ ئاخىرىدا زامانقۇلغا زەردىسى بىلەن بۇيرۇق قىلدى:

- سەن ئۇ قىزنىڭكىگە ئەتە كەچقۇرۇن يەنە بار. جاھازىدىكى سۈرەتنى ئىلاجىنىڭ بېرىچە قولىمىزغا چۈشۈرۈشكە ئامال قىلىپ كۆر. چۈنكى، ئۇ نەرسە بىزگە بەك مۇھىم. مۇبادا قىز قارشىلىق كۆرسەتسە، خوشنىسى ئايىمخاننىڭ پاش قىلىشنى ئاساس قىلىپ، ئۇنىڭغا بۇزۇقلۇق جىنايىتى ئارتىپ، قولغا ئېلىپ، ئۆيىنى ئاختۇرۇشقىمۇ بولىدۇ. جەمىيەتتە نامى - ئەمالى يوق ئۇنىڭدەك گاداي قىزنىڭ كارى چاغلىق. بىراق، ئۇ ئۆيدىن نۇرغۇن ئاخباراتنى قولغا چۈشۈرەلەيمىز. بۇ ئىشنى ئورۇنلاشتا كۆڭۈلچەكلىك قىلىشقا زادى بولمايدۇ. ياشلار تەشكىلاتىنىڭ بىر مەخپى پونكىتى ئاشۇ قىزنىڭ ئۆيى ئىكەنلىكى ئېسىڭدە بولسۇن. گەپ شۇ، بىز كەتتۇق.

ماش رەڭلىك پىكاپ كەتتى. زامانقۇل كىيىم - كېچەكلىرىنى سىلىشقىمۇ ئېرىنىپ، كارۋىتىغا دۈم چۈشكەن پېتى ئۇخلاپ قالدى. ئەتىسى ئۇ، باش - كۆزى گاراڭ ھالەتتە ئورنىدىن تۇردى. ئاخشامقى ھاراق چىشلىۋالغانلىقىدىنمۇ، ئۇ پات - پاتلا بېشىنى ئىككى قولى بىلەن چىڭ مۇجۇپ قوياتتى. ياۋموسەن تېغى تەرەپتىن سەھەردە كېلىپ، قورا ئالدىدىكى چوڭ تۈپ قارىياغاچ شېخىدا يىقمىسىز سايراۋاتقان چوكىلاڭ قاغىلارنىڭ ئاۋازى جېنىغا تەككەن زامانقۇل ئورنىدىن قوزغالغان پېتى تالاغا چىقتى - دە، قاغىلارغا چالما ئاتتى. قاغىلار بەدەر قوزغالدى - دە، ئۇلانباي سىيان ئۇچۇپ كەتتى. كېيىن ئۇ، كىيىم - كېچەكلىرىنى راۋۇرۇس كىيىپ، ئەرداۋچاۋدىكى شۇ «قەدىناس» ئاشخانىسىغا قاراپ ماڭدى. بۇ ئاشخانىدا زامانقۇل خۇددى ئۆزىنى دالدىغا ئالغان قاچقۇنىدەك، توپمۇ - توغرا بىر كۈننى ئۆتكۈزدى. غىزانى بولسا قارنى يېرىلغۇدەك يىدى. ئىچتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى خۇن ئىچكەن قاتىلنىڭ كۆزىدەك بۆلەكچە قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. زاۋال چۈش چۈشكەن مەزگىلدە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاشخانىنىڭ سىرتىغا چىقتى - دە، ئارقا كوچا تېمىنى ياقىلاپ ماڭغىنىچە ئۇدۇل ياتىقىغا باردى. يان قورالىنى ئاستى، بىر ئىنچىكە سىمنى يانچۇقىغا سالدى. ئىشىكنى تاقاپ، يەنە كوچىغا قاراپ ماڭدى. ياڭخاڭ كۆلۈبى ئالدىغا يېقىنلاپ بارغاندا بىر تۈپ قارىياغاچ تۆۋىدىكى يوندا ئېرىقىدىن ئاتلاپ ئۆتىمەن دەپ دومىلاپ چۈشتى.

ھەسسىنەي، ئەمدى ماۋۇ ناتەسلىكنى قارىمامدىغان.

زامانقۇل ۋايىسايتتى. يوندا ئېرىقىدىن تەستە قوپتى. ئۇ، ئاۋايلاپ بېرىپ، بايىقى قارىياغاچقا ئارانلا يامىشىۋالدى. كىيىم - كېچىكىنى قاپ - قارا پاتقاق بىلەن بۇلغانغان ئىدى. ئۇ، قارار گاھىنى ئېسىگە ئالدى - دە:

بارايمۇ، بارمايمۇ؟ بارمىسام، باشقارما باشلىقىنىڭ سورىقى؛ بارسام پۈتۈن ئەزايىم يوندا پاتقىقى، دەپ بىر ھازاغىچە ئارىسالدى بولۇپ قالدى. راستىنلا ئۇنىڭ بېشى گاڭگىرىغان ئىدى. لېكىن ئۇ يەرگە بۈگۈن كېچە چوقۇم بېرىشى كېرەك. ئۇ قايتىپ ياتىقىغا باردى - دە، كىيىم - كېچىكىنى يەڭگۈشلىدى.

بۇ چاغدا خېلىلا كەچ كىرىپ قالغان ئىدى. زامانقۇل يەنە ئۆيدىن چىقتى - دە، ئۇدۇل تەرەپتىكى خالتا كوچا بىلەن خابا بويىغا ئۆتتى. تۆگمەن ئېرىقىنىڭ جەنۇپ تەرىپىنى بويلاپ، چىغىر يوللار بىلەن ماڭدى. ئۇنىڭغا ئىنس - جىن يولۇقمىدى. بارىدىغان مەنزىلى يېقىنلاشقانسېرى پەيلىنى بۇزۇپ ماڭاتتى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ پەزىلەتنىڭ قوراسى ئالدىغا كېلىپ توختىتىدى. زامانقۇل ئىچىدىن مەھكەم ئېلىپ قويۇلغان دەرۋازىنى بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇپ باقتى - يۇ، ئاڭلىتالمىدى. پەزىلەت بىلەن سىڭلىسى ئايتۇلۇن ئاللىقاچان ئوخلاپ كېتىشكەن ئىدى. زامانقۇل قارامىلىقىغا ئېلىپ، ئالدى تامنىڭ پەسرەك بىر يېرىدىن قوراغا سەكرەپ چۈشتى. «گۈپ» قىلغان ئاۋازدىن پەزىلەتنىڭ يۈرىكى قارتلا قىلىپ قالدى -

دە، چۆچۈپ ئويغىنىپ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ۋە چىراق ياندۇردى. كىيىم – كېچەكنى كىيدى. ئاندىن ئوتتۇن يارىدىغان پالتىنى ئېلىپ، زەنجىرلەنگەن ئىشىكنىڭ يېنىغا كېلىپ تۇردى.

- ئىشىكىڭىزنى ئېچىڭ، ئۆتكەندە دېگەن ھېلىقى چاپانلىق رەختىمنى ئېلىپ كەلدىم، - دېدى زامانقۇل، ئىشىكنىڭ سىرتىدا مۇلايىم ئاۋازدا.

- نىمىشكە بىراۋنىڭكىگە كېچىلەپ كېلىپ، ئەتتەك تېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ يۈرىسىز، ئىشىڭىز بولسا ئەتە كۈندۈزى كېلىڭ، - دېدى پەزىلەت.

- دېمىسىڭىزمۇ كۈندۈزدە كەلمەكچى ئىدىم. تۈرپانغا بارىدىغانلىقىمنى ھېلىلا ئاڭلىدىم. شۇڭا ھازىر كېلىپ قالدىم. بۇ سەۋەنلىكىمنى كەچۈرۈڭ. رەختنى بېرىپلا كېتىمەن.

بۇ گەپلەر پەزىلەتنى ئىككىلەندۈردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زامانقۇل شۇنلۇق قىلىپ ئۆتكەن قېتىم سىمكار ھەققىگە 20 دوللارچە پۇلنى ئوشۇق بېرىۋەتكەن. بۇنى مۇشۇ قېتىم يۈز تۇرانە قايتۇرۇپ بېرىش لازىم. دېگەن پىكىر پەزىلەتنىڭ كاللىسىغا كىرىۋالدى – دە، ئىشىكنى ئاخىر ئېچىپ بەردى. زامانقۇل خۇددى قاۋاندەك ئۈسۈپلا ئۆيگە كىرىۋالدى ۋە بارغان پېتى ئاۋال ئەينەك جاھازىدىكى ئۇچەيلەننىڭ سۈرىتىنى ئىزلىدى. جاھازىدىكى سۈرەتلەرنىڭ يوقالغانلىقىنى بىلگەن ھامان چىرايى بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ قاپىقىدىن مۇز يېغىپ، تەلەتى بېزىرىپ، ئەلپازىدىن قاتىللىق ئىما بېرەتتى.

- ماڭا ئارتۇقچە پۇلنىڭ لازىمى يوق!

پەزىلەت دەرغەزەپ بىلەن زامانقۇلنىڭ ئارتۇق پۇلى ۋە خېتىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىپ تەكىتلىدى:

- ھالال ئەجرىمنىڭ ھەققىلا يېتىدۇ. بەس، ھارام سىڭمەيدۇ. ئېيتىڭا، يەنە قايسى يۈزىڭىز بىلەن ماڭا خەت يېزىپ يۈرىدىڭىزمۇ؟ ساباھەتخان ئاچامنى خارلىغىنىڭىز يەتمەمدىكەن؟ كۆزۈمدىن يوقىتىلىڭ، ھازىرلا يوقىلىڭ، بوسۇغامغا ئىككىنچى دەسسىگۈچى بولماڭ!

- ئانچىۋالا زورۇقۇپ كەتمەڭ، مېنىڭ تېخى دەيدىغان سۆزۈم بار، - دېدى زامانقۇل بىشەملىكىگە ئېلىپ – ساباھەتنى دىسىڭىز ئۇ، بىرىنچىدىن توغماس، ئىككىنچىدىن ئۇ مۇئەللىم، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنى ياخشى كۆرمىدىم.

- شۇنىڭ ئۈچۈن لىرانى ياكى شاڭخەيلىك سەتەڭنى تاللىغان ئىكەنسىز – دە!

- ياق، مەن ھازىر ماشىنچى قىزنى تاللىدىم.

- ئاغزىڭغا بالا تەگسۇن ئىلاھىم، ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ سۆزلە. مېنىڭ جەددى – جەمەتىم ھەممىسى ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. مەنمۇ بىلىم ئىگىلىرىنى سۆيىمەن. سېنىڭ مېنى تىلغا ئېلىشقا نېمە ھەددىڭ؟ سەن مېنىڭ خىلىممىدىڭ؟

- خىلىڭىز جەۋلانى؟

- دەل شۇ، ئۇنىڭ بىلىمى، ۋىجدانى.

- ئۇ ھازىر نەدە؟

- دەن تىرىك كۆمۈۋەتكەن يەردە.

- ئۇنداقتا سىزنىمۇ شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويۇش كېرەكمۇ؟

- ئۇنىڭدىن بۆلەكمۇ سېنىڭ كەسپىڭ بارمىدى؟

پەزىلەتنىڭ قاتتىقلىغىنى كۆرۈپ، زامانقۇلنىڭ ئوغسى قايناپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن رەقىبى رىشتىسىنىڭ بارلىقىنى زامانقۇل زادىلا ئويلاپ باقمىغان ئىدى. رەقىبىدىن ئۆزىنى شۇنچە تۆۋەن كۆرگەن بۇ قىزنى شۇ تاپتا چاينىۋەتكۈسى كېلەتتى. زامانقۇلنىڭ شۇم كۆزلىرىدىن قان چاچراۋاتقاندەك تۇراتتى. ئۇشتۇمتۇتلا سىرتتىن ھۇشقۇرتقان ئاۋاز ئاڭلاندى. زامانقۇل ئورنىدىن دەرھال تۇرۇپ، پەزىلەتكە نەشتەر كۆزىنى سانچىپ:

- گەپ شۇنداق ئىكەن – دە، خوپ بولىدۇ. ئەمسە – دېگەن پېتى ئالدىراپ – سالدىراپ چىقىپ كەتتى.

2

تۈن تەڭ مەزگىلى ئىدى. زۇمرەتتەك سۈزۈك ئاسماندا سان – ساناقسىز يۇلتۇزلار جۇلا قىلىپ، پەزىلەتنىڭ ھويلا – ئارامىلىرىغا مەرۋايىتتەك نۇر سېپىپ تۇراتتى.

غەرپ تەرەپتىكى تۈگمەن قېشىدا زامانقۇلنىڭ « ھىمات ئاغىسى » ـ ھېلىقى ناسىر باشلاپ كەلگەن قوراللىق ساقچىلار « ئالتۇنچى يىگىتلەر » دىن بىرىنى چەمبەرچەس باغلاپ قويىغان. دولانلىق بۇ يىگىت ئۇزاق تارتقان كېزىك ئاغرىقى ئازابىدىن يىغلا خارىچ بولۇپ، ئەمدى تىلەمچىلىك بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇنىڭ ماكانى مۇشۇ يەردىكى تۈگمەننىڭ كولىسى ئىدى. ئۇ، كېچىدە مۈزلاپ ياتالماي، يۆگۈرۈپ ئىسسىنىش ئۈچۈن ئەمدىلا تۈگمەن كولىسىدىن چىققاندا ئۇنى ساقچىلار باغلىۋالدى – دە، ئاندىن ھۇشقۇرتۇش ئارقىلىق بەلگە بەردى. زامانقۇل مۇشۇ بەلگە بويىچە بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى ۋە پەزىلەتنىڭ مۇئامىلىسى، جاھازىدىكى سۆرەتنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ناسىرنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

- بولدى، خاتىرجەم بول، قۇربانلىققا قوي مانا ئۆز پۇتى بىلەن كەلدى. – دەپ ناسىرمۇ زامانقۇلنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى. ئارقىدىن ھېلىقى باغلاپ قويۇلغان دولانلىق يىگىتنىڭ كاچىتىغا بىر قانچە شاپىلاق ئۇردى – دە، قاتتىق ھەيۋە قىلىپ ۋە قار – يامغۇردەك تىل – ھاقارەت ياغدۇرۇپ شۇ يەردىلا سوراق باشلىدى:

- قېنى سۆزلە، تۈن – كېچىدە سەن بۇياققا كېلىپ، نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرىسەن؟

-.......

ئۇششۇق، مۇتىھەم!

ناسىر قاتتىق ۋارقىراپ، يىگىتنى بىر مۇشت ئۇردى ۋە:

- ئاخشام سەن بۇ مەھەللىدە بىر يېتىم قىزنىڭ ئائىلىسىنى بۇلاپ، قىزنىڭ ئىپپەت – نومۇسىغا تىگىشتەك ئەسكىلىكنى سادىر قىلىپ، يەنە بەزىدەك كۆشىيىپ تۇرىسەنغۇ؟ ئەمدى مانا زىنقىڭ توشۇپ، قولغا چۈشتۈڭمۇ؟ قىلمىشىڭغا كۆنمەيدىكەنسەن. ھازىرلا تاناۋىڭنى دارغا تارتىمەن. – دېدى.

-يوقسۇ غوجام، بۇ دېگەنلىرى مېنىڭ ئوخۇم تۇرماق چۈشۈمگىمۇ كىرمىگەن. مەن ئاغرىقچان بىچارە ئادەممەن...

ئەمما، ناسىر بۇ « شۇم پىشانە » يىگىتنىڭ نالە – زارىغا پەرۋامۇ قىلماي، شۇئان ئۇنى ئىككى ساقچىغا تاپشۇرۇپ، تۇرمىگە ئەۋەتتى. چۈنكى، كومېدىيە مانا شۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. بۇ گۇناھسىز يىگىت شۇ تەرىقىدە « توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا » ئۇچراپ، نابۇت قىلىنغان ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن زامانقۇل، ناسىر ۋە بىر ساقچى پەزىلەتنىڭ قوراسى ئالدىغا كەلدى. زامانقۇل بايا قورادىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن پەزىلەت دەرۋازىسىنى يەنە ئىچىدىن ئېلىۋالغان ئىدى. بۇ قېتىم ئۇلار پەزىلەتنىڭ ئۆيىگە زوراۋانلىق بىلەنلا باستۇرۇپ كىردى. بۇ قېتىممۇ قىز قىلچە قورقمىدى. « باشقا كەلگەندە باتۇر » دېگەندەك ئۇ، باسقۇنچىلارغا غەزەپ – نەپرەت بىلەن ھومىيىپ قاتتىق تۇراتتى.

- بىز يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ھازىر ئۆيىڭىزنى ئاختۇرىمىز. ـ دېدى ناسىر.

- مېنىڭ ئۆيۈمنى ئاختۇرۇشقا نېمە ھەققىڭلار بار. مېنىڭدە نېمە گۇناھ بار؟ نېمىشكە ئۆيۈمنى ئاختۇرماقچى سىلەر؟ ـ دېدى غەزەپ بىلەن پەزىلەت.

زامانقۇلنىڭ مېڭىسى قىزىماقتا ئىدى. ھېلىقى كېچىسى ھىماتلىرىنىڭ ئۇنىڭغا يەل بېرىپ، « ئۇنداق بىر گاداي قىزنىڭ كارى چاغلىق »، « قىلچە رەھىم قىلماسلىق كېرەك » دېگەن تاپشۇرۇقى قولىقىدا غۇڭۇلداشقا باشلىدى – دە، خۇددى بۇلاڭچىدەك بېرىپ پەزىلەتنىڭ يېشىل سىرلىق ساندۇقىنىڭ قۇلۇپىنى بۇزۇشقا باشلىدى. ئۇنى پەزىلەت توستى. زامانقۇل قاتتىق ئىتتىرىدى، قىز ئۇنى بىر تەستەك سالدى. زامانقۇل

مۇشت بىلەن بىرنى سالدى. ئىككىسى ئېلىشماقتا ئىدى. پەزىلەتنىڭ بۇرنىدىن بۇلدۇقلاپ چىققان قىپ ــ قىزىل قان زامانقۇلنىڭ يۈز ــ كۆزلىرىنى بويىۋەتتى. قىز قاتتىق نەپرەت ياغدۇرۇپ زامانقۇلنى تىللىغىلى تۇردى. زامانقۇل تېخمۇ ۋەھشىيلىشىپ، يانچۇقىدىكى ئىنچىكە سىمنى ئالدى ــ دە، پەزىلەتنىڭ گېلىدىن بوغۇپ، ۋارقىرىيالماس قىلىپ قويدى.

بۇ چاغدا سىڭلىسى ئايتۇلۇن ئېرىقى ئۆيدە ئۇخلاۋاتاتتى. ئاچىسىنىڭ نالە ــ زارىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئويغاندى ــ دە، يەر كۆكنى تىترەتكەن دەرىجىدە قاتتىق ۋارقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. زامانقۇل دەرھال يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئۇنىڭغا يان قۇرالنى تەڭلەپ:

ـ ھېلى ئېتىۋېتىمەن شۇم، ئاغزىڭنى يۇم، ـ دەپ ئۇنى توختاتتى.

پەزىلەت ئەمدى سىم سىرتماقنىڭ قاتتىق سىقىشى بىلەن ۋارقىرىماي تۇگۇل، تىنالماي قالدى. قاراقچىلار ئۇنىڭ ساندۇقلىرىنى بىر ــ بىرلەپ ئاختۇرۇپ، ئوڭتەي ــ تۇڭتەي قىلىۋەتتى. جەۋلاننىڭ پەزىلەتتە قالدۇرغان تارىخ تېزىسلىرى ۋە باشقا قوليازمىلىرىنى، پەزىلەتنىڭ چوڭ بىر ئەلبوم سۈرەتلەر توپلىمى بىلەن قوشۇپ ئېلىپ كەتتى.

قاراقچىلار، قىزنىڭ جەدەل چىقىرىشىدىن ۋەھىمە يەپ، ئۇنى سىم بوغماقتىن بوشاتماي تاشلاپ كەتكەن ئىدى. مۇبادا بىرەر مەسلە يۈز بېرىپ قالغان تەقدىردە، بايىقى تۈگمەن يېنىدا باغلانغان دولانلىق « ئالتۇنچى يىگىت » نى قۇربان قىلىۋەتمەكچى ئىدى. تىراگېدىينىڭ ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق بولۇپ چىقتى.

قاتىللار يانغاندىن كېيىن، ئايتۇلۇن يۈگۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى ــ دە، ئاچىسىنىڭ قانغا مىلىنىپ ياتقان گەۋدىسىگە ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۆزىنىڭ يۈز ــ كۆزلىرىنى موراپ، چاچلىرىنى يۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ، پەريات بىلەن ئاچىسىنى قىچقىراتتى:

ـ ئاچا، ئاچا، نېمە بولدۇڭ، كۆزۈڭنى ئاچ، ماڭا بىر قارىغىنا؟

ئۇ ئاچىسىنىڭ گېلىدىكى سىمنى كۆرۈپ ۋارقىرىۋەتتى ۋە ئۇنى مىڭبىر تەسلىكتە بوشاتتى. لېكىن پەزىلەت ئالللىقاچان تىنىقتىن توختاپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ ئالمىدەك رەڭدارى يۈزى ھازىر خۇددى نىلدەك كۆكىرىپ كەتكەن ئىدى. ئېغىز ــ بۇرۇنلىرىدىن بۈژۈلداپ چىققان شەلپەردەك قىپ ــ قىزىل قان ئۇنىڭ ئاپپاق بويۇنلىرىنى بويان تۇراتتى. قۇندۇزدەك قاپ ــ قارا بوستان چاچلىرى چۇۋۇلغان ئىدى.

ئايتۇلۇن بۇقۇلداپ يىغلىغان پېتى رام ــ كۆزنەكتىن سىرتقا قارىدى. تاڭ يورۇش ئالدىدا ئىدى. ئۇ، رامنىڭ بىر قانتىنى ئېچىۋىدى، ئىزغىرىم شامال تەشتەكتىكى گۈللەرنى لەرزان تەۋرىتىشكە باشلىدى. ئايتۇلۇن پاختىلىق كونا چەكمەن پەشمىتىنى كىيدى. بېشىغا قارلىق ئارتتى ــ دە، ئۆكسۈپ زارلاپ، يىگانە ھازا ئاچتى. ئەلەم ياشلىرى كۆزلىرىدىن يامغۇردەك تۆكۈلەتتى. ئارىلاپ تېلىقىپ، ھۇشىدىن كېتەتتى. يېتىم قىزنىڭ تاملارنى تىترەتكەندەك تۈيۈلاتتى:

ـ دىردىڭدە ئۆلەمدىمەن ئاچا، ئوتۇڭدا كۆيەمدىمەن ئاچا، دەپ نالە قىلاتتى.

يىغا ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھېلىقى خوشنىسى ئايىمخان يۈگۈرۈپ كىردى. ئۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن يەنە تىز چىقىپ كەتتى ــ دە، شۇ مەھەللە ئىمامىنىڭ خوتۇنى زىۋىدە بۇۋىنى دەرھال چاقىرىپ كەلدى.

سۇبھى سۈزۈلگەندە يېقىن ــ يىراقلار كەينى ــ كەينىدىن يىغىلىشقا باشلىدى. لېكىن مېيىتكە ئەمدى ئايىمخان ئىگە بولۇۋالدى. ئۇ مەرھۇمنىڭ ئاتىسىدىن قالغان ماتالارنى ئېلىپ چىقىپ، ئۆزىدىن باشلاپ بىر مۇنچە كىشىلەرگە ئاق چەگدى. قوراغا ئادەم لىق تولغان ئىدى. ئۇلار ئاستا پىچىرلىشىپ، ۋەقەنى سۈرۈشتۈرەتتى. شۇئان شۆبە ساقچى ئىدارىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى يېتىپ كەلدى ــ دە، نامازغا يىغىلغان خالايىققا ئۇقتۇرۇپ:

- كېچە بۇ ئۆيدە سادىر بولغان ۋەقەنى تولۇق بىلمىز. قاتىل تۆگمەننىڭ يېنىدا نەق مەيداندا قولغا چۈشتى. چوقۇم ئۇنىڭغا تېگىشلىك جازا بېرىلگۈسى. مېيىتنى كەينىگە تارتماي ۋاقتىدا يەرلىككە قويىۋۈېتىڭلار، - دېدى.

- جۇجاڭ راست ئېيتىدۇ، - دېدى ئايمخان، - ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋامۇ بەك ئىسسىق، جايىغا چاپسان ئۇزاتمىساق يامنى بولىدۇ. ساقلاپ تۇرماي دەرگاھىغا يەتكۈزگىنىمىز ساۋاپلىق.

شۇنداق قىلىپ، پەزىلەتنىڭ جىنازىسى بامداتقا ئۇلگۈرۈپ ئۇزىتىلدى. « دۆ يېتىمنى ئۇرۇپتۇ، ئۆمچۈك مۇساپىرنى » دېگەن قانلىق پاجىئە مۇشۇ تەرىزدە پىلانلىق بىر تەرەپ قىلىنغان ئىدى. پەزىلەتنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، مەكتەپ مۇدىرى ۋە نوپۇس ساقچىسىمۇ ئايتۇلۇندىن ھال سوراپ كەلدى. بىچارە قىز ئۇستازىغا ئېسىلىپ تازا يىغلىدى. مۇدىر بىلەن نوپۇس ساقچىسىنىڭمۇ ياشلىرى تۆكۈلەتتى.

نوپۇس ساقچىسى بۇ ئەنزىنىڭ تېگى – تەكتىنى سىرىتۇالغان ئىدى. بىراق، بۇ سىرنى تېشىغا چىقىرالمايتتى.

پاناھسىز قالغان ئايتۇلۇنغا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن نوپۇس ساقچىسى ھامى بولدى. كېيىن جەنۇپتىكى تۇققانلىرىغا تېپشۇرۇپ، ئۇنى يولغا سېلىپ قويدى.

يىگىرمە ئۈچىنچى باپ

1

1945 - يىل 26 – ئاپرېل.

ئاق كۆكۈل ۋە ۋىجدانلىق قىزنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە مانا ھايت – ھۇيت دېگۈچە قىرىق كۈن توشتى. ئۇنىڭ ئىگە – چاقىسى، داۋاگەرىمۇ يوق. نەزىر – چىرىغىمۇ قىلىنمايدۇ. ئۇ، ئىنسانلار ئايىغىدا دەسسىلىپ، تۆكۈلۈپ كەتسىمۇ بولىۋېرىدىغان ھاشارەت ئەمەستىغۇ؟ئۇ، قەلبى پاك ۋە ئىسىل پەزىلەتلىك بىر قىز ئىدىغۇ؟ « ئۇزەڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي » دەيدىغان بۇ ۋاپاسىز ۋە ئادالەتسىز زاماندا، جاھانى بېشىغا كىيگەن مۇناپىقلاردىن « ھەققەت » تەلەپ قىلىش مۇمكىنمىدى؟

سەنشىخاڭزىدىكى ئەپچىللا بىر ماتا – چەكمەن دۇكىنىدا نەۋبەر ئىككى يىگىت ئاشۇ ھەقلەردە پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ بىرى ئىرپان بولۇپ، مۇشۇ دۇكاننى ھازىر شۇ باشقۇراتتى. چۈنكى، يېتىملار پېشىۋاسى – سوپاخۇن تاغا بۇ دۇكىنىنى كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن ئىدى.

ئىرپاننىڭ يېنىدا كىچىك كۇسىدا ئولتۇرغىنى – مايسا رەڭ رەختتىن كاستىيۇم – بۇرۇلكا، مانچېستىر دوپپا، قارا تۇپلەي كىيگەن ئاقتا مايىل بوغداي ئۆڭلۈك، قەددى – قامەتى كېلىشىملىك، غوللىرى كەڭ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان مەزمۇت يىگىت – ئوفتىسېر كەنجى ئىدى.

كەنجى ھەربىي مەكتەپنىڭ پەيجىگى سالاھيىتى بىلەن كەڭ ئاممىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر ئىدى. «ئۆيچاكان» سېپىدا ئايۇپنىڭ پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدىكى بايانىمىزدا ئايۇپ ۋە ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ جەسىدىنى قېيىر تەرەپكە يەتكۈزۈش غەمخورلىقىدا بولغان ھەربىي يىگىت دەل مۇشۇ كەنجى ئىكەنلىكى يۇقىرىدا ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تونۇشلۇق، ئىرپان بىلەن كەنجىنىڭ تونۇشۇش تارىخىمۇ ئەنە شۇ تىراگېدىيىدىن ئېتىبارەن باشلانغان ئىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئۇلار مۇشۇ دۇكاندا پات – پات ئۇچرىشىپ تۇرۇدىغان بولۇشتى. بۈگۈنكى ئۇچرىششتا ئۇلار كەڭ تېمىلاردا پاراڭ سېلىشماقتا – ھاۋا رايى، كىشلەرنىڭ روھىي كەيپىياتى، دۆلەتنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھەققىدە ئاڭلىغان، ئۇققان خۇش خەۋەرلىرى، خەلقئارا ۋەزىيەت... ۋە باشقىلار.

پاراڭ داۋامدا كەنجى پات ـ پاتلا دۇكاننىڭ سىرتىغا چىقىپ، ئاسمانغا قاراپ قويۇاتتى. كېيىن قايتىپ كىرىپ پارىڭنى يەنە داۋام قىلدۇراتتى. سۆز ئارىسىدا ئىرپان سورايتتى:

ـ ئەجەپمۇ ئورنىڭىزدا ئولتۇرالماي، پات ـ پاتلا چىقىپ ئاسمانغا قارايسىزغۇ؟... غاز، ئۆردەكلەر كەپتىمۇ، ئەتىگىچە ئەتىگىچە ئۇۋغا چىقاي دەۋاتامسىز، نېمە؟

كەنجى بۇ قىزىقارلىق سۇئالنى ئاڭلاپ، تولىدىن ـ تولا كۈلۈپ، تېلىقىپ قالايلا دېدى. كۈلكىسى توختىغاندىن كېيىن:

ـ تېپىپ سوراۋاتىسىز، پالچىنىڭ ئوغلى موللا تاپقاق دېگەن ئۆزىڭىزمۇ ـ نېمە؟ ـ دېدى كەنجى چاقچاق قىلىپ.

چاقچاقتىن كېيىن كەنجى چىن سۆزىنى دېدى:

ـ راستىن ئېيتقاندا ھاۋا رايى نۇرغۇن كەسىپلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ھەربىيلەر، دېھقان ـ چارۋىچىلار، بىناكارلار دەرۋەقە ھاۋا رايى بىلەن ئالاقە باغلاپ تۇرىدۇ. ئوۋچىلار تېخىمۇ شۇنداق...

ئوۋچىلارنىڭ ھاۋا رايى بىلەن نىمىشكە بۇنچىۋالا يېقىن مۇناسىۋەتتە بولىدىغانلىقى توغرىسىدا كەنجى يوشۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر ئىنچىكە سىر بار ئىدى. مۇبادا ھاۋا رايىدا بۈگۈن ـ ئەتىگىچە ئۆزگىرىش بولمىسا، بۇ سىر چوقۇم ئۇزۇنغا قالمايلا ئاشكارىلىنىدۇ. كەنجىنىڭ نەچچە كۈندىن بويان دەرگۇمانىدا تىت ـ تىت بولۇپ كېلىۋېتىشىمۇ يەنىلا شۇ ھاۋا رايىغا باغلىق ئىدى. چۈنكى، جۇدۇنلۇق سىم ـ سىم يامغۇر يېغىۋاتقىنىغا بىر نەچچە كۈن بولغان، بۈگۈن ئەمدىلا ھاۋا ئېچىلىپ، زېمىن ئاپتاپ نۇرىغا نائىل بولماقتا ئىدى. شەھەر كوچىلىرىنىڭ ئىككى ياقىسىدا شالاڭ ئۆسكەن قارىياغاچلارنىڭ پوستىگى ئاللىقاچان تۆكۈلگەن بولسىمۇ، ئۇزۇنغا سوزۇلغان جۇدۇن زەپتىدىن تېخىچىلا بىخ چىقىرالماي سارغىيىپ تۇرماقتا؛ كۆكتاتلارنىڭ ئۆسۈشى كېچىكىپ، دېھقانلار بىئارام بولماقتا ئىدى. دوقمۇش ـ دوقمۇشلاردا توپ ـ توپ ئادەملەر تۇرپاندىن چىققان جۇسەيلەرنى «يېڭىلىق» دەپ، تالىشىپ ئالاتتى.

ـ ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەتتىكى ھاۋا رايىنىمۇ بىلىپ قويۇشىمىز كېرەك، ـ دېدى كەنجى، پاراڭ تېمىسىنى يېڭى مەزمۇنغا يۆتكەپ، ـ ھازىر شەرق ۋە غەرپ سەپلىرىدە فاشىزىم يىمىرىلمەكتە. ئېلىمىز ئىچىدە جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ جەڭگىۋار سېپى ئۈلغايماقتا. ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىنقىلابىي كۈچلىرى ھازىر ئەكسىيەتچىلەرنى ھالسىزلاندۇرماقتا. ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ياردارلىرى دوختۇرخانىلارنى تولدۇرماقتا. يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار بىلەن بايلار بار دۇنياسىنى ھە دەپ ئېلىپ قاچماقتا. مۇشۇ خىلدىكى مۇھىم ھاۋا رايى ئاخباراتلىرىدىنمۇ خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشىمىز كېرەك ـ دە،...

كۈن قايرىلىپ باراتتى. كەنجى يەنە بىر قېتىم سىرتقا چىقىپ، ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. كائىناتنىڭ كۆز يېتىم دائىرىسىدىكى ئۇپۇق سىزىقلىرى ئۈستىدە ئاقۇش شالاڭ بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرۈشەتتى. ئاسماننىڭ ئۈستۈنكى قىسمى بولسا، خۇددى ئەينەكتەك سۈپ ـ سۈزۈك كۆرۈنەتتى. شىمەن تېغى ئۈستىلىرىنى قاپلىغان قويۇق ۋە كۆرۈمسىز قوڭۇر بۇلۇتلار تۇرلۇك دېكراتسىيىلەرنى ھاسىل قىلماقتا؛ غەرپكە پەسلەپ بارغان كۈن ئەنە شۇ بۇلۇتلار باغرىغا كىرىپ كەتمەكتە ئىدى. كەنجى نېمىشكىدۇر بىر تۈرلۈك ھاياجان بىلەن ئىرپانغا:

ـ پەرىزىمچە بۈگۈن ئاخشام نەنسەن تاغلىرىدا يەنە يامغۇر ياغدىغاندەك تۇرىدۇ. لېكىن، ئۈرۈمچى شەھىرىدە ھاۋا ئوچۇق بولۇشى مۇمكىن. ئىككىمىز ئەتە ئوۋغا چىقساق قانداق دەيسىز؟ ـ دېدى.

ـ ئەۋلىيادەك گەپ قىلماي، خۇدايىم بۇيرۇسا دەڭە؟ ـ دېدى ئىرپان كۈلۈپ.

ـ كۆڭلۈمگە ئايان بولۇۋاتىدۇ. خۇدانىڭ بۇيرۇيدىغانلىقىغىمۇ شەك كەلتۈرمەيمەن. كەچ كىرىپ قالدى. بولدى بەس، دۇكاننى تاقاڭ. تاماق يەيمىز. ئاندىن ئوۋغا بىللە چىقىدىغان بىر ـ ئىككى ئاغىنىنىڭ قېشىغا بارىمىز، ـ دېدى كەنجى.

ئۇلار ئۇدۇل تەرەپتىكى بىر كىچىك ئاشخانىدا تاماق يىدى. كېيىن، ئىككەيلەن ئەگمەك كوچىلار ئارقىلىق خابا بويىغا ئۆتتى ۋە جەنۇپ تامان قايرىلىپ، ئۇدۇل مۇتەللىپچان قارىياغاچلىققا كىرىپ كەتتى.
جەنۇبىي تەرەپتىكى يوغان بىر قارىياغاچ تۈۋىدىكى شىغىللىق دۆڭدە ئۇچ يىگىت تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار كىملەرنىدۇر ساقلاپ تەقەززا بولماقتا ئىدى. دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ قېشىغا كەنجى بىلەن ئىرپان يېتىپ كەلدى. – دە، ئۇلار ئۆز – ئارا سالاملىشىپ، جەم بولغاندىن كېيىن رەسمىي سۆھبەت باشلىدى.
قۇياش جەنۇبىي تاغ تىزمىلىرى كەينىگە چۆكۈپ، ئۇنىڭ ئەكس نۇرىدىن تاغ ئۈستىدىكى بۇلۇتلار قىزغۇچ تۈس ئالغان ۋە كۆكۈم چۈشۈپ، قاش قارايغان ئىدى.
يىراقتىكى ئۇيپۇق سىزىقى بارغانسېرى غۇۋالىشىپ، نەزەردىن غايىپ بولماقتا. دالىلاردىن ھېلىلا قايتىپ كەلگەن تېجىمەل قاغىلار ۋە ئاق قۇشقاچلار قارىياغاچ شاخلىرىغا غۇژمەك – غۇژمەك بولۇپ توپلىشۋالغان ھالدا گويا كەچلىك ئۇيقۇ ئالدىدىكى تەييارلىق بەزمىسىنى قىلىشىۋاتقاندەك ياكى بۈگۈن كۈن بويى ھەر قايسىسى قانچىلىكتىن قورۇت – قوڭغۇز يەپ تويۇنۇپ ھوزۇرلانغىنىدىن بىر – بىرىگە ھېساپ بېرىشىۋاتقاندەك جاۋۇلداپ تىنىمسىز ۋىچىرلىشاتتى.
بەشەيلەننىڭ ئىچىدىكى چوجمال – ئىگىز بويى كەلگەن ئىلمىي مۇدىر رەخىم جىددى تەلەپپۇزدا سۆز ئېلىپ:
- يىغىنىمىزنى قىسقىلا ئاچىمىز. چۈنكى، بىز ھازىر ھايات – مامات گىرۋىكىدە!...، - دىدى.
ئۇ، ئاندىن تېخمۇ جىددىيلىشىپ، يانچۇقىدىن خەت ئالدى – دە، خىرە – شىرە گۈگۈمدا سىنچىلاپ ئوقۇدى:
«... بۇ مېنىڭ ئاخىرقى ئاگاھلاندۇرۇشۇم، بەلكى ۋەسىيتىم. سىلەر مېنىڭ بۇرۇنقى تەۋسىيەلىرىمگە قۇلاق سالماي، ئەمدى بولسا زامانقۇل ئەخمەدىنىڭ دامىغا چۈشۈپ بولدۇڭلار. ئۇ، سىلەرنىڭ پوستۇڭلارغا شۇنچىلىك ھەييارلىق بىلەن كىرىۋالغانكى، سىلەرنىڭ تىزىمىڭلار، ھەر بىر باسقان قەدىمىڭلار بۇ يەردىكى مەخپىي ئارخىپقا چۈشۈپ بولدى. قوراللىق كۆتىرىلىش پىلانىڭلار، تەشۋىقات ۋاراقلىرىڭلارنىڭ ھەممە نۇسخىلىرى بۇ يەردە ئېدىتىق بار. پەزىلەتنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى چوڭ پاجىئەنىڭ باشلىنىشى ئەمەسمىدى؟ سىلەر يەنىلا ھاراققا دۇم چۈشۈپ، كاللاڭلار كېسىلگىچە بىخوت يۈرىۋېرەمسىلەر؟ ئەي ھاراق بەندىلىرى، خاموش نوچىلار! بۇنداق كوچىغا قەدەم بېسىپ نىمىمۇ قىلاتتىڭلار؟!...
ھەي كاللىسىنى قاۋاقخانىغا گۆرە قويغان بىخوت، قاپاقۋاش نوچىلار، يەنە ئىچىۋېرىڭلار، سىلەر ھاراق ئىچىڭلار، ھەييارلار قېنىڭلار ئىچسۇن!...
20- ئاپرېل (تۈن) »
- قەدىردان دوستلار! – دىدى رەخىم، خەتنى قاتلاۋېتىپ، قەتئىي تەلەپپۇزدا – مانا بۇ پاكىتقا جىددى قارىشىمىز كېرەكمۇ ياكى باش توغرايدىغان جادۇغا بېشىمىزنى تۇتۇپ بېرىشىمىز كېرەكمۇ؟
رەخىم غەزەپلىك سۈكۈتتە، باشقىلارمۇ جىددى كەيپىيات دەھشىتىدە ئىدى. رەخىمنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان زۇليار جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، جىددى سۆز باشلىدى:
- مەن كەچۈرگىسىز خاتالىقلىرىم ئالدىدا دوستلارغا يۈز كېلەلمەيمەن. ھىلىگەر خۇنپەر زامانقۇل ئەبلەخنى ئۆز قولۇم بىلەن جايلاشقا بۈگۈن مۇشۇ زاۋال ئاخشامدا سىلەرگە چىن قەلبىمدىن قەسەميات قىلىمەن...
- قوللايمەن، - دىدى رەخىم كەسكىنلا، - كېچىكىش زور خاتالىق، بەلكى كەچۈرگۈسىز جىنايەت. ئىش ئەتىلا بىر تەرەپ...
كەنجى، زۇليار ۋە ئىرپان ئەتىكى ئوپېراتسىينى ئۈستىلىرىگە ئالدى – دە، ئۇلار تېز تارقاشتى.

ئىرپان ياتىقىغا كەلگەن چاغدا ۋاقىت خۇپتەندىن ئۆتكەن ئىدى. ئۇ، كارىۋىتىدا ئوڭدىسىغا يېتىپ خىيالغا پاتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي ھۇجرىغا سوپى چەندازا كىرىپ كەلدى.

- يىگىت، بۈگۈن نەلەردە يۈرىسەن، ئاچاڭ ئېلىپ قويغان تاماق ئاللىقاچان سوۋۇپ قالدى ئەمەسمۇ؟

- رەھمەت، مەن تاماق يەۋالغان، ئەتىلىككە يەي.

ئاندىن ئۇ، بۈگۈنكى دۇكان سودىسىدىن چۈشكەن پۇلنى سوپى چەندازىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. سوپى چەندازا ھۇجرىدىن قايتقاندىن كېيىن، ئىرپان يەنە ئوتلۇق خىياللىرىنى داۋام ئەتمەكتە ئىدى:

- ناۋادا ئەتىدىكى ئىش يامان يېرىدىن چىقىپ قالسىچۇ؟

ئۇ، مۇشۇ جىددى سوئالنى دەۋر قىلغان ھالدا خىيال دەرياسىدا ئۈزەتتى. كارىۋات ئۈستىدە گاھ ئوڭ تەرەپكە ئۆرۈلسە، گاھ سول تەرەپكە قىڭغايتتى. ئاربلاپ – ئاربلاپ: « مەيلى نېمە كۆرسەم كۆردۈم، بىر ياشتىمۇ بىر ئۆلۈم، مىڭ ياشتىمۇ بىر ئۆلۈم، زامانئۇلنىڭ رىزىقى توشۇپ ئاللىقاچان ئېشىپ كەتتى. ئەمدى چىداپ تۇرۇش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس! » دەپ ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلايتتى. ئۇنىڭ كۆزىدىن راستىنلا ئۇيقۇ قاچقان ئىدى. ئۇ، تۈن ھەسسىگىچە مۇشۇ خىيالدىن خالى بولالماي ئۇيان ئۆرۈلۈپ بۇيان ئۆرۈلۈپ ياتقاندا، تۇساتتىنلا ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلدى.

- كىم؟ - جىددى سورىدى ئىرپان.

- مە... مە... مەن! – دېدى كىكەشلىنىپ مەس كىشى.

ئاۋازىدىن ئىرپان ئىشىك قاققۇچىنىڭ كىملىكىنى بىلدى – دە، ئاچتى، سايىم يەنە غەرق مەس كىرىپ كەلدى. ئىرپاننىڭ غۇزىدە ئاچچىقى كەلدى ۋە تەنگىش قىلدى:

ھەي بۇرادەر، ھازىرقى زامان نېمە كويدا، مەن نېمە كويدا، سەن نېمە كويلاردا يۈرۈۋاتىسەن سايىم؟

ئۇ، ئىرپاننىڭ سۆزىگە ئىرەن قىلماق تۈگۈل، پەرۋايىغىمۇ كەلتۈرمەي، بۇلۇڭدا تۈگۈلۈپ خۇددى بۇقىدەك پۇشۇلداپ ئولتۇردى – دە، تاماكا يۆگىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۆي ئىچى كۆك تاماكا بىلەن نەشىنىڭ سېسىق بۇسلىرىغا تولدى.

ئىرپان غەزەپ بىلەن ئىشىكنى ئېچىۋەتتى ۋە:

- بىز مۇشۇ ھەقتە نەچچە قېتىم سۆزلەشتۇق. بۇ يامان خۇيلىرىڭدىن، ئاپەتلىك ئىللەتتىن ئەمدى قول ئۈزسەڭ بولاتتى. خوراپ كېتىۋاتقان ئۆمرۈڭگە ئىچىڭ ئاغرىسا بولاتتى، - دېدى ئىرپان.

- مەنمۇ ساڭا بىر نەچچە قېتىم دەپ قويدۇم – دېدى سايىم تەلۋىلىككە ئېلىپ، - مېنىڭ بىلەن چاتىقىڭ بولمىسۇن!

- گەپلىرىڭدىن ئۆرگىلەي سېنىڭ! – دېدى ئىرپان يەنە غەزەپ بىلەن تىكىلىپ، - مەن يەنە تەكرار سەمىڭگە سېلىپ قويايكى، « ئىشەك » دەپ ھاقارەتلىنىش، قان سېتىش، ھاراق ئىچىپ يىقىلىپ يۈرۈش، مابەنزىلەرگە بېرىش، بۇ ئوغۇل بالا ئۈچۈن نومۇس...

بۇ سۆزلەر سايىمغا ھار كەلدى – دە، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، پىچىقىنى غىلاپتىن شارتتىدە سۇغۇرغان پېتى ئىرپانغا دىۋەيلەپ:

- بۇ قېتىم يەنە بىر دەپ باققىنا قېنى، مەنمۇ جاندىن جاق تويغان يەردە، - دېدى.

ئىككەيلەن خۇددى دوئىلغا چىققان رەقىپلەردەك ئۈدۈلمۇ ئۈدۈل قادىلىپ تۇرۇشاتتى.

سايىم ھازىر خۇددى يوقاتقان ۋە تۇقۇمىنى قارىنغا ئالغان ئىدى. ئىرپان ئۇنى مەنسىتمىگەن ھالدا ئىككى قولىنى يېنىغا تىرەجەپ ئىرەن قىلماي تۇراتتى. ئىككەيلەننىڭ ئارىلىقى بىر يېرىم مېتىرچە دېگۈدەك يېقىن ئىدى.

سايىم تەلۋىلىككە ئېلىپ، پىچىقىنى بىردىنلا ئىرپانغا شىلتىۋىدى. ئىرپان چاققانلىق بىلەن قاتتىق قېقىۋەتتى. لېكىن پىچاق مۈرىسىنى سىجاپ ئۆتۈپ بىر ئاز جاراھەتلەندۈرۈپ قويدى ۋە قاڭقىغان پىچاق

بىرىپ سايىمنىڭ بىلىكىنىمۇ جاراھەتلەندۈردى. يەرگە چۈشكەن پىچاقنى ئىرپان ئېلىۋالدى. ئاندىن ياستۇقنى ئاستىدىن ئۆزىنىڭ سەدەپ ساپلىق پىچىقىنى ئالدى – دە، سايىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

– كۆيۈنۈپ بەرگەن مەسلىھەتىم ئۈچۈن ماڭا مۇكاپاتىڭ شۇ بولسا، مە، مانىمۇ ئال – دەپ ئىككىلا پىچاقنى سايىمنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قويدى.

سايىم ساڭپىيىپ بىر مەھەل شۈكلەندى – يۇ، ئاندىن بىردىنلا ھۆكرەپ يىغلاشقا باشلىدى.

بۇ كىچىككىنە ھۇجرىدا يۈز بىرىۋاتقان جاڭجالنى ئاراتام چوڭ ئۆيدە ئاڭلاپ ياتقان سوپى چەندازا ئاخىر چىدىيالماي ھۇجرىغا كىردى. سايىم تېخىچىلا بۇرنىنى ماشىلدىتىپ يىغلىماقتا ئىدى. سوپى ئاكا ئەھۋالنى چۈشەندى، ئاندىن بايىقى پىچاقنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ:

– تاڭمۇ سۇزۇلۇۋاتىدۇ. قالدى گەپ – سۆزلىرىمىزنى ئەتە دېيىشەيلى. سايىم ئاخۇن، سىز بۈگۈن كېچە ماڭا ھەمرا بولۇپ يېتىڭ، – دەپ ئۇنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

قىزىل تاغ ئۈستىدىكى بايىقى ئۈچەيلەننىڭ سۆھبىتى ھەم قوش پىچاق ۋەقەسى مانا مۇشۇ ئەلەملىك كېچىنىڭ داۋامى ئىدى.

2

بۈگۈن كۈنگە پەيشەنبە، 4 – ئاينىڭ 27 – كۈنى ئىدى.

تۈنۈگۈن پەرەز قىلىنغاندەك، ھاۋا ئوچۇق، خېلى ئىللىق ئىدى. ئەينەكتەك سۈزۈك ئاسماندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى.

بارلىق مەۋجۇداتنىڭ نۇرلۇق سىماسى بولغان قۇياش يەر – جاھانغا ئىللىق نۇر سېپىپ، باھار مەستانىلىرىنىڭ كۆڭلىنى زوقلاندۇراتتى. جۇغغارىيە تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئىزغىرىم شاماللار يېڭىدىن كۆكىرىپ چىققان تاللارنى لەرزان تەۋرىتىپ تۇراتتى.

ئەرداۋچاۋ ئەتراپىدا ھايات ئادەتتىكىدەك داۋام قىلماقتا. ئاشخانا ۋە باشقا سودا دۇكانلىرىدا خېرىدارلار قاينىماقتا ئىدى. ۋاقىت دەل چۈش بولغاندا پۈزۈر كېيىنگەن سالاپەتلىك بىر كىشى يىراقتىن مەغرۇر قەدەم تاشلاپ كەلگەن پېتى ئەرداۋچاۋ دوقمۇشىدا توختىدى. ئۇ ئىككىلا قولىنى بۇرۇلكىسىنىڭ يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ قانداقتۇر بىرەر كىشىنى ئىزلەۋاتقاندەك، ئۆتكەن – كەچكەنلەرنى كۆزىتەتتى. ئۇ بۈگۈن قويۇق قارا چېچى ئۈستىگە بادام دوپپا كىيىۋالغان، بويىنغا چىپار گالستۇك تاقاپ، ئۈچىسىغا تېخى يېڭىلا تىكتۈرۈلگەن خومارەڭ كاستيۇم – بۇرۇلكا كىيگەن سۆلتى بىلەن باشقىلاردىن ئوچۇق پەرقلىنىپ تۇراتتى. كوچىدىن ئۆتۈۋاتقان ئەرلەر، ئاياللار بۇ قېتىۋالغان يىگىتنىڭ قامىتىگە ئىختىيارسىز بىر قېتىم قاراپ ئۆتۈشەتتى.

دەل شۇ پەيتتە بىرى ياڭخالڭ، يەنە بىرى نەنمىن تەرەپتىن ئىككى يىگىت ئىلگىر – كېيىن كەلدى – دە، بايىقى قېتىۋالغان يىگىتنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى.

– سالام ئەخمىدى!

بىرىنچى بولۇپ سالام بەرگەن زۇليار ئىدى. ئۇ ئوچۇق چىراي بىلەن ئەخمىدىنىڭ قولىنى سىقىپ كۆرۈشۈۋاتقاننىڭ ئۈستىگە ئىككىنچى يىگىتمۇ كېلىپ قوشۇلدى. ئەخمىدى بولسا كېيىن كەلگەن يىگىتنى تونۇمايتتى. زۇليار چاندۇرماي:

– مېنىڭ ئاغىنەم بولىدۇ، ئىسمى مۇقىيت، – دەپلا تونۇشتۇردى. تونۇشتۇرلغۇچى بولغان بۇ يىگىت بايىقى ھەربىي مەكتەپنىڭ ئوفىتسېرى كەنجى ئىدى. كۆپ چاغلاردا ھەربىي كىيىمى بىلەن يۈرىدىغان كەنجى ھازىر پۇقراچە كىيىنىپ كەلگەنتى.

زۇليار خۇش چىراي بىلەن ئەخمىدىگە:

- بىز، ئىككى – ئۈچ كۈندىن بۇيان يامغۇرنىڭ نەسچىلىكىدىن كۆرۈشەلمىدۇق. بۈگۈن ھاۋا ئېچىلدى. سىز بىلەن كۆرۈشۈپ مېنىڭ كۆڭلۈممۇ ئېچىلىپ كەتتى. قانداق تاۋىقىڭىز تازا، كەيپىڭىز خۇشمۇ؟ - دېدى.

- سىز دېگەندەكلا، كەيپىم تازا، بىراق، ئۆلپەت سېغىنىپ تۇراتتىم، ھوناق – ھوناقتا كەلدى. بۇ يەردە «ماراقچىلار» پايلاپ يۈرشىدۇ. ئاستا ئاشخانىغا كىرىپ ئىچ – پۇشۇغى قىلمايمىزمۇ، جۇرۇڭلار – دېدى ئەخمىدى. ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپلا ئىككەيلەننى باشلاپ ماڭدى. ئۇلار « قەدىناس ئاشخانا » نىڭ بايىقى مەخسۇس بۆلۈمدە جەم بولدى. ساھىپخان ئەخمىدى خىزمەتتە ئىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئاشخانا خوجايىنى تەبەسسۇم بىلەن كېلىپ ئەخمىدىگە كۆز يۈگۈرتتى. ئەخمىدى ئادىتى بويىچە ئاشخانا خوجايىننى ماختاپ ئۇچۇرۇپ:

- « چىرايلىقنى تاشلىساڭمۇ، قەدىناسنى تاشلىما » دېگەندەك بۇ يەرگە بۈگۈنمۇ ئۆلپەتلىرىم بىلەن كىرىۋاتىمەن.

ئەخمىدى ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ماز بولۇپ قاقاقلاپ كۈلەتتى، ئارقىدىن ئىسىل سەي، تاماق ۋە ئالىي ھاراق زاكاز قىلدى. قەدىناس ئاشخانا خوجايىنى ھەش – پەش دېگۈچە ئەخمىدىنىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى «جەرراجەر» قىلدى. ئەخمىدى سېخىلىقىدىن كېرىلىپ، مەغرۇر كەيپىياتتا سۆزلەشكە باشلىدى:

- قېنى ئاغىنىلەر، بەھۇزۇر ئېلىڭلار، بۈگۈن قورۇنۇشماي، ئازادە – كۈشادە ئولتۇرايلى. مەن ئەزەلدىن پۇلنىڭ كۆزىگە قارىمىغان. پىسقى – گىرى ئادەملەر نامەرت كېلىدۇ. ئۇنداقلارنىڭ تۇرغان ئۆيىنى چاشقانمۇ يوقلىمايدۇ.

ئەخمىدى ئارقىدىن ماركا – پېچەتى كۆزىنى قاماشتۇرۇپ تۇرىدىغان ئىسىل ھاراق بوتۇلكىسىنىڭ ئېغىزىنى ئاچتى – دە، ئۈچ چوڭ رومكىغا تولدۇرۇپ قۇيدى ۋە تەكلىپ قىلىپ:

- قېنى، ئالدى بىلەن بىر رومكىدىن ئىشتەي دورىسى ئىچىۋېتەيلى، - دېدى.

تۇنجى رومكا كۆتىرىلگەندىن كېيىن، ساھىپخان رومكىلارغا يەنە تولدۇرۇپ قويۇپ:

- قېنى، بۇداقىسى دوستلۇغىمىزنىڭ ھۆرمىتى ۋە سالامەتلىكىمىز ئۈچۈن! – دەپ تەكلىپ قىلدى.

رومكىلار دەۋر قىلاتتى. ئۆز – ئارا ئالماشتۇرۇپ، سوقۇشتۇرۇپ ئىچىلەتتى. « دوستلۇق ئۈچۈن! »، « سالامەتلىكىمىز ئۈچۈن! » دىن ئىبارەت دەبدەبىلىك ۋە تىل ياغلىمىچىلىق ئىبارىلەر ئەخمىدىنىڭ ئېغىزىدا پات – پات تەكرارلىنىپ تۇراتتى. تاكى بىرىنچى بوتۇلكا قۇرۇقلىنىپ بولغىچە « گەپدان » ساھىپخانىنىڭ ئالدىدا كەنجى بىلەن زۇليارغا سۆز نۆۋىتىمۇ تەگمىدى.كېيىن، ئەخمىدىنىڭ بىر ئاز كۆڭلى ئاينىغاندەك بولدى – دە، مېھمانلىرىدىن ئىجازەت ئېلىپ، ئاستا سىرتتقا چىقىپ كەتتى. شۇ ئەسنادا كەنجى بىلەن زۇليار پىچىرلىشىۋالدى.

- كەچۈرسىلە، - دېدى ئەخمىدى، بىر پارچە قوي مېيىنى كۆتىرىپ كىرگەندىن كېيىن – ھېلىقى ئاخىرقى رومكىدىكىسى بىر ئاز كۆڭلۈمگە تەككەندەك بولدى، ئەمدى ئوڭلىنىپ كېتىمەن.

ئۇ، تۇخۇمدەك ياغنى يامىلاپ يۇتۇۋەتتى – دە، دەرھال ئىككىنچى بوتۇلكىنىڭ ئېغىزىنى ئېچىپ، رومكىلارنى يەنە ماڭدۇرۇشقا باشلىدى. كەنجى ھۆزۈر – خالىق بىلدۈرۈپ تۇرۇۋالدى:

- بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ تۇنجى قېتىم ئۇچرىشىشىمىز، شۇڭا بىر ئاز ئىچىپ سالدىم، تاماقىلا داخىل بولۇشۇپ بېرەي، جىگەر كېسىلىم بولغاچقا دوختۇر ئىچىشنى چەكلىگەن. مېنىڭ مۇشۇ ئۆزرەمنى ئېتىۋارغا ئېلىشىڭلارنى ئىلتىماس قىلىمەن. لايىق كۆرۈلسە، ساقلىق ۋەزىپىسىنى مەن ئۈستۈمگە ئالسام.

- بولىدۇ – دېدى ئەخمىدى – لېكىن بۈگۈنكىدەك سورۇننىڭ قەدرى – قىممىتىنى بىلىشىمىز لازىم. ساقلىقنى ئۆتكەچ ئاز – ئازدىن ئىچىشىپ بېرىڭ. مەن كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئاياشنى ئالىي پەزىلەت ھېساپلايمەن. بوپتۇ، سىزنىڭ يۈز خاتىرىڭىزگىمۇ قارايمىز – دە...

شۈنداق قىلىپ ساقىلىق كەنجىنىڭ قولىغا ئۆتتى. كېيىنكى بوتۇلكىمۇ ئاخىرلاشتى. ئەخمەدنگە ھېلىقى ياغ ياردەم قىلالمىدى بولغاي، ئۇ ھازىر قازىنى سۈنغان ئەسكى ھارۋىدەك شالاقلاپ قالغان ئىدى. كەنجى ساقىلىقتا پەم بىلەن پەننى تەڭ ئىشقا سېلىپ، ئەخمەدنى خېلى بىر يەرگە ئاپىرىپ قويدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ ۋە خۇمالىشىپ، سەگرەش كۈچىنى يوقاتماقتا ئىدى. لېكىن « يېڭىلمىگەن چېلىشقا تويماپتۇ » دېگەندەك، ھە، دېگەندىلا « قۇي » دەپ زورلاپ سۇرەن سالاتتى. ئۇ تېخى ئارىلاپ شېئىرىيەت بابىدىن سۆز ئاچاتتى. گاھ، گاھ خۇددى خانىسى بۇزۇلغان چاقنىڭ ئاۋازىدەك غۇرۇڭ – غۇرۇڭ تۈۋلاپ ناخشا ئېيتىپ كېتەتتى. ناخشىسى توختىغاندىن كېيىن تورمۇزى بوشىغانسىرى غىيۇەتكە كۆچۈپ ھەسەت ئوتىدا ياناتتى. ئەيتاۋۇر ئۇ، ھازىر يېرىم بوتۇلكا سۇدەك شالاقلىشىپ قالغان ئىدى. كەنجى ئاخىرىدا:

- ئاران تېپىشقىنىمىزدا ئەلۋەتتە ئىچمىز. بىراق شۇ تاپتا بۇ كىچىككىنە ئۆي بەك ئىسسىپ، ھاۋاسى بۇزۇلۇپ كەتتى. ئەمدى دەريا بويىغا يۆتكىلىپ بېرىپ، خالى بىر جايدا ئولتۇرۇپ ئىچىشسەك، - دېدى.

ئەخمىدى بۇ پىكىرگە دەررۇ كۆندى. ئەمما ئۇنىڭ غالجىر كۆزلىرى شىرە ئاستىدىكى تېخى ئېچىلمىغان بوتۇلكا ۋە شىرە ئۇستىدىكى كاۋاپ قاتارلىق زاكۇسكىلارغا تىكىلەتتى. كەنجى دەرھال بۇ نەرسىلەرنىڭ ئەخمەدنىڭ سومكىسىغا سېلىپ ئەندىشىسىنى يوقاتتى.

شۈنداق قىلىپ ئۇچەيلەن زاۋالدىن ئۆتكەن چاغدا، بۇ ئاشخانىدىن چىقىپ كېتىشتى.

ئۇلار ئەرداۋچاۋنىڭ غەربىدىكى توغرا كوچا بىلەن ئۇدۇللاپ دەريا ياقىسىنى كۆزلەپ ئىلگىرلەيتتى. نېرى تەرەپتىكى دوقمۇشتا سەھراچە كىيىنگەن بىر ئايال سۇۋەتتە تۇخۇم تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇلار ئايالنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ سەل نېرى بارغاندا، ئايال توۋلىدى:

- بەگلىرىم، پىشۇرۇلغان تۇخۇم، سەھرادىن كېلىۋىدىم. ئېرىم ئاغرىق، باللىرىم ئۇششاق، مەرھەمەت قىلىپ تۇخۇمدىن ئېلىۋېلىشسىلا!

- سىلەر ئىككىڭلار ئاستا مېڭىپ تۇرۇڭلار، - دېدى كەنجى، - مەن ئازراق تۇخۇم ئېلىۋېلىپ، كەينىڭلاردىن ھېلىلا يېتىشىمەن.

كەنجى بۇرۇلۇپ تۇخۇمچى ئايالنىڭ قېشىغا كەلدى. بۇ ئايال دەل ئىرپان ئىدى. كەنجى ئۇنىڭغا: « ئارقىمىزدىن ئىز بېسىپ مېڭىڭ » دەپ جېكلەپ قويۇپ، تۇخۇمدىن بىر نەچچىنى ئالدى – دە، ئىلدام يۈرۈپ كەتتى. ئەخمەدنىڭ تىلى كالۋالىشىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا كەنجىنى مازاق قىلىپ:

- كەينىمىزدە قېلىپ ئاشنىڭىز بىلەن ۋەدىلىشىپ كەلدىڭىزغۇ دەيمەن. بىزنى تاشلىۋېتىپ يەنە مۇتەللىپچان قارىياغاچلىقىغا كېتىۋالماڭ، جۇمۇ؟ - ھا... ھا... ھا – دەيتتى.

- يوقسۇ، خاتىرجەم بولۇڭ، بۈگۈن ھەر قانداق گۈزەل ئاشنامدىن ۋاز كېچىمەنكى، سىزنى ھەرگىزمۇ تاشلىۋەتمەيمەن، - دېدى كەنجى.

ئۇلار بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ، شىمال تامان ئىلگىرلىدى.

بۇ چاغدا ئاي تېخى كۆتىرىلمىگەن ئىدى. ئەمما كۆكتە سانسىز يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى. ئەتراپ سۇرلۇك، قاراڭغۇ...

ئۇلار « بۇلاق بېشى » غا يېقىنلاشماقتا ؛ تار يوللار ئەتراپىدىكى كاتەكچە كۆكتاتلىقلار قۇرۇق قومۇشلار بىلەن قورشالغان. دەل بىر ئويمان لېۋىگە يېقىنلاپ بارغاندا كەنجى تۇيدۇرماي بىر – ئىككى قەدەمچە كەينىگە داجىدى. – دە، يېنىدىكى « رېۋالۋېر » ماركىلىق تاپانچىسىنى ئوقلاپ، زامانقۇل ئەخمەدنىڭ دۈمبىسىگە ئاتتى. لېكىن بىرىنچى قېتىم ئوق ئېتىلماي قالدى. زۇليار ئوڭ تەرەپتىكى كۆكتاتلىققا كىرىۋالدى. كەنجى دەرھال ئىككىنچى پاينى ئاتتى. ئوق زامانقۇلنىڭ دۈمبىسىنىڭ ئوڭ تاغىقى ئاستىغا تەگدى. بىراق، ئۇ يىقىلماي يان قۇرالىنى سۇغۇرۇپ چىقىپ ئىگىز كۆتەرگەن پېتى ۋارقىراپ كەتتى. كەنجى دەرھال غايىپ بولدى.

زامانقۇل ئالدىغا بىر نەچچە قەدەم يۈگۈرۈپ بېرىپ، قانسىراپ گۈپپىدە يىقىلدى. ئۇ قانغا مىلىنىپ ئېغىراپ ياتاتتى.

3

- ئوق!... ئوق چىقتى، كۆكتاتلىقتا ئادەم ئۆلدى!

ۋەقە سادىر بولغان چاغدا كۆكتاتلىقنىڭ ياش كۈزەتچىسى ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان ھامان چۆچۈپ ۋاقىرىۋەتتى. لېكىن ئۇ نەق مەيدانغا بېرىشقا پېتىنالماي ھودۇققان پېتى چوڭ كوچا تامان بەدەر چاپتى. ئۇ ھاسىرەپ – ھۆمىدەپ ئۇدۇل شۆبە ساقچىخانىغا كىردى – دە، يۈگۈرۈقدەك قاتتىق سۈرەن سالاتتى.

ساقچىلار پايپېتەك بولۇشۇپ، بىردەمنىڭ ئىچىدە نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىشتى. زامانقۇل ئەخمىدى ئۆلۈكچان ھالەتتە ياتاتتى. تەرەپ – تەرەپكە ئادەملەر ماڭغۇزۇلدى. ھايت – ھۇيت دېگۈچە گۇڭئەن گۈەنلىچۈنىڭ مەسئۇلى خۇ ۋە بۆلۈم باشلىقى ناسىر قاتارلىقلار ماشىنىغا ئولتۇرۇپ مەيداندا ھازىر بولۇشتى. بىر نەچچە كىشىنى كۈزەتكە تەيىنلەپ، زامانقۇلنى دەرھال ماشىنا بىلەن دەريا بويىغا يېقىن دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردى. شۇ كېچىدىلا ئاتاقلىق ۋىراچلار جەم بولۇپ، جىددى قۇتقۇزۇش ئېلىپ باردى. باشقارما باشلىقى خۇ مۇدىر ۋىراچقا يالۋۇرۇپ:

- مۇھىم ئادىمىمىز، چوڭ ئەنزە بىلەن ئالاقىدار، قانچىلىك چىقىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قۇتقۇزۇۋالسىڭىز، - دەپ تۇراتتى. ۋىراچلارمۇ جىددى ھەرىكەتتە ئىدى.

«ھىمات» بىلەن «ئاسىراندى» ئوتتۇرىسىدىكى بۇنچىۋالا قويۇق ئىرماشلىقتىن ھەيران بولغان ۋىراچلار تەمتىرىگەنسېرى ئۇلارنىڭ ئېتىۋارىنى كۈچەيتىش مۇددىئاسىدا ئارقا – ئارقىدىن قويۇلغان سۇئاللار ئۇلارنى تېخىمۇ ئالدىرىتاتتى:

- كاڭ دوختۇر، ئۈمىت بارمۇ – يوق؟

كاڭ دوختۇر بېشىنى چايقاپ بىر ئاز سۈكۈت قىلىپ تۇرۇۋالدى. باشقارما باشلىقى تاتىرىپ كەتتى – دە، بىتاقەت بولۇپ يەنە:

- كاڭ دوختۇر، ئازراق بولسىمۇ زۇۋان سۈرەلەيدىغان قىلغىلى بولماسمۇ، كېيىن ئۆلۈپ كەتسىمۇ مەيلىدىغۇ؟ - دەپ تولغىناتتى.

- بىراق، ئەھۋال خەتەرلىك، ئۈمىت چوڭ ئەمەس – دېدى دوختۇر نائىلاج جاۋاپ بېرىپ.

باشقارما باشلىقىنىڭ پايپېتەك بولۇپ تۇرۇشىدا سۈيقەستلىك غەرەز يوشۇرۇنغان ئىدى.

ۋىراچلار كېچە - كۈندۈزلەپ كېسەلنىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيتتى. نۆۋەتچىلەر جۈپ – جۈپى بىلەن بېشىدا قادىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزۈشمەيتتى.

ئالاھەزەل ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، « ئۆزى ھارام، كۈچى ھالال » بۇ ئىشەك توساتتىن زۇۋانغا كىرىۋىدى، چۇجاڭ بىلەن ناسىرنىڭ ئۇشۇغى ئالچە قوپتى.

كاڭ دوختۇرنىڭ دىئاگنوز قەغىزىدە مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

... «يەتتە ئوق يەيدىغان رېۋالۋېر ماركىلىق يان قورالدىن بىر يېرىم مېتىر ئارىلىقتا تۇرۇپ ئېتىلغان قوغۇشۇن ئوق جاراھەتلەنگۈچىنىڭ ئوڭ مۈرىسى ئاستى تاغاقتىن كىرىپ سول كۆكرەك قەپىزى ئۈستىدىن يېرىپ چىقىپ كەتكەن، يۈرەك كلاپىنىنىڭ باش قىسمى زەخىملەنگەن، ھاياتى يەنىلا خەۋپلىك... »

مۇشۇ خەۋپلىك ھايات ئىچىدە زۇۋان سۈرۈشكە باشلىغان زامانقۇل ئەخمىدىنىڭ تىلى ئۇلار ئۈچۈن ھەممىدىن قىممەتلىك ئىدى. كاتىپلار، تەرجىمانلار جەم بولۇپ، ئۇنىڭ بېشىدا قارىشىپ ئولتۇراتتى.

- كاتىپلار، تېز بولۇڭلار، قۇلاقنى دىڭ تۇتۇپ، زىر – زەۋەرىنىمۇ چۈشۈرۈپ قويىماي خاتىرلىۋېلىڭلار! چۇجاڭ تەكرار جېكىلەيتتى. مىرزا كاتىپلار پۈتۈن دىققىتى بىلەن يازماقتا ئىدى.

تىرىكىدە قىلمىغان ئەسكىلىكى قالماي، بىگۇناھ جانلارغا زامىن بولۇپ، ھېساپسىز قان قەرزگە بوغۇلغان زامانقۇل ھازىر ئۆلۈش ئالدىدا - نىمجان ھالەتتىمۇ يەنە ئاپەت تېرىپ، جىنايەت ئۆتكۈزمەكتە ئىدى.

قىساس تۇتقان بۇ مەلئۇن ئاخىر يەتتىنچى كۈنىسى بۇتتەك قېتىپ قالدى - دە، ئەل ئارىسىدا سېسىسىق نامىنى قالدۇرۇپ ئالەمدىن كەتتى.

يىگىرمە تۆتىنچى باپ

1

تاڭ ئېتىش ئالدىدا، كىچىككىنە ياتاقنىڭ ئارقا تېمىدىكى يەكپاي دەرىزىنىڭ يېنىك ۋە لېكىن جىددى تەشۋىشلىك چېكىلىشى ئۇيقۇسى سەگەك مۇبارەكنى چۆچۈتۈپ ئويغىتىۋەتتى. ئۇ، قورقىنىدىن ئۇن - تىن چىقىرالماي تۈگۈلگەن پېتى جىم يېتىۋالدى. دەرىزە چەككۈچى تاۋۇش چىقىرىشنى بىئەپ كۆردى بولغاي، لەۋزە سۇرمەستىن، دەرىزىنى يەنە كەينى - كەينىدىن چېكىۋەردى. ياتاقتىن سادا چىقمىغاندىن كېيىن:

- مۇبارەك، مۇبارەك... دەرىزە تۈۋىگە كېلىڭ، مەن كەنجى، جىددى ئىش بار... - دىدى كەنجى، ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى توساپ ئېغىزىنى دەرىزىگە يېقىن ئەكىلىپ تۇرۇپ.

كەنجىنى مۇبارەك ئۈنىدىن تونۇۋالدى - دە، كۆڭلى بىردىنلا دەككە - دۈككە بولۇپ، « بۈگۈن بىر ئىش بولدىمۇ نىمە، خۇدايىم » دەپ پىچىرلىدى ئۇ.

كەنجى بۇرۇنمۇ مۇشۇ دەرىزىنى كۆپ قېتىم چەككەن. بىراق، بۈگۈن ئۈنىگىدىن ئاڭلانغان ئاۋاز مۇھەببەت پەرۋانىلىرىنىڭ دەرىزە تۈۋىدە تۇرۇپ ئادەتتە دىيىشىدىغان سىرىن پىچىرلىشىدىن باشقىچە پەرقلىنىپ تۇراتتى.

مۇبارەك دەرھال ئورنىدىن تۇردى ۋە چاپىنىنى يېپىنچاقلىغان پېتى دەرىزە تۈۋىگە كەلدى - دە، يۈزىنى دەرىزىگە يېقىپ تۇرۇپ:

- كەنجى، بۇ كەم بولغاندا نىمە قىلىپ يۈرىيسىز؟ - دەپ سورىدى.

- دىگىنىڭىزدەك بولدى. بۈگۈن كىچە مېنى راستىنلا قارا باستى.

كەنجىنىڭ تىنىقى جىددى ۋە ئەنسىز ئىدى. ئۇ ئەھۋالدىن ئۇچۇر بېرىپ ئاستا سۆزلەيتتى:

- زامانقۇلنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئاتقان ئوقۇم چالا تېگىپ قالدى...

- ئوق چالا تەگدى؟!

مۇبارەك « ئوق چالا تەگدى!» دىگەن سۆزنى ئېغىزىدىن قانداق چىقارغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى - دە، دەرىزە تۈۋىدە خۇددى ھەيكەلدەك قېتىپلا قالدى.

- ھەئە، ھېلىقى كۆكتاتلىق ئارىسىدا ئۇ، چالا ئۆلۈك پېتى قالدى.

كەنجى ئاندىن ئاخىرقى سۆزنى دىدى:

- ئىش چاتاق بولدى. مەن قىزىلتاغنىڭ كەينىدىكى ئورمانلىقتا يوشۇرۇنۇپ، ئاندىن كېچىلەپ يۈرۈپ ئىلى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەكچى، خۇپتەن مەھەللىگىچە شۇ يەرگە بارالارسىزمۇ؟

بۇ جىددى ئىمتىھان سوئالى ئىدى. جانغا ۋە جانجان مەنپەئەتكە تاقىلىدىغان بۇ سىناقتا نىمە دىيىش كېرەك؟ مۇبارەكنىڭ بېشىنى بىر قويۇق تۇتەك قاپلىغاندەك بولدى. ئۇ، غەزەپ ئارىلاش تەشۋىشلەنمەكتە. پىشانىسىدىن سوغاق تەر پەيدا بولماقتا ئىدى. ئۇ، ئەس - ھوشىنى يىغىۋېلىپ بايىقى ئۆزى يازغان ۋە كەنجى ئارقىلىق رەخمىگە يەتكەن ئاشۇ ۋىجدانىي خەتلىرىنى ئېسىگە ئالدى. پەزىلەتنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ۋە يەنە گۇناھسىز نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ بىھۇدە قۇربان بولۇپ

كەتكەسلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ياشلار تەشكىلاتىنى قامچىلاپ يېزىلغان ئىسمىسىز خەتنى مانا مۇشۇ قىز ئۆز قولى بىلەن يازغان ئىدى. ئۇ، كەنجىنىڭ باتۇرلۇقى بىلەن پەخىرلىنەتتى، شۇڭا ئۇنى سۆيگەن ئىدى. كەنجى ئېيتقان ئورمانلىق بۇ ئىككىيلەنگە كۆپ تونۇش — مۇھەببەت قارارگاھى ئىدى. تاڭ سۈزۈلۈپ باراتتى. كەنجىنى يەنە ئارتۇقچە تەقەززا قىلىشقا بولمايتتى.
- ماقۇل، - دېدى مۇبارەك قەتئىيلىك بىلەن.
- خەير، خوش، رەھمەت سىزگە، - دېدى كەنجى، جىگەرلىك مەھبۇبىغا چىن قەلبىدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ.
كەنجى يۈرۈپ كەتتى. قىز بولسا دەرىزە تۈۋىدە يىگانە قالدى. ئۇ ئەينەكتىن سىرتقا قارايتتى.
تاڭ ئېتىش ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق سىرتتىكى بىياپان دالىنى قاپلاپ تۇراتتى. ئۇ، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. قىمىرلىماستىن بىر ئىزىدا تۇرۇپ خىيال دەرياسىغا غەرق بولدى. بىر ھازادىن كېيىن ئېسىنى يىغدى — دە، كەينىگە ئۆرۈلگەن پېتى ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىۋەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچقان ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەشلىك چۇلغاپ، تىنىمسىز تولغىناتتى. تەشۋىش بىلەن غەزەپ قوشۇلۇپ يۈرىكىنى قاتتىق مۇجۇپ ۋە غىدىقلاپ ئۇنى چەكسىز بىئارام قىلاتتى.
بىر مەھەل ئۆتكەندىن كېيىن، « توپ ئاتار غوجام تاغلىرى » تەرەپتىن ئۇنىڭ دەرىزىسىگە چۈشكەن يورۇقلۇقنىڭ ئەكسى تەشتەكتىكى گۈللەردە جىلۋىلىنىشكە باشلىدى. ئۇ، ئورنىدىن تۇردى — دە، دەرىزىسىنىڭ ئىككىلا قانىتىنى ئېچىپ، شەرق تامان كۆز تاشلىدى:
«مانجۇلۇ» كوچىسىنىڭ شەرق تەرىپىگە بىنا قىلىنغان ياتاق ئۆيلىرى « دۆڭسەن » تاغلىرى بىلەن ئۇدۇل قارىشىپ تۇراتتى. مۇبارەك ھازىر يىگانە يېتىۋاتقان بۇ ياتاق شىمال تەرەپكىرەك كېلىدىغان بىر ئېغىز كىچىك ئۆي ئىدى. ئۆينىڭ كەينى ئوچۇقچىلىق، قېلىن توپىلىق مۇنبەت زېمىن، ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتا جەنۇپقا سوزۇلىدىغان يارداڭلىق كۆزگە تاشلىنىدۇ.
يىراقتا دۆڭسەن تاغلىرى ئارقىسىدا - « توپ ئاتار غوجام » چوققىسىنىڭ مەردانە قەد كۆتىرىپ تۇرغانلىقى غۇۋا كۆرۈنەتتى. « تەڭرى كۆلى » تەرەپتىن ئۇرۇلۇۋاتقان ئاپرېلنىڭ غۇر — غۇر شامىلى مۇبارەكنىڭ مەڭزىنى سۆيۈپ، ماڭلاي چېچىنى يەلپۈپ ئۆتەتتى. مۇبارەك ئىككى جەينىكى دەرىزىگە تىرەپ، ئالقىنى بىلەن قوش مەڭزىنى تۇتقان ھالەتتە بوغدا چوققىسىغا قاراپ، يېڭىدىن كۆتىرىلىپ چىقىۋاتقان ئوتتاشتەك قوياشقا نەزەر سالاتتى.
دەرىزە كەينىدە قۇشلار سايراشماقتا. سامادا قالغاچلار بەھوزۇر پەرۋاز قىلماقتا. ياشارغان تال — تېرەكلەر ۋە رەڭگارەڭ ئېچىلىشقا باشلىغان دالا گۈللىرى كۆزگە تاشلىناتتى.
لېكىن، ئۇنىڭ يۈرىكىنى يەنىلا كەنجى يەتكۈزگەن ھېلىقى شۇم خەۋەر قاتتىق مۇجۇماقتا ئىدى. بىردىنلا كەنجىنىڭ دەرىزە كەينىدە قالدۇرۇپ كەتكەن ئاياق ئىزىغا كۆزى چۈشۈپ قالدى — دە، ئۇ ئاستا ئايلىنىپ دەرىزە كەينىگە ئۆتۈپ، ئاياق ئىزلىرىنى ئۆچۈردى ۋە قايتىپ كىرىپ يۈز — كۆزىنى يۇدى. ئەمما ئىشتىيى تۇتۇلغان مۇبارەكنىڭ ھازىر تاماققا تاۋى يوق ئىدى. ئۇ تەشتەكتىكى گۈللىرىنىڭ قېشىغا كەلدى — دە، پەرۋىش بىلەن مەلىكە بولۇشقا باشلىدى. توساتتىن ئىشىكنى چېكىلدى ۋە ھايال ئۆتمەي خىزمەتدىشى ھەلىمە كىرىپ كەلدى. ئۇ، ئۆيگە كىرە — كىرمەيلا:
- ھوي مۇبارەك! ئاخشام بولغان ۋەقەنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ غېمىڭدە يوق تۇرغىنىڭنى قارا، - دېدى.
ئۇلار كارىۋاتتا يېقىن ياندىش ئولتۇرۇشتى. مۇبارەك ئۇقماسلىققا سېلىپ، بېشىنى چايقىدى. ھەلىمە جاۋىلداپ سۆزلىگىلى تۇردى:
-ئاخشامچۇ، قارا، ھېلىقى ئاخوشۇنى خابادىكى كۆكتاتلىقتا مەلۇم كىشى ئاتقان ئىكەن، چالا ئۆلۈك بولۇپ قاپتۇ. بۇ خەۋەر يىتىپ كەلگەندىن كېيىن بولغان پاتپاراقچىلىقنى دېمەمسەن. پۈتۈن گوڭشەن گۇەنلىچۇدىكىلەر پۈتى كۆيگەن توخىدەك بولۇشۇپ كەتتى. باشقارمىدا ھازىر ئايال خىزمەتچىلەرلا

دىجورنى بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. قالغانلارنىڭ ھەممىسى سىرتقى تەكشۈرۈش بىلەن بولۇپ كەتتى. تاڭ سەھەردىن باشلاپ ئۇلار ئادەم تۇتۇۋاتىدۇ. قاتىل تېخى قولغا چۈشمەپتۇ. ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى دارىلفۇنۇن، دارىلمۇئەللىمىنلەرنىڭ زىيالىيلىرى قاچقىنى قېچىپ، تۇتۇلغىنى تۇتۇلۇپ. شەھەر ئىچىدە قىيامەت قايىم بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. تېخى سېنىڭ ئۇقمايمەن دەۋاتقىنىڭنى قارا، ھېلىقى دەيۈز ئۆلۈپ كەتكەنلا بولسىمغۇ خەقلەر بۇنچىزا بولۇپ كەتمەستى. ئەگەر ئۇنىڭ تىلى گەپكە كىرىپ قالغىدەك بولسا ئىشنىڭ تۈگىگىنى شۇ دېمەمسەن. ئۇنىڭ سولپىسغا تېپىلىپ كېتىدىغانلا ئاز بولمايدۇ. ئۇ، ئېغىزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈپ، خىيالىغا كەلگىنىنى چىشلەپ تارتىپ بالانىڭ چوڭىنى تېرىيدۇ دېگىنە.

ھەلىمە بىلەن كەنجىنىڭ ئاخشامقى دېگەنلىرى بىر يەردىن چىقىپ، ۋەقەنىڭ راسلىقى تېخمۇ ئايدىڭلاشتى، لېكىن مۇبارەك دەردىنى ئىچىدە بىلىپ، ئۆزىنى چىڭ تۇتۇۋالدى – دە، ھەلىمەنىڭ ئالدىدا زىنھار زۇۋان سۈرمىدى. ئۇ، يەنىلا بىلمەسكە سېلىپ، جىمجىتلا ئولتۇراتتى. ھەلىمە ئۇنى « ئاغرىپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلدى.

- ھوي، مۇبارەك، كۆزۈمگە باشقىچە كۆرۈنۈۋاتىسەنغۇ، مىجەزىڭ يوقمۇ نېمە؟ كۆزۈڭ ئولتۇرۇشۇپلا كېتىپتىغۇ؟ - دەپ سورىدى.

- مىجەزىم يوق، كېچىچە بىئارام بولۇپ، كىرپىك قاقماي تاڭ ئاتقۇزدۇم، - دېدى مۇبارەك.

- قەيىرىڭ ئاغرىيدۇ؟

- ئاياللار كېسىلى ھەم زۇكام، بېشىم قاتتىق ئاغرىپ كۆڭلۈم ئېلىشىپ تۇرىدۇ.

- ۋاي ئانامەي، بالدۇرراق دېسەڭچۇ، ئۇنداق بولسا مەن ساڭا نان، چاي ئەكىرىپ بېرەي، ناشتا قىلىۋال، ئاندىن ئۇخلاپ دەم ئال، مەن سىرتتىن قۇلۇپ سېلىپ قوياي، سورىغانلارغا سېنى ئاغرىپ دوختۇرخانىغا كەتتى، دەيمەن، - دەپ ئىدام چىقىپ كەتتى.

ئارىدىن ئانچە ئۆتمەيلا ھەلىمە چەينەككە سۈتلۈك چاي ۋە توقاچ ئەكىرىپ، شىرەگە قويدى:

- ئەمسە شۇنداق بولسۇن، ئۇيقۇڭنى قاندۇرۇپ دەم ئال، مەن كەتتىم.

ھەلىمە ئىشىكنى قۇلۇپلاپ كەتتى. مۇبارەك دەرىزىگە كۆك پەردە تارتىپ قويىدى. چاي ئىچكۈسىمۇ كەلمىدى. ئۇ ئۆيدە ئۇيان – بۇيان ماڭاتتى. كېيىن ئىختىيارسىز ھالدا « ئاھ! چالا تەككەن ئوق! » دەۋەتتى – دە ئۆزىنى كارىۋىتىغا تاشلىدى.

مۇبارەك ئۇيقۇدىن ئويغانغاندا، كۈن چۈشتىن ھالقىغان ئىدى.

ئۇ، ساندۇقتىن ئەلبومنى ئېلىپ ئۇنىڭدىن ئەشۇ چاغدا پەزىلەتتىن ئېلىۋالغان سۆيگۈنى كەنجى، ئوقۇتقۇچىسى گۈلەندەم ئاۋۇستاي، يۈسۈپچان جەۋلانى ھەم پەزىلەتنىڭ سۈرەتلىرىنى تاپتى ۋە بۇ سۈرەتلەرگە قاراپ خىيالغا كەتتى...

«ياخشىغا كۈن يوق، يامانغا ئۆلۈم» دېگەن راست ئىكەن – دە، - دەيتتى مۇبارەك كۆزىگە ئىسسىق ياش ئېلىپ.

مۇبارەك « گۈڭگەن گۈەنلىچۇ » دېگەن ئادەمخور قۇشخانىدا – گېزەندىلەر ئۇۋىسىدا ئىشلەپ قالغىنىدىن قاتتىق زارلىناتتى.

لېكىن، ئۇ خەنزۇچە، روسچە بىلگىنى ئۈچۈن ئوقۇش تۈگەتمەستىنلا ئۇ يەرنىڭ «ئېھتىياج قارمىغى» غا ئىلىنىپ قالغان ئىدى. شۇ چاغدا مۇبارەك جەۋلانىغا مەسلىھەت سالغان ئىدى:

- مەن ئۇ يەردىن يىرگىنىمەن، ئۇ، بىر قاراڭغۇ دۇنيا، تاش يۈرەكلەر دۇنياسى. ئۇنداق ئەزرائىل ئۇۋىسىغا يېقىن يولىمايمەن.

-قاراڭغۇ دۇنيا بىلەن يورۇق دۇنيا ئوتتۇرىسىدا بىرقانچە ئالاقە پەرىشتىسى بولمىسا بولمايدۇ. بۇنداق پەرىشتىلەر ساۋاپلىق كۆپ ئىشلارنى قىلالايدۇ، - دەيتتى جەۋلانى ئۇنىڭغا.

جەۋلاننىڭ بۇ ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى مۇبارەك شۇندىن بۇيان يۈرەك ئابىدىسى قىلىپ يۈرەتتى. شۇنىڭ تۈرتكىسىدە ئۇ، كېيىنكى كۈنلەردە زامانىۋىلار بىلەن جان تىكىپ كۈرەش قىلغان ئىدى.

مۇبارەك ھازىر مېھرىبان ئوقۇتقۇچىسى گۈلەندەم ئاۋۇستاينىڭ سۈرىتىنى قولىغا ئېلىپ تەكرار سۆيەتتى ۋە كۆكسىگە باساتتى.

گۈلەندەم ئاۋۇستاي شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن تۇرپان ئاستانا ۋە چۆچەكتە بىر قانچە يېڭى مەكتەپلەرنى تەسىس قىلغان مەشھۇر مائارىپچى بولۇپ، چۆچەكتىكى «گۈلەندەمىيە» مەكتىۋى ئۇنىڭ نامىغا ئاتالغانلىقى ئالاھىدە خاتىرىلىكتۇر.

مېنىڭ كۆزۈمنى ئاچقان، ماڭا ئاڭ بەرگەن ھۆرمەتلىك ئۇستازىم – گۈلەندەم ئاپپاي، دەپ ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى مۇبارەك.

مۇبارەك «گۈلەندەمىيە» مەكتىۋىدە ۋەتىنى ۋە خەلقى توغرىسىدا، ئىنساننىڭ قەدىر – قىممىتى ھەم ئەخلاق – پەزىلەت توغرىسىدا ياخشى ساۋاتقا نائىل بولغان. گۈلەندەمنىڭ ئالىيجاناپ روھى مۇبارەكنىڭ قەلبىدە مۆھۈر بېسىلغاندەك تەسىر قالدۇرغان ئىدى.

بىراق، مۇبارەك ئىجدىمائىي ئەمەلىيەتتىن نۇرغۇن يىرگىنچلىك ۋەقەلەرنىڭ كۆزەتتى. ئۇنى ئوراپ تۇرغان مۇھىت ئېپلاسلىقلار بىلەن تولغان ئىدى. ئاق كۆڭۈل ئىنسانلار يەتتە باشلىق قىيادىنىڭ («ئوغۇزنامە» دىكى يىرتقۇچ مەخلۇق، ئوغۇزخان ئۇنى يوقىتىپ خەلقنى قۇتقۇزۇش يولىدا ئۇزۇن يىللار كۈرەش قىلغان.) قانلىق تاپىنى ئاستىدا مىجىلاتتى، مەككار زامانىۋىلار ئەنە شۇ ياۋۇز قىيادىنىڭ نەق ۋارىيانتلىرىدىن ئىدى.

مۇبارەك دوستى پەزىلەتنى ئەسلەپ، ئۇنىڭ سۈرىتىنى باغرىغا باستى – دە، كۆزلىرىدىن مونچاق – مونچاق ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى.

-جان – جىگىرىم دوستۇم، قەلبىڭ پاك، ئاق كۆڭۈل ۋە ۋىجدانلىق خوتۇن – قىزلارنىڭ نەمۇنىسى ئىدىڭ. سېنىڭ دەك گۈزەل پەرىنى، يېڭى گۈلىدىن تېخى بىر گۈلمۇ ئېچىلمىغان غۇنچىنى يىرتقۇچلار ۋاقىتسىز نابۇت قىلىۋەتتى، - دەپ ئۆكسۈپ – ئۆكسۈپ يىغلىۋەتتى.

مانا دىگەر ۋاختىمۇ بولۇپ قالدى. مۇبارەكنىڭ كەنجىگە ۋەدە قىلغان ۋاختى يېقىنلاشماقتا. ئۇ، ھازىر ئۆزىنى كۈتۈۋاتقان سىناق داۋىنى ئۈستىدە خىيال سۈرمەكتە.

مۇبارەك ئۆزىنى خىيالدىن يىغىپ پەزىلەتلەربىلەن ئوپچى چۈشكەن بايىقى سۈرەتنى ھەم كەنجى بىلەن ئايرىم چۈشكەن سۈرەتنى پاكىز بىر تەخسىدە كۆيدۈرۈپ كۈلىنى چۈشۈردى ۋە ئۇنى قىزىل تاۋار تۇمارچىغا سېلىپ ئاغزىنى تىكتى – دە، بوينىغا ئاستى. ئاندىن بىر ئۇھ تارتىپ چوڭقۇر خىيالغا چۆكتى:

تالانى گۇگۇم قاراڭغۇسى قاپلىماقتا ئىدى. مۇبارەك چىراق ياقتى. ئاندىن تۇم ئىككى تال ئۆرۈم چېچىنى قايچا بىلەن كېسىۋەتتى ۋە كېسىلگەن چېچىنى نېپىز قىزىل ياغلىققا ئورىدى. باش – كۆزىنى يۇيۇپ، جىددى جابدۇندى. ۋاقىت تېز ئۆتمەكتە ئىدى.

ئالدىمغا بىرەر ھۇقۇش ئۇچراپ قالسىچۇ؟ دەيتتى ئۇ، ئېھتىماللىقنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ.

ئەمەلىيەت جەريانىدا تەجرىبىلىك بولۇپ قالغان زىرەك قىز مۇبارەك دەرھال چامدىنىدىن مەرھۇم ئانىسىنىڭ تەۋەرۈگى – قاماتۇمغىنى ئالدى – دە، ئۇنى بېشىغا، پەزىلەتنىڭ ئانىسىغا قارىلىق تۇتۇش ئۈچۈن تىككۈزگەن ئاق كۆينىكنى ئۇچىسىغا كىيدى.

- ناۋادا بىرسى يولۇقىپ قالغىدەك بولسا، - دېدى ئۇ، كۆڭلىگە ھەر ئېھتىمالنى پۈكۈپ، - ئانامنىڭ تۇپراق بېشىغا بارىمەن....

خۇپتەنگە ئەزان ئوقۇلدى. مۇبارەك تەڭلا چىرىقنى ئۆچۈردى – دە، ئازراق نان ۋە مۇھىم كىيىم – كېچەكنى ئورىغان يىنىك بوخچىسىنى ئالدى. ئۇ، ياتىقىغا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم كۆز يۈگۈرتتى ۋە دەرىزىسىدىن سىرىلىپ ئارقا تەرەپكە تېز چۈشتى.

ئۆينىڭ يۇرىگە گۇپۇلدىمەكتە، مۇبارەك خۇدۇكسىرىگەندەك ئەتراپقا زەن سالدى. پىشانىسىدىن سوغاق تەر چىپىلداپ ئېقىشقا باشلىغان ئىدى. ئۇ دەرىزىنىڭ قاپقىسنى يەم بىلەن ئەتتى – دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپ ياردائلىقتا قاراپ تۇنجى قەدىمىنى تاشلىدى، ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنىمە كۆرۈنمىدى. قەلبىدىكى كۈچلۈك ئەقىدە ئۇنىڭغا جۈرئەت ۋە جاسارەت بېغىشلىغان ئىدى. ئۇ، تېز ئىلگىرىلەپ جىلغا بويىغا يېتىۋالدى.

تاڭ سەھەرنىڭ مەيىن شاملى ئۇنى سۆيۈپ ھەريان ئۆتۈپ تۇراتتى. دۈگسەن تاغلىرى خۇددى قارا لىباس كىيىۋالغان قورقۇنۇچلۇق دىۋىدەك كۆرۈنەتتى. مۇبارەك جىلغىنىڭ ئەپلىك بىر يېرىدىن پەسلەپ چۈشۈپ شىمال تەرەپكە قاراپ قايرىلدى – دە، شىمگوغا كېتىدىغان چىغىر يول بىلەن ئۆرلەپ باراتتى. ئۇ، بۇ تەرەپتىكى ھەربى گازارما قاراۋۇللىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يىراقلاپ كەتكەن ئىدى. كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ گۆرىستانلىق ئىچىگە كىرگەندە، يۈرىگە جىغىلداپ، تېنى سىقىراپ كەتتى. بۇ گۆرىستانلىقتا تۈن قۇشلىرىنىڭ ھۇۋۇلداشلىرى تېخىمۇ قورقۇنۇچلۇق ئىدى. ھوقۇشنىڭ يىرگىنچلىك ئاۋازى شۇملۇقتىن دېرەك بېرەتتى. مۇبارەك گۆرىستانلىقتىن ئۆتۈپ بولغىچە قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتى. تۈن تەڭ بولغان چاغدا ئايلىنىپ يۈرۈپ، لېۋداۋەندىكى « يىپوچېڭگۈڭ » دەپ نام ئالغان قانلىق مۇنارنىڭ غەرپ تەرىپىگە ئاران يېرىۋالدى ۋە بۇ يەردىكى بىر ئويمانلىقتا بىر ئاز دەمىنى ئالدى، لېكىن بۇ يەردە كۆپ ئولتۇرمىدى. چۈنكى، مۇناردىن جەسەت بۇسلىرى كېلىپ، ئېلىشتۇراتتى. ئۇ، پۇتىنىڭ ئاغرىقىغا قارىماي، لېۋنى چىشلەپ، غەرپ تامان يەنە ئىلگىرىلىدى. مۇبارەك مەنزىلگە – قىزىلتاغ كەينىدىكى ئورمانلىققا يېقىنلاشقاندا، تاڭ ئاقىرىپ قالغان ئىدى. ئۇ قەدىمىنى تېزلەتمەكتە، يۈرىكى يەنە گۇپۇلدەپ سالماقتا. توساتتىن ئالدىغا بىر خۇيزۇ بوۋاي ئۇچراشتى – دە:

- نەگە كېتىۋاتىسىز؟ - دەپ سورىدى.

- ئاپامنىڭ شىيتلىگگە.

خۇيزۇ كىشى دىلغۇل بولۇپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي قالدى. مۇبارەك ئۇنىڭ ئىچىدىن چىقىرالمايۋاتقان گېپىنى بىلىشكە ئىنتىلىپ تۇراتتى، خۇيزۇ بوۋاي سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

- مېنىڭ ئۆيۈم شۇ ئورمانلىقنىڭ يۇقىرىسىدا، باجاخۇنىڭ بېرىسىدىكى ئېقىن بويىدا ئىدى. ئاخشام سومۇگزىدا بىر تۇققىنىمنىڭ تۇگەپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ شۇ يەرگە ماڭغان ئىدىم، كەلسەم ئورمانلىقنىڭ ئەتراپىغا ئەسكەر يېغىپ كېتىپتۇ. نېمە ئىش يۈز بەرگەندۇ دېسەم، كىچە شۇ ئورمانلىقتىن بىر ھەربى يىگىتنى تۇتۇپ كەتكەن ئىكەن. ھازىر ئۇ يەرنى ئاشۇنداق ساقلاۋېتىپتۇ. بارسىڭىز بالاغا قالارسىزمىكىن، بالام.

خۇيزۇ كىشى ئەھۋالنى دەپلا يولىغا راۋان بولدى. مۇبارەك بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ بەزگەك تۇتقان ئادەمدەك لاغىلداپ تىترەشكە باشلىدى. ئۇ تۇتۇلغان ئاشۇ ھەربى يىگىتنىڭ جەزمەن كەنجى ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلغان ئىدى. دەرت – ئەلەم ئوتلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ يۈرىكىدە لاۋۇلداپياندى. نېمە قىلىش كېرەك؟ قايتايمۇ؟

ياق، - دەيتتى ئۇ، قەتئىي قارارغا كېلىپ، - خورلىنىپ ياشىغاندىن، مەغرۇر تۇرۇپ ئۆلگىنىم ئەۋزەل. مېنى بەربىر ساق قويۇشمايدۇ. بۇ پىشكەللىكلەر « چالا تەككەن ئوق » سولىپىسىدىن بولۇۋاتىدىغۇ؟... شۇنداق، دېمەك، كەنجى ئورمانلىقتا بىر سىرلىق سىرتماققا چۈشۈپتۇ – دە! مەن چوقۇم ئۇنىڭ يولىغا ماڭىمەن. ئانامنىڭ روھى، پەرزەنتىمنىڭ، جەۋلانىنىڭ ۋە كەنجىنىڭ روھى مېنى ئەمدى جۇگغارىيەدىن تاپسۇن...

كەنجى ئاخشام يېرىم كېچىدە دەرىزە تۈۋىدە مۇبارەك بىلەن ۋەدىلىشىپ قايتقاندىن كېيىن، ھەربى مەكتەپنىڭ ئات دوختۇرى ئىسرايىلنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇلار ئۇزۇن سۆزلەشتى.

ئىسرايىل يەر ئاستى تەشكىلاتىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى بولۇپ، كەنجى ئۇنىڭ سەممىيتىگە خېلى ئىشىنەتتى. ئۇ، جۇڭغار ۋە ماناس تاغلىرىنىڭ يولىنى پىششىق بىلەتتى. ئۇلار جۇڭغارىيە ئورمانلىقى ئارقىلىق قېچىشقا كېلىشىپ قەسەم ئېچىشتى. ئىككىيلەن ئىككى ھەربى ئاتنى مىنىپ ئاخشىمى مەخپى يولغا چىقتى. ئۇلار لېۋداۋەنىنىڭ غەربىدىكى ھېلىقى ئورمانلىققا كەلگەندە ئىسرايىل توساتتىن كەنجىگە:

- ئاداش، ئەسلىسەم مۇھىم ئىككى ئىش ئۇنتۇلۇپتۇ ئەمەسمۇ؟ - دېدى.

- نىمە ئىش؟ - سورىدى كەنجى.

-بالا – چاقىلارغا دەيدىغان بىر مۇھىم سۆزۈم دىيىلمەي قاپتۇ. يەنە يامغۇرلۇق چاپاننى ئۇنتۇپتىمەن. ئورماندا كۈتۈپ تۇر، مەن ھېلىلا كېلىمەن.

كەنجى ھېچ ئىككىلەنمەستىن ماقۇل بولدى. چۈنكى كەنجىنىڭ بۇ ئورماندا مۇبارەكنى كۈتۈپ تۇرۇش زۆرۈرىيىتىمۇ بار ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئىسرايىل ئاتنى ئارقىغا قايتۇردى – دە، ئۇچقاندەك كەتتى. مانا، ئىككى - ئۈچ سائەتمۇ ئۆتتى. كەنجى ئامرىغى مۇبارەك بىلەن دوستى ئىرايىلنى تۆت كۆز بولۇپ، تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى. ئەتراپ جىمجىت ۋە قاراڭغۇ. ئورمان ئارىسىدىن ئاسمان تۇرۇسىدىكى بىرنەچچە يۇلتۇزنىڭ چاقناپ تۇرغانلىغىنىلا كۆرگىلى بولاتتى. كەنجى بىرەر كىشىنىڭ سىزىپ قېلىشىدىن خۇدۇكسىرەپ، ئورمان ئىچىدە مىدىر – سىدىر قىلماي يىگانە ئولتۇرغان ئىدى. قارا قاغىدەك كەلگەن ئاتلىق ژاندارملار ئۇشتۇمتۇتلا ئورمانلىقنى قورشىۋالدى. ئىسرايىلنىڭ چىلان تورۇق ئېتى شۇئان ئورمانغا قاراپ قاتتىق بىر كىشنىدى. جاۋابەن كەنجىنىڭ قاراگىر ئېتىمۇ دەرھال ئۈنلۈك كىشنىدى. شۇنداق قىلىپ كەنجىنىڭ ئورمانلىقتا ئىكەنلىگى ھەربى ۋە ساقچىلارنىڭ ئالدىدا مانا مەن دەپ ئاشكارا بولدى. ئىسرايىلنىڭمۇ، چىلان تورۇقنىڭمۇ خىزمىتى ئاياقلاشتى. ئەمدىكى ئىشنى خوجايىنلىرىنىڭ ئۆزىگە قالدۇرۇپ ئىسرايىل غىپپىدە تىكىۋەتتى.

- كەنجى بۇيەرگە چىق! يۇۋاش بولساڭ كەڭچىلىك!...

تۆت ئەتراپتىن خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە خىتاپلار ياڭراشقا باشلىدى. كەنجىدە يا قورال بولسىمۇ، بىراق ھازىر ئېتىشىپ تەڭ كېلىشىمۇ، تىرىك قۇتۇلۇپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئەمدى ئۇ، ئىچ – ئىچىدىن ئازاپلىنىپ، قەھىر – غەزەپ ئوتىدا ئۆرتىنىشكە باشلىدى. بىردەم زامانقۇلنى چالا ئاتقان ئوڭ قولىنىڭ بارمىغىنى قەھرى بىلەن چىشلەيتتى. بىردەم ئىسرايىلنىڭ خائىنلىغىدىن غەزەپلىنەتتى.

- ھاراق سورۇنلىرىدا ئۇنىڭ قىلغان مەمەدانىلىكىگە يۈزمىڭ لەنەت، - دەيتتى ئۇ. بىراق ئەمدىكى پۇشمان، ئەقىلگە دۈشمەن ئىدى.

قارا گىرنىڭ توختىماي كىشنەپ تۇرۇۋېلىشى ئۇنىڭ ئەلەملىك خىيالىنى ئۈزۈپ تۇراتتى. تەسلىم بولۇشقا ئۈندىگەن چوقانلار بارغانسېرى ئۈلغىيىپ باراتتى. ئۇ، تاپانچىسىنى مىڭىسىگە تەڭلەپمۇ كۆردى. لېكىن يەنە تۇرۇپ بۇ خىيالدىن ۋاز كەچتى:

- ئۆلۈۋېلىش ئاسان. ئەمما بۇ مۇناسىۋەت بىلەن قولغا ئېلىنغان نۇرغۇن يىگىتلەر مېنىڭ سەۋىۋىمدىن ئازاپلىنىشى ۋە بەلكى گۇمان بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتىلىشى مۇمكىن؛ شۇڭا ھەممىنى مەنلا ئۈستۈمگە ئېلىپ، يارەنلىرىمنى ئاياپ قېلىشىم زۆرۈر. ئۆز ئوقۇمدا ئۆلگەندىن، دۈشمەن ئوقىدا ئۆلۈش ئەلا، - دېدى ئۇ، ئازاپلىق خىياللاردىن كىيىن.

كەنجى ئورنىدىن دەس تۇردى – دە، قارا گىرنى يېتىلەپ دۈشمەنلەر ئالدىغا – ئورمان سىرتىغا ماڭدى.

2

زامانقۇلنىڭ تىلىگى ئىجاۋەت بولغاندەك «مەغپىرەت پەرىشتىلىرى» يەنىلا ئۇنى قوللىماقتا. ئۇنىڭ دەپىن مۇراسىمغا ماتەم ئوركىستىرىدىكىلەرنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا بەش مىڭدىن ئارتۇق كىشى

قاتناشتى. ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ يازلىق زالىغا ئادەم سىغماي قالغان ئىدى. ئۇنىڭ «نۇسرەتلىك ئۆلۈمى» ئۈچۈن ھۆكۈمەت غەزىنىسى ئايىماي تەسەررۇپ قىلىنىدى. «مەرھۇمنىڭ ماتەمى» ئۈچۈن ئاق باغلاش ۋە ئارتىشقا كەتكەن گەزماللار يۈز توپقا يەتتى. يازلىق زال بىلەن تاۋۇتنىڭ تۆت ئەتراپى «مەرھۇمغا تەزىيە» سۆزلىرى يېزىلغان گۈلچەمبىرەكلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى، ماتەم ئوركېستىرىنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ۋە نادانلارچە ھېسسىياتقا بېرىلگەن شۇنچىزا كۆپ ئىشتىراكچىلارنىڭ بۇقۇلداپ يىغلاشلىرى بىلەن ھەيۋەتلىك تەزىيە مۇراسىمى رەسمىي باشلاندى:

- «مەرھۇم» - جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئەڭ سادىق پەرزەنتى بولۇپ، تارىخ سەھىپىسىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئالىدۇ... - «مەرھۇم» نىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن بىز بۇنىڭدىن كېيىنمۇ بۇزۇقلار بىلەن ئاداققىچە كۈرەش قىلىمىز... - بۇزۇقلارنىڭ تىغى بىلەن «شېھىت» بولغان «مەرھۇم» نىڭ ياتقان يېرى چوقۇم جەننەتتە بولىدۇ...

يۇقىرىدىكى ئۇزۇندىن ئۇزۇن سۆزلەر بىلەن ھۆكۈمەت ھەم بىر مولالمىنىڭ تەزىيە نۇتۇقلىرىنىڭ ئاساسلىق روھى.

دەل پېشىن مەھەلدە زامانقۇلنىڭ تاۋۇتى باخۇلىياڭ شەھىتلىكىگە ئېلىپ مېڭىلدى.

ھايات سەھنىسىدە ھەمىشە نەپرەت بىلەن مۇھەببەت، يىغا بىلەن كۈلكە، تىراگېدىيە بىلەن كومېدىيە گويا ئوت بىلەن سۇدەك بىر – بىرىگە زىت رولالاردا نامايەن بولۇپ دەۋر قىلىدۇ. بىراق، ھازىر زامانقۇلغا قىلىنىۋاتقان غەيرى نورمال ھۆرمەتلەر سايىسىدا يۇقىرىدىكى رولالارنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ ئەسلى خارەكتېرىنى يوقاتماقتا ئىدى. باخۇلىياڭ گۆرىستانلىقىدا ئۇنىڭغا مەخسۇس سېمونت قەۋرە قاتۇرۇلدى[1]. كىچىكرەك بىر تىياتىر ئۆمىكى تېخى ئۇنى قەھرىمان دەپ پەدەزلەپ سەھنىگە چىقتى. ھەممىدىن كۈلكىلىكى – زامانقۇلدەك مەلئۇننى تۇغقان ئايالمۇ «قەھرىمان ئانا» دېگەن نامغا نائىل بولۇپ، كۆمۈش مېدال بىلەن مۇكاپاتلاندى. بۇ «قەھرىمان ئانا» ئالاھىدە ھۆرمەت ۋە مەخسۇس ماشىنا بىلەن ئۇرۇمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىنگەن ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن تەزىيە دولقۇنى تېخىمۇ يۇقىرى بالداققا كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى:

1945 – يىل 6 – ئاينىڭ 9 – كۈنى مەركىزى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ يازلىق كۇلۇبى ئالدىغا « مەرھۇم ئاخۇشۇنىڭ روھىغا مەڭگۈلۈك ئوقۇش مۇراسىمى » دېگەن چوڭ خەتلىك لوزۇنكا ئېسىلغان ؛ ھاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىق ۋە تىنچىقلىقىغا قارىماي كۇلۇپنىڭ ئالدى ۋە روزى ھاجىنىڭ مېچىتى ئەتراپىغا

نۇرغۇن ئادەملەر توپلانغان ئىدى. ئۇلارنىڭ تولىسى بۇ كاتتا مۇراسىمغا قاتنىشىش ئۈچۈن مەخسۇس باغاق بىلەن كەلگەنلەر ئىدى.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلەش بىلەن تەڭ ئادەملەر تۆتتىن – بەشتىن ئۇيۇشما زالىغا كىرىشكە باشلىدى.

كۇلۇپنىڭ ئالاھىدە سەھنىسىدە سەللالىق ئاخۇنۇملار، سىپايى كىيىنگەن بىرمۇنچە ئەرباپلار ئولتۇرۇشاتتى. سەھنىنىڭ تۆرىدە يەنە بايىقى « قەھرىمان ئانا » پۈتۈن ئەزايى ئاق بىلەن ئورالغان ھالدا مۇسىبەت تۇتۇپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇنى ياش ئىككى ئايال قولتۇقىدىن يۆلەپ تۇراتتى. ھازىدار ئايال تۇرۇپ – تۇرۇپلا « ئاللا تووا » سىلىپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ، سەھنىنى بېشىغا كىيەتتى.

40 مىنۇتقىچە مەڭگۈلۈك ئوقۇلۇپ، پاتىھە قىلىنغاندىن كېيىن، مۇراسىم رىياسەتچىسى:

-ھازىر ھۆكۈمەت ۋەكىلى سۆزلەيدۇ، - دەپ بىر ئەرباپنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى. ئەرباپ ئورنىدىن تۇرۇپ، زامانقۇلنىڭ ئانىسىغا ھۆرمەت تازىم بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

-ھۆكۈمىتىمىز ئاخۇشۇنى «قەھرىمان» دەپ رەسمىي ئېتىراپ قىلىپ، مەخسۇس ھۆججەت چىقاردى. ئۇنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى دۆلەت تەرىپىدىن مەڭگۈ تەمىنلىنىدۇ. نەزىر – چىراقلىرىغا ھەممە چىقىم

---

[1] زامانقۇلنىڭ بۇ قەۋرىسى كېيىنكى يىلى نامايىشچى، ئاما تەرىپىدىن بۇزۇپ تاشلانغان ئىدى. كېيىن ھۆكۈمەت دائىرىلىرى يەنە يېڭىدىن ياساپ چىققان

ھۆكۈمىتىمىز تامامەن بېرىلدۇ. مەرھۇمنىڭ ئانىسى ئالدىدا بۇ قارارنى ئالاھىدە جاكارلىماقچىمەن، - دېدى.
«ھۆكۈمەت ۋەكىلى» نىڭ سۆزى تۈگەش بىلەنلا، ھازىردار ئايال ئۆيىقىدىن ئۆندۈرگەندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى - دە، قارارنى جاكارلىغان ھېلىقى ئەرباپنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ تازىم بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن تېخمۇ چوقان كۆتەردى:
بالامنى ئۆلتۈرگەنلەرنى ئېتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىمەن. ئۇلارنى ئېتىپ بەرمىسە مەن ھەرگىز رازى ئەمەس، - دەپ زالنى يەنە ئەسەبىيلەرچە بېشىغا كىيگىلى تۇردى. ئۇ، رەپىتىسنى ئوبدان قىلمىغىنى ئۈچۈنمىكىن، سۆزلىرى قولاشماي، بەزى سوپلۇرلار ئارقىلىق ئۇكشالماقتا ئىدى. ئۇ، بارغانسىرى بوغۇلۇپ، ئاللا تووۋا سالاتتى.

يىگىرمە بەشىنچى باپ

1

ئىچىلغىنىغا تېخى بىر - ئىككى كۈنلا بولغان ھاۋا بۈگۈن يەنە تۇتۇلۇشقا باشلىدى. پېشىندىن كېيىن ئاسماننى چاڭ - توزاڭ ئارلاش ساغۇچ تۇمان قاپلىۋالدى. قۇياش گويا قارا پەرەنچە ئارتىۋالغان جۇۋانىدەك بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇندى. ئىقلىم ئۆزگىرىشىدىن پەيدا بولغان قۇيۇنتاز خۇددى پىرىخوندەك چۆگىلەپ، شەھەر كوچىلىرىنى ئالا قويماي ئارىلاپ، ئەسكى - تۈسكى تاشلاندۇق نەرسىلەرنى ئاسمانغا ئۇچۇراتتى. شەھەردىكى ھەربى ھالەت جىددى تۈس ئېلىپ، كوچىلاردا ئادەم شالاڭ يۈرەتتى. ئۇلارنىڭ چىرايلىرى سۇلغۇن، ۋەھىمىلىك كۆرۈنەتتى. بىر - بىرى بىلەن مۇڭداشقىلى سالاملىشىپ گەپ - سۆزسىز ئۆتۈشۈپ كېتىشەتتى. ئارامى خۇدا گەپلىشىشتىن ھېيىقىشاتتى.
سۆرۈن چىراي قوراللىق پاترونلار كوچا - كوچىلاردا تىمىسقىلاپ يۈرەتتى. ئۇلار چىراي ئېچىپ سۆزلىشىۋاتقان بىرەتتى - يېرىم كىشىلەرنى كۆرۈپ قالغىدەك بولسا شۇ يەرگە جىندەك پەيدا بولاتتى.
خالتا كوچىلاردىكى مەھەللىلەردە پەيدا بولغان ياۋا سۆز - چۆچەكلەر يامراپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭغا بەزى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن مىش - مىش پاراڭلار قوشۇلۇپ، كىشىلەرنىڭ روھى دۇنياسىدىكى ئەنسىزلىك ئاۋۇپ باراتتى:
«قاچقان كەنجى بىلەن زۇلپيارنى تۇتۇپ كېلىپ، 4 - تۈرمىگە قاماپتۇ، پات يېقىندا ئاتىدىكەن...»
«ئۇلار 4 - ئايدا قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى ئىكەندۇق، زامانقۇل ئۆلمەي قېلىپ ئىش بۇزۇلۇپتۇ...»
«دارىلفۇنۇندىن ئەنۋەر باشلىق كىشىلەر قېچىپ كېتىپتۇ...»
«ئايرودرومنىڭ بىنزىن ئىسكىلاتىغا ئوت كېتىپ، ئون ئايروپىلان كۆيۈپ كېتىپتۇ. بۇ ئىشنى كەنجىنىڭ تەرەپدارلىرى قىلغان ئىكەن....»
«تۈنۈگۈن تۈندە ھەربى مەكتەپ ۋە دارىلمۇئەللىمىندىن نۇرغۇن ياشلار قولغا ئېلىنىپتۇ...»
دەر ھەقىقەت، «شامال چىقمىسا دەرەخ مىدىرلىمايدۇ» دېگەندەك «زامانقۇل ئەنزىسى» دىن كېيىن گوڭگەن گۆھەنلىچۈننىڭ ئىككى قارا رەڭلىك پىكاپ ماشىنىسى كېچە - كۈندۈز ئادەم تېرىشتۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ نامىنى ياكى ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا ئادەملەر: « ئەزرائىل كەلدى!» دەپ ئەندىشىلىك پىچىرلىشاتتى - دە، جېنىنى ئېپقاچاتتى. بىراق، زامانقۇلنىڭ تىزىملىكىگە ئېلىنىپ قالغان ھېچبىر جان ئەزرائىلنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلالمايتتى. بىرەر ئاي ئىچىدە ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى تۈرمە زىندانلار مەھبۇسلار بىلەن تولۇپ كەتتى.

«زامانقۇل ئەنزىسى» گە چېتىشلىقلار ئاساسەن «4 – تۈرمە» ۋە «2 – تۈرمە» گە قامالغان ئىدى. سوراق قىلىش، ئازاپلاشلار تولاراق «4 – تۈرمە»دە ئېلىپ بېرىلاتتى. تارىختا ئىزسىز يوقىلىپ پۈشتى – پاناھى مەڭگۈ داغدا قالغان كۆرمىگ قەھرىمانلارنىڭ تەقدىرى مانا مۇشۇ يەردە ھەل قىلىناتتى.

ياڭ زېڭشىڭ زامانىسىدا بۇ «4 – تۈرمە» نىڭ ئورنى كىچىكرەك ھەپسخانا بولۇپ، ئۇنىڭ شەرق پاسىلى يومۇخاڭزا كوچىسى بىلەن ئارىتام كېلەتتى. يومۇخاڭزا كوچىسىدا يىغشۇرۇن ۋە ئاشكارا پاھىشخانىلار، «چاڭخو» (قىمارخانا) لار، ئەپيۇنكەش ۋە نەشكەشلەرنىڭ مەيدان - مەيخانىلىرى ھەم بەزى بايۋەچچىكەرنىڭ قارا مىلەڭزىلىك تاماشاخانىلىرى يۈز نەچچىگە يېتەتتى. شىڭ شىسەي دەۋرىدە بۇ پاسكىنا جايلارنىڭ بىر قىسمىنى قوشۇۋېلىش بىلەن «4 – تۈرمە » كېڭەيتىلدى. ئېگىزلىكى تۆت مېتىر، قېلىنلىقى بىر يېرىم غۇلاچ كېلىدىغان ھەيۋەتلىك تۆت چاسا سېپىل بىلەن قورشالغان، ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئالتە جايغا قاراۋۇل پوتەيلىرى سېلىنغان بۇ تۈرمىنى كۆرگەن كىشىنىڭ يۈرىگى جىغلداپتى.

تۈرمىنىڭ تۆمۈر بىلەن قاپلانغان قوش قاناتلىق يوغان دەرۋازىسىنىڭ ئېنى ۋە ئېگىزلىگى ئۈچ – تۆت غۇلاچ بولۇپ، ئۈچ يېرىدىن تۆمۈر بالداق ئۆتكۈزۈلگەن ئىدى، ئۇنىڭغا ئاتىنىڭ كاللىسىدەك يوغان ئۈچ قۇلۇپ سېلىناتتى، بۇ قۇلۇپلار پەقەت ماشىنا كىرسە – چىقسا ئېچىلاتتى. ئادەملەرنىڭ قاتنىشى ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ يان تەرىپىدىن كىچىك ئىشىك قويۇلغان ئىدى.

دەرۋازىنى كېچە – كۈندۈز قوراللىق قوش قاراۋۇل ساقلايتتى، بۇ يەرنى كىشىلەر مەنىلىك قىلىپ «قارا دەرۋازا» دەپلا ئاتىشاتتى.

دىمىسىمۇ قارا دەرۋازا ئىچىدە ھۆكۈمرانلىق سۈرى بىلەن كۆن ئۆتكۈزىدىغان مەخلۇقلارنىڭ دىلى قارا ئىدى، زىندانىنىڭ ئىچى بولسا ئادەملەرنىڭ تېرىسىنى تەتۈر سويىدىغان قاپ - قارا ۋەيلۇن دوزاخنىڭ نەق ئۆزى.

ياش تالانت ئىگىسى جەۋلانى قاتارلىق ھېساپسىز مۇنەۋۋەر ئوغلانلارنى مانا مۇشۇ پانىي دوزاق يۇتۇپ كەتكەن ئىدى. ئەمدى بولسا كەنجەدەك ۋىجدانلىق نورغۇن يىگىتلەرنىڭ تەقدىرىمۇ مۇشۇ يەردە بىر تەرەپ بولۇش ئالدىدا تۇراتتى.

تۈرمىنىڭ ئۆيلىرى بىرقانچە گورۇپپىلارغا بۆلۈنەتتى: «يوشۇرۇن كامىر» ؛ «قاراڭغۇ كامىر» ؛ «يالغۇز كىشىلىك كامىر» ؛ «ئازادە مەھبۇس» ؛ «مەھبۇسلار تاماقخانىسى» ؛ «جازا قوراللىرى ئىسكىلاتى» قاتارلىقلار.

قاتمۇ قات چەمبەر سېلىۋېتىلگەن كامىر ئىشىگىنىڭ ئۈستىدە ھىجىر قاچا پاتقۇدەك كىچىككىنە تۆشۈك بولۇپ، مەھبۇسلارغا ئەنە شۇ كاماردىن تاماق بېرىلەتتى. ھەر قايسى كامىرلارنىڭ بۇلۇڭ تەرىپىگە تەرەت تۇڭى قويۇلغان ؛ مەھبۇسلار پەقەت كۈندۈزلا بىرەر قېتىم « فاڭفېڭ » (تەرەت سۇندۇرۇش) ئۈچۈن ئوچۇقچىلىققا ئېلىپ چىقىلاتتى.

«ئازادە مەھبۇسلار» دىن باشقا مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ئېغىر ئىشكەل سېلىنغان بولۇپ، پۇتلىرىنى ئارانلا سۆرىيەلەيتتى.

باش جاۋاپكار كەنجى، زۇليار قاتارلىقلار « يالغۇز كىشىلىك كامىر ۋە « يوشۇرۇن كامىر » لارغا سولاندى. ياشلار تەشكىلاتىنىڭ غوللۇق ئۇنسۇرلىرىدىن ھىلال « 5 – نومۇرلۇق » زىندانغا تاشلاندى، بۇ يەردە بىرقانچە مىللەتكە مەنسۇپ مەھبۇسلار بەنت ئىدى: ئۇلارنىڭ بىرى ياپون، بىرى كورد، بىرى خەنزۇ، ئىككىسى ئۇيغۇر، ئەمدى تاجىكتىن ھىلال قوشۇلۇپ، مەھبۇسلارنىڭ مىللىي تەركىبىنى تېخمۇ بېيىتتى.

ھىلال ئۆزىدىن بۇرۇن بۇ كامىردا يېتىۋاتقان « پىشقەدەم » مەھبۇسلارنىڭ تەرجىمھالى بىلەن تونۇشۇشقا باشلىدى. بۇ مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك شىڭ شىسەينىڭ تۈرلۈك تۆھمەتلىرى بىلەن قامالغانلار ئىكەن.

ياپون بىلەن كورد ئەتىدىن – كەچكىچە كىتاپ بىلەن ھەپىلىشىپ كۆن ئۆتكۈزەتتى. ھېلىقى خەنزۇنىڭ ئەپيۈن خۇرۇچى تۈتۈپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، ئۇچەيلىرى تارتىشقان ھالدا دەرمانىدىن كېتىپ، ئىككى قولىدا قوسىقىنى مۇجۇپ، بىر بۇلۇڭدا تۈگۈلۈپ ياتاتتى.

يېشى ئاتمىشلارنىڭ قارىسىنى ئالغان تارانچى بولسا مۇڭداشقاق، گەپ خۇمارى كىشى ئىدى. ئۇ، ئېغىر ئىشكەل سېلىنغان پۇتىنى بەنچاڭدىن ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇراتتى:

-... ئەھۋال شۇنداق ئۇكا، - دەيتتى ئۇ، قويۇق چاڭگا قېشىنىڭ تەكتىدىكى خىرەلەشكەن چېقىر كۆزلىرىنى ھالالدىن ئۈزمەي تۈرۈپ، - سىز ھېلىقى «سۇلايمان يىغلىغان بىلەن ئېلاخۇن يىغلىماي ئۆتتى» دىگەن تەلكە ناخشىسىنى ئاڭلىغان بولغىيدىڭىز؟

زېرىكىشلىك ۋە ئازاپلىق زىندان تارانچىنىڭ تۈگىمەس ھېكايىسى ۋە قىزىقارلىق چاقچاقلىرى بىلەن پات – پاتلا جانلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ھېكايىسى ئەنە شۇ يۇقىرىدىكى سوئال بىلەن باشلاندى:

نادانلىقىمىزنى دىمەمسىز، بۇنى خۇددى مايمۇننى قەپەزگە سولىغاندەك ياغاچ قەپەزگە بەنت قىلىپ ئېلىپ كېلىشكەن. كۆتەك ھارۋا ئۈستىگە بېكىتىلگەن ياغاچ قەپەز ئىچىدە پۇتىمىزدا ئىشكەل، قولىمىزدا كويزا، بوينىمىزدا شال، ئۇزۇن زەنجىر بىلەن باغلىنىپ تۇراتتۇق. ھارۋىكەشتىن باشقا بىزنى بىرلا يايىى يالاپ ماڭاتتى. ئۇنىڭ قولىدا قارا مىلتىغى بارئىدى، لېكىن بىز تازىمۇ ئەخمەق، تازىمۇ نادان بەندە ئىكەنمىز. بولمايدىغان بولسا يايى بەزگەك بىر پەشۋاغا يارىمايتتى. شۇنچىزا ئاسمىنى كەڭ يەردە «موللام مۇشۇك» بولۇپ كېلىپ بۇ زەي زىندانىدا «ئەلھۆكمىللىلا» - غا كۆنۈپ، كىرپە بولۇپ ياتقىنىمىزنى قارىمامسىز...

-ئۇنىڭ ئۈستىگە، - دىدى تارانچى، ئاردا موخۇركا چېكىۋالغاندىن كېيىن، مىنىڭ بۇ تۈرمىگە بۇ دورەمقىسى بىلەن قوشقاندا بەشىنچى قېتىم چۈشۈشۈم...

تارانچى سەرگۈزەشتىلىرىنى، بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەرنى ئۇزۇندىن – ئۇزۇنغا قىزىقارلىق ھېكايە قىلاتتى. گاھ كۈلەتتى، گاھ غەزەپلىنەتتى.

ھېكايە ئۆزۈلگەن چاغلاردا ھالالنىڭ دىققەت نەزىرى ياپون بىلەن كوردقا چۈشەتتى.

ياپون مەھبۇسنىڭ ئىسمى زوكوتو بولۇپ، مەلۇماتلىق بۇ كىشى بىر زامانلاردا سودا – تىجارەت ھېرىسلىغىدا كېلىپ قالغان ئىكەن. ئۇ تۈرمىدە خەنزۇچىنى پىششىق بىلىۋالغانلىقى ئۈچۈنمۇ، كونا كىتاپلارنى قولدىن چۈشۈرمەي ئوقۇپ ئولتۇراتتى. ئۇ كىتاپلار - «خەننامە»، «تاڭنامە»، «تارىخى خاتىرىلەر»، «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»، «ئۈچ پادىشالىق توغرىسىدا»،«شۋەنجاڭنىڭ تەرجىمھالى» ۋە «غەرپكە ساياھەت خاتىرىلىرى» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەر ئارقىلىق ھون ۋە ئۇيغۇرلارغا دائىر ساۋاتلارنى خېلى پىششىق بىلگەن شەخس ئىدى.

بىراق، مۇشۇ دائىرىدە ئۇنىڭغا كامىر ئىچىدە سۆھبەتداش بولالىغىدەك بىرەر ئۇيغۇر مەھبۇسداشنىڭ بولمىغانلىقىدىن ئەپسۇسلىناتتى.

ئۇ، يەنە توكىنىڭ تىلىنى پۇختا بىلىدىغان تېخنىك – مانتىيور ئىدى. تۈرمىنىڭ توكى ئۈزۈلگەن ھامان تۈرمە دائىرىلىرى ئۇنى ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى – دە، بىلمىنىڭ يۈزىدىن تالا تۈزگە چىقىشقا، ئۇبدان ئوزۇقلىنىشقا مۇۋەپپەق بولاتتى. ھازىر ئۇ كامىردىكى كورد بىلەن ئەھدىلىشىپ پارس تىلىنى قىزغىن ئۆگىنىۋاتاتتى.

كوردنىڭ تەرجىمھالى ھالالنى تېخمۇ قىزىقتۇردى. ئۇ ئىراننىڭ ھەمەدان شەھىرىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە شۇيەردە ئوقۇپ مەرىپەتلىك بولغان ماھىر تىۋىپ ۋە ئۇستا رەسسام ئىدى. ئۇنىڭ تولۇق ئىسمى گۈليار مەمەدانى ئىدى. ئۇنىڭ ئەجداتلىرىدىن مەشھۇر سەيياھلار چىققان ئىكەن. گۈليار ھەمەدانى بوۋىلىرىنىڭ ئون قەناغىچە بولغان نەسەپ تەركىبىنى پىششىق بىلىدىكەن. ئۇنىڭ بىر بوۋىسى سىبىر خانلىقىنىڭ پايتەختى سىبىردا ئۇرۇشتا ئۆلگەن، يەنە بىر بورىسى قەشقەردە ۋاپات بولغان ئىكەن. ھەمەدانى شۇ

بوۋىسىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كېلىپ شىك شىسەي تەرىپىدىن قامالغان، ئىجدىھاتلىق گۈليار ھەمەدانى كامىرنىڭ ئىچىنى كۈتۈپخانىغا ئايلاندۇرۇۋالغان ئىدى. ئۇ مەشھۇر «شاھنامە»نىڭ پارىسچە نۇسخىسىنى، «بوستان»، «گۈلىستان»نى، ھەتتا تەۋراتنى يوشۇرۇن ساقلاپ ئوقۇپ يۈرەتتى. كېيىنرەك ئۇ خەنزۇچىنى ۋە ياپونچىنى ئۆگىنىشكە قىزغىن كىرىشكەن ئىدى.

-نەچچە تىل بىلىسىز؟ - سورىدى ھىلال.

-ئانچە كۆپ ئەمەس، - دېدى ھەمەدانى، - ئاسىيادىكى بىرقانچە مىللەتلەرنىڭ تىلىنى ئاز تولا يامدايمەن.

كورد كامىرنىڭ تېمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئىزىدىن سەل ئالدىغا سىلجىپ ھاياجان بىلەن سۆزلەپ كەتتى:

-كۆپ تىللارنى بىلىش ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ زۆرۈر. كۆپ تىل بىلگەن ئادەم ئۆز يۇرتىدا تۇرۇپمۇ ئالەم بىلەن تونۇشالايدۇ. تىل بايلىقى – ئالەم بايلىقى دېمەكتۇر. ئادەم پەرزەنتى تىل ۋاستىسى، ئەقىل مۇھاپىزىتى ۋە قولىنىڭ ماھارىتى بىلەن ھەر يەردە ئەزىز بولالايدۇ. ماۋۇ ياپون، تۈكنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن، تۈرمىدە ئوبدان بېقىلىۋاتىدۇ. مەن تۈرمىدە مۇپەتتىشنىڭ بالىسىنىڭ سۇنۇق پۇتىنى ساقايتىپ قويۇۋىدىم. قوسىغىم توق ئۆتۈۋاتىمەن. قوساقتىكى بىلىم بىلەن قولىدىكى ھۈنەرنى ھېچكىممۇ مۇسادىرە قىلىۋالالمايدۇ، - كورد ئاز سۆكۈتتىن كېيىن، داۋام قىلدى، - مەن ماۋۇ ئىككى قېرىندىشىمغا كۆيۈنۈپ، ئىبنى سىنانىڭ « نادانلىقنىڭ دورىسى » ناملىق مەشھۇر كىتاۋىدىن ئىلمىي ھېكمەت سۆزلەپ بېرىپمۇ باقتىم. بۇ ئىككى بۇرادەر ئاغزىدا ھە دېيىشىدۇ، لېكىن بىر - بىرىنى كوچىلاش ۋە بىر – بىرى بىلەن غىزىلدىشى زادىلا تۈگىمەيدۇ.

ھەمەدانى ئاندىن بىر پارچە سىزما رەسىمنى ياتقان كىگىزى ئاستىدىن ئالدى – دە، ھىلالغا كۆرسىتىپ:

ئىبنى سىنانىڭ دورىسى ئۈنۈم بەرمىگەندىن كېيىن، مەن مۇشۇ دورا قەغىزىنى يېزىپ چىقتىم، - دېدى.

ھىلال رەسىمنى نۇقتا بويىچە كۆرۈشكە باشلىدى.

رەسسام ھەمەدانى بۇ ئىجادىيىتىنى مەشھۇر رافا ئېللو[1]غا تەقلىت قىلىپ ئىشلەپچىققان ئىدى.

ئۇ، تەگرى ئېغىنى مۇقەددەس ئانا سىماسىدا ئاجايىپ گۈزەللەشتۈرۈپ سىزغان. ئانىنىڭ ئوڭ كۆكسىدىن ئاققان ئاپپاق سۈت جەنۇبتىكى ئالتە چوڭ دەريانى ؛ سول كۆكسىدىن ئاققان سۈت شىمالدىكى ئالتە دەريانى ھاسىل قىلاتتى. تارانچى بىلەن ھېلىقى تارىم دولانى ئەمەلدە شۇ بىر ئېقىننى – بىر ئانا سۈتىنى ئىمىپ چوڭ بولغان ئىدى.

ھىلال ماھىر رەسسام ھەمەدانىغا باركاللا ئوقۇدى. ئاندىن تارانچى بىلەن ئاۋۇنىڭغا رەسىمنىڭ ماھايىتىنى چۈشەندۈردى، گۈزەل رەسىم ئۇلاردا ئازراق بولسىمۇ يېڭى سەزگۈ پەيدا قىلغاندىمۇ؟...

2

مەھبۇسلار – پىت، بۈرگە، ئاچلىق دەستى ھەم ھەرخىل نالە – پەريات، تۈرلۈك تاراق – تۇرۇق ئاۋازلار ئارىسىدىن كېچىلىرى زىنھار ئارام ئالالماي، بارغانسېرى ھالسىزلىنىپ باراتتى.

ئىيۇننىڭ ئوتتۇرلىرىدا تۈرمىلەرنى كەڭ كۆلەمدە « رەتلەش » يۈرگۈزۈلدى. ياشلار تەشكىلاتى ئەزالىرى كامىرلارغا يەككە – يەككىدىن سولاندى. ھىلال ئاۋۋالقى كامىردا تەنھا قالدى. گۈليار ھەمەدانى چىقىپ كېتىۋېتىپ:

[1] رافائېللو (1520 – 1483) ئىتالىيىنىڭ ئەدەبىي ئويغىنىش دەۋرىدىكى داڭلىق رەسسام ۋە ئىنژېنېرى. ئانا بىلەن بالا ئوبرازىنى يارىتىپ ئالەمشۇمۇل داڭ چىقارغان

-«ئۆلۈكتىن قەۋرە قالىدۇ، مەھبۇستىن سەۋرى» دېگەن مەشھۇر سۆز بار. سەۋرى – تاقەتلىك بولۇڭ، خەير – خوش، - دېدى.
هىلال بىلەن ھەمەدانى ئايرىلىشقا قىيشماي كۆزلىرىنى نەم قىلىشتى.
دەھشەتلىك سوراق باشلىنىپ، جەددى داۋام قىلماقتا ئىدى. ھەرخىل جازا قورالىرى – كالتەك، سىم قامچىلار جاننى ئۆپرىتىپ باراتتى.
خوشنا كامىر - «قاراڭغۇ كامىر» دىكى زۇلىيارنىڭ غەزەپ ساداسى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى:
-قانخور جاللاتلار!... مېنى چاپسان ئۆلتۈرۈۋەت! ئېتىۋەت!
«قاراڭغۇ كامىر» - شۇنچىلىك تار، قاراڭغۇ ئىدىكى، ئادەم ئۇنىڭدا ھېچقانداق سوزۇلالمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زۇلىيارنىڭ پۈتۈن ئەزايى تىتما – تىتما قىلىپ تاشلانغان ئىدى. ئۇ، دەھشەتلىك ۋارقىراپ، بىر هازادىن كېيىن جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ هازىرقى جىمىپ كېتىشىمۇ قورقۇنۇچلۇق ئىدى.
هىلال بىتاقەت بولاتتى. ئۇ گويا قەپەزنىڭ ئىچىدە ھەر تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرۇپ تۇرىدىغان كەكلىكتەك بىردە ئوڭدىكى تامغا، بىردە بولسا سولدىكى تامغا يۈگۈرەيتتى. كامىر تاملىرىنى چېكەتتى. قۇلىغىنى تاملارغا يېقىپ تىڭشايتتى.
-بىزنىڭ ئادەملەردىن كىملەر قامالغاندۇ؟ سوراق نىمىلەر ئۈستىدە بولۇۋاتقاندۇ؟ - دەيتتى ئۇ ئۆزى بىلەن مۇڭدىشىپ.
بىر كۈنى «فاڭفېڭ» پۈرسىتى كەلدى – دە، سىرتتىن بىر تال ئىنچىكە تۆمۈرنى كامىرغا يوشۇرۇن ئېلىپ كىرىۋالدى. ئۇ، شىمال تەرەپتىكى خوشنا كامىر بىلەن ئارىتام بۆلۈڭگا ئورنىتىلغان قەلەي مەش يېنىدىن تۆشۈك ئېچىشقا كىرىشتى. مۇشۇ تۆشۈك ئارقىلىق خوشنا كامىرلار بىلەن ئالاقە ئورناتماقچى بولدى. تۆشۈك ئاخىرى ئېچىلدى.
-مەن هىلال، سىز؟
هىلال ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىم «تېلىفون» ئۇردى (بۇ ئۇسۇلنى مەھبۇسلار «تېلېفون» دەپ ئاتىشاتتى)، جاۋاپ تېلېفون كەلدى.
-مەن، هاموت...
ئىككىيلەن ھەربى مەكتەپتە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلار ئىدى. هاموت ئىلگىرىمۇ مۇشۇ تۈرمىگە بىر قېتىم قامىلىپ چىققان. بۇ قېتىمقى يەر ئاستى ياشلار تەشكىلاتىغا هىلال بىلەن بىرگە قاتناشقان ئىدى. « زامانقۇل ۋەقەسى » دىن كېيىن، ئۇ يوشۇرۇن هالدا قېچىپ كۆجەي جىلغىلىرى ئارقىلىق توخسۇنغا باردى. ئۆزى بىلەن بىرگە قاچقان ئەخمەت دېگەن بىر يىگىتنى باشلىۋېلىپ، توخسۇنلۇق ساۋاقدىشى ۋاهاپ ئامىرنى تاپتى ۋە ئۇنىڭدىن ئارغى بۇلاقتىن ئۆتكۈزۈۋېتىشنى ئۆتۈندى.
ۋاهاپ ماقۇل بولۇپ ئۇلارنى ئوبدان كۈتتى. بىر ھەپتىچە پىيادە يۈرۈپ چارچىغان يىگىتلەر ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر سوتكىدەك ئۇخلىدى. ئۇلار غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئەمدىلا ئويغىنىپ تۇرۇشىغا ئىلمەك بورۇن، كەكە ساقال، دىقماق گەردەن – مەھەللە بوجىگى كىرىپ كەلدى – دە، جەددى هالدا:
-ئۇيقۇڭلار قانغاندۇر، ساقچى مەھكىمىسىگە بېرىپ تىزىملىتىپ كېلەيلى، - دېدى.
ساهىپخان سۈكۈت قىلىپ تۇردى. « مېهمانلار » بوجاڭنىڭ ئالدىغا كىرىپ ماڭدى. ساقچى مەھكىمىسىدە ئۇلارنى كويزا بىلەن ئىشكەل كۈتۈپ تۇرغان ئىدى. شۇنداق قىلىپ بۇلار مۇشۇ«4- تۈرمە» گە يەتكۈزۈپ بېرىلدى.
هاموتنىڭ نېرى تەرىپىدىكى كامىرلاردا ياشلار تەشكىلاتىنىڭ غوللۇق ئەزالىرىدىن قاسىم، قۇربان، رەخىم قاتارلىقلارنىڭمۇ يېتىۋاتقانلىقى بىلىندى.

لېكىن كەنجىنىڭ تەقدىرى تېخى مەلۇم ئەمەس ئىدى. ھالال ۋە باشقا ياشلار ئۇنىڭ ھەققىدە ئۇچۇر ئاڭلاشقا تەقەززا بولاتتى. « فاڭفېڭ » پۇرستىدىن پايدىلىنىپ يولۋاس ئىسىملىك بىر مەھبۇس، كەنجىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر يەتكۈزدى.

يولۋاسمۇ «ئالتۇنچى يىگىتلەر» قاتارىدىن ئىدى. ئۇ قورال بىلەن ئالتۇن تاغلىرىدىن قاچقاندا تۇتۇلۇپ قالغان ۋە يېقىنغىچىلىك كەنجى بىلەن «2 – تۈرمە» دە بىر كامىردا ياتقان.

ھالال ئۇنىڭدىن كەنجى توغرىسىدىكى پاجىئەلىك خەۋەرنى ئاڭلاپ قايغۇ – ھەسرەت ئىچىدە ياتاتتى...

3

ئۈرۈمچى تارىخىدا دەھشەتلىكتە ئاتىغى چىققان «2 – تۈرمە» - داشمىن كوچىسىنىڭ غەربىدىكى خالىتا كوچىدا بولۇپ، ئۇ، 4 – تۈرمىگە بىر يېرىم چاقىرىمچە كېلەتتى.

ئۇ شۇنچىلىك تار، زەي، سىسىق، قاراڭغۇ ۋە شۇنچىلىك قورقۇنچلۇق ئىدىكى، كىتاپخانلىرىمىزغا ئۇنىڭ ئوقۇبەتلىرىنى قەلەم بىلەن تەسۋىرى – تەپسىلات قىلىپ، تەل – تۆكۈس چۈشەندۈرۈپ كېتىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، ئۇنى پىلانلىغان خەن سىساجاڭ ۋە ياساپ پۈتتۈرگەن شانىياز ئۇستىلارمۇ دەل ئۆزلىرى ياسىغان مۇشۇ تۈرمىدە ئۆلگەن.ئۇنىڭ ئىچىدە 72 خىل قىيناش ئۇسۇلى ئىشلىتىلەتتى. كەنجى ئاشۇلارنىڭ ھەممىسنى دىگۈدەك باشتىن كەچۈرمەكتە ئىدى. قىيىن – قىستاقلار ئۇنىڭ ئىرادىسىنى تېخىمۇ تاۋلاپ پولاتقا ئايلاندۇرۇپ باراتتى.

بىز بۇ يەردە ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ۋەھشى تىرگاۋچىلارنىڭ رەسمىنى سىزىپ پاك سەھىپىمىزنى بۇلغاپ ئولتۇرمايمىز، لېكىن ئۇلارنىڭ ۋەھشىيانە قىلمىشلىرىنىڭ بىر قىسىم كۆرۈنۈشلىرىنى قىستۇرۇپ كېتىمىز:

س: كۆكتاتلىقتا ئاخو شۆنى سەن ئاتتىڭمۇ؟

ج: زامانقۇلنى مەن ئاتتىم.

س: نىمە بىلەن؟

ج: « رېۋالىۋېر » بىلەن.

س: نىمە ئۇچۇن؟

ج: مىڭلىغان كىشلەرنىڭ قېنىنى ئىچكىنى ئۇچۇن.

س: گېنىرال جۇشاۋلياڭنى[1] ئاتماقچى بولغىنىڭ راستمۇ؟

ج: راست.

س: «1 – ئاپرى»[2] دا قوزغىلاڭ كۆتەرمەكچى بولغان پىلانىڭنى تاپشۇر؟

ج:.....

س: ئايرودۇرومغا ئوت قويۇش پىلانىڭنى تاپشۇر؟

ج:....

س: قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغانلارنىڭ تىزىملىكىنى تاپشۇر؟

ج:.....

[1] ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇناسىۋىتى بىلەن مەكتەپ زالىدا ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتتى كەنجى ئۆزى بىلەن قەدەھ سوقۇشتۇرۇۋاتقان غەربىي شىمال گېنىرالى جۇشاۋلياڭنى ئاتماقچا ئۇرۇنۇپ، مەقسىدىنى ئورۇنلىيالماي قالغان ۋەقە يۈز بەرگەن ئىدى

[2] ياشلار تەشكىلاتى شۇ يىلى «12 – ئاپرىل» كۈنى قوزغىلاڭ كۆتىرىشنى ئىچكى جەھەتتىن پىلانلىغان ئىدى

كەنجى ئۆزىگىلا تەئەللۇق مەسىلىنى مەيلى ئۇ قانچىلىك خەۋپلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر يۈرەكلىك ئۈستىگە ئالدى. لېكىن، تەشكىلاتنىڭ پىلانى ۋە ئىسمىلىگى توغرىسىدىكى سوراققا باشتىن – ئاخىر قاتتىق تۇردى. ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى جاۋابى:

-گېپىم شۇ، گۆشۈمنى قورۇپ يېسەڭمۇ سۆزۈم شۇ ؛ تېنىمنى قىيما –چىيما قىلىشساڭمۇ دەيدىغىنىم شۇ، - دەپ چىڭ تۇردى.

بىر كۈنى يېرىم كېچىدە ئالتە جاللاتلار كۆزلىرىگە قارا ئەينەك تاقىۋېلىپ، قارا كىيىم بىلەن كىرىپ خاس سوراقخانىدا كەنجىگە ۋەھشىيانە تەدبىر يۈرگۈزدى:

«جاۋاپكار» يالىڭاچلاندى، جاللاتلار مىخ قېقىلغان مەخسۇس توقماق بىلەن كەنجىنى ھارغىچە ئۇرۇپ، پۈتۈن بەدەنلىرىنى قىپقىزىل قانغا بويىۋېتىشتى. ئۇنىڭ بەدىنى خۇددى ھەرە كۆنىكىدەك تېشىلگەن ئىدى. ئاندىن ئۇلار لازا سۈيىدە ھۆللەنگەن داكا بىلەن كەنجىنىڭ قان چاچراپ تۇرۇۋاتقان ئۆتمە – تۆشۈك تېنىنى تاڭدى. ئەتىسى داكىنى سويغاندا بىر قەۋەت تېرە بىلەن سويۇلۇپ، « جاۋاپكار » نىڭ بەدىنى قىپقىزىل گۆش ھالىتىدە قالاتتى. بۇنى «تېرىسىنى تەتۈر سويۇش» دەپ ئاتايتتى.

مۇشۇنداق ئۈچ تەكراردىن كېيىن كەنجىنىڭ تېرىسى تامام سويۇلۇپ بولغان ئىدى. ئاخىرىدا ئۇنى ھوشسىز ھالىتىدىلا يىرىك تۈزغا دومىلىتاتتى.

مانا مۇشۇ كۈنلەردە كەنجى بىر پاي ئوقنى بەكمۇ سېغىناتتى. ئەس – ھوشىغا كەلگەندە زامانقۇلنى چالا ئۆلتۈرۈپ قويغىنىغا مىڭ پۇشايمان قىلاتتى ؛ «دوسلۇق خائىنى» ئىسرايىلنى يادىغا كەلتۈرۈپ ئۆرتىنەتتى. ئۆز قولىنى چىشلەپ ئۆزەتتى. ئىسرايىلنىڭ كۆپ ھاللاردا كۆرەڭلەپ ئۆزىنى «غەيۇر» قىلىپ كۆرسىتىپ، ئەمدى يۇشۇرۇن ئادەم تۇتۇپ بەرگەن مۇناپىقلىقىغا، رومكا ئەتراپىدىكى ئاجايىپ ئىغۋالىرىغا قانغا مىلەنگەن غەزەپ مۇشتۇملىرىنى قادىماقتا ئىدى.

بىراق، ياشلىقتىكى سەۋەنلىك بىلەن ھايات دۇنياسىدىكى سېپەرگەرلىك بىرلىشىپ ھازىر ئۇنى ھالاكەت گىرۋىكىگە ئىتتىردى.

رامزان ئېپىنىڭ مەلۇم بىر كېچىسى – تۈن نىسپىشەپتىن سەل ئۆتكەن چاغ ؛ تېرىسى تەتۈر سويۇلۇپ ئاللىقاچان ھوشسىزلاندۇرۇۋېتىلگەن بۇ يىگىت 2 – تۈرمىنىڭ يەر ئاستى زىندانىغا سۆرەپ بېرىلدى – دە، توك جادۇسى بىلەن توغراپ تاشلاندى.

بۇ قانلىق قىسمەتكە قاتتىق غەزەپلەنگەن قازاق شائىرى تاڭجارىق تۈرمە تاملىرىنى تىترىتىپ تۆۋەندىكى قوشىقنى ئوقۇدى:

قولغا ناگان ئالغانسەن،
ئوقنى ئوبدان سالغانسەن.
ئاھ... ئۈچ ئاتماي نىمىشكە،
يەكپاي ئېتىپ قالغانسەن؟!

ئاڭلاپ تۇردۇم ئېلىشتىڭ،
پالۋانلارچە چېلىشتىڭ.
ئەزىمەتسەن - يىگىتسەن،
تىز پۈكمەستىن سېلىشتىڭ.

ئاناڭ تۇققان ئەر سېنى،
ئېلىڭ باتۇر دەر سېنى.
يۇمشاق بولۇپ بەرسەڭمۇ،

بۆرى هامان يەر سېنى!...

ئىنسانى قېلپتىن چىققان رەھىمسىز ئازاپ – ئوقۇبەتلەرگە قارشى قەھرىمانلارچە كۈرەش قىلغان بەزى مەھبۇسلار زىندان تاملىرىغا يەنە تۆۋەندىكىدەك يۈرەك خىتاپلىرىنى قان بىلەن يېزىپ كەتكەن ئىدى:

لەختە قان – كۆكسۈمدە داغ،
هەر كۈن زۇلۇم، ئۈستۈمدە تاغ.
ياشلىق زەبۇن – خازان بۇچاغ،
گۈلخان قىلىپ كۆيىدۇردى ياغ.

بىلمىدىم شۇ كەمگىچە – كۈن چىقتىمۇ، كۈن پاتتىمۇ؟
ياكى زىنداندا قاراڭغۇ كۆز- نۇرۇم يوقاتتىمۇ؟
قانچە يىل بوپتۇ ماڭا ئۇشبۇ دوزاختا ياتقىلى،
بىلمىدىم مۇنكىر – نىكىر شۇنداق جازانى قاتتىمۇ؟

شىك شىسەينىڭ دەۋرىدە، باش ئەگدۈردى ئالتىغا[1].
كاللا كېسىپ، زەر يىغىپ، سىلىپ ماڭدى خالتىغا ؛
ۋۇجۇڭشىن كېلىش بىلەن ئالتە بولدى ئون ئىككى[2]،
ساپ تاللىدى ھىجىيىپ قولدىكى پالتىغا...

ئۈچىنچى قىسىم

يىگىرمە ئالتىنچى باپ

بىز ئەمدى ئىرپاننىڭ كىيىنكى تەقدىرى توغرىسىدىكى سەھىپىمىزگە قايتىپ كېلىمىز:

زامانقۇل كۆكتاتلىقتا چالا ئۆلۈك بولۇپ يېتىپ قالغان ھېلىقى ئاخشىمى ئىرپان دەككە – دۈككە ئىچىدە ئۇدۇل سوپى چەندازا قوراسىغا قايتىپ كەلگەن ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ روھى دۇنياسىدا غەزەپ ۋە بىئاراملىق ھۆكۈم سۈرەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى غەيرى نورمال سالاتتى

ئۇ قورا ئىچىگە كىرگەن پېتى سوپى چەندازا ياتىدىغان ئۆيىنىڭ دەرىزىسى يېنىغا كېلىپ تىڭشاپ باقتى. بىراق، سوپاخۇن تېخى ئۆيىگە قايتىپ كەلمىگەن ئىدى.

ئىرپان دەرىزە تۈۋىدىن بۇرۇلۇپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى – دە، ئىشىگىنى مەھكەم ئەتتى. ئاندىن ھېلىقى « تۇخۇمچى ئايال » چە كىيىم – كېچىكىنى چاققان يەڭگۈشلىدى ۋە كارۋات ئۈستىدە ئولتۇرغان پېتى مۇرەككەپ خىياللار ئىلكىگە ئەسىر بولۇشقا باشلىدى:

«ئامەت قوشى قاچقاندا تەلەي قوشى يار بولماس. دالۋاي ئاڭا كارقىلماس...»، دەيتتى ئۇ ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ.

ئىرپاننىڭ ئۇزۇن ۋە گىدىرماچ خىياللىرىنىڭ خۇلاسە مېغىزى ئەنە شۇ ئىدى.

دىمىسىمۇ، بۇ ئاخشامدىكى ئوڭۇشسىزلىق كۈتۈلمىگەن دىشۋاللىقلارغا ھامىلدار ئىكەنلىكى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. ھەر قانداق پالۋاننىڭمۇ غەزەپتىن بۇ پۇشايماندىن تېنى سىقىرىماي مۈمكىن ئەمەستى – دە!

---

[1] ئالتە شۇئار

[2] گومىنداڭ بايرىقىدىكى 12 چىشلىق بەلگە

ئۇ تولغىناتتى. گاھ كارۋىتتىدىن چۈشۈپ، ھوجرا ئىچىدە ئۇيان – بۇيان ماڭاتتى. دەل شۇنداق بىر پەيتتە سىرتتىن قايتىپ كەلگەن سوپى چەندازا ھوجرا ئىشىكىنى قاقتى. ئاۋازىدىن تونۇۋالغان ئىرپان دەررۇ بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى.

-ھوي، نىمە ئىشلار بولۇپ كەتتى، ھېلىمۇ سىز بار ئىكەنسىز! ئىپسى – يادىم سىز بىلەن بولۇپ، ئەنسىرەپ ھالىم قالمىدى.

سوپاخۇن ھوجرىغا كىرە – كىرمەيلا ئاشۇ سۆزلەرنى قىلغىنىچە كىلىپ، ئىرپان بىلەن كارۋات ئۈستىدە ياندىش ئولتۇردى. شۇ تاپتا ھەر ئىككىسىنىڭمۇ تىنىغى خۇددى دۈلىگەن زىققى كىشىدەك ئىگىز – پەس ئىدى. سوپى چەندازا بىر ئازدىن كىيىن يەنە داۋاملاشتۇردى:

-بۈگۈن ئاخشام يۈز بەرگەن پاتپاراقچىلىقتىن خەۋىرىڭىز بارمۇ، ئۇكا؟

ئىرپان بىلمەسكە سېلىپ جاۋاپ بەردى.

-مۇنداق دەڭ، سىز تېخى بىخارامان يۈرۈۋېتىپسىز – دە؟

سوپى چەندازا ئاندىن ئاڭلىغانلىرىنى بىر باشتىن سۆزلەپ، ئاخىرىدا يەنە:

-ئۇكام سىزنى مەن بىرنەچچە كۈن يوشۇرۇپ قوياي. ئۇنداق بولمىسا بۇ چايانلار گۇمان قىلغانلىكى ئادەمنى تىرىك قويمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەلپازى يامان، - دىدى.

ئىرپان ئەھۋالنى مۆلچەرلىدى، ھەر ئېھتىماللىقنىڭ يۈز بېرىشىگە كۆزى يەتتى – دە، غەمخورچى ئاكىسىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ:

-رەھمەت تاغا، مېنىڭ ئاتامۇ، ئانامۇ سىلە. مەن سىلىدىن ئۆمۈرۋايەت رازى. ھازىر ئەھۋال ئۆزلىرى دىگەندەك، بىزدەك يىگىتلەر ئۇچۇن ئىنتايىن خەتەرلىك. بىراق، « غايىسىز كىشى بىچارە بولغىنىدەك، ئەتە نىمە قىلىشنى بىلمەيدىغان كىشىمۇ بىچارىدۇر ». مەن ھەممەت ئاسمىندا پەرۋاز قىلىشنى خالايمەن. مېنى يوشۇرۇپ قويۇشتىن كۆرە، ئەتىكى جۇرئەتلىك قەدىمىمگە يار – يۆلەك بولۇشلىرىنى ئۆتۈنىمەن، - دىدى.

سەزگۈر سوپاخۇن بۇ مۇددىئانى دەرھال چۈشەندى ۋە ئىرپاننىڭ رايىغا ماقۇل بولۇپ، ئۇنى «يوشۇرۇپ قويۇش» تىن يېنىپ، يوشۇرۇن يولغا سېلىۋېتىش قارارىغا كەلدى. ئىككىيلەن جىددى ھازىرلىق كۆردى. سوپى چەندازا بوز ھاڭگىسىنى توقۇپ تەييارلىدى. ئىرپان ھېلىقى «تۇخۇمچى ئايال» كىيىمىنى قايتىدىن كىيىپ جابدۇندى. سوپى چەندازا ئۇنىڭغا 20 سەر كۈمۈش پۇل يوللۇق تۇتتى.

ۋاقىت تۇن ھەسسىدىن ئاشقان، ئالەمنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغان چاغ ئىدى. ئىرپان بوز يورغىغا مىندى – دە، قەدىردان تاغىسى بىلەن خوشلاشتى.

جەنۇبىي ئۆلانباي تەرەپتىن سوقۇۋاتقان سوغۇق شامال يول بويلىرىدىكى ئەمدىلەتىن كۆكىرىشكە باشلىغان تال – تېرەك ۋە قارىياغاچلارنى يىنىك تەۋرىتىشتىن ئاڭلانغان ئاۋازلار بوز يورغىنىڭ ئاياق ئۇنلىرىگە قوشۇلۇپ، تەبىئەت مۇزىكىسىنىڭ قوش سادالىق مىلودىيىسىنى ھاسىل قىلاتتى.

ئىرپان ئېشەكنى دىۋېتىپ مېڭىشنى تېزلەتتى. ئۇ تاڭ سۈزۈلگىچە جەنۇبىي ئۆلانباينىڭ بوران يولى دائىرىسىدىن ئۆتۈپ، نەنسەن تاغلىرىغا تۇتىشىدىغان چۆللۈككە يىتىۋالدى. بۇ يەردىكى باياۋان – دەشتلەر ئۇنىڭغا ئوبدان تونۇشلۇق ئىدى. ئۇ كونا ئۆستەڭ ئىزىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، شىغىل دۆۋىلىرى ئاستىغا كۆمۈۋېتىلگەن سان – ساناقسىز « ئالتۇنچى » قېرىنداشلىرىنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرى يادىغا يىتىپ، ئىچى سىيرىلەتتى ۋە كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئالاتتى.

ئىرپان شۇ كونىسى نامازدىگەر ۋاقتىدا نەنسەن بىلەن داۋانچىڭ تاغ تىزمىلىرى تۇتىشىدىغان « كۆكتال » ئېغىزىغا بېرىۋالدى ۋە جىلغا ئىچىگە كىرگەندىن كىيىن كۆكلى ئارامغا چۈشۈپ، يۈرىگىمۇ سەل – پەل سەگگەنلىكنى ھېس قىلىشقا باشلىدى. ئايالچە گىرىم قىلىپ كىيىۋالغان كىيىم -كېچەكلىرىنى خۇرجۇنغا جايلىدى – دە، يولغا بەخۇدۇك راۋان بولۇۋەردى.

ئىككى ياقىسى ياپپېشىل قارىغايزارلىق بۇ جىلغا يولى خۇددى ئۆچەيدەك ئەگرى – بۈگرى سوزۇلغان بولۇپ تاكى ئىۋىرغول – كوجەي ئېدىرلىغىچە تۇتىشاتتى. ئەتراپتىكى ئېدىرلاردا ئانىدا – ساندا ئاق ئۆيلەر كۆرۈنەتتى.

ئىرپان - مىنۋا[1] لىق ماھارىتى بىلەن 1945 – يىلى ئىيۇننىڭ ئوتتۇرلىرىدا، مۇۋەپپىقيەتلىك هالدا قارا شەھەرگە يېتىپ باردى، لېكىن ئۇ، كېلىپلا بۇ يەردىكى ۋەزىيەتنىڭ يامانلىقىنى بايقىدى، قارا

شەھەر جىددى ھالەتتە ئىدى. ئىلغار زىيالىيلارنىڭ كۆپ قىسمى تۈرمىگە ئېلىنغان. مەھەللە كوچىلارنى گەيجاڭ – بوجاڭلار ئارقىلىق كۈچلۈك تەقىپ ئاستىغا ئېلىشقان. ياقا يۇرتلاردىن يىڭى ياچى كەلگەن كىشىلەر سېزىلگەن ھامان چېقىمچىلار ساقچىغا مەلۇم قىلىپ، شۇئان تۇتۇپ كېتەتتى. ئىرپان ئازتولا ئۇزۇق جايلىشۋالغاندىن كېيىن، كەچقۇرۇنلىقى غىپپىدە تىكىۋەتتى.

قارا شەھەر دەرۋازىسىدىن خۇپپيانە ئۆتۈۋالغان ئىرپان جەنۇپ تەرەپتىكى قۇمۇشلۇق ئارىسىدا پانا جاي تاپتى ۋە خېلى كۈنلەرگىچە شۇ يەرنى « ماكان » قىلدى، لېكىن يەنىلا خاتىرجەم بولالماي، ئاقۋەت كورلا تاغلىرى ئىچىگە كىرىپ كېتىش قارارىغا كەلدى.

قارا شەھەر دەرياسىنىڭ جەنۇبى بىلەن كورلا ئارىلىقىدا – شىمال تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تەڭرى تېغىدىن ئايرىلىپ چىققان. نۇرغۇن پاكار تاغ تىزمىلىرى سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ پارچە – پارچە ئېدىرلىقلار ئىچىدە كىچىك – كىچىك ئويمانلىقلار كۆزگە تاشلىنىدۇ. ئويمانلىقلارنىڭ ئىچى ۋە يانباغىرلىرى يايلاق چىمەنلىرى بىلەن چۆمكەلگەن. چىمەنلىكلەر ئارىسىدا چارۋا پادىلىرى ئوتلاپ يۈرۈشىدۇ.

ئىرپان بوز يورغىسىنى گاھ مىنىۋېلىپ، گاھ يېتىلەپ، ئېدىر ئارىلاپ باراتتى. ئۈنىڭغا كۈندۈزلىرى ئاھۇ، كېچىلىرى يۇلتۇز ھەمرا بولاتتى.

تەبىئەتنىڭ بۇ يەردىكى پىنھان قوينىدا ئۇ ئەمدى ئۆزىنى خېلى خاتىرجەم ھېس قىلاتتى. « تۇگمەندە تۇغۇلغان چاشقان گۇلدۇرمامىدىن قورقمايدۇ » دىگەندەك ئۇ، ھازىر يۈرەكزادىلىكتىن خالى ئىدى.

بىر كۈنى – دەل چۈش مەزگىلىدە ئىرپانغا بىر پادىچى ئۇچرىشىپ قالدى. پادىچى ياش يىگىت ئىدى. ئۇ كېلىپ سالام بەردى:

-ئەسسالام ئاكا، مەن ئاۋۇ ئېدىرلىقتا كالا بېقىۋاتاتتىم. بىر كالام يوقاپ كەتتى. كۆزىڭىزگە چېلىققاندەكمۇ؟

پادىچى ئەمدىلا لەرنىڭ قارىسىنى ئالغان، زىلۋا بوي، ئۇزۇنچاق يۈز، بېشىغا چېكىت گۇللۈك بۆك كىيىۋالغان ساددا ئوغۇل ئىدى.

-ئاۋۇ دۆڭلۈكنىڭ كەينىدىكى ئۆستەڭ بويىدا بىر كالا ئوتلاپ يۈرىدۇ، - دېدى ئىرپان، ئوڭ قولى بىلەن شۇ ياقنى كۆرسىتىپ.

پادىچى خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەي كالىسنى يىيىپ يەنە كەلدى.

ئىككىيلەن چىمەنلىكتە يانمۇ – يان ئولتۇرۇپ مۇڭدىشىشقا باشلىدى:

-ئاكا، نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتىسىز؟ - سورىدى پادىچى.

-يىراقتىن كېلىۋاتىمەن. كورلىغا كېتىۋاتىمەن، - جاۋاپ بەردى ئىرپان.

پادىچىنىڭ قۇرغۇي كۆزلىرى ئىرپاننىڭ خۇرجۇنىدىن دەستىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان راۋاپقا چۈشتى – دە، يەنە قىزىقىپ:

-راۋاپ چېلىشنىمۇ بىلەمدىكەنسىز – دە، ئاكا؟ - دەپ سورىدى.

-ئانچە – مۇنچە...

---

[1] مىنۋا – پاراسەتلىك ئاياللارنىڭ سىماسى. بۇ يەردە ئىرپاننىڭ ئاياللارچە گىرىم قىلىپ، خەۋپتىن قۇتۇلغىنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ

ئىرپان دەرھال راۋاپنى ئالدى -دە، ھەۋەسكار پەدىچىنىڭ ئارزۇسىغا بىنائەن چىمەنلىكلەر ئارا يۈرەك ئارمانىنى ئىزھار قىلىپ، مۇھەببەت مەرغۇلىنى ئەۋجىگە كۆتەردى:

باھارغا ئىنتىزار قۇشتەك،
ئۇچارمەن چۆل، ئېدىر تاغدا ؛
يېتەلمەي ۋەسلىگە يارنىڭ،
يۈرەرمەن ھەر قاچان داغدا.
جاپا دەشتىدە ساز يارىم،
يېتەر ئەرشىگە مۇڭ – زارىم ؛
مۇھەببەت كۈيى مۇڭ ئەسرارىم،
ئېچىلماي سولدى گۈل – باغدا.
يۈرەكنى ئۆرتىدى ھىجران،
بولۇپ يار ئىشقىدا نىمقان ؛
تۈمەن ھەسرەت يۈتەر ئىرپان،
پىراقىم ئۆرلىگەن چاغدا.

ئىرپاننىڭ ناخشا - ناۋاسى بىلەن ئىشقى – پىغانى پەللىمۇ پەللە ئەۋجىگە كۆتىرىلەتتى. ئارمان سادالىرى تەبىئەت قوينىغا گويا خۇشبۇي ئەتىر چىچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. زەخمەكتىن ياڭرىغان مۇھەببەت كۈيلىرى ئەرشكە ئۇچاتتى. ئېدىرلىقتىكى مەستانە قۇشلارمۇ گويا ئىرپانغا جۆر بولۇپ ئۇن قوشۇۋاتقاندەك ۋىچىرلىشاتتى. مۇزىكا ۋە ناخشا تەرەننۇمىدىن پادىچى بالىنىڭ يۈرەك باغرى يايراپ باراتتى.

-ئاكا، - دېدى پادىچى، ناخشا توختاش بىلەنلا ئىرپانغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ، - مېنىڭ ئۆيۈم مۇشۇ يەرگە يېقىن - «تاغ سارىخان» دېگەن يەردە. يۈرۈڭ بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى! بىرلا ئانام بار. ھال – كۈنىمىز يامان ئەمەس. سىزنى بىرنەچچە كۈن كۈتۈپ يولغا سېلىپ قويغىچىلىكىمىز بار.

بالىنىڭ كۆڭلى خۇددى تەبىئەتتەك ساپ ۋە غەيرى غەرەزلەردىن خالى ئىدى. ئىرپان ئۇنىڭ سەممىي تەكلىپىگە ئىشەندى ۋە تارتىشمايلا ماقۇل بولۇپ، پادىنى بىللە ھەيدىشىپ « تاغ سارىخان » غا ماڭدى.

باش ئەگىم يېنىدىكى مەشھۇر « قالغا مازىرى » نىڭ شەرقى جەنۇبى ۋە كورلىنىڭ شەرقى شىمال تەرىپىگە بىرنەچچە چاقىرىم كېلىدىغان تاغ ئېدىرلىقى تارىختا « تاغ سارىخان » دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. بۇ يەردىكى ساپ ھاۋالىق تەبىئەت ئۇزۇندىن بۇيان كىشىلەر ئۇچۇن سەيلىگاھ ۋە « تاۋا بۇلقۇددۇس » بولۇپ ھېساپلىناتتى. ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدە پاكار تاغ تىزمىلىرى مەردىيان سىزىق بويىلاپ سوزۇلغان. غەربىدە باغراش كۆلىدىن ئېقىپ چىقىدىغان باشئەگمىنىڭ مەرۋايىت سۈيى ئۆركەشلەپ ئېقىپ تۇراتتى. تاغ بىلەن دەريا ئوتتۇرىسى بولسا ئالتۇندەك مۇنبەت زىمىن. ئىشچان بىلەكلەر بۇ ئالتۇن تۇپراقتا گۈزەل باغۇ – بوستانلىقنى بەرپا قىلغان، شىرىن مېۋىلىك باغلار، ئۈجمىزارلىقلار، ياپېشىل تالزارلىقلار ھەممە خۇشپۇراق چېچىپ تۇرىدىغان تۈتاش چىمەنزارلىقلار كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى.

ئىرپانى ساھىپخان موماي ئۆزىنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلىدەك كۈتۈۋالدى – دە، خۇشاللىقىدا پۈت – قولى تىگىشمەيلا قالدى. مېھماندوست بۇ ئۆيدە بىرنەچچە كۈن ئوبدان ئارام ئالغان ئىرپان ئارلاپ مومايىنى گەپكە ۋە ھېكايىگە سالاتتى. ئۇنىڭدىن « تاغ سارىخان » نىڭ تەزكىرىسىنى سورايتتى. ئەمما موماي بۇ ئاجايىپ سوئاللارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى – دە بەزىدە پەلە – پەتىش جاۋاپلارنى بېرىپ قويىسمۇ، كۆپ ھاللاردا كۈلۈپلا ئۆتكۈزۈۋېتەتتى. ئۇ ساددا، ئاق كۆڭۈل، ئوڭلۇق ئايال ئىدى.

بىر كۈنى ئەتىگەندە بۇ ئۆيگە مويسىپىت كىشى كىرىپ كەلدى. چايدىن كېيىن موماي ئىرپانغا:

-بالام، ئەمدى سوئالىڭنى مۇشۇ كىشىدىن سورا، سەن بىلمەكچى بولغان ئىشلارنىڭ ئاچقۇچى – مانا مۇشۇ ئۆلما تاغاڭنىڭ قولىدا، دېدى.

پېشقۇ زات لاردىن ئاشقان، بېشىغا چاققانغىنا سەللە ئورىۋالغان، كەكە ساقىلى چارلاشقان، ئېگىز بويى، كىچىك پېئىل، ئوچۇق مىجەزكىشى ئىدى. بۇ زات ئادىتى بويىچە بۇ يىلمۇ « تاغ سارىخان سەيلىسى » گە كەلگەن مۇئەررىخ مەرۇپ ھىجرانى دېگەن ئىكەن.

ھىجرانى ئىرپاننىڭ ھەربىر سوئالىغا ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن جاۋاپ بېرەتتى:

-تاغ سارىخان تەركىزىسى، - دېدى مەرۇپ ھىجرانى قىزغىن ھېكايە قىلىپ، - مەشھۇر مۇھەببەت قۇربانلىرى «لالە -قۇربان» ۋەقەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. 1850 – يىللىرى چىك سۇلالىسىنىڭ چېكىدىن ئاشقان زۇلۇم – كۈلپەتلىرىگە تاقەت قىلالمىغان كۇچار دېخانلىرى ئامبال ئورچىكنىڭ ئۇستىدىن ئىلى جاڭجۇنىگە ئەرز ئېيتىش ئۈچۈن مەمتىلى قاتارلىق ۋەكىللىرىنى تەلەمەت داۋىنى ئارقىلىق غۇلجىغا مەخپى ئەۋەتىدۇ. بۇ ئەرز شىكايەتلەر بىداتلىق ھالدا قېلىۋىرىدۇ. خەلق ئۇستىدىكى ئالۋاڭ – ياساق ھەددىدىن ئېشىپ، دېخانلارنىڭ ئۇھ دېگۈچىلىكى قالمايدۇ. بولۇپمۇ «قۇشقاچ ئالۋىڭى»[1] ۋە ئۇگەن دەريا[2] ھاشىرى خەلقنىڭ قاتتىق غەزىۋىنى قوزغايدۇ.

-«ئۇگەن دەريا ھاشىرى»، - دېدى مەرۇپ ھىجرانى تېخمۇ غەزەپلىنىپ، - سانسىزلىغان دېخانلارنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ئىدى. ھاشاچى دېخانلارنىڭ شۇ كۈنلەردە ئوقۇغان قوشاقلىرى زۇلۇم – كۈلپەتنىڭ قايسى دەرىجىگە بېرىپ يەتكەنلىگىدىن دېرەك بېرىدۇ:

سۇ ئورنىدا قان ئاقتى،
ئەزىم دەريا ئۆگەندە ؛
پۇت – قولىمىز چۈشەكلىك،
بېشىمىزمۇ يۈگەندە.

قېنىمىزنى شورايدۇ،
ئورچىك دېگەن نەس ئامبال ؛
بەگلەر تاۋار – دۇردۇندا،
بىزدە قالمىدى تامبال…

مۇئەررىخ ھىجرانى قوشاقنى ھېسسىياتلىق ئوقۇيتتى. ئۇ غەزەپلىك ھاياجىنىنى باسالماي توختاپ ئېغىر نەپەس ئالدى. موماي ئۇنىڭ ئالدىغا كۆك ھېجىردا سوغاق سۇ كەلتۈردى. ھىجرانى سۇنى ئىچىپ بولۇپ، ھېكايىسىنى يەنە قىزغىن داۋاملاشتۇردى:

-ئامبال ئورچىك زەھەرلىك پىلان قۇرۇپ مەمتىلى قاتارلىقلاردىن ئۈچ ئېلىش كويىدا بولۇپ يۈردى. ئامبالنىڭ ھىيلىسىنى سەزگەن مەمتىلى ئۆزىنى قوغداشقا جىددى تەييارلاندى. ئامبال بۇنى بىلىپ قاتتىق قەھرلەندى – دە، مەمتىلىنىڭ كۈچېرىقتىكى قوراسىنى مۇسادىرە قىلىش ۋە قىزى لالەنى يامۇلغا قاماشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇنى لالە ئاڭلاپ ئۆز ئامرىقى قۇربان بىلەن كېچىسى كۇچارنىڭ شىمالىدىكى «ھاسا

[1] ئەينى زاماندا يۈرگۈزۈلگەن ئەڭ ھاقارەتلىك زۇلۇمنىڭ بىر تۈرى. چىرىكلەشكەن چىڭ خاندانلىقى ئەمەلدارلىرى مۇسۇلمان خوتۇن – قىزلارنى مەجبۇرى تۇتۇپ پاھىشىخانىلار قۇرغان. « قۇشقاچ گۆشى كۈچلۈك ئىكەن » دەپ ئەمەلدارلار ئۆزلىرىنىڭ شەھۋانى نەپسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن خەلققە « قۇشقاچ سېلىقى » سالغان. بۇ خىل ھاقارەتلىك زۇلۇم باشقا جايلاردىمۇ يۈرگۈزۈلگەن ئىدى

[2] مۇز ئاتا تاغلىرىدىن كەلگەن ئەزىم دەريانىڭ باش ئېقىمى « مۇزات دەرياسى » دەپ ئاتىلىدۇ. « قىزىل مىڭ ئۆي » تاغلىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن بۇ دەريانىڭ نامى - « ئۆگەن دەرياسى » دەپ ئاتىلىپ، كۇچارنىڭ غەربى جەنۇبى بىلەن ئايلىنىپ ئېقىپ شايار ئارقىلىق تارىمغا قۇيۇلىدۇ

ئاتام» مازىرىغا قېچىپ كەتتى ۋە تىيانشاننىڭ « لالە كۆلى » ئەتراپىدا يوشۇرۇنۇپ يۈردى. ئورچىلىك ئۈلارنى تۇتۇش ئۈچۈن چىرىك ئەۋەتكەندە بۇ ئىككى قەھرىمان ئاشىق – مەشۇقلار مۇشۇ كورلىغا قېچىپ كېلىشۋالغان ئىدى، - ئەنە شۇ چاغدا، - كورلىلىق پالۋان ئىسلام مەھەممەتخان بۇ ئىككى ۋاپادار ئاشىقلارنى ئۆزىنىڭ يولدىشى سارىخان ئارقىلىق مۇشۇ ئېدىرلىقتا يوشۇرۇپ ساقلىغان ۋە باشپاناھ بولغان ئىدى. ئىسلام مەھەممەتخان ۋە بايلىق ئەيسا گۇمبەز قاتارلىق باتۇرلار مەمتىلىنىڭ جانجىگەر بۇرادەرلىرىدىن ئىدى. ئەيسا گۇمبەز بايدا، مەمتىلى باشلىق دىخانلار ئۆگەن دەرياسى بويىدا قوزغىلاڭ كۆتەرگەن خەۋەر كورلىغا ئاڭلانغان هامان لالە بىلەن قۇربان كورلىدىن كۇچارغا ئاتلىنىپ كۈرەش سېپىغا قوشۇلغان ۋە مەيداندا مەرتلەرچە قۇربان بولغان. مەشهۇر «بۇلبۇلىجان» قاتارلىق تارىخى غەزەللەر ئەنە شۇ قەھرىمانلار تەرىپىدىن ئىجات قىلىنغان ئىدى.

مۇئەررىخ مەرۇپ هجرانى سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىر پەس دېمىنى ئېلىۋالدى. ئىرپان ئۇنىڭ كۆزىگە ئىنتىزارلىق بىلەن تەلمۈرەتتى. ئۇ سۆزىنى يەنە باشلىدى:

-1860 – يىللارنىڭ تازا تومۇز كۈنلىرىدە، - دېدى هجرانى، - كۇچار قوزغىلىڭىنىڭ تەسىرىدە كورلىلىق پالۋان ئىسلام مەھەممەتخان باشچىلىغىدىكى كورلا، لوپنۇر خەلقى رەسمي قوزغىلاڭ كۆتەردى ③ ۋە كۇچار قوزغىلىڭى بىلەن بىرلەشكەن زور كۈچ بولۇپ ئۇلغايدى. تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىكى خان لەشكەرلىرى تۇشمۇ – تۇشتا يېڭىلىپ، قارا شەھەرگە كېلىپ توپلانغان ئىدى. قوزغىلاڭچى دىخانلار يەر – جاهاننى تىترەتكەن قالتىس هەيۋەت بىلەن قارا شەھەر دەرياسى بويىغا قىستاپ كەلدى.

قارا شەھەر دەرياسىنىڭ سۈيى دولقۇنلاپ ئاقاتتى، يۇلتۇز ۋە بايىنبۇلاق جىلغىلىرىدىن قوشۇلغان چوڭ سەل دەريا سۈيىنى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئۇلغايتىۋەتكەن ئىدى. خان لەشكەرلىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئىلگىرلىشىنى توساپ قويۇش ئۈچۈن دەريا كۆۋرۈكنى بۇزۇپ تاشلىدى، رىست دىگەندەك، قوزغىلاڭچىلارنىڭ يولى ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى.

-لېكىن، - دەۋ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى مەرۇپ تاغا، - مۇشۇ بىز تۇرۇۋاتقان جايدا ئېچىلغان جىددى ۋە مەخپى يىغىندا كورلىلىق پالۋان ۋە پاراسەتلىك ئىسلام مەھەممەتخان ئۆزىنىڭ جەڭ پىلانىنى ئوتتۇرغا قويدى. ئۇنىڭ پىلانى قوزغىلاڭچى باشلىقلار تەرىپىدىن بىردەك قوبۇل قىلىندى. مۇشۇ پىلان بويىچە قوزغىلاڭچىلار خان لەشكەرلىرىنى بىخۇدلاشتۇرۇپ، باغراش كۆلىنىڭ جەنۇپ تەرىپى بىلەن ئايلىنىپ كۈمۈشنىڭ سېپىغا يېقىنلاشتى. قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئاتلىرى سۆرەپ ماڭغان شاخ – شۇمبا توزۇتقان چاڭ – توزانلار ئالەمنى قاپلاپ هەيۋەتلىك بىر تۈس پەيدا قىلدى. خان لەشكەرلىرى مۇهاسىرىگە ئېلىنماقتا ئىدى. ئۇلار شەھەرنى تاشلاپ كۈمۈشكە چېكىنگەندە قوزغىلاڭچىلارنىڭ زەپەر مارشى كۆككە ياڭرىدى. ئون مىڭدىن ئارتۇق خان لەشكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكى سايدا قالدى.

مانا مۇشۇ شانلىق جەڭدە قۇربان بولغان يىگىتلەرنىڭ بىر قىسمى باش ئەگمىدىكى « قالغا مازىرى » دا قويۇلغان ؛ ئىسلام مەھەممەتخاننىڭ خوتۇنى سارىخان بىلەن ئاززۇلۇق ئوغلى شىرئەلىخاننىڭ جەسدى مانا مۇشۇ تاغ باغرىغا قويۇلغان. شۇندىن باشلاپ بۇ جاي - « تاغ سارىخان » دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە...

سۆھبەت ئاخىرلاشقاندا ئىرپان يۈرىگىدىن ئۆرغىغان هاياجىنىنى باسالماي قالغان ئىدى. ئۇ ئىختىيارسىز هالدا ئورنىدىن چاچراپ تۇردى – دە بۇ تارىخچى ئاتىغا چەكسىز ئۈرمەت ۋە ئىهتىرام بىلدۈردى.

تارىخچى ئاتا خوشلىشىپ ماڭدى، لېكىن ئىرپاننىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا پەيدا بولغان كۈچلۈك هېسسي هارارەت لاۋۇلدىماقتا ؛ ئۇنىڭ يۈرەك تومۇرىدا ۋىجدان غورۇرى بىلەن قىزىغان قانلار ئىسيان قوزغىماقتا ؛ ئۇنىڭ تەپەككۇرىدە «لالە – قۇربان» داستانىنىڭ جەڭگىۋار سەهىپىسى نامايەن بولماقتا ئىدى.

تال باراڭلىرىنىڭ شادىلىرىغا قونۇۋېلىپ ۋىچىرلاشقان قالغاچلارنىڭ ئاۋازلىرى ئۇنىڭ خىيالىنى ئۈزۈپ تاشلىغان چاغدا كەچ پېشىن بولغان ئىدى. ئۇ، موماينىڭ تال باراڭلىرىدىن ئاستا تالاغا چىقتى – دە، تاغ باغرىنى سەيلە قىلدى.

باغراش تەرەپتىن كېلىۋاتقان غۇر – غۇر شاماللار ئۇنىڭ ئوتلۇق مەڭزىنى يېقىملىق سۆيۈپ ئۆتەتتى. ئېدىرلىقنىڭ يان باغرىلىرىدا ھۆپپىدە ئېچىلغان خۇشبۇي گۈللەر گويا ئۇنىڭغا ئەركىلىگەندەك لەرزان تەۋرىنەتتى. گۈللەرنىڭ خۇشپۇراقلىرى كۆڭۈلنى ھوزۇرلاندۇراتتى. جىرالاردا ئۆسكەن يۇلغۇن ۋە ئازغانلار ئارىسىدا جاغالمان، غورۇلاي ۋە تاغ قۇشقاچلىرى جۈپلىرى بىلەن قوغلىشىپ ھەريان ئۇچۇشماقتا ئىدى.

كۆن پېتىش تەرەپتىكى ئاق تاغ – خوتۇن قورو[1] ۋە خان قورو تاغ تىزمىلىرى ئۈستىدە سۈزۈك ئاسمان خۇددى تىنچ دېڭىزدەك يالتىرايتتى. ئاسمان قەرىنى بويلىغان بىرقانچە سار قاناتلىرىنى سوزۇپ، گويا قارا قەغەزدىن ياسالغان لەگلەكتەك چەمبەرسىمان چۆگىلەيتتى.

ئىرپان نامازدىگەر بولغان مەھەلدە «تاغ سارىخان» دىكى سەيلىسنى ئاياقلاشتۇرۇپ، موماينىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلدى – دە بۇ يەردە ياتقان بىرقانچە توغراق ياغىچىنىڭ بىرىدىن كۆكلەپ چىقىرىۋاتقان ياش نوتىلىرىغا ئۈزۈندىن – ئۈزۈنغىچە قاراپ قالدى.

بۇ توغراقلارنىڭ ئالتۇن تۇپراق باغرىدىن ئوزۇق ۋە كۈچ ئېلىپ نەسىل يېتىشتۈرۈۋاتقانلىقى ئىرپان ئۈچۈن ئۇمىد بېغىشلىغان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ، ئۇمىد دەرياسىدا ئۈرگۈغاندەك شېرىن ھېسسىياتقا چۆمدى – دە، گۈگۈم چۈشۈش بىلەن تەڭ تاغ سارىخاندىن ئايرىلىپ، «لالە – قۇربان» ئىزىدىن كوچار تامان يۈرۈپ كەتتى.

يىگىرمە يەتتىنچى باپ

«ياشاش ئۈچۈن كۈرەش» -ل. مۇتەللىپ

1

ئىرپان ۋاپادار بوز يورغىسىغا مىنىپ، «تاغ سارىخان» دىن ئايرىلغان چاغدا، قۇياشقەربى تەرەپتىكى «جەينەك چوققا» كەينىگە يوشۇرۇنۇپ، زېمىن يۈزىگە زاۋال كۆلەڭگىسى پەردە يېيىشقا باشلىغان چاغ ئىدى.

ئۇ يول بويى پات – پاتلا مۇئەررىخ مەرۇپ ھىجرانىنىڭ سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالاتتى – دە، يۈرىكى ياناتتى. ئۇ، «لالە – قۇربان» ئىزى بىلەن سۆيگۈ ۋادىسىنى كېزىپ، ماڭغانسېرى غەزەپ –قەھرى ئېشىپ ۋىجدانى قايناپ تاشاتتى.

خار – زارلىق ۋە ھاقارەت ۋىجداننىڭ ئېچىتمىسى، دەيتتى ئۇ، كېتىۋېتىپ ئۆز – ئۆزىگە پىچىرلاپ.

بۇ تۇيغۇنى ئۇنىڭغا ھاياتنىڭ رەھىمسىز زەربىسى ئۆگەتتى. ھايات ئۇنى پەرھات كەبى تاغ – جەزىرىلەرگە ئىتتىرىپ تاشلىدى. ئىرپان تەگرى تېغىنىڭ كۆنگەي باغرىنى بويلاپ غەرپ تامان ئىلگىرلەپ باراتتى. بۇ، ئىيۇلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئىدى.

ئىرپان ئايقۇمۇش ۋە موللاقىچى جىلغىلىرىدىن ئۆتۈپ، كۇچارنىڭ شىمالىدىكى «زادۋال تاغلىرى» قاپتىلىغا يېقىنلىشىپ قالدى. بۇ چاغدا قانداقتۇر يوشۇرۇن بىر كۈچ ئۇنى «توختىماي ماڭ!» دىگەندەك ھېچ ئارام بەرمەيتتى. بۇچاغدا ئۇنىڭغا «ئوقۇر بۇلاق» تەرەپتىن كەلگەن بىر ئىشەكچى ئۇچراشتى. ئىرپان سالام بەردى ۋە يول سورىدى.

ئىشەكچى گويا بىر نىمىدىن تەشۋىشلەنگەندەك ئەتراپىغا قارىۋېلىپ، جىددى جاۋاپ بەردى:

---

[1] خوتۇن قورو – موڭغۇلچە سۆز. ئۇيغۇرلار يايلىغى دىگەن مەنىدە

بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسىز، ئۇكام؟ تېزرەك كىتىۋېلىڭ، ئاۋۇ قاغا – قۇزغۇنلارنى كۆرمەيۋاتامسىز؟

ئىشەكچى ئۇلاغ قولى بىلەن نېرىراقتىكى بىر پوتەي ئەتراپىغا ئولىشىۋالغان قاغا – قۇزغۇنلارنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

-ئۇلۇشكۇندىن تارتىپ تۇنۇگۈن ئاخشامغىچە بۇ يەرلەردە ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن گومىنداڭ ئوتتۇرىسىدا قاتتىق جەڭ بولدى. گومىنداڭ نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ شەھەرگە قاشتى. پارتىزانلار تاغ يولى بىلەن باينىڭ قېيىر[1] دېگەن يېرىگە ئۆتۈپ كەتتى. جەڭ بولۇۋاتقاندا مەن تاغ كامىرىغا مۆكۈۋېلىپ ئاران بالادا قۇتۇلۇپ قالدىم. ئەمدى مېنى گەپكە تۇتماي، تېز كېتىۋېلىڭ ؛ خوش مەنمۇ كەتتىم، - دېدى.

ئىشەكچى سۆزىنى چۈش ئۈزۈپ، بۆگۈر تامان ماڭدى.

ئىرپان ئىشىكنى چاپتۇرۇپ ياندىشىپ باردى – دە، ئۇنىڭدىن يەنە:

-ئاكا، قېيىرگە قايسى يول بىلەن ماڭغىلى بولىدۇ؟ - دەپ سورىدى.

-ئۇكام، بېشىڭىزنىڭ دەردى بارمۇ نېمە؟- دېدى ئىشەكچى كايىپ، - بۇ يەردە تۇرۇش خەتەرلىك دەۋاتسام نىمىشكە گەپكە تۇتۇۋېرىسىز؟ قاراڭ ئەنە، ئاشۇ كۆرۈنگەن قېيىر تاغلىرى!

ئىشەكچى ئەمدى ئىرپانغا قاراپمۇ قويماي يۈرۈپ كەتتى. ئەمما ئۇنىڭدىن ئاڭلىغانلىرى ئىرپان ئۈچۈن ئۈمىد بەلگىسى بولدى. ئۇ، ھەۋەس ۋە ھاياجان بىلەن قېيىرغا قاراپ ماڭدى.

قورۇل ئېغىزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېگىزلىككە گومىنداڭ تەرىپىدىن ياسالغان «فېنخوتەي»[2] (ئوت بىلەن بەلگە بېرىش) مۇنارىسىدىن ئاسمان – پەلەك تىك كۆتۈرۈلگەن بىرخىل يېشىل ئىس يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ بۆرە تېزىكىنىڭ تۈتۈنى ئىدى.

ئىرپان بىرھازادىن كېيىن قورۇل ئېغىزىدىن بىخەتەر ئۆتۈپ كەتتى ۋە ئېگىزلىكتە قاراۋۇل بولۇپ تۇرغان مىللىي ئارمىيە كىشىلىرىگە ئۇچراشتى.

قاراۋۇل جەڭچى، ئىرپاننىڭ تەرجىمھالىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلگەندىن كېيىن، ھەمرىيىغا قوشۇپ قېيىرنىڭ قازانچى مەھەللىسىگە ئورۇنلاشقان مىللىي ئارمىيە قىسىم ئىشتاۋىغا يەتكۈزدى.

ئىرپان چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمۈپ دەرھال پىدائىيلىققا يېزىلدى. ئۇنى تىزىملىغۇچى جەڭچى يىگىت ئۇنىڭ تەرجىمھالىنى ئېنىقلىغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرغان پېتى ئۇنى قۇچاقلاپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى ۋە بىر ئازدىن كېيىن ئىرپاننى باشلاپ ماڭدى.

تىزىملىغۇچى جەڭچىنىڭ سول پۇتى سەل – پەل ئاقسايتتى. يۈز ۋە بويۇنلىرى خۇددى ئەسۋاپ بىلەن بەلدەنگەن ياغاچتەك قاتمۇ – قات تارتۇق ئىدى.

ئىككىيلەن قازانچىنىڭ يېنىدىكى بىر چەمەنلىك دۆڭلۈككە چىقىپ، ئەكچى ئولتۇرۇپ سۆھبەتكە چۈشتى:

-ئىرپان، سەن مېنى تونۇيالمىدىڭ – ھە؟ مەن ئەكبەر.

-ئەكبەر!

---

[1] قېيىر - «قىيە» دېمۇ ئاتىلىدۇ. «ئايلانما تۆپە» دېگەن مەنىدە. بەزىلەر ئۇنى قىر يەرلەر دېمۇ ئاتىشىدۇ

[2] «فېنتوخەي» - قەدىمكى زاماندا ھەربى مۇتەخەسسىلەر تەرىپىدىن كەشىپ قىلىنغان ئۇرۇش تاكتىكىلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭغا بۆرە تېزىكى يېقىلىپ، «دۈشمەن كەلدى» دەپ ئېھتىيات سىگنالى بېرىلەتتى. بۆرە تېزىكى ئىسى قويۇق يېشىل ھەم بەك ئېگىز كۆتۈرۈلىدۇ. شۇڭا گومىنداڭمۇ مۇشۇ ئۇسۇلدىن پايدىلانماقچى بولغان ۋە ۋە خەلققە بۆرە تېزىكى يىغىش ئالۋىڭى سالغان

ئىرپان ئاغزىنى ئېچىپلا قالدى، كېرىلگەن قوللىرى تىترەيتتى. ئۇ، دەرھال قەدقىردان دوستىنى قۇچاقلاپ، پىشانىلىرىگە سۆيۈپ كەتتى، ھەر ئىككىيلەن ھاياجان ئىلكىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قالدى. ئۇلارنىڭ كۆڭۈل كۆزلىرىدىن قانلىق قىسمەت كارتىنىلىرى بىر ـ بىرلەپ ئۆتمەكتە ئىدى.

كىتاپخانلىرىمىز يۇقۇرىدىكى باپلىرىمىزدا بۇ ئىككى دوستنىڭ قارا قۇرۇم تاغلىرىدا تونۇشقانلىغى، كېيىن « ئالتۇن ئالۋىڭى » غا تۇتۇلغانلىغى، جەنۇبىي ئۇلانبايدىكى ئۆستەڭ ئەمگىكىدىن كېيىن كېزىكتە ئۆلمەي قالغانلار ئارىسىدىن ئىلغاپ ئەكبەرنىڭمۇ ئالتاي سوقۇشىغا ئەۋەتىلگەنلىگى توغرىسىدا ئاز ـ تولا خەۋەردار بولغان ئىدى. لېكىن بۇگۈنكى ئۇچرىشىش ئۇلارنىڭ قىسمەت بىلەن تولغان تارىخىغا ئاجايىپ ھاياتى سەھىپىلەرنى قوشماقتا ؛ چىمەنلىك چوققىنىڭ ئۆستىدە ـ تەڭرى تېغىنىڭ قوۋۇرغىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇلار شۇ سەھىپىلەرنىڭ قانلىق قۇرلىرىنى بايان قىلىشماقتا ئىدى:

ـشۇ چاغدا بوغدا قانىلىدىن ھەيدىگەن پېتى، ـ دىدى ئەكبەر، ـ بىز ئۆلمەي قالغان 2000 دىن ئارتۇق ئالتۇنچىنى گۇچۇڭغا ئېلىپ باردى. ئۇ يەردە دۇنيادىكى بۇزۇقچىلىقنىڭ ھەممە خىللىرى ئەۋج ئالغان ئىكەن: قىمار، پاھىشە، ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق، ئەپيۇنكەشلىك، ئۇرۇش، قيناش، ۋە باشقا كۆلپەتلەرنىڭ كۆپلۈگىدىن چىداپ تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. گومىنداڭچىلارنىڭ ۋەھشىيلىگى چېكىدىن ئاشقان ئىدى. بىزنى قەھرىتان قىشتا ئالتاي سوقۇشىغا ھەيدىدى، مەن مەلۇم بىر يىلى قاتارىدا ئىدىم. بىز گۇچۇڭنىڭ شىمالىدىكى «ئاغمىخان قۇملۇغى» دەپ ئاتىلىدىغان گوبىدىن ئۆتۈپ، مىڭ بىر تەستە «جاڭجۇن گوبى» سىغا كىردۇق. بۇ يەر تاشلىق ـ بىپايان غىلىڭ ساي، قاتتىق شۇۋىرغان، دەھشەتلىك بوران ئادەمنى ئۇچۇراتتى. نە سۇ، نە گىياھتىن ئەسەر يوق ئىدى. ماڭدامدا دىگۇدەك ئادەم ئۆلۈكلىرى ئۇچرايتتى. بەزى جايدا ئادەم ۋە ھايۋان ئۇستىخانلىرى دۆۋىلىنىپ ياتاتتى. لەڭ ئاشلىغى توشۇپ ماڭغان ئەيسا كارۋان بىلەن موسا كارۋاننىڭ ھېساپسىز تۆگە ۋە ئاتلىرى مانا مۇشۇ جاڭجۇن گوبىسىدا ئۆلۈپ تۈگىگەن.

«ئالتۇنچى يىگىتلەر» نىڭمۇ تولىسى مۇشۇ گوبىدا ئاچ ـ زارلىق ۋە لېيەنجاڭ، يىڭجاڭلارنىڭ تايىغى بىلەن ئۆلۈپ كەتتىكەن. شۇلارنى كۆرۈپ ئۇستىخانلىرىم سىقرايتتى. ئەسلىسەم ھېلىمۇ يۈرەكلىرىم جىغىلدايدۇ. ئۆلۈم كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. « ئالتۇنچى يىگىتلەر » نىڭ ئۆلۈكلىرىنى يېيىشۋاتقان بۆرىلەرنى، قاغا ـ قۇزغۇنلارنى كۆرۈپ ھوشۇمنى يوقتىپ قوياتتىم. كەينىمىزدە پەيجاڭ، لېيەنجاڭلىرىمىز دۇمبىمىزگە مىلتىق ـ نەيزىسىنى سانجىپ، سارتوقاي كۆۋرۈكى ئۆستىگە ھەيدەپ ئېلىپ باردى. بۇ يەردىمۇ نۇرغۇن « ئالتۇنچى يىگىتلەر » قۇربان بولغان. دەريا مۇزلىرى قانغا بويالغان قاقاس چۆللەر قان بىلەن سۇغۇرۇلغان. بىز كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ماڭدۇق. «داپسۇن» دىگەن يەردىكى جەڭدە بىر قېتىم قىرىلدۇق. «ئالتۇن قازۇق» دىگەن يەردىكى جىلغىدا مۇھاسىرىدە قالدۇق. بىردەمدىن كېيىن ئۇستىمىزدىكى تاغدىن مۇلدۇردەك ئوق يېغىپ كەتتى. پۇتۇمغا ئوق تەگدى. ئۆلۈكلەر ئارىسىغا يىقىلدىم. بەيتىك تەرەپتىن ۋېژىلداپ ئۇرۇلغان سوغاقنىڭ دەردى، ياربدار بولغان پۇتۇمنىڭ ئاغرىقى ـ ئىككى دەرت بىر بولۇپ ئازاپلايتتى. ئۆلۈكلەر ياتقان مەيدانغا ئاتلىق قازاقلار يېتىپ كەلدى. ئۇلار قورال ـ ياراقلارنى يىغىشتۇرۇشقا باشلىغان ئىدى. مەن ئۆلۈكلەر ئارىسىدىن « مېنى قۇتقۇزۇڭلار! » دەپ ۋارقىرىدىم. مۇقاش ئىسىملىك ئوتتۇرا ياشلىق قازاق يېنىمغا يۈگۈرۈپ كەلدى ۋە:

ـئورنۇڭدىن تۇر! ـ دەپ قاتتىق بۇيرۇق قىلدى.

مەن چىشىمنى چىشلەپ ئورنۇمدىن تۇرۇشقا جىدەللىشىپ باقتىم ـ يۇ، يىقىلىپ چۈشەتتىم. ئۇ، يۆلەپ تۇرغۇزدى. مەن ئۆزەمنىڭ مەجبۇرى تۇتقۇن بولۇپ كەلگەنلىكىمنى، بۇ ناھەق ئۇرۇشقا قارشى ئىكەنلىكىمنى ئۇقتۇردۇم. ئۇ مېنىڭ يۈرەك سۆزۈمگە ئىشەندى. ئېتىغا مىنگەشتۈرۈپ ئۆيىگە ئېلىپ باردى. ئوق تەككەن پۇتۇمنى داۋالىدى. بىراق، مەن قاتتىق سوغاقتا قاتتىق زەخىملەنگەن ئىدىم. سول پۇتۇم مانا ئۆزەڭ كۆرۈنۈۋاتقاندەك ئاقساق بولۇپ ساقايدى. كيىن مەنمۇ ئالتاي پارتىزانلىرى بىلەن بىللە مىللىي

ئارمىيەگە قاتناشتىم. داۋالىنىش ئۈچۈن غۇلجىغا كېلىپ ساقايغاندىن كېيىن خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن بۇ سەپكە كەلدىم...

-« ئالتۇنچى يىگىتلەر » دىن تىرىك قالغانلىرى يەنە بارمۇ؟ - سورىدى ئىرپان.

-بىر قانچىسى بار. بۈگۈن كەچتە سىزنى ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۈرىمەن.

-ماقۇل.

ئارقىدىن ئىرپانمۇ كەچۈرمىشلىرىنى، مۇناپىق زامانقۇلنىڭ « سېھىر – كارامەتلىرى » نى بايان قىلىپ ئاخىرىدا:

-بۈگۈن مەنمۇ ئۆزەمنى دۇنياغا يېڭىۋاشتىن تۆرەلدىم دېسەم بولىدۇ، - دېدى.

ئىككى دوست كەچ پېشىن مەھەلدە چوققىدىن تۆۋەنلەپ ماڭدى. ئۇلار مۇڭداشقاچ تاغ مەنزىرىسىنى تاماشا قىلىپ باراتتى:

تىيانشاننىڭ تەسكەي تەرىپىدىكى ئاقيايلاق ۋە خانيايلاقلىرى بىلەن ئومۇرتقىداش بولغان بۇ يەرنىڭ گۈزەل تاغلىرى ئىنتايىن كۆركەملىك ئىدى. مۇزاتنىڭ قارلىق چوققىلىرىغىچە قەد كۆتۈرگەن قارىغايزارلىقلار خۇددى رەسسامنىڭ تەسۋىرىدەك كۆزنى قاماشتۇراتتى. مۇزاتتىن ئۆركەشلەپ چۈشىدىغان « ئالتۇنقۇش دەرياسى » مەرۋايىتلار چاچرىتىپ ئويناپ باراتتى. شىمال تەرەپتىكى – ئالتۇنقۇش، بوزكېرىگى ۋە كىچىك غول تاغلىرىغىچە سوزۇلغان دولقۇنسىمان پەلەمپەي دۆڭلۈكلەردە ئېچىلغان رەڭدار يايلاق گۈللىرى ئەتىردەك خۇشپۇراق چېچىپ، خۇددى «پارلاق باھار پەسلى مەدھىيىسى»[1] گە ئوخشاش كۆڭۈللەر زەۋقىنى جەلىپ قىلاتتى:

« گۈزەل مەنزىرە – يەردە گۈل خىلمۇ – خىل،
دالا، تاغ، ئېدىر، قىر يۈزى كۆك – يېشىل.

غاز، ئۆردەك، ئاققۇ خۇشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشار يۇقىرى – تۆۋەن.
تۈمەن رەڭ چېچەكلەر ئېچىلغان كۈلۈپ،
ئېپار، كاپۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ... »

2

مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇيەردىكى ئىشتاۋىغا ياشلار ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ پىدائىيلىققا يېزىلماقتا ئىدى. نۇرغۇن كىشىلەر ئات – ئارغىماقلىرىنى غازات ئۈچۈن ھەدىيە قىلاتتى. قېيىرلىقنىڭ قەيسەرلىك روھى مىللىي ئارمىيە جەڭگىۋارلىرىنىڭ جاسارىتىگە يېڭى ئىلھام بېغىشلىماقتا ئىدى. چۈشتىن كېيىن ئىرپان ئارمىيە ئىشتاۋىدىن ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدى:

-بۈگۈن كەچتە «شامال بوۋا» بىلەن بىللە بايغا ماڭىسلەر. ئۇ يەردىكى دۈشمەن ئەھۋالىنى ئىگەللەپ كېلىسلەر، - دېدى كوماندىر، جىددى قىياپەتتە.

«شامال بوۋا» - ئەپچىل ۋە يارامىلىق كىشى ئىدى. ئۇ خېلى ياشنىپ قالغىنىغا قارىماي ئۈزايىدىن تېخى تىمەن ۋە جاغدا چىراي كۆرۈنەتتى. بۇ ئىككىيلەن بەلگىلەنگەن مۇددەتتە مەنزىلگە – بايغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

بايدا بازار قىزىغان بىركۈن ئىدى. ئىرپان بىلەن«شامال بوۋا » سودا – سېتىق ئۈچۈن سەھرادىن كىرگەن دىخان قىياپىتدە بازار كوچىلىرىنى ئارلىدى. دۈشمەن بۇيەردە بىر لىيەن ئەسكىرىنى قالدۇرۇپ،

---

[1] «قۇتادغۇبىلىك» - «پارلاق باھار پەسلى مەدھىيىسى» 70 -، 72 -، 96 – نەزىم

قالغانلىرىنى يۆتكەپ كەتكەن ئىكەن. بۇ لېيەننىڭ بىر قىسمى ئاشلىق ئىسكىلاتىدا، بىر قىسمى بولسا «هاي – هاي چاپان ئەمەتخان» دېگەن سودىگەرنىڭ سارىيىدا مۇداپىئە ئىستىھكامى قۇرغان ئىكەن.

ئىرپان بىلەن «شامال بوۋا» شۇ ئەھۋاللارنى كەچقۇرۇنلۇقى ئىشتاپقا يەتكۈزدى. ئەتىسى تۈن يېرىمىدىن زەربىدارلار شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىگە ئون نەچچە چاقىرىمچە كېلىدىغان «چوغتال» دېگەن دەرەخلىك مەھەللىگە ئورۇنلاشتى – دە، تاڭ بىلەن تەڭ شىمال ۋە جەنۇب تەرەپتىن – ئىككى لىنىيە بويىچە دۈشمەن ئىستىھكاملىرىغا تېگىش قىلدى. ئاشلىق ئىسكىلادىغا قاتمۇ قات پوتەي سېلىۋالغان دۈشمەن پىلموتچىلىرى جاھىللىق بىلەن قارشىلاشتى. پوتەيىنى پارتىلىتىش جېڭى قاتتىق داۋام قىلدى. ئوق ئاۋازى قوماچ قورىغاندەك قايناۋاتاتتى، قارشىلىقمۇ قاتتىق بولماقتا ئىدى. كۈن كۆتىرىلىشتىن بۇرۇن هاي – هاي چاپان سارىيىدىكى گومىنداڭ ئەرۋاھلىرى نۇرغۇن جەسەتلىرىنى قالدۇرۇپ، ياقىرىق تامان قاچتى.

ئەكبەر ئىجازەت بويىچە پوتەيگە قاراپ غەزەپ بىلەن ئۆمىلىدى. پوتەي ئىگىزدە ئىدى.

-ئىرپان تېز بول! – دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇ كەلگەندە سېستىرا ئېغىر يارىدارلانغان ئەكبەرنىڭ جاراھىتىنى تېڭىۋاتاتتى.

بىراق هازىر ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، قاپ – قارا كىرپىكلىرى ئۈزىراپ كەتكەن، تىنىقى سۇس ئىدى. ئۇ ناسىلكىغا سېلىنىدى. بىر بېسىنى ئىرپان كۆتەردى. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا ئورۇنلاشقان دوختۇرخانىغا بارغاندىن كېيىن يەنە جىددى قۇتقۇزۇش ئېلىپ بېرىلدى. ئىرپان ئۇنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولاتتى:

-ئەكبەر ئاداش كۆزۈڭنى بىر ئېچىپ قارىغىنا؟ - دەيتتى ئىرپان يىغلامسىراپ.

ئەكبەر كۆزىنى يېرىم ئېچىپ، بۇ مۇلايىم ئاۋاز تامان قولىنى سەل – پەل مىدىرلاتتى. ئەمما ئۇ دەرمانسىز ئىدى. ئىرپان سەپدىشىنىڭ قولىنى ئىللىق تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆزىگە ئىنتىزارلىق بىلەن تەلمۈرەتتى، لېكىن ئۇ، كۆزىنى ئاچماي نىمجان ياتاتتى. پەقەت قۇرۇپ كەتكەن لەۋلىرىنى تىلى بىلەن يالاپ تەشنالىغىنى بىلدۈرەتتى. ئىرپان بىر پىيالە تەشنالىق سۈيىنى ئىچكۈدى. ئەكبەر گويا تەشنالىغى قانغاندەك چىرايىنى سۈزۈپ تەبەسسۇم قىلدى.

ئارىدىن بىرەر سائەت ۋاقىت ئۆتكەن روزىگادا ئاشلىق ئىسكىلاتى ئۈستىگە غەلبە بايرىقى قادالغان خۇش خەۋەر يېتىپ كەلدى. ئەكبەر كۆزىنى ئېچىشقا، بىر نىمە دېيىشكە ئىنتىلەتتى. لېكىن بولالمىدى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم تەبەسسۇم قىلىپ، « ئاھ!» دېگەن پېتى لەسسىدە جان ئۈزدى. ئۇنىڭ « ئاھ! » تىن كېيىنكى مەنالىرى ئىچىدە قالدى. ئېھتىمال ئۇ ئاھ ئانا! ئاھ سەپداشلار ئاداققىچە كۆرىشىڭلار، دىمەكچى بولغىيدى!

3

مىللىي ئارمىيە پارتىزان ۋە پىدائىي قىسىملىرى بايىدا قازانغان غەلبە ئىلھاملىرى تۈرتكىسىدە بۇ يەردىن ئاتلىنىپ ياقىرىق، قارا باغ، قىزىلبۇلاق ۋە بوز دۆڭ قاتارلىق جايلارغىچە سەپ تارتىپ ئورۇنلاشتى.

ئىرپان بىلەن شامال بوۋا قاتارلىق رازۋېتچىكلار يەنە بۇيرۇق بويىچە قارا يۇلغۇن ۋە جام تەرەپكە مەخپىي يۈرۈپ كەتتى. ئىرپاننىڭ چارلىغۇچى گورۇپپىسىدا ئاپتومات، بەش ئاتار مىلتىق ۋە گىرانات قاتارلىق قوراللار تەق ئىدى.

ئۇلار چارۋىچى قىياپىتىدە كىينگەن، كۈندۈزى غارلاردا يوشۇرۇنۇپ، كېچىدە بىمالال يۈرۈش قىلاتتى.

ئاۋغۇستنىڭ ئىككىنچى ھەپتىسىنىڭ دەسلەپكى كۈنى ئاخشىمى ئىرپان ھەمرالىرى بىلەن قارا يۇلغۇنغا يېقىنلىشىپ باردى. ئەتراپ بەئەينى گۆردەك قاراڭغۇ ؛ تەبىئەت ئېغىر ئۇيقىدا، جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. ئاسماننى «مىڭتىكە» تاغلىرى تەرەپتىن تۈرۈلۈپ كەلگەن بولۇتلار قاپلىماقتا ئىدى. ھاۋانىڭ ئەلپازى بۇزۇلۇپ، ئالدىن كەلگەن كۆڭۈلسىز شامال يامغۇردىن بەلگە بېرىپ تۇراتتى.

-زامان – زامانلاردىن تارتىپ، - دەيتتى شامال بوۋا، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ توختاپ، - يېغىلىق غەۋغالىرى بىلەن مۇشۇ يۇرتتا ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسىلا ئىككى جايىنى تالىشىپ كەلگەن ئۇنىڭ بىرى مۇشۇ قارا يۇلغۇن ؛ يەنە بىرى باش ئەگىم، بۇ ئىككى جايىنى «تۆمۈر قاپقا» دەپ ئاتىشىدۇ. ئۆزىمىزگە پەخەس بولايلى، بۇ يەردە چوقۇم دۈشمەن بار...

شامال بوۋا بۇ يەرنىڭ ئەل –تەمىنى بەش قولدەك پىششىق بىلەتتى. ئۇنىڭ سۆزى تېخى تۈگە – تۈگىمەستىنلا قېرىشقاندەك يامغۇر شارىلداپ قۇيۇۋەتتى. رازۋېتچى باتۇرلار بىر مەھەل يامغۇردا قالدى. ئىسسىق كۈنلەردە يامغۇرنىڭ ئىللىق تامچىلىرى تەنگە ھوزۇرلۇق تېگەتتى. ئۇلار گويا ساماۋى پارلىق مۇنچىغا چۈشكەندەك يامغۇر سۈيىگە چۆمۈلۈپ، دالىدا خېلى تۇرۇپ قېلىشتى. شىلىمسىمان پاتقاقلىقتا مىدىرلاشمۇ قىيىن ئىدى.

تاڭ سۈزۈلەي دېگەندە يامغۇر پەسلەپ باراتتى. ئىرپان بىلەن شامال بوۋا ھەمرالىرىنى كۆزەتكە قالدۇرۇپ، ئۆزلىرى كۆۋرۈك تامان يۈرۈپ كەتتى.

قارا يۇلغۇن كۆۋرىكى بۇ يەردىن ئىككى – ئۈچ چاقىرىمچە يەردە ئىدى. ئۇلار كۆۋرۈككە يېقىنلاپ كەلگەندە بۇ جايدا پوستا تۇرغان بىر دۈشمەن ئەسكىرى مىلتىغىنى قۇچاقلىغان پېتى يوغان دەرەخنىڭ تىگىدە شۈمشىيىپ ئۇخلىماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزى تامان كېلىۋاتقان ئىككىيلەننىڭ شىپ – شىپ ئاياق ئاۋازىدىن چۆچۈپ قوزغالدى – دە مىلتىغىنى كۆتىرىپ ھاڭۋېقىپ قارىدى. شامال بوۋا ئۇنىڭغا:

-ھويلامنى سۇ بېسىپ كەتتى. شاخ – شۇمبا ئالاي دەپ كېلىشىم، - دېدى.

-ئۆيۈڭ نەدە، ئېتىڭ نىمە؟! – ۋاقىراپ سورىدى ئەسكەر.

-........

ئۇنىڭغىچە چىۋەر ئىرپان پەم بىلەن ئارقا تەرەپتىن ھېلقىنىڭ گېلىنى بوغۇپ ئۆلگۈردى – دە، ئۇنى ئالدىغا سېلىپ، بايىقى ھەمرالىرى ساقلاپ قالغان جايغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن ئاخبارات ئىگەللىدى.

بۇ جايدا ھازىر قاراۋۇللۇقتا تۇرۇۋاتقان تۆت كىشى ئىكەن، قالغان ئۈچىسى ئۇيقىدا...

پارتىزان باتۇرلار ئۇلار ئۇخلاپ ياتقان يەرگە بېسىپ كىردى ۋە ئۇيقۇ ئەرۋاھلىرىنى مىدىرلاتماي تۇرۇپ باغلاپ، ئۇدۇل ئىشتاپقا ھەيدەپ ماڭدى.

ئىشتاپ دۈشمەندىن ئىگەللىگەن يېڭى ئاخبارات بويىچە ئىرپان بىلەن شا،ال بوۋىغا يەنە بىرقانچە كىشىنى قوشۇپ، قازان ئاسما ۋە تاز لەڭگىر تەرەپلەرنى چارلاشقا ئەۋەتتى.

4

گومىنداڭ ئاقسۆدىكى بارلىق كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، يار بېشىغا مۇداپىئە لىنىيىسى قۇرغان ئىدى. بۇ لىنىيە شىمالدا كونا ئايرودۇرۇمدىن تارتىپ ئىچتاچى، خىندا، موللا قوغۇنچى ۋە ئاياق كېرىشكىچە كەڭ تۈزلەڭلىككە سوزۇلاتتى. ئۇلار بۇ يەرلەرگە قاتمۇ – قات ئاكوپ، خەندەك قېزىپ، پوتەيلەرنى قۇرۇپ ئورۇنلاشقان، يەنە بىر بۆلۈك كۈچلىرىنى بولسا سۆگەتېرىقتىكى[1] قوناقلىقتا بۆكتۈرمىگە قويغان ئىدى.

ئىرپان گورۇپپىسى بۇ ئەھۋاللارنى قازان ئاسمىدا ئوتۇنچى دېخانلاردىن ئۇقتى -دە، دەرھال ئىشتاپقا يەتكۈزدى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ئىشتاپ كوماندىرلىرى يېڭى لاھىيە تۈزدى. بۇ لاھىيە بويىچە پارتىزان، پىدائىيلارنىڭ بىر قىسمى كۈۋاس، كۆكبۆرە ۋە تۇمشۇق ئارقىلىق كونىشەھەرگە شىمال تەرەپتىن كىرىش ؛ يەنە بىرقىسمى يەرلىك پىدائىيلار بىلەن بىرلىكتە جام ۋە تاز لەڭگىر ئارقىلىق چوڭ يول بويلاپ، ئۇدۇلدىن تىگىش پىلانلاندى.

---

[1] سۆگەت – ئېرىق دېگەن سۆزنىڭ ئۆزگەرمىسى

لېكىن، گومينداڭچىلار پارتىزانلارنىڭ غەربنى سىزىۋېلىپ ئۆزلىرىنىڭ يار بېشىدىكى مۇداپىئە پىلانىنى يېڭى شەھەردىكى سېپىل مۇداپىئەسىگە ئۆزگەرتتى. جام تەرەپتىن ئىلگىرلەپ كېلىۋاتقان پىدائىي قىسىملارغا توساپ زەربە بېرىش ئۈچۈن ئۈچتۇرپاندىن يۆتكەپ كەلگەن «بيەنچادۈي» چېرىكلىرىنى «ئالتۇنلۇرۇم قەۋرىستانلىقى» ئەتراپىغا بۆكتۈرمە قىلغان ئىدى.
قۇياش چاشكا بولغان چاغدا مىللىي ئارمىيىنىڭ پىدائىي قىسىم ئاتلىقلىرى ئايرودرومنىڭ شەرىق تەرىپىدىكى ئون نەچچە كىلومېتىر ئارلىقتا ئاسمان – پەلەك چاڭ – توزاڭلارنى توزىتىپ ئىلگىرلىمەكتە ئىدى. ئۇلار ئايرودرومغا يېقىنلاپ بارغاندا ئالتۇنلۇرۇمغا بۆكتۈرۈپ قويغان بايىقى دۈشمەن چېرىكلىرى ئاق بايراق چىقىرىپ «تەسلىم بەلگىسى» بەردى ۋە مىلتىقلىرىنى تەتۈر تۇتۇپ يېقىنلاپ كەلدى.
پارتىزانلار غەلىبەت غالىب كەلدى ـدە، ئاق بايراققا ئىشىنىپ، بىخارامان تۇرۇۋېرىشتى.
ئەتراپ تۈپ – تۈز ئىدى. ھىلىگەر « ئاق بايراقچىلار » نىڭ نەچچە يۈز ئادىمى پارتىزانلار توپلىشىپ تۇرغان يەرگە تەلۋىلەرچە يېقىنلاپ كەلدى – دە، بىردىنلا ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. پارتىزان، پىدائىيلار ئۆزلىرىنى ئوڭشاشقا ئۈلگۈرەلمەي قېلىپ بىھۇدە نۇرغۇن قانلار تۆكۈلدى. چېكىنىشتىن باشقا چارە يوق ئىدى. بۇ چاغدا كۆچاردىن كەلگەن ما تۇەنجاڭنىڭ ۋەھشى چېرىكلىرى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ «توپىلاڭدا توقاچ ئوغرىلاش» ئادەتلىرى بويىچە باي ناھىيىسىنى ئېغىر دەرىجىدە تالان – تاراج قىلدى.
ئەھۋال بەك ئېچىنىشلىق ئىدى. ياۋۇز گومىنداڭچىلار قان كېچىپ دۇنيا يىغماقتا، كۆرۈنگەننى قىرماقتا، ئاتا – ئانىلارنىڭ باغرىنى تىلماقتا، باللارنىڭ بېشىنى نەيزىگە ئىلماقتا. نارەسىدىلەرنىڭ چاتلىرىنى يىرماقتا... ئىدى.
بەختكە يارىشا، پارتىزانلار سېپىگە يېڭى كۈچلەر ئۈلگۈرۈپ كەلدى. پىدائىيلار قايتا ماغدۇر تېپىپ جانلاندى. سەپ ئۇلغايدى.
مىللىي ئارمىيە كۈچلىرىنىڭ بۇ قېتىمقى شىددەتلىك ھۇجۇمى تاغۇ – تاشلارنى لەرزىگە كەلتۈردى. ئەجەل ھودۇقۇشىدا قالغان دۈشمەن خەيلىرىنى قولتۇقۇقا قىستۇرغان پېتى بەدەر قاچتى.

يىگىرمە سەككىزىنچى باپ

1
ئاۋغۇستنىڭ ئىككىنچى ھەپتىسى – بازار كۈنىسى ئىدى.
قۇياش ھارارىتىنىڭ تەپتىدىن يەر – جاھان چوغدەك قىزىپ تۇراتتى. شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىنى بويلاپ قىڭغىر – قىيسىق كۆتۈرۈلگەن ياردائلىقنىڭ ئۈستى ۋە « ئالتۇنلۇرۇم زاراتكالىغىنىڭ ئەتراپىدىكى ئاق مامۇقتەك تۈزلەڭ يەردە تاۋلانغان تونۇردەك ھارارەت يالقۇنلايتتى.
ياردائلىقنىڭ ئاستىدا، تاكى غەرپتىكى دولان دەرياسى بويلىرىغىچە تۇتاش سوزۇلۇپ كەتكەن بوستانلىقلار كۈرەش قەھرىمانلىرىغا تازىم قىلغاندەك ئەۋرىشىم شاخلىرىنى ئېگىپ لەرزان تەۋرەنمەكتە ئىدى. شىمال تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تەڭرى تېغىدىن ئۆركەشلەپ تىرەڭ دەرياسى، كۆكيار ۋە ئاتئويناق دەريالىرى ھەيۋەتلىك شاۋقۇن سالاتتى. باتۇرلار بولسا «ئالغا!» سادالىرىنى ياڭرىتىپ يەنە ئىلگىرلەپ كەلمەكتە ؛ ئۇلار دۈشمەننى سۈر توقاي قىلىپ، شەھەر سېپىلىگە قاراپ سەلدەك ئاقماقتا ئىدى.
ئوڭ قانات قىسىملار – دولان دەريا بويىغىچە يېرىپ ئۆتۈپ، ياتالماس ۋە تۇگمەنبېشى ئورمانلىقى ئارقىلىق گۈلباققا ئورۇنلاشتى. سول قانات قىسىملار «ئاياقكىرىش» ۋە «قارا ساقال ئاتام» قەۋرىستانلىقىدىن ئۆتۈپ سېپىلنىڭ كۈچار دەرۋازىسى قارشىسىدا ئىستىھكام قۇردى. ئوتتۇرا يۆلىنىشى بولسا

كەپتەرخانا يېنىدىكى «قوشقار پاتماس» ناملىق تارچۇق ئېغىزدىن چۈشۈپ، جىرىمچىل ئارقىلىق مېڭىپ لەنگەردە جايلاشتى ؛ باش ئىشتاپ كونىشەھەرنىڭ كىندىكىدىكى نىيازخاننىڭ بېغىغا ئورۇنلاشقانىدى.

باغنىڭ قوش قاناتلىق ئىشىكىدىن كىرگەندە كۆن چىقىش تەرىپىگە سېلىنغان چوڭ مېھمانخانا ۋە ئۇنىڭغا يانداش بىنالار كۆزگە تاشلىناتتى. ئۈستى تاختايلىق بۇ ئىمارەتلەرنىڭ روجەكلىرى باغقا قاراپ ئېچىلغان، ئالدى پېشايۋانلىق ئىدى. ئۈزۈملۈك باراڭلار پېشايۋانغا يامىشىپ تۇراتتى. باراڭ تىگىدە نەي بولۇپ پىشقان شىرنىلىك ئۈزۈم دانىلىرى مارجاندەك پاقىرايتتى. پۈتۈن باغنىڭ ئىچىدە ئانار، ئەنجۈر، ئەينۇلا، بادام قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر تولۇپ تۇراتتى.

ئەتىسى مۇشۇ يەردە ئىشتاپ قوماندانلىقى جىددى يىغىن ئېچىپ، كۆرەش ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى:

-... بىزنىڭ ھازىرقى كۆرەش نىشانىمىز، - دېدى كومىسسار ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، - ھەرگىزمۇ بىرەر مىللەتكە قارشى قويۇلغان ئەمەس، پەقەت ئەكسىيەتچىلەرگە قارىتىلغان. بىزنىڭ سېپىمىزدە ھەرمىللەت پىدائىيلىرى بولغىنىدەك، دۈشمەنلىرىمىزنىڭ سېپىگىمۇ تۈرلۈك مىللەتنىڭ مۇناپىقلىرى، ئەكسىيەتچىلەر توپلانغان. كەڭ ئاممىغا مۇشۇ نۇقتىنى ئۇقتۇرۇشىمىز كېرەك. بىز خەلقىمىزنىڭ جانجان مەنپەئەتىنى كۆز قارچۇغىمىزنى ئاسرىغىنىمىزدەك ئاسرىشىمىز، بۇنىڭ كاپالىتى ئۈچۈن ئىنتىزامغا قاتتىق رىئايە قىلىشىمىز لازىم. پىدائىيلىرىمىزنىڭ سانى كۆپەيمەكتە. بىز ئۇيۇلتاشتەك ئىتىپاق بولۇپ، يېڭى كۆرەشكە ئاتلىنايلى...

ئىشتاپنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە سېپىلگە ھۇجۇم قىلىش جېڭى بىلەن بىللە تەشۋىقات دولقۇنىمۇ ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. مۇنەۋۋەر قىز - يىگىتلەر تۈشمۇ - تۈشتىن كېلىپ، پىدائىيلىققا قاتنىشىشقا ئىلتىماس قىلىپ تۇراتتى.

بۈگۈن جۈمە كۈنى، چوڭ خانىقا ئادەم دېڭىزىغا ئايلانماقتا ئىدى. ۋاقىت چۈش بولاي دېگەندە ئۇ يەرگە ئوتتۇرا بوي، ياش ۋە تۈرگۈن بىر مۇئەللىم يېتىپ كەلدى - دە، تولۇپ تاشقان قىزغىن ھېسسىياتتا تۆۋەندىكى شېئىرنى ئوقۇدى:

تېڭىرقمايمەن دوستلار، تىلەيمەن ئالى تىلەكلەرنى،
چۈشۈرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۈرگەن بىلەكلەرنى.

مەرت باغۋەن خازان قىلماس ۋاقىتسىز باغنى،
تەربىيسىز سۇلدۇرۇپ، گۇل - چىچەكلەرنى.

خىيالىم خۇددى تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر سەبى بالا،
ئىمىش ئۈچۈن قەدىردان ئانىدىكى قوش ئەمچەكلەرنى.

لەززەتلىك خىيال ئارىسىدا بېقىپ ئاسمانلارغا،
تەپەككۇر كۆزى بىلەن كۆرىمەن روشەن بۇجەكلەرنى.

جانان ناز ئۇيقىدا يېتىپ نىچۈك تولغانماس،
ئاشىغى كۆتۈپ تۇرسا ئېچىپ يورۇق روجەكلەرنى.

نىمىشكە يازماي تىلەك ئارلاش مۇڭلۇق لىرىكلارنى،
سۆيگۈ ئىشقى ئۆرتەپ كۆيدۇرسە يۈرەكلەرنى.

سۆيگۈ دېڭىزىدا مەن بىر قايىنام تۇرسام،
ئۇسسىزلىغىم قانداق قانسۇن ئىچىپ كىچىك كۆلچەكلەرنى.
....

بۇ ياڭراق خىتاپنى ئاڭلىغان ئامما ھاياجان دېڭىزىغا غەرق بولماقتا ئىدى. مۇئەللىم پىدائىي بولۇپ كۆرەشكە ئاتلىنىدىغانلىقىنى بىرىنچى بولۇپ جاكارلىدى.

ئارقىدىنلا تۇركۇم – تۇركۇم نەۋقىران ئەزىمەتلەر قوللىرىنى بەس – بەس بىلەن ئېگىز كۆتىرىشىپ – ۋارقىرىشىپ پىدائىيلىققا يېزىلدى.

دەل شۇ ئەسنادا خانىقا دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەن ياش قۇرامى 50 لەر قارىسىنى ئالغان بىلىنەر بىلىنمەس چېچەك ئىزلىق، بۇغداي ئۆڭلۈك، روھى تېمەن بىر ئانا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، ياڭراق ئاۋازدا كۆپچىلىككە خىتاپ قىلىشقا باشلىدى – دە ئۇنىڭ جاراڭلىق ساداسى بىردىنلا ئاممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى:

-مانا مەنمۇ پىدائىيلىققا يېزىلىشقا كەلدىم... مېنىڭ يەنە ئاق سۈت ئەمگۈزۈپ ئۆستۈرگەن نەۋبەر ئوغۇل قىزلىرىم بار. ئۇلارمۇ ئىشقا يارايدۇ. باللىرىمنىڭ ئاتىسى بىلەن ئاكىسى گومىنداڭ تۈرمىسىدە – ئازاپ زىندانىدا يېتىۋاتىدۇ. ۋە بىگۇناھ زۇلۇم تارتىۋاتىدۇ. بىزنىڭ يۈرىگىمىزنى ئىنتىقام چوغلىرى ئۆرتەپ كەلمەكتە...

ئانىنىڭ ئوتلۇق خىتابى كۆرمىگىلغان ياش يىگىتلەرنىڭ قەلبىگە بىردىنلا ئىسيان ئوتىنى ياقتى – دە، پىدائىيلىققا يېزىلىش دولقۇنى تېخمۇ قايىنام تاشقىنلىققا كۆتىرىلىپ كەتتى.

يېزىلاردىن كەلگەن يىگىتلەر بۇ جەڭگەرلىك ئانىنىڭ جاسارىتىگە بارىكاللا ئېيتىشىپ:

-بۇ ئانامنىڭ ئىسمى كىمدۇر؟ - دەپ بىر – بىرىدىن سورىشاتتى.

بۇ ھەممەتلىك ئانا – ھازىر تۈرمىدە ئازاپلىنىۋاتقان مەرپەتپەرۋەر زات ۋە قەيسەر جەڭچى تۇرداخۇن خەلپىتىمنىڭ ئايىلى ھەم ل.مۇتەللىپنىڭ ئۇستازى مەۋلانجاننىڭ ئانىسى – نۇرخان ئىدى.

جاسارەتلىك نۇرخان ئانىنىڭ ۋىجدانىي ساداسى ئادەملەرگە ھاياتنىڭ قەدىر – قىممىتىنى مۇنازىرىسىز چۈشەندۈرمەكتە ئىدى.

بۈگۈن ئۇنىڭ ھەممە ئەۋلادى ئەڭ ئاۋۋال پىدائىي سەپكە تۇردى...

2

شۇ كۈنلەردە شەھەر سېپىلىنى قورشاش جېڭىگە قاتناشقان پىدائىيلار بىر نەچچە مىڭغا يەتكەن ئىدى. ئۇلار مەردانىلىك بىلەن ئالغا ئېتىلاتتى ۋە سېپىلغا چىقىشقا ئۇرۇناتتى.

دۈشمەن سېپىل ئەتراپىدىكى بىر يېرىم كىلومېتىر ئارلىقنى ئاللىبۇرۇنلا كۆيدۈرۈپ، تۈپ – تۈز قىلىۋەتكەن ئىدى. بۇ يەرلەردە ھازىر تۇخۇم قويىسا كۆرۈنەرلىك ئىدى. سېپىلنىڭ يېنىغا بېرىش كۈندۈزى تۈگۈل كېچىسىمۇ مۈمكىن بولمىدى. چۈنكى سېپىل بېشىغا بېكىتىلگەن ئاسما چىراقلار سېپىل ۋە ئەتراپىنى كۈندۈزدەك يورۇتۇپ، پارتىزانلارغا ھېچ ئىمكان بەرمەيتتى. لېكىن ماھىر مەرگەنلەر كېچىلىرى «ئاسما چىراقنى چىنەش، كۆرۈنگەن باشنى قارىغا ئېلىش» ۋە سېپىل ئۈستىگە چىقىۋالغان گومىنداڭچى مالايلار بىلەن «تىل ئۇرۇشى» قىلىش قاتارلىق روللارنىمۇ جاسارەت بىلەن ئورۇنلىماقتا ۋە بەزىدە ئېپى كەلگەن يەرلەردىن شوتا ئارقىلىق سېپىلگە چىقىپ، قوچاقلاشما جەڭ، قىلىچ ھەم نەيزىۋازلىقلارمۇ قىزىپ باراتتى.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان تىركىشىش – دۈشمەننى ھالسىزلىتىپ، ئۇلار ئوزۇق – تۈلۈكتىن قىسىلىپ جېنى تۈمشۇغىغا يېتىپ قالغان ئىدى. ئۇرۇمچىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك دۈشمەننىڭ بىر ئىككى ئايروپىلانى مۇھاسىرىدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىغا ئوزۇق – تۈلۈك ۋە لاۋازىمات تۆشۈپ ھاۋادىن تاشلاپ تۇراتتى.

1945 – يىل 8 – ئاينىڭ 27 – كۈنى ئەتىگەندە ئاقسۇ گېزىتخانىسى بىغىغا ئورۇنلاشقان ئىنقىلابچىلار ئارىسىدا دۈشمەن ئايروپىلانىنى ئېتىپ چۈشۈرۈش ھەققىدە جىددىي مۇنازىرە باشلىنىپ كەتتى:

-قولۇڭدىكى ئاددى مىلتىق بىلەن، - دېدى ئىرپان يېنىدىكى پارتىزان يىگىتكە، - قانداق قىلىپ ئايروپىلاننى ئېتىپ چۈشۈرەلەيسەن؟

-قانداق ئېتىپ چۈشۈرەلەيمەن، سەن قاراپ تۇر جۇمۇ؟ دېدى ھېلىقى يىگىت، - قېنى ئايروپىلان كېلىپ باقسۇنچۇ!...

ئىشەنچلىك سۆزلەۋاتقان بۇ پارتىزان ئالتاي سوقۇشىدىن قېچىپ كېلىپ ماياقتا ئورۇنلاشقان، كېيىن مىللىي ئارمىيىگە قاتناشقان، ئالتۇنقۇش جىلغىسىدىكى سوقۇشتا بەك باتۇرلۇق كۆرسەتكەن قەيسەر جەڭچى ئىدى. ئۇ، سەپداشلىرىغا تۆۋەندىكى ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى:

-كىچىكلىگىمدە بىزنىڭ ئاۋاتتا ھادى خەنجەر يىغلىغى، مۆيدىن پەلۋان يىغلىغى دېگەن ئۆرۈشلار بولۇپ ئۆتكەن. شۇڭ شىسەينىڭ ئايروپىلانلىرى ئاۋات بازىرىغا كۈندە دېگۈدەك كېلىپ بومبا تاشلايتتى. مېنىڭ تۇققانلىرىمدىن شاۋازخان دېگەن مەرگەن شەھەر مەھەللىسىدىكى قۇربان ھاجىمنىڭ يوغان قاپاق تېرىكى ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ پەس ئۇچۇپ كەلگەن ئايروپىلاننى بەدەڭگە مىلتىغى بىلەن موللاق ئاتقۇزۇۋەتكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنمەن. بۇ ۋەقە ھازىرقىدەكلا ئېسىمدە. ئۇ ئايروپىلان سىدىق كۆۋرۈكىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى « توققۇز ئورتاق » دېگەن يەرگە چۈشۈپ گۇم بولغان. ئىككى نەپەر ئۇچقۇچى تىرىك تۇتۇۋېلىنغان ئىدى. ئۇ كەمىدىكىگە قارىغاندا ھازىر قولىمىزدىكى قۇراللار سەرخىل ئەمەسمۇ؟

پارتىزان يىگىتنىڭ ھېكايىسى ئەمدىلا تۈگەپ تۇرۇشىغا شىمالىي تەرەپتىن كېلىۋاتقان دۈشمەن ئايروپىلانىنىڭ گۈكىرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بايىقى يىگىت دەرھال مىلتىقىنى ھازىرلاپ، ئېگىز سەگە تېرەككە ياماشتى – دە ئاچماق شاخنىڭ ئوتتۇرىسىدىن مەھكەم ئورۇن ئالدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي سۈزۈك ئاسماندا قوش قاناتلىق بىر ئايروپىلان پەيدا بولدى ۋە سېپىلنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ ئۇچۇشقا باشلىدى. لېكىن ئايروپىلان ئىگىزدە ئىدى. تەخمىنەن چارەك سائەت ئۆتكەن مەھەلدە پەسلەپ گېزىتخانا بىغىنىڭ ئۈستىگە ئۇدۇللاپ كەلگەندە بايىقى يىگىت چەنلەپ تۇرۇپ ئارقا – ئارقىدىن ئۈچ پاي ئاتتى. ئايروپىلان باغ ئۈستىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئەسنادا ئاسمان قەرىدە خۇددى يوغان ئاق ئەدىيالدەك غەلىتە بىرنەرسە كۆرۈندى. ئۇ ئاستا – ئاستا پەسلىمەكتە ئىدى. ھەممىنىڭ دىققىتى شۇ نەرسە بىلەن بەنت بولۇپ، ھېلىقى ئايروپىلاننىڭ نەگە كەتكەنلىگى بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى.

-ئاتقان دېگەن مانا، گۇمپام بارمىكەن؟

پارتىزان يىگىت ئاسماندىن چۈشۈۋاتقان نەرسىنى كۆرۈپ، تېرەك ئۈستىدە تۇرۇپلا ۋارقىرىۋەتتى ۋە تېزلىكتە يەرگە چۈشتى. ئۇ ئىرپان ۋە يەنە بىر قانچە پىدائىيلار بىلەن بىللە لەنگەر كوچىسىدىن يۈگۈرگەن پېتى دوختۇرخانا تەرەپكە قاراپ ئۇچتى. ئايروپىلاندىن تاشلانغان نەرسە دوختۇرخانا بىلەن – سېپىل ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپ، چاڭ – توزاڭ كۆتۈرۈۋەتتى. ئارقىدىنلا گومىنداڭ بىلەن پارتىزانلار ئوتتۇرىسىدا ئۇلجا تالىشىپ، كەسكىن جەڭ داۋام قىلدى. ئىككى تەرەپنىڭ مەرگەنلىرى توختىماي ئوق ياغدۇراتتى. كۈندۈزى ھېچقايسى تەرەپنىڭ ئادىمى ئۇلجىنىڭ يېنىغا بارالمىدى.

خۇپتەن بولدى. ئاي قاراڭغۇسى. دۈشمەن بەش ئادىمىنى قارامىلىق بىلەن سېپىلدىن سىرىلدۇرۇپ، پەسكە چۈشۈشكە باشلىدى. ئاۋاتلىق پارتىزان يىگىت، بۇ بەش دۈشمەننىڭ ھەممىسىنى سېپىل تېمىغا چاپلاپ قويىدى. ئارقىدىنلا ئۆزى ئۇلجىغا قاراپ، ئۆملىگەن پېتى يۈگۈردى. ئىرپان قاتارلىق يەتتە يىگىت ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى.

سېپىل ئۈستىدىكى دۈشمەنلەر چىداپ تۇرالماي پارتىزانلارغا مۆلدۈردەك ئوق ياغدۇرۇپ تۇراتتى. شۇنداق ئېغىر خەۋپكە پىسەنت قىلماي ئالغا ئىلگىرلىگەن قەيسەر يىگىتلەر بايىقى ئولجىنىڭ يېنىغا بېرىۋالغان ئىدى. ئۇلار ئولجىنى سۆرەپ، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى يەر بېغىرلاپ مېڭىپ، ئۆز تەرىپىگە كېلىۋاتاتتى. مەركىزى مەكتەپنىڭ جەنۇبى يول بويىغا يېقىنلاپ قالغاندا دۈشمەن ئاچچىقىدا ئوت كۈچىنى ئۇلارغا مەركەزلەشتۈردى. بەختكە قارشى ئاۋاتلىق پارتىزانىنىڭ ئارقا مېڭىسىگە ئوق تىگىپ، شۇ يەردىلا قۇربان بولدى. ئىرپان دوستىنى قۇچاقلىغان پېتى يول ئۈستىگە يەتكۈزۈۋاتقان چاغدا، يەنە بىر پاي ئوق كېلىپ، سول پۇتىنىڭ يوتىسىغا تەگدى – دە، ئىزىدا يېتىپ قالدى.

غەلبە كەينىگە يۈشۈرۈنغان بەختسىزلىك ھەممىنى ئېچىندۇراتتى. سېستىرالار ئىرپانىنىڭ پۇتىنى تېڭىۋاتقاندىمۇ ئۇ تېخىچە بىھوش ياتاتتى.

3

ئاۋاتلىق پارتىزانىنىڭ جەسدى دەپنە قىلىنغان كۈنى، ئىرپانىنى ئىككى سېستىرا ھارۋا بىلەن كونىشەھەردىكى دوختۇرخانىغا يەتكۈزدى. بۇ دوختۇرخانا دۆلەتباغ كوچىسىنىڭ ئوق تەرىپىدىكى بانكا قوراسىدا ئىدى. بانكا خادىملىرى پارتىزانلار كېلىشتىن بۇرۇن، بانكىنىڭ پۇل، غەزنىلىرىنى يۆتكەپ، سېپىل ئىچىگە كىرىۋالغان.

بۇ ۋاقىتلىق دوختۇرخانىدا 50 تىن ئارتۇق پارتىزان مەجرۇھلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىمكانى بارلىرى بەنتلەكلىك ملتىق، ئاپتومات ۋە يىنىك پىلموت قاتارلىق قوراللىرىنى بالىنىست روجەكلىرىدىن سىرتقا قارىتىپ قويۇپ، جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرۇشاتتى.

يېزا ۋە شەھەر ئاھالىسىدىن نەچچە يۈزلەپ كىشى ھەر كۈنى دىگۈدەك كېلىپ، بۇ مەجرۇھلاردىن ھال سورايتتى. قوغۇن – تاۋۇز، ئۈزۈم – شاپتۇل ۋە نان – توغاچ قاتارلىق يىمەكلىكلەر بالىنىست ئىچىگە دۆۋىلىنىپ كەتكەن ئىدى.

ئىرپان بالىنىستقا كېلىپ، ئۈزۈن ئۆتمەي ئۇنىڭ ئوق تەگكەن پۇتىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئوتتۇرا بوي، ئاقۇش چىراي، ياش بىر ۋىراچ كىرىپ كەلدى – دە، دەرھال ئوپىراتسىيە قىلىپ بولجۇك گۆش ئىچىدە تۇرۇپ قالغان ئوقنى ئېلىۋەتتى. پۇتىنى ياخشلاپ تاڭغاندىن كېيىن، كۈلۈمسىرىگەن ھالدا:

-ئەمدى خاتىرجەم بولۇڭ يىگىت، مەسىلە ئانچىزا چوڭ ئەمەس، بۈگۈن بالىنىستىمىزغا ئاتاقلىق پېشىۋا بىر زات كېلىدۇ. ئۇ پۇتىڭىزنى تەكشۈرۈپ كۆرىدۇ. بىرنەچچە كۈنگە قالماي بېجىرىم بولۇپ كېتىسىز، - دىدى.

بۇ ياش ۋىراچ – پىدائىيلار سېپىگە ئەڭ دەسلەپ قاتناشقان تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرى يۈسۈپجان تۇردى ئىدى.

مىللى ئارمىيە پارتىزان قىسىملىرى بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن، ئۇ شەخسى داۋالاش كەسپى بىلەن مەشغۇل بولۇپ يۈرگەن ؛ ئانىسى نۇرخان ئۇنى سىرتىدىن پىدائىيلىققا تىزىملىتىپ قويغانلىقىنى « تاغاق » دىگەن يېزىدا تۇرۇپ ئاڭلايدۇ – دە، خوشاللىغىدا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالىدۇ. ئۇ ئۈچقانىدەك قايتىپ كېلىپ، ھازىر ئىشلەۋاتقان مەجبۇرىيەتنى زىممىسىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۇنتىغان ھالدا سوتكا – سوتكىلاپ ئىشلەيتتى. دۈشمەن تۈرمىسىدە ئازاپ چېكىۋاتقان ئاتىسى تۇردى خەلپە، ئاكىسى مەۋلانجان تۇردى قاتارلىق ئىنقىلابىي زىيالىيلار ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆكسىدە ئىنتىقام ئوتى كۈچلۈك تاناتتى.

شۇ كۈنى پېشىندىن كېيىن يۈسۈپجان بىشارەت بەرگەن بايىقى پېشىۋا كىشى – سىراجىدىن مۇنەججىم كىرىپ كەلدى. بويى ئېگىز ۋە ئۇستىخانلىق، ئىسسىق كۈنلەردىمۇ بېشىغا سەرپۇش، ئۈچىسىغا ئەستەلىك يەكتەك كىيىپ يۈرىدىغان بۇ زاتنىڭ بىر قولىدا ساتار، بىر قولىدا « شىپاھۇلقۇلۇپ »[1] ناملىق كىتاپ بار

---

[1] «كۆڭۈللەر شىپاسى» - ئۆز زامانىسىدا مەشھۇر تىببى قامۇس

ئىدى. ئۇ بالىنىستقا كىرىپلا بوش بىر كارىۋاتتا ئولتۇردى – دە، مەجرۇھلارنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن دۇئا قىلدى.

-ئاندىن ئۇ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئىرپاننىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يوتىسىنى تەكشۈرۈپ كۆردى:

-سۆڭەك ئازراق بەرھەم يەپتۇ، لېكىن، ئانچىلا ئېغىر دىگۈدەك ئەمەس. ئۆتۈپ كەتسە بىر ھەپتىگىمۇ قالماي سەللىمازا بولۇپ كېتىدۇ، - دىدى سىراجىدىن مۇنەججىم.

ئىرپان ۋە باشقا يارىدارلار بۇ ھۆكۈما زاتنىڭ ئاتىلارچە غەمخورلىقىدىن كۆپ مىننەتدار بولاتتى. سىراجىدىن مۇنەججىم كۈن ئارلاپ دىگۈدەك كېلىپ، مەجرۇھلارنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، مىجەزىنى تەكشەيدىغان دورىلارنى بېرىپ تۇراتتى. ساتار چېلىپ، پارتىزانلارنىڭ روھىنى كۆتىرەتتى. تارىخى ھېكايىلەرنى ئېيتىپ ئىلھام بېرەتتى. ئۇ تارىختىكى مەشھۇر ئالىملارنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ، ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن نەقىل كەلتۈرەتتى.

ئىرپان بۇ كىشىنىڭ تىرەن بىلىمدىن ھەيران بولۇپ، بۇ ھەقتە سوئال بېرىۋىدى، مۇنەججىم كۈلۈپ تۇرۇپ سۆز باشلىدى:

-ئىنسانىنىڭ قانىتى – ھىممەت. قەدىمكى ئالىملار بۇنى بىلگەن. ئۇ ئالىملارنى ئۆزىمىز بىلەن سېلىشتۇرساق، ئۇلار پىل بولسا، بىز چۈمۈلە. ئۇلار ھىممەتتى قانات ياسىغانلىقتىن كۆپنى بىلىدىغان ئالىملاردىن بولۇپ يېتىشكەن ۋە ئالەمشۇمۇل روياپ تاپقان. مەسىلەن، ئەبۇنەسىر فارابى، ئەبۇ ئەلى ئىبىن سىنا، ئەمىر خۇسراۋ دېھلىۋى ۋە ئەلىشىر ناۋايى قاتارلىقلار ھىممەت ۋە ئىجىدىھا ئارقىلىق ھۆكۈما، شائىر ۋە مۇزىكانت ھەم يېتىلگەن ئالىملار ئىدى. مەن شۇلارنىڭ نامىغا تاۋاپ قىلغۇچى شاگىرتمە، - دىدى.

جىددى ھالەت مەزگىلىدىكى بۇ دوختۇرخانا بەزىدە مۇشۇنداق كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەرگىمۇ سازاۋەر بولۇپ تۇراتتى.

1945 – يىل 3 – سىنتەبىر كۈنى ئىدى. پۈتى خېلىلا ساقىيىپ قالغان ئىرپان دوختۇرخانا بىلەن خوشلىشىش ھازىرلىقىدا بولۇۋاتاتتى. شۇ كۈنى دەل چۈش مەھەلدە دوختۇرخانىنىڭ ئالدى قوراسىدا ئۇشتۇمتۇت ۋاڭ – چۇڭ كۆتىرىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇ يەرگە چىرايلىققىنا كەلگەن بىر ئوغۇل قولىغا كالتەك ئالغان 20 گە يېقىن بالىنى باشلاپ كىرىپ كەلدى – دە ھېلىقى باشلامچى بالا ھاسىراپ – ھۆمۈدەپ سۆزلەيتتى:

-پارتىزانلار بىر ئايروپىلاننى ئېتىپ چۈشۈردى! يوغان بىر نىمە پۇلاڭلاپ مۇشۇ دوختۇرخانا تەرەپكە پەسلەپ چۈشۈۋاتىدۇ....

-ھوي، ئىمىق![1] راستمۇ؟ - جىددى سورىدى دوختۇر يۇسۇپجان، ئۆز ئىنىسىدىن.

-ئىشەنمەيۋاتقىنىڭنى قارا، راست بولمايچۇ، ئىشەنمىسەڭ چىقىپ كۆر...

ئىمىق جاۋابىنى تۈگەتتى – دە، پىدائىي باللارنى دەرھال باشلاپ يەنە تالاغا يۈگۈردى. دوختۇر يۇسۇپجان تۇردى بىلەن ماڭغۇچىلىكى بار بۆلەك مەجرۇھلارمۇ دەرھال تالاغا چىقتى. دۆلەتباغ كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە سانجاق – سانجاق ئادەملەر ئاسمانغا قارىشىپ تۇرغان ئىدى.

راست دىگەندەك، ئاپئاق دۈگىلەك يوغان بىر شار شىمال تەرەپكە قاراپ لەيلەپ كەلمەكتە ئىدى.

[1] مەۋلانجان تۇردىنىڭ كىچىك ئىنىسىنىڭ ئەركىلەتمە نامى. بۇ نامنى ل: مۇتەللىپ قويغان. ئىمىق ل: مۇتەللىپ بىلەن مەۋلانجان ئوتتۇرىسىدا ئالاقچى ئىدى. ئانىسى نۇرخان ئىمىقنىمۇ پىدائىيلىققا خەتلەتكەن. ئۇ، ئۇرۇشتىن كېيىن نۇرغۇن دەرت – ئەلەم كۆرگەن. ھازىر ھايات بار

ئۈزۈن ئۆتمەي ئۇ شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە دۆلەتباغ كوچىسىنىڭ ئۈستىگە يېقىنلاپ پەسلەپ، كىشىلەرنى
ھەيرانۇ ھادىرۇسكۆن قىلىشقا باشلىدى. ئۇ، تېرەك بويى تۆۋەنلىدى. ئاندىن دۆلەتباغنىڭ ئۈستۈن تەرىپىدىكى ئاۋۋەت كۆكتاتچىنىڭ بېغىغا بېسىپ چۈشتى — دە، بىردىنلا دەھشەتلىك ئاۋاز بىلەن تەڭ ئاسمان — پەلەك چاڭ — تازان كۆتىرىۋەتتى. ھايت — ھۇيت دىگۈچە نەق مەيدانغا يۈزلىگەن ئاتلىق پىدائىيلار ھازىر بولدى ۋە باغنىڭ ئەتراپىغا قاراۋۇللار ئورۇنلاشتۇرۇلدى. باغدىكى بىر قانچە تۈپ ئۆرۈك دەرەخلىرىنى كۆكۈم — تالقان قىلىپ، كەڭ يەردە ياتقان بۇ پالاكەت مەخلۇق باغ ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.
بۇگۈن پارتىزانلارنىڭ ئالدىغا ئۆزلىگىدىن ئۇچۇپ كەلگەن بۇ غايىپ غەزنە - « سېخى سوغا » ھارۋىلار ئارقىلىق دەرھال قوماندانلىق ئىشتاۋىغا يەتكۈزۈلدى. ئۈنىڭدىن تاغارلاپ پۇل، كىسەك — كىسەك قارا چاي ۋە گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ خۇمارىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن كاللەك — كاللەك ئەپيۇن، نەشە قاتارلىق نەرسىلەر چىققان ئىدى.
ھەممىدىن مۇھىمى سىپىل ئىچىدە مۇھاسىرىدە قالغان گومىنداڭ پولكىنىڭ كوماندىرى جاۋخەنچى ۋە سىياسى كومىسسارى ۋۇشاۋبىڭ قاتارلىقلارغا ئۈرۈمچى قوماندانلىقىغىن يېزىلغان تۆۋەندىكى مەخپى گەت ئىدى:
قەتئىي مەخپى
-سىلەر مۇھاسىرە ئىچىدە قېينىلىپ جەڭ قىلىۋاتىسىلەر.جاسارىتىڭلارغا ئاپىرىن ئوقۇيمىز. بىز سىلەرنىڭ تۆھپەڭلارنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمىز. بىراق، « ئوغرىلار » ھازىر شەرقىي سەپتە ئۈرۈمچىگە بېسىم ئىشلەتمەكتە، غەرپتە پامىر تاغلىرى ۋە « ئوردام » ئەتراپىدا مالىمانچىلىق سالماقتا، شۇڭا سىلەرگە ياردەم ئەۋەتەلمەيمىز، پەقەت ئۆز كۈچۈڭلارغا تايىنىشتىن بۆلەك چارە يوق، سىلەرگە ئوڭۇشلۇق ۋە نىجاتلىق تىلەيمىز...

يىگىرمە توققۇزىنچى باب

دۈشمەن پاراشوتى يەتكۈزۈپ بەرگەن مەخپى ئاخبارات پارتىزان — پىدائىيلار ئۈچۈن نۇسرەت ۋە ئۇمىد بېغىشلىغان ئىدى. قوماندانلىق ئىشتاپ بۇ خۇشخەۋەرنى جەڭچىلەردىن مەخپى تۇتمىدى، غەلىبىگە ئاتلىنىش چۇقانلىرى پۈتۈن شەھەر ئەتراپىنى زىلزىلىگە كەلتۈرەتتى.
ئىرپان ساقىيىپ چىققاندىن كېيىن جانلىرى سۆيۈنۈپ، يەنە ئۇمۇدۋارلىق بىلەن يېڭى كۆرەشكە قەدەم قويىدى، ئۇ، قوراللىنىپ لەنگەردىكى ئالدىنقى سەپ بازىسىغا باردى. سوقۇش يەنىلا تىركىشىش باسقۇچىدا كېتىۋاتاتتى، لېكىن، ئون مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ قورشاۋىدا قالغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى جاھىللىق بىلەن جان تالىشاتتى.
1945 — يىلى 9 — ئاينىڭ 7 — كۈنى تۈن ھەسسىدىن ئۆتكەن چاغدا، يەتتە نەپەر قەھرىمان پارتىزان قاراڭغۇدىن پايدىلىنىپ، كۈچار دەرۋازىسى تەرەپتىن سىپىلگە شوتا قويىدى. بۇ قېتىممۇ ئىش ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىدى. ئىككى پارتىزان قۇربان بولدى. بىر كوماندىر بىلەن بىر پىدائىي جاراھەتلەندى. ئۇلارنى يۆتكەپ كېلىۋېلىشتا جاسارەت كۆرسەتكەن ئىككى سېستىرانىڭ قەھرىمانلىقى مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا داستان بولۇپ يۈردى. ئۇلار ئۆتكەن قېتىممۇ ئىرپاننى قۇتقۇلدۇرۇپ قالغان باتۇر ھەمشىرىلەر ئىدى. ئىرپان ئۇلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن بۇ قەيسەر قىزلارنى ئىزلەپ يۈرەتتى. ئۈزۈن ئۆتمەي ئىرپان تەشكىل تەرىپىدىن يېڭى ۋەزىپىگە بۇيرۇلدى:

-ئاخشام دۈشمەن تەرەپتىن ۋاقىپ بولدۇق، «قەشقەردىكى گومىنداڭچىلار ئىككى يىلك ئەسكىرىنى مارالبېشى ۋە قاخشال تەرەپ بىلەن ئاقسۇغا ماڭغۇزدى» دېگەن خەۋەر كەلدى. شامال بوۋا ياشىنىپ قالغان كىشى بولغاچقا يۈرتىغا قايتۇردۇق. سىزگە قۇتلۇق دېگەن يىگىتنى قوشىمىز. سىلەر گومىنداڭ ساقچى كىيىمى بىلەن گىرىم قىلىپ يولغا چىقسىلەر، بىردىن يان قورال ئېلىۋېلىڭلار. رازۋېت دائىرىسى – جەنۇپ تەرەپتە مارالبېشى تۇمشۇق، شىمال تەرەپتە ئۈچتۇرپان ئاقيارغىچە، ۋاقتى ئۈچ كۈن! – دېدى كوماندىر.

ئىرپان بىلەن قۇتلۇق شۇ ئاخشىمى سەپەرگە ئاتلاندى، مىنگەنلىرى قىيىرناك ئۈچقۇر تۇلپارلىرى ئىدى. ئاقسۇ دەرياسىنىڭ كۆررۈكىدىن ئېشىپ تېز ئىلگىرلىمەكتە. گاھ شېغىل تاشلىق يوللار، گاھ پوپاڭ توپىلىق چۆللەر پات – پات ئالمىشىپ تۇراتتى. كۆپ – كۆك ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنايتتى. غەرپ تەرەپتىكى پاكار تاغلار قاپ – قارا كۆرۈنەتتى. ئاي ئاللىقاچان تاغ كەينىگە يوشۇرۇنغان، كېچىلىك هاۋا سالقىن ۋە كۆڭۈللۈك ئىدى. تۆمۈر چوققىدىن كېلىۋاتقان ئىزغىرىم شامالار يۈرەكنى هوزۇرلاندۇراتتى. بىپايان چۆللەرگە چىقىۋالغاندىن كېيىن، ئىرپان جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆز ئاچتى:

-مەنزىل خېلى بار، «ئىلى يولى يامان يول، چىلان بىلەن چۆل قۇدۇق» دېگەن مانا مۇشۇ جايلار. بۇنداق چۆللەرنى پەقەت «ئاتنىڭ ياخشىسى، يىگىتنىڭ ناخشىسى» لا تۈگىتەلەيدۇ. بىراق هازىر بولسا جەڭ ۋاقتى، ناخشا توۋلاش بىئەپ. ئۇنىڭ ئورنىغا هېكايە ئېيتىشىپ ماڭغىنىمىز تۈزۈك.

-بولىدۇ، قېنى سەن ئاۋۋال سۆزلە، -دېدى قۇتلۇق هەۋەس بىلەن.

ئىككىيلەن ئاتلىرنى يورغىسىغا قويۇۋېتىپ، كەڭتاشا يولدا قاتارلىشىپ ماڭدى. قۇتلۇق تېرەك دەرياسىنىڭ ئاخىرقى ئېقىنى – ئۈلۈغياردا هاشادا ئىشلەۋاتقان جايدىن «ئالتۇن كولاش» ئالۋىڭغا تۇتۇلغان ۋە ئىرپان بىلەن شۇ قىسمەتلىك كۈنلەردە تونۇشقان. قارا يۈلغۇندىكى رازۋېت كۆرىشى داۋامىدا ئۇلار يەنە بىر سەپتە بولغان ئىدى.

-هېلىقى كۈنىسى، - دېدى ئىرپان سۆزىنى باشلاپ، - سېپىل تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۆلدۈردەك ئوقلارغا پىسەنت قىلماي مېنى قۇتقۇزۇپ، جېنىمغا ئارا بولغان بايىقى سېستىرا قىزغا چەكسىز رەھمەت ئىزهار قىلىش مەجبۇرىيىتىم ۋە ۋىجدانى قەرزىم بار ئىدى. بىراق مەن ئۇنى ئىزلەپ تاپقۇچە بۇ ياققا چىقىپ قالدۇق. سېنىڭ شۇ قىز توغرىسىدا ئاڭلىغان – ئىشتكەنلىرىڭ بارمۇ؟

-ئۇنى سۈرۈشتۈرۈپ نېمە قىلىسەن؟ - دېدى قۇتلۇق، چاخچاق ئارلاش سوئال بىلەن.

-بەللى، بەللى، قۇلۇپىڭ ئاچقۇچى سېنىڭدىكەن - دە!

ئىككى سەپداش بىر قاپاس چاخچاق قىلىشىۋالغاندىن كېيىن، قۇتلۇق بايان قىلدى:

-مىللىي ئارمىيە پارتىزانلىرى ئايرۇدۇرۇمدىكى قانلىق پاجىئەدىن كېيىن كۈچ توپلاپ، ئىككىنچى قېتىم هۇجۇم باشلىغاندا مەن سول قانات سەپ بويىلاپ، «موللا قوغۇنچى» دېگەن يەردىن ئايلىنىپ ئۆتتۇم. بىر قوغۇنچى ماڭا: بەش نەپەر گومىنداڭچىنىڭ سۆگىتېرىق يېزىسىدىكى قوناقلىققا يوشۇرۇنۇۋالغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.. مەن دەرهال كوماندىرغا يەتكۈزدۇم. ئۇ ماڭا ئون پارتىزاننى قوشۇپ، دۈشمەننى دەرهال جىمىقتۇرۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى. بىز «هەيرانباغ» ئەتراپىدىكى قوناقلىقنى مۇهاسىرىگە ئالدۇق، لېكىن دېخانلارنىڭ زىرائىتىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ۋاقىت كۆتتۇق. ئارىمىزدىن سەمەت سەۋرى قىلالماي، ئاپتوماتنى كۆتىرىپ قوناقلىق ئىچىگە كىردى – دە: «تەسلىم بول» دەپ ئۆيغۇرچە، خەنزۇچە ۋاقىردى. دۈشمەن ئوق چىقاردى. سەمەت جاراهەتلەنگەن ئىكەن. بىز جىددىيلىشىپ قالدۇق. تۆت تەرەپتىن تەڭلا ئوت ئاچتۇق. ئىككى دۈشمەن قوناقلىق ئارىسىدىكى ئېرىق بويىنى ياقىلاپ قاچقاندا ئۆلدى. يەنە ئىككىسى «تەسلىم، تەسلىم!» دەپ ۋارقىراپ، قول كۆتىرىپ چىقتى. ئەڭ ئاخىرقى جاھىلدىن بىرى قېچىپ، قوناقلىقنىڭ شىمال ياقىسىدىكى بىر موماينىڭ ياقىسىغا كىرىپ مۆكۈۋاپتۇ. ئۇ پىلىموتنى تىكلەپ، قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بوپتۇ. بىز ئۇنىڭغىچە بىر نەچچىمىز قوناقلىقنى ئاختۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدۇق. سەمەتنىڭ بىلگەندىن شۇقىراپ ئېقىۋاتقان قان توختىمىغاندىن كېيىن، مەن پىلىموت بىلەن

ئالدىدا، ئۇچەيلەن ئۇنى كۆتىرىپ كەينىمدە يېقىن جايدىن ئۆي ئىزلەپ ماڭدۇق. قوناقنىڭ شالدۇر – شۇلدۇرىدىن چۆچىگەن دۈشمەن پىلموتچىگى بىنىشان ئوق ياغدۇردى. بىز ئىزىمىزدا جىم توختىدۇق. ئارىمىز خېلى يىراق ئىدى. بىز يىراقتا چالما ئېتىپ، پىلموتچىنىڭ دىققىتىنى بۇزىۋەتتۇق. مەن ئۇنىڭ ئوقىنىڭ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى مۆلچەرلىدىم – دە قالغان سەپداشلىرىمنى جايىدا توختىتىپ قويۇپ، غەرپ تەرەپ بىلەن ئەگىپ دۈشمەننىڭ يان تەرىپىگە ئۆتتۈم. ئۇزۇن ئۆتمەي دۈشمەن پىلموتى جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ ئوقى راستىنلا تۈگىگەن ئىكەن، « تەسلىم بول » دەپ ئاۋۋال ئۇيغۇرچە، كېيىن خەنزۇچە، ئاندىن قازاقچە توۋلىدىم. كاج دۈشمەن زۇۋان سۈرمىگەن ئىدى. مەن تەۋەككۈل قىلىپ ئالدىمغا ماڭدىم – دە هويلىغا كىردىم. قارىسام دۈشمەن ئەسكىرىنىڭ مېڭىسى چۇۋۇلۇپ، تام تۈۋىدە يېتىپتۇ. ئۇنىڭ پىلموتى بىر قىزنىڭ قولىدا تۇرىدۇ...

قۇتلۇق دېمىنى ئېلىۋېلىپ، يەنە داۋاملاشتۇردى:

-مەن قىزنى كۆرۈپلا سالام بەردىم. قىزمۇ ماڭا تەبەسسۇم بىلەن جاۋاپ قايتۇردى ۋە ئۆيگە تەكلىپ قىلدى، مەن كىردىم. قىزنىڭ ئانىسى – 70 لەردىن ئاشقان قېرى موماي كاڭ سۇپىسىدا كۆز ئاچماي يېتىپتۇ. مەن ئەهۋالنى ئۇقتۇم: دۈشمەن ئەسكىرى هويلا ئېمىدىن پىلموت ئاتقىلى تۇرغاندا ئانا – بالا ئىككىيلەن ئۆيىنى ئىچىدىن ئىلىۋېلىپ، ۋەقەنى بىلىپ تۇرغانىكەن. مومايىنىڭ يۈرىگى سىلىپ، بولالماي قاپتۇ. قىزنىڭ ئاتىسى تېرەك دەريا ئالۋىڭدا ئۆلگەن ئىكەن. بىرلا ئاكىسىنىمۇ يەرلىك بەگلەر « ئالتۇن ئالۋىڭى » غا تۇتۇۋېلىپ، هېلىغىچە ئۆلۈك – تىرىگىدىن خەۋەر بولماپتۇ. موماي ئوغلىنىڭ دەرت – پىراقىدا ئۇزۇندىن بېرى كېسەل ئىكەن. مومايىنىڭ قىزىدىن باشقا تارتىشىدىغان هېچنېمىسى يوق ئىكەن. موماي ئاخىرى قىزىغا: « قىزىم، يۈگۈر ئاۋۇ هويلىدىكى ئاپەتنى يوقات » - دېيىشى بىلەنلا، قىز ئايپالتىنى ئېلىپ چىقىپتۇ – دە، ماغدۇرىدىن كېتىپ قالغان دۈشمەننىڭ بېشىغا تازا كەلتۈرۈپ ساپتۇ. دۈشمەننىڭ مېڭىسى چۇۋۇلۇپ ئىزىدىلا جەهەننەمگە ئۇزاپتۇ. مەن قىزنىڭ پىلموت تۇتۇپ تۇرغان بەستىگە مەس بولۇپ نەزەر سالاتتىم. ئۇ، 18 ياشلار قارىسىنى ئالغان، كۆزلىرى چوڭ، قاپاقلىرى كەڭ، چاچلىرى قويۇق، چىشلىرى شۇ يەرنىڭ تەبىئىتى بويىچە ساغۇچ، يۈزى ئاندا – ساندا چېچەك ئىزلىق ۋە ئىگىز بەستىگە يارىشا مۇسكۇللىرى تەرەققى قىلغان قىز ئىدى. ئۇنىڭ قارا كۆزلىرىدە قەهرىمانلىقنىڭ نىشانىسى بەلگە بېرىپ تۇراتتى.

موماي ئاستا كۆزىنى ئېچىپ ماڭا قارىدى:

-ئوغلۇم سەن نەدىن بولسەن؟

مەن مۇشۇ سۆگىتېرىق دارىلمۇدەررىس مۇهەممەت دىيارخانىغا شىرەم تۇغقان ئىكەنلىكىمنى سۆزلەپ بەردىم.

موماي خۇرسەنلىك هېسسىياتتا يەنە:

-بالام سەن ئۆيلەنگەنمۇ؟ - دەپ سورىدى.

-ياق دېدىم.

-ئۇنداقتا مۇشۇ قىزىمنى بۇگۈندىن باشلاپ ساڭا قوشتۇم. قىزىم مېنى دەپ بۇ يەردە قالسا چوقۇم دۈشمەنلەر پىيىگە چۈشىدۇ. سېنىڭ بىلەن نېمە بولسا ئىككىلا دۇنيا مەن رازى. ماڭا سىڭلىم قارىشىدۇ. قىزىمنىڭ ئىسمىنى بۇگۈندىن باشلاپ ئوغۇلسان دەپ ئاتىغىن. مەنىسىنى كېيىن بىل...

موماي سۆزلەۋەتقاندا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم گۈلخان بولۇپ يېنىشقا باشلىدى. تېنىمگە تۇتاشقان هارارەت زەپتىدىن يۈرىگىم گۈپۈلدەپ سالاتتى. مەن يەرنىڭ تېگىدىن ئوغۇلخانغا ئىنتىزار كۆزلىرىمنى يۈگۈرتكىنىمدە ئۇ، قىزلارغا خاس نومۇسچانلىق بىلەن رۇخسارىنى ئوڭ تەرەپكە قىيا بۇراپ ئاستىنقى كالپۇگىنى يىنىك چىشلەپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئايدەك رۇخسارىدىن نۇر ياغاتتى، ئوتلۇق كۆزلىرى چاقناۋاتتى.

ساغۇچ چىشلىرى كۆز ئالدىمدا ئالتۇندىن ئاپىردە بولغاندەك جۇلا قىلاتتى. ئۇنىڭ رۇخسارىدا پەيدا بولغان بۇ خىسلەتلەر ئۇنىڭدىكى پاك ۋىجدان ھەم قەھرىمانلىقنىڭ يادىكارى ئىدى.

-سېنى ھېلىقى كۈنىسى قۇتقۇزۇۋالغان قەھرىمان سېستىرالارنىڭ بىرى ئەنە شۇ ئوغۇلخان، - دېدى قۇتلۇق، - يەنە بىرى ئىلىدىن كەلگەن مېھرىۋان. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىلا ئەرەنچە كىيىنىپ يۈرىدۇ. چاچلىرى قىرقىۋېتىلگەن، ئۇلارنىڭ قولىدا ئاپتومات، مۈرىسىدە دوختۇرلۇق سومكىسى ئېسىقلىق، بۇنداق قىزلار ئارىمىزدا ئاز ئەمەس. دىلبەر بىلەن گۈلنىسانىڭ خوتەن دەرۋازىسىغا شوتا قويۇپ، جەڭ مەيدانىدا قۇربان بولغانلىقىدەك باتۇرلۇق كىمنىڭمۇ يۈرىكىنى ھاياجانلاندۇرمىسۇن، قايسى يۈرەكنىڭ ئىپتىخارىنى قوزغىمىسۇن!...

ئىرپان سەپدىشىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغانسېرى زوقلىناتتى. قەھرىمان قىزلارغا قەلبىدە چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئۇرغۇغان ئىدى.

ئۇلار « كونا چىلان » دېگەن يەرگە بارغاندا تۈن يېرىمىدىن ئاشقان ئىدى. ھەممىلا تەرەپ قاپقاراڭغۇ ۋە جىمجىت، ئۇرۇش مەزگىلى بولغاچقا يول بويى ئۇلارغا ئىنس – جىنمۇ يولۇقمىدى. ئاتلارنىڭ پوپاڭ تۇپىلارنى توزىتىپ ماڭغان ئاياق تاۋۇشى ۋە ئارلاپ پۇشقۇرغان ئاۋازىلا ئاڭلىناتتى. يول بويلىرىدىكى ئوت – چۆپلەر ئارىسىدا ياتقان توغايلار ۋە توشقانلار ئۈركۈپ قاچاتتى.

قۇتلۇق خۇددى ئىچى ئېچىشىپ، كۆڭلى ئاينىغان ئادەمدەك خېلى بىركەمگىچە جىمىقىپ كەتتى. ئىرپاننىڭ قۇلىغى قۇتلۇقتا ئىدى. بىز ئازدىن كېيىن قۇتلۇق سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

-بىراق ئۇرۇش بارغانسېرى كەينىگە تارتىلىپ كېتىۋاتىدۇ. بىز « ئالتۇنقۇش » جىلغىسىدىكى سوقۇش غەلبىسىدىن كېيىنكى ۋاقىتنى ھېساپلىساق، ھازىر توپتوغرا بىر يېرىم ئايدىن ئاشتى. ئاقسۇ سېپىلىنىڭ مۇھاسىرىگە ئېلىنغىنىغىمۇ بىر ئايچە بولدى. تېخى مۇشۇ يېقىنغىچىلا دۈشمەنلەر قېچىشقا تەييارلىنىۋاتاتتى.ئەمما، ھازىر بىردىنلا ئەھۋالدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ گومىنداڭ ئەلپازىنى بىردىنلا ئۆزگەرتتى. ئۇلار « ئوغرىلار چېكىنمەكچى » دېگەن پاراڭنى ھەدەپ تارقىتىشىۋاتىدۇ. بۇ گەرچە مىش – مىش پاراڭدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا سەگەكلىك لازىم، دەپ ھېس قىلماقتىمەن.

- بۇنداق پاراڭنى مەن تېخى ئاڭلاپ باقمىدىم. جەڭچىلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىق كەيپىياتى، خەلقنىڭ غەيرىتىگە گەپ سىغمايدۇ؟ - دېدى ئىرپان.

-ئۇنىسى دەرۋەقە شۇنداق، لېكىن، بىرەر مەخپىي قىمارنىڭ سولپىسىغا كېتىپ قالدىغان بولساق ئەلەم بولىدۇ، دەيدىغان ئەندىشەم بار. مۇبادا شۇنداق پېشكەللىك يۈز بېرىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئوغۇلخان بىلەن مەن كەينىمىزگە بىر غېرىچمۇ چېكىنمەيمىز. بۇ لاپ ئۇرغانلىق ئەمەس، ئىشەنمىسەڭ مۆرىتى كەلگەندە كۆرەرسەن...

قۇتلۇقنىڭ ئىرادىسىنى ئاڭلاپ قاتتىق ھاياجانلانغان ئىرپاننىڭ تىلىغا خېلى بىر ۋاقىتچە گەپ كەلمەي، شۈكلەپ كەتتى. قۇتلۇق ئۇنى چاخچاق بىلەن غىدىقلاپ، يەنە ئېغىز ئاچتى:

-شۈك بولۇپ قېلىشىۋاتىسەنغۇ، چولپان ئېسىڭگە كېلىۋاتامدۇ – نىمە؟ ھازىر بىز قەشقەر تەرەپكە كېتىۋاتىمىز... بالدۇرراق كېتىۋېلىشنى پەملەۋاتامسەن - يە؟

قۇتلۇقنىڭ بۇقېتىمقى چاخچىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىرپان سەپدىشىغا ئىدرەكلىك جاۋاپ بېرىپ:

-« ئەركىسىز باغنىڭ گۈلى تۇزار، بۇلبۇلى ئۇزار » دېگەن تەمسىلىمىز بار. ئەركىنلىك ئۈچۈن بولۇۋاتقان ھازىرقى ئۇلۇغ كۈرەشنىڭ مېھرىدىن ۋاز كەچكەن كىشى گۈل قىسالمايدۇ، شۇڭا ھېلىقى سېنىڭ « بىر غېرىچمۇ چېكىنمەيمىز! » دېگەن ۋىجدانىي سۆزۈڭنىڭ ۋاپادار ئىشتىراكچىسى مانا مەن. ئەكەل قولۇڭنى! – دېدى – دە، ئىككىيلەن ئات ئۈستىدە قول ئېلىشتى...

ئۇلار كەلپىن ئاچالنىڭ شەرقى جەنۇبىنى كېسىپ ئۆتۈپ، بىر ئاز ماڭغاندىن كېيىن، بىر چوڭ دۆۋە قۇملۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىتىدى – دە، قارا تەرگە چۆمۈلگەن ئاتلىرىنى يېتىلەپ قۇرۇتتى ۋە دېمىنى

ئالدۇردى. تاڭ سۈزۈلۈپ، تورغايلار جۇرۇقلاپ قوزغىلىشقا باشلىغان چاغدا يەنە ئاتلىنىپ جەنۇپ تامان ماڭدى. ئاش پىشىم مەھەلدە گۈگۈت كان تاغلىرى بىلەن مارالبېشىنىڭ تۇمشۇق ئېغىزى ئارىلىغىدىكى « تېكە فوندى » دىگەن يەردىن ئەمدىلا قوزغىلىپ قەشقەرگە قاراپ مېڭىشقا تەمشىلىپ تۇرۇشقان بىرقانچە ئاتلىق ۋە تۆگىلىك ئادەملەرگە يولۇقتى. ئالدى بىلەن ئىرپان ئۇلارغا سۆز ئاچتى:

-ئەسسالام بۇرادەرلەر، تاغلار، ھەربىرلىرىنى نەدىن سورايمىزكىن؟...

-بىز ماۋۇ تاغنىڭ ئارقىسىدىكى كەلپىن دىگەن يەردىن، قەشقەرگە كېتىۋاتىمىز، - ئۇستىخىنى ئەپچىل كەلگەن بىر قارا ئاتنى مىنگەن كىشى ئېتىنى ئاستىلىتىپ ماڭغاچ جاۋاپ بەردى. ئۇزايىدىن ئۇنىڭ يۇرت بېگى ئىكەنلىكى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى، ھەمراھلىرىنىڭ بەزىسى ئىشەكلىك، بەزىسى ئاتلىق ۋە تۆگىلىك ئىدى. تۆگىلىك ئادەم يەنە بىر ئاتان تۆگىنى يېتىلىۋالغان، ئاتان تۆگىگە بولسا چىرايلىق بىر سەگۈنچەك ئارتىلغان ئىدى.

- قەشقەرگە نېمىگە كېتىۋاتىسىلەر؟

-ئىرپاننىڭ مۇشۇ سوئالىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، جەدە ئاتقا مىنىۋالغان بەگ قۇتلۇق بىلەن ئىرپانغا يەنە بىر قۇرتىم تەكشى قارىۋېتىپ، ئىككىيلەننىڭ ئۇستىۋېشىدىكى گومىنداڭ ساقچى كىيىمى ۋە شەپكىسىدىن 12 بۇرجەك بەلگىگە ئىشەنچ قىلغان ھالدا جاۋاپ بەردى:

-نىمىشكە بولماقچى؟ ماۋۇ سەگەنچۈك ئىچىدىكى ئامبالنى قاچۇرۇپ كېتىۋاتىمىز. « ئوغرىلار» ئاقسۇدا مالىمان پەيدا قىلغاندىن كېيىن، ئامبالنى يۇشۇرۇپ ساقلاپ باقتۇق، ئامبال خاتىرجەم بولالمىدى. بىزنىڭ كۆڭلىمىزمۇ ئارام تاپمىدى. « ئوغرىلار » يوقالغاندا ئامبىلىمىزنى يەنە قايتۇرۇپ كېلىمىز...

راست دىگەندەك، ھېلىقى يوغان تۆگىنىڭ قوش ئۆركىشىگە توغرىلاپ ياسالغان سەگۈنچەك ئىچىدە ئامبال بەھۇزۇر ياتاتتى. سەگۈنچەكنىڭ ئاستىغا تۆت كۆرپە سېلىنغان، ئۈستىگە ئامبالنى ئاپتاپتىن ساقلاش ئۆچۈن چىرايلىق سايىۋەن ياسالغان ئىدى. ئامبال داكا ئورامنىڭ تۆشۈكىدىن پات - پات ماراپ قوياتتى. ئۇ ۋىجىك، بېشى كىچىك، تېنىنىڭ ئېغىرلىغى 50 كىلوگىرامغا تولمايدىغان، پىلىگى قۇرۇپ قالغان سويمىدەك يىلگەش بىر ئەبگا مەخلۇق ئىدى.

يالاقچى بەگنىڭ خەلق پارتىزانلىرىنى « ئوغرىلار » دىگەن ھاقارىتىگە چىدىيالمىغان قۇتلۇق ئىرپاننىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى:

-خوجايىنى بىلەن قوشۇپلا ئېتىپ تاشلايلى...

-خەپ - شۇك! - دىدى ئىرپان.

قۇتلۇق پەسكارىغا چۈشتى. بەگنىڭ كارۋانلىرىنى تۇمشۇق تەرەپكە يوللىۋېتىپ، ئىككىيلەن بايىقى ئىزىدا تۇرۇپ قالدى. قۇتلۇقنىڭ زەنى كايىپ دوستىغا دىدى:

-نېمىشكە مېنى توسىدىغانسەن، جايلىۋەتسەكلا پۇخادىن چىقاتتۇق ئەمەسمۇ؟

ئىرپان بىرئاز ئويلاپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئوڭ قولىنى قۇتلۇقنىڭ ئوڭ مۈرىسىگە قويۇپ تۇرۇپ:

-ئۆپكىمىزنى بېسىۋالايلى، دوستۇم. « سەۋرىنىڭ تۈۋى سېرىق ئالتۇن » دىگەن گېپىمىز بار. ھېلىقى بەگ دەرۋەقە زامانغۇلىنىڭ پۇشتىدىن ئىكەن. مەن بۇ دورەم ئۈرۈمچىدە زامانغۇلنى ئېتىشقا قاتناشقان. ئۇنىڭ بىلەنلا ئىش پۈتمىدى... - دىدى.

قۇتلۇق يەنىلا قايىل بولمىغاندىن كېيىن، ئىرپان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

-بىر ئۇچۇم زامانغۇللارنىڭ زامان - زامانلاردىن بۇيان زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىپ، رەزىل ئويۇنلارنى ئويناپ كېلىۋاتقانلىغى تارىخقا ئايان.[1] شۇنىڭغا قارىماي ئۇلارغا تېخى مەدھىيلەر، قەسىدىلەر

---

[1] كېيىنكى يىلىسى دەل مۇشۇ كۈنلەردە ئۈچ ۋىلايەتنىڭ خەلقچىل ۋەكىللىرىنى چوڭ - كىچىك زامانغۇللار بىرلىشىپ يامۇل مەھكىمىسىگە قاماپ قويغان ھەم زامانغۇلنىڭ ئانىسىنى كۆشكۈرتۈپ، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىگە ئېسىلدۇرغان ئىدى

ئۇقۇلدۇ. كېيىنكىسى تېخمۇ رەزىل ۋە تېخمۇ ئۇياتسىز جىنايەتكارلاردۇر، خەلق بۇنداق رەزىللەرنىمۇ ئېسىدىن چىقارمايدۇ.

ئۇلار بىردەم شۈك بولۇپ قېلىشتى. ئارقىدىن ئىرپان يەنە:

-بىز ئەمدى ئىشتاپ تاپشۇرغان كېيىنكى مۇھىم مەجبۇرىيەتنى بىجا كەلتۈرەيلى، - دېدى.

ئوتتۇزىنچى باپ

1

شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى پارتىزان قەشقەر چېگرىسىغا بولغان چارلاش ۋەزىپىسىنى ئاياقلاشتۇردى - دە، دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ، شىمال تەرەپكە يول سالدى. ئۇلار شۇ كۈنى « ھىلال تاغلىرى » ئىچىدە بىر كېچە دەم ئالدى ۋە ئاتلىرىنى تاڭ ئاشۇردى. ئۇستىۋاشىدىكى گومىنداڭ كىيىم - كېچىگىنى سېلىۋېتىپ، قايتىدىن پارتىزانلىق كىيىمنى كىيدى. تاڭلا كۈنىسى دەل چۈش مەھەلدە ئۈچتۇرپاننىڭ ئاقيار بازىرىغا كىلىپ چۈشتى.

شەرقى شىمال پاسىلى توشقان دەرياسىغا، غەربىي جەنۇبى «ھىلال كەسلەم تاغلىرى» غىچە سوزۇلىدىغان بۇ يۇرتنىڭ بۈگۈن تازا قايناق بازار كۈنىسى ئىدى.

ئىرپان بىلەن قۇتلۇق ئاتلىرىنى بىر دەڭگە جايلاشتۇرۇپ قويۇپ، بازارنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى بىر كىچىك چۆچۈرىخانىدا غىزالاندى. ئاندىن كەچ كىرگىچە بازار ئارلاپ خەلقنىڭ كەيپىياتىنى كۈزەتتى:

بۈگۈن بازار كوچىسىدا ئادەم مىغ - مىغ ؛ يېقىندىلا بۇغداي خامىنىنى تۈگىتىپ، ئەمگەك چاڭقورۇنلىغىدىن ئارام تاپقان دىخان ئەر - ئاياللار يېزا - يېزىلاردىن بازارغا كىلىپ جۈپ - جۈپى بىلەن ئاشخانىلاردا ئولتۇرۇشاتتى ياكى سودىلىق قىلىپ يۈرىشەتتى. تام ۋە دەرەخ تۈۋىلىرىدە قېتىققا نان چىلاپ يەپ، بىخارامان سايىداپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئارىلاپ - ئارىلاپ ئاقسۇدىكى غازات توغرىسىدا پاراڭ سېلىشاتتى: ئۈچتۇرپان ئامباللىرى ۋە گومىنداڭچى بەگ - پاششاپ، ممللى مالايلارمۇ قاخشال ئارقىلىق قەشقەر تەرەپكە قېچىپ كەتكەنلىگى، قەلئە (مۆلجەر) تېغى ئىچىدىكى قاراۋۇلچى ئەترەتنىڭ ئاقسۇ سېپىلى ئىچىگە مۆكۈۋالغانلىقى، ھازىرقى كۈندە ئۈچتۇرپان خەلقى ئۆزىگە - ئۆزى خوجا ئىكەنلىگى توغرىسىدا بىمالال سۆزلىشەتتى.

ئاقسۇدا غازات ئەۋجىگە كۆتىرىلگەن كۈندىن باشلاپ، نۇرغۇن ئاقيارلىقلار بىدائىيلىققا يېزىلىپ ئاقسۇ سېپىلىنى ئېلىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان ئىدى. ئۇلار يەنە ئالدىنقى سەپتىكى پارتىزانلارغا ھارۋا - ھارۋىلاردا قوغۇن - تاۋۇز، يىمەك - ئىچمەكلەرنى يەتكۈزۈپ بېرىپ تۇراتتى.

قۇايش غەرپكە - « ھىلال كەسلەم تاغلىرى » دەرگاھىغا پەسەيگەن روزىگادا ئىرپان بىلەن قۇتلۇق ئاقيارنىڭ ئەينى زاماندىكى ئاتاقلىق ئۆلىماسى ئابدۇرېشت ئەلەمنىڭ ھوزۇرىغا كىرىپ دۇئاسىنى ئالدى ۋە مۇڭداشتى. ئاقيار خانقاسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چاققان بىر كۆتۈپخانىغا ئىككى پارتىزان قوشۇلۇپ بەش كىشى جەم بولغان ئىدى. پارتىزان قېرىنداشلىرىنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ خۇرسەنلىگى ئىچىگە پاتماي قالغان ئۆلىما ئابدۇرېشت ئۆزىنىڭ مەقسەت - مۇددىئاسىنى ھېچ قورۇنماي بايان قىلدى:

-سىلەر دەل پەيتىدە كەلدىڭلار، بىزمۇ بۈگۈن يا ئەتىلىككىچە كونىشەھەردىكى قوماندانلىق ئىشتاۋىنىڭ رەھبەرلىرىگە بىر ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولۇپ تۇراتتۇق. ئۆتكەن ئايدا بۇ يەرگە بىر قىسىم پىدائىيلار چىقىپ تەشۋىق ۋاراقلىرىنى تارقىتىپ كېتىشكەن ئىدى. مەن ھەر كۈنى ھەر بىر نامازدا، بولۇپمۇ جۈمەدە پۇرسەت تاپسىلا مۇنبەرنى قولدىن بەرمەي قامائەتكە تەرغىبات يۈرگۈزۈپ كەلدىم. ئەمدىكى گەپ سېپىلنى ئېلىشتىلا قالدى.

ئابدۇرېشىت ئاندىن كىتاپخانىنىڭ غەربىي تېمىدىكى ئويۇقتىن بىر تاختا خوتەن قەغىزىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭغا قېرىنداش بىلەن ئاقسۇ سىپىلىنىڭ شەكلىنى سىزدى:

-مۇبادا، - دېدى ئۇ، سۆھبەتداشلىرىغا، - سىپىلنىڭ ئۈستىگە شوتا قويۇپ چىقىش ئۇنۇم بەرمىگىنىدە تۆت تەرەپتىن لەخمە كولاپ بېرىپ پارتىلىتىش تامامەن مۇمكىن ئىدىغۇ؟ ئەگەر يەنە بۇ ئىشقا ماھىر پىلانچى تەلەپ قىلىنىدىغان بولسا بىزدە ئۇنداقلارمۇ بارئىدى...

ئابدۇرېشىت مۇشۇ سۆزىنى دەلىللەش ئۈچۈن يېنىدىكى قىرقىما ساقال تەمبەل بىر كىشىنى ئىما - ئىشارەت قىلدى. بۇ كىشى بەردەڭگە ملتىق، شىراقلىق ئوۋ ملتىقى ۋە ملتىق دورىسىنىمۇ ياسىيالايدىغان ھەيدەر ئەلىخان دىگەن ئادەم ئىدى.

ئابدۇرىشتىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىگەن ھەيدەر ئەلىخان تۇرگۇن قىياپەتتە سۆزگە كىرىشىپ:

-سىپىلنى نېرى - بېرى قىلىش قولىمىزدىن كېلەتتى. بۇ ئانچە مۇشكۇل ئىشمۇ ئەمەس ئىدى، - دېدى.

ھەيدەر ئەلىخان بىر پەس تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، يەنە ئىشەنچلىك ھالدا داۋاملاشتۇردى:

-بوۋىمىز رەھمتۇللا پالۋان 200 يىل بۇرۇن باشلىغان ئىشنى بىزنىڭمۇ قىلالىشىمىز مۇمكىن ئىدى.

-دەرۋەقە شۇنداق، - دېدى ئابدۇرىشت ئىشەنچلىك تەلەپپۇزدا، - ھەيدەر ئەلىخان دىگەنەدەك سىپىلنى ئېلىش ئانچە قىيىن ئەمەس. بىز پارتىزانلىرىمىزغا نۇسرەت تىلەيمىز. بىراق، ۋاقىت كېچىككەنسېرى « ھارۋىدا توشقان ئېلىش » دامىغا چۈشۈپ قېلىش خەۋپىدىن بەك ئەنسىرەۋاتىمىز يېقىندىن بۇيان ئاقيار بازىرىدا « ئوغرىلار چېكىنىدۇ » دىگەن مەزمۇندا يېزىلغان ئىغۋا ۋەرەقىلەر پەيدا بولۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئايرىم ئىمانسىز نائەھلىلەر پۇرسەت كۈتۈۋاتىدۇ. سىلەر ھازىر تاماق يەۋالغىچلىك مەن قوماندانلىق ئىشتاۋىمىزغا بىر پارچە مۇراجىئەتنامە يېزىپ بەرمەكچىمەن، ئاۋام خەلقىمىزنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بۇ مەكتۇبىمىزنى باشچىلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشىڭلارنى ئۈمىت قىلىمىز.

ئابدۇرىشت جىددى يېزىشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ مۇراجىئەتنامىسىدە تۆۋەندىكى مەزمۇنلار يېزىلغان ئىدى:

«بىز پۈتۈن ئاقيار ۋە ئۇچتۇرپارن خەلقى نامىدىن ھازىر ئاقسۇدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇلۇغ كۈرەشنىڭ يىتەكچىلىرىگە ئاپىرىن ئوقۇيمىز. ئۇچتۇرپان خەلقى بۇ مۇقەددەس غازاتنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قوللىماقتا ۋە سىپىلنى قورشاپ جەڭ قىلىۋاتقان پارتىزانلارنى ئۆز پەرزەنتى دەپ ھېساپلىماقتا. بۇنىڭدىن 200 يىللار بۇرۇن ئۇچتۇرپان قوزغىلاڭچىلىرىدىن ئون نەچچە مىڭ كىشى ئىلغا سۈرگۈن قىلىنغان ئىدى. ئۇلارنىڭ نەۋرىلىرى كېيىن ئىلى خەلق قوزغىلىڭىنىڭ جەڭگىۋار كۈچلىرى بولۇپ قاتناشتى. ئۇلارنىڭ ئەۋرىلىرى بۈگۈن يەنە قايتىپ كېلىپ، ئۇچتۇرپان دەرۋازىسى ئالدىدا كۈرەش بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرمەكتە تارىخنىڭ ھەقلىق ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە بۇ قېتىمقى كۈرەشكە بىزنىڭ پەرزەنتلىرىمىزدىن جەسۇر ۋە دانىشمەن بىر يىگىت[1] قوماندانلىق قىلماقتا. پارتىزانلارنىڭ يىتەكچىلىك ئىشتاۋىمۇ بىر ئۇچتۇرپانلىقنىڭ باغ ھويلىسىدا[2] كۈرەش بۇرچىنى ئادا قىلماقتا. ئىنقىلابىي ۋارىسلىقنىڭ مۇشۇ تەرىزىدە داۋام قىلىپ كېلىۋاتقىنىدىن بىز چەكسىز سۆيۈنىمىز. ھەممە كىشىنىڭ يۈرىگى سىلەرگە تەلپۈنمەكتە. كۈرەش پالۋانلىرىغا روناق ۋە پارلاق غەلبە تىلەيمىز...»

2

---

[1] بۇ يەردە ئۇچتۇرپاندا تۇغۇلغان ئابدۇكېرىم ئابباسوپ كۆزدە تۇتۇلىدۇ

[2] پارتىزانلارنىڭ قوماندانلىق ئىشتاۋى يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك كونىشەھەردىكى نىيازخاننىڭ بېغىدا قۇرۇلغان ئىدى. بۇ باغنىڭ ئىگىسى ئابدۇكېرىم ئابباسوپنىڭ تۇققىنى ئىدى

ئىرپان بىلەن قۇتلۇق كونىشەھەرگە قايتىپ كېلىپلا بۇ قېتىمقى خىزمىتىدىن باش ئىشتاپقا دوكلات سۇندى ۋە خەلقىنىڭ ئارزۇ – ئارمانلىرىنى يەتكۈزدى. لېكىن، ئىرپان ئۇزۇن ئۆتمەي پارتىزانلار ئارىسىدا قانداقتۇر بىر روھى چۈشكۈنلۈك كەيپىياتىنىڭ ۋە چېچىلاڭغۇلۇق ھادىسىلىرىنىڭ يۈز بېرىشكە باشلىغانلىغىنى بايقىماقتا ئىدى. ئۇ ئىچىنى بىرنىمە تاتىلاۋاتقاندەك تىت – تىت بولاتتى ۋە:

- ئەجەپ ئىشقۇ؟!...تۈنۈگۈنكى جۇشقۇنلۇقلار سۇسلاپ بوششىپ كېتىۋاتىمىزغۇ؟ دۈشمەنلەر تارقاتقان « ئوغرىلار چوقۇم چېكىنىدۇ » دىگەن سۆزنىڭ تېگىدە بىرەر ئىش باردەكمۇ نىمە؟ - دەيتتى.

بىر كۈنى رەستىدە ئۇنىڭغا پارتىزانلارنىڭ غەرق مەس بىر كىششىسى يولۇقۇپ قالدى. ئۇ تايتاڭلىغان ھالدا شەھەرنىڭ غەربى تەرىپىدىكى تار كوچىغا قاراپ كەتتى. ئىرپان ئۇنىڭدىن ئەنسىرىدى –دە، كەينىدىن ماڭدى. ھېلىقى مەس تار كوچىغا كىرىپلا ھەرەڭ – سەرەڭ ناخشا ئېيتىشقا باشلىدى. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ خەندەك بويىغا ئۆتۈپ، جەنۇپقا قايرىلدى. بۇ چاغدا خېلىلا كەچ كىرىپ قالغان ئىدى. مەس دەلدەڭلەپ يۈرۈپ، «غىلتاڭ مەھەللىسى» دىكى مەلۇم بىر قورانىڭ ئالدىغا كەلدى – دە، ھېچ ئەيمەنمەستىنلا قورانىڭ ئىشىگىنى چەكتى. شۇئانلا يۈگۈرۈپ چىققان ياش چوكان كاككۇكتەك كۈلگەن پېتى خۇددى يىراق

سەپەردىن كەلگەن ئېرىنى قارشى ئالغاندەك، مەسنى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

ئىرپان ئەپسۇس بىلەن ئارقىغا بۇرۇلدى. قايتىپ كېلىۋېتىپ، بۇ سىرلىق تېپىشماق ئۈستىدە خىيال سۈرۈپ ماڭاتتى. ياتىغىغا كېلىپ ياتقاندىن كېيىنمۇ كېچىچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي مىڭ تەستە تاڭ ئاتقۇزدى.

ئىرپان ئەتىسى سەھەر ئورنىدىن تۇرۇپلا پارتىزانلارنىڭ ۋاقتىلىق ۋامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا باردى – دە، مەسئۇل خادىمغا ئاخشام ئۇچراتقان ۋەقەنى ئېنىق ئۇقتۇردى ۋە ئىككىيلەن بىللە تۇرۇپ بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈنلەر بۇرۇن ياش بىر پارتىزاننى يولدىن ئازدۇرغان قىلمىشى ئۈچۈن ج خ دا توختىتىپ قويۇلغان « ئالتۇن چىشلىق روزىخان سەتەڭ » ناملىق ئالىقاناتتىن سوراق خاتىرىسى ئېلىندى. بۇ ئارقىلىق ئىككى نازۇك سىرنىڭ تۈگۈنى بىر يولىلا يېشىلدى.

ئىرپان بۇ قورقۇنچلۇق سىرلارنى بىلگەندىن كېيىن، تېخىمۇ بىئارام بولۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ كەيپى بۇزۇلۇپ، پىشانىسىدىن سوغاق تەر تامچىلاشقا باشلىدى...

مەلۇم بولدىكى، بايىقى مەسنىڭ «غىلتاڭ مەھەللىسى» دە تېپىشۋالغىنى «ئۇزۇن كىرپىك ھەمراخان» دەپ ئاتىغى چىققان چوكان ئىكەن. ئۇنى شەھەر يىگىتلىرى «ھەمراخان شاڭخەي»[1] دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇنىڭ.بىرى ھەسەن پەيپۇ گومىنداڭنىڭ ماھىر پىلموتچىگى بولۇپ، ئاۋغۇستنىڭ باشلىرىدىكى قورغان سوقۇشىدا نۇرغۇن پارتىزانلارنى قىرىۋەتكەن. كېيىن ئۇ مىللى ئارمىيە مەرگەنلىرىنىڭ ئوقىدا مېڭىسى چۇۋۇلۇپ ئۆلگەن.

مۇشۇ ئىنتىقام ئۈچۈن ئۇزۇن كىرپىك ھەمرايان شاڭخەي ئېرىنىڭ خۇن دەۋاسىنى قىلىپ، گومىنداڭ باشلىقلىرىغا ئەرز سۇنغان. قورچاق ۋىلايەت ساقچى باشلىغى ۋۇشاۋبىڭ:

-ئېرىڭىزنىڭ خۇن ھەققىنى ئىلى ئوغرىلىرىدىن ئالىسىز. ئۇنىڭ ئەپچىل يولى بار ھەم ئانچىزا چوڭ دەسمايىمۇ كەتمەيدۇ. پەقەت قارا قېشىڭىز بىلەن ئۇزۇن كىرپىكىڭىزنى ئويا قىلسىڭىزلا ئىش پۈتىدۇ.

-ئېرىڭىزنىڭ جەسدى ئۈچۈن چوقۇم تۆڭلۈكىڭىزدىن ئالتۇن قۇيىلىدۇ، - دەپ ھەمراخان شاڭخەيگە ئىشنىڭ ئېپى – پەمنى ئوبدان ئۆگەتتى.

---

[1] ئۇزۇن كىرپىك ھەمراخان كونىشەھەرنىڭ «غىلتاڭ مەھەللىسى» دىكى خالىي ھۇجرىسىنىڭ ئىشىگىگە بۇلبۇل سۆرەتلىك گۈل بېسىلغان شاڭخەي تاۋىرىدىن مىلەڭزە ئېسىپ قوياتتى، شۇڭا ئۇنىڭغا «ھەمراخان شاڭخەي» دىگەن لەقەم سىڭىپ قالغان

شۇنداق قىلىپ پارتىزانلار سېپىل ئەتراپىغا كېلىشتىن بۇرۇن ھەمراخان شاگخەي ھېلىقى غىلتاڭ مەھەللىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇ يەتتە رلىك ئىقتىسات بىلەن، بولۇپمۇ يەتتەرلىك ھاراق – شاراپ بىلەن تەمىن ئېتىلدى.
«ھەمراخان شاگخەي» شۇنىڭدىن باشلاپ «تىرناقتا توختىغدەك» سەتەڭ سالاپىتى بىلەن كوچىغا چىقىدىغان بولدى. ئۇنى كۆرۈپ يۈرىگى قىزىغان بوز كۆزلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئالمان – تالمان قارىشاتتى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ تولاراق پارتىزانلار ئىشتاۋنىنىڭ ئەتراپىنى ئەگىپ كەتمەيدىغان بولدى. مانا شۇ چاغدا ھېلىقى مەس كالۋامۇ ھەمراخان شاگخەينىڭ مەپتۇن قىلغۇچى ئىلكىگە ئىلىنىشىپ قالغان ئىدى.
-بىز ئەمدى غۇلجىغا چېكىنىمىز. سىزنىمۇ بىللە...
مەس پارتىزان «ئادىشى» غا ئىچى – قارنىنى تۆكۈۋەتتى، ھەمراخان شاگەي بۇ گەپنىڭ ساپىغىغا چاپلاشتىڭ – دە، دىل ئېرىتكۈچى نازخۇلقىنىڭ ھەممىسنى ئىشقا سېلىشقا باشلىدى ۋە چاققانلىق بىلەن بىر ئىستاكانغا ھاراق قۇيۇپ كېلىپ، تەگلەپ تۇرۇپ:
-جېنىم نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدىغانسىز، كۆڭلۈمنى يېرىم، ئىچمىنى ئاچچىق قىلىپ، مەن تېخى سىلەرنى پات ئارىدا سېپىلنى ئالىدۇ، شۇندا بىز توي قىلىمىز، دەپ بەخۇدۇك يۈرىۋاتىمەن ئەمەسمۇ؟ - دىدى.
مەس پارتىزان ئاشنىسى تۇتقان ھاراقنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ، تاقەتسىزلىك بىلەن گۈپ قىلىپلا ئىچىۋەتتى – دە:
-يۇقىرىدىن تۈنۈگۈنلا بۇيرۇق كەلدى. غۇلجىغا كېتىدىغان بولدۇق، سېپىل قالسا مەيلى، سىز قالمىسىڭىزلا بولاتتىغۇ! ھا...ھا...ھا...- دىدى.
ھەمراخان شاگخەي ئۇچۇن مۇشۇ ئاخباراتنىڭ ئۆزىلا كۇپايە ئىدى. شۇڭا ئۇ، مەسكە سېلىق بىلەن قۇچاق ئاچتى ۋە ئۇنىڭ تەلۋىنى لايىقدا قاندۇرۇپ ئۇزىتىۋەتتى.
تاڭلا كۈنى ئاخشىمى ھېلىقى مەس پارتىزان دەل شۇ مەزگىلدە شىر كەيىپ ھالەتتە يەنە غىلتاڭ مەھەللىسىگە يېتىپ كەلدى.
بۇگۇن ئۇ، ھەمراخان شاگخەينى بىر يولى كۆچۈرۈپ كەتمەكچى ۋە ئالدىن غۇلجىغا يولغا سېلىۋەتمەكچى ئىدى. بىراق، ئۇ ھازىر ئاشنىسىنىڭ ئىشىگىدە چوڭ قۇلۇپنى كۆردى – دە، ھوشنى يوقىتىپ قويۇشقا تاسلا قالدى. ئۇ ئىشىگىنىڭ تۈۋىدىن نېرى كەتمەي گويا ھەمراخان ھېلىلا پەيدا بولىدىغاندەك كۈتمەكتە ئىدى. تەقەززالىقتا مىنۇت، سائەتلەر ئۆتۈپ باراتتى. ئۇ، « غىلتاڭ مەھەللىسى » دە گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا مېڭىپ، تىت – تىت بولاتتى. ئىچى پۇشقانىسېرى ئاسمانغا قاراپ يۇلتۇز ساناياتتى.
ھەمراخان كەلمىگەندىن كېيىن، غىلتاڭغا تېپىلغان بۇ ھاماقەت تەشنالىقتا قۇرۇپ كەتكەن كالپۇكنى بىر چىشلىدى – دە، ئاندىن ئاستا مېڭىپ شۇ يەردىكى خەندەك بويىغا ئۆتتى. ئۇ يەنىلا بىر ئالدىغا، بىر كەينىگە ماڭاتتى. كاشكى بىر كىمدىن سوراشقا پېتىنالىسچۇ؟
ئۇ تاركوچىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.
- ھەي يىگىت كىمنى ئىزدەيسىز؟
دوقمۇشتىكى بالىخانا روجىكىدىن توساتتىن ئاڭلانغان بۇ ئاۋاز ئۇنى ھاڭ – تاڭ قالدۇردى. ئۇ دەرھال روجەك تامان قارىدى. كۆز ئالدىدا گويا «مىڭ بىر كېچە» ھالەتلىرى نامايەن بولماقتا ئىدى. ئۇ، دۇدۇقلاپ دەماللىققا جاۋاپ بېرەلمەي قالدى. ئۇڭغىچە روجەكتىن يەنە:
-ھەمراخان شاگخەينى؟! – دىگەن سوئال ئاڭلاندى.

بالىخانا روجىكى يېنىغا قاتار قويۇلغان تەشتەك گۈللىرى ئارىسىدىن چىقىۋاتقان غايىپ ۋە مەنىلىك تەلەپپۇز ئەدەپ – ئەردەملىك بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئەس پارتىزان ئۇنىڭ رۇخسارىنى كۆرەلمىدى. بىراق ئۇ ھازىر سىرىنى يۇشۇرماستىن:

-ھەئە، ئۇ نەگە كەتتىكىنە، - دىدى.

-ئۇ سىزنىڭ كاللىڭىزنى ئالتۇنغا تىگىشىش ئۇچۇن سىپىل ئىچىگە كەتكەن.

-نىمە، نىمە؟ ئۆيىڭىزگە كىرسەم.

-كىرمەيلا قويۇڭ، ھەمراخان شاڭخەينىڭ كەينىدىن ئۇ دۇنياغا مېڭىڭ ياكى ئۆز يولىڭىزغا...

دەرىزە داققىدە يېپىلدى. ئالەم بىردىنلا قاراڭغۇلاشقاندەك كۆرۈنەتتى. مەسكە بۇ دۇنيا ھارام بولدى. ئۇ ئەقلى – ھوشىنى يوقاتماقتا ئىدى.

ئوتتۇز بىرىنچى باپ

1

راست دىگەندەك، مەسنى غىلتاڭغا تېپىلدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇزۇن كىرپىك ھەمراخان شاڭخەي تۈنۈگۈن يېرىم كېچىدە قېيۇم چاشقان، ئەھەت شەيتان دىگەن دۈشمەن ئاخباراتچىلىرى بىلەن بىللە سىپىل ئىچىگە تىكىۋەتكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ سىپىل ئىچى بەلىن قاتنىشى – خوتەن دەرۋازىسى (جەنۇبىي دەرۋازا) نىڭ شەرقى تەرىپىگە ئون نەچچە قەدەم نېرىدىكى ئالاھىدە ئېچىلغان تۆشۈك ئارقىلىق بولاتتى. بۇ تۆشۈك ئەسلىدە پارتىزانلارنىڭ بېسمىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، تەكلىماكانغا قېچىش ئۈچۈن ئېچىلغان ئىدى. ئۇ چاغدا ئۈستۈنلۈك پارتىزانلار تەرەپتە ئىدى. ئارمانغا يېتىدىغان دەرمانىمۇ بار ئىدى.

ئەمدىچۇ؟ - ئىش ئەكسىچە. پارتىزانلارنى چېكىندۈرۈش بۇيرۇغىنى دۈشمەنلەر بىلىۋالدى - دە، جىددى قۇتراشقا باشلىدى. ئۇلار ھازىر قاچماق تۈگۈل، پارتىزانلارنىڭ ۋە ئۇلارغا ياردەم قولىنى سوزغان ئادەملىنىڭ قېنىنى ئىچىشكە ھازىرلانماقتا. ھىلىقى مەسنىڭ « غىلتاڭ كوچىسىدىكى » تېپىلىشى يۈز بېرىش ئالدىدا تۇرغان قانلىق تىراگىدىيە بىلەن مۇناسىۋەتلىك چوڭ ۋە جىددى ۋەقە ئىدى. مەس ئاخشام روجەكتىكى گۈل دالدىسىدىن تەنبىھ يەپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇ سۆزلەر ئۇنىڭ مېڭىسىنى غىدىقلاپ كېچىچە زىنھار ئۇخلىيالمىدى. گايىدا ئورۇنسىز ھالدا « بۇ ھەسەتتىن چىقىۋاتقان سۆزمىدۇ – يە؟ » دەپ گۇمان قىلاتتى. كېيىن يەنە ئۆز گۇمانىنى ئىنكار قىلاتتى.

ئۇنىڭ ئىسمى مەردان، بۇ يىل يىگىرمە يەتتە ياشلاردا ئىدى.ئۇ ئىلىدىكى ھەرەمباغ سوقۇشى، كېيىن ئالتۇنقۇش ۋە قورغان سوقۇشلىرىدا چوڭ قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئاقسۇ سوقۇشىدىمۇ ئىرادىسى كۈچلۈك ئىدى. شۇڭا ئۇنى پارتىزانلار كوماندىرى ھەممىشەم « باتۇر مەردان » دەپ ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالاتتى.

ئۇ چېكىنىش توغرىسىدا مىش – مىش پاراڭ تارقالغاندا قاتتىق غەزەپلىنىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ غىلتاڭ كوچىسىدا تېپىلىپ چۈشۈشى ئاشۇ نارازىلىق كەيپىياتى بىلەن ئالاقىدار بولسا كېرەك. «پىتنىڭ ئاچچىقىدا كيىمنى ئوتقا سالغان» نىڭ مىسالى ئەنە شۇ ئىدى.

-مەردان، بۈگۈن قاپاقلىرىڭ بۆلەكچە ئولتۇرۇشۇپ، كۆزلىرىڭ قىزىرىپ كەتكەندەك كۆرۈنىسەنغۇ، نىمە بولدۇڭ؟

كوماندىر بۈگۈن سەھەردىلا مەردانىنى ئىشتاپقا قىچقىرىپ، جىددى بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇشنىڭ ئالدىدا ئەنە شۇ سوئالنى سورىدى.

مەردان كوماندىرنىڭ ئالدىدا ھەربىي تەرتىپ بويىچە تىك تۇراتتى. لېكىن نىمىشقىدۇر لام – جىم دىمەيتتى. ئىچىدە ئۇ «ئەگەر ھەمراخان شاڭخەينىڭكىگە بارغىنىنى ئىشتاپ سىزىۋالغان بولسا ئىشىم چاتاق» دەپ ئەندىشە قىلاتتى. ئىرپان بولسا ئۆزى بىلگەن بۇ سىرنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن ئىدى.

كوماندىر سۆزىنى بىردىنلا رەسمىي ۋەزىپىگە يۆتكەپ بۇيرۇق بەردى:

-يار بېشىدا دۈشمەننى توسايمىز. سەن «پىداكارلىق ئەترىتى» نى باشلاپ ئاياق كېرىش، قارا ساقال ئاتامدىن تارتىپ ئالتۇنلۇرۇم ۋە ئايرۇدۇرۇمغىچە ئارلىقنى قوغدايسەن.

-خوپ، يولداش كوماندىر... – دىدى مەردان چاس بېرىپ.

2

پىداكارلارنىڭ خېلى بىرقىسمى «ئالتۇنچى يىگىتلەر» ئىدى. ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئىرپان، قۇتلۇق، ئوغۇلخان قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى.

كۈن چۈشتىن قايرىلغان چاغدا ئىرپان ئۆزىنىڭ ئىشنى تەق قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ھۆكۈما سىراجىدىن بىلەن خەيرلىششىش ئۈچۈن، دۆلەتباغدىكى « پارتىزانلار دوختۇرخانىسى »غا كەلدى. ئادەتتىكى چاغلاردا دوختۇرخانا ئالدىدا ئادەم قايناپ تۇراتتى. بۈگۈن بولسا، پەقەت بىر قانچە ئۇششاق باللارلا ئويناپ يۈرىشەتتى.

ئىرپان دوختۇرخانىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەيگە چىقىپ ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى:

قۇياش غەرپتە قۇمبىرىق دەرياسى ئىچىگە ئاستا – ئاستا چۆكۈپ كېتىۋاتقان قىپقىزىل شاردەك كۆرۈنەتتى. تەگرى تېغىنىڭ مەشھۇر تۇمۇر چوققىسى تەرەپتىن ئۇرغۇپ كېلىۋاتقان كۈز شاملى يول ياقىسىدىكى دەرەخلەرنىڭ غازاڭلىرىنى شىلدىرلىتاتتى. ئالا بويۇن، زەنگەر تۇمشۇق قارلىغاچلار كوچا بويلىرىدا قانداقتۇر بىر ۋەھىمىدىن چۆچۈگەندەك، ئىنتايىن تېز ئۇچۇپ يۈرىشەتتى.

قورال يىتىشمىگەنلىكتىن، ياغاچ توقماق ۋە كالتەك كۆتىرىپ چىقىپ پىدائىيلىققا يېزىلغان نەۋقىران يىگىتلەر، «چېكىنىش جىددىيەتلىگى» سەۋەبىدىن ئات ئىزلەپ، ھە دىگەندە تونۇش – بىلىشلىرىنىڭ ئۆيىگە چېپىشاتتى.

دوختۇرخانىنىڭ ئىچكى قوراسىدىن ئاڭلانغان ساتار ئاۋازى ئىرپاننى مايىل قىلدى – دە، ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپلا قوراغا كىردى. ئاشۇ چاغدا ئىرپان ياتقان بالنىستنىڭ ئالدىدىكى بىر ياغاچ بەلدىڭدە سىراجىدىن مۇنەججىم ساتار چېلىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇنىڭ ھازىر چېلىۋاتقان مۇزىكا ناۋاسىدىن قويۇق ماتەم پۇرىغى ئەكس ئېتىپ تىراتتى. مۇزىكىنىڭ ئاياقلىششى بىلەن تەڭ، ئىرپان دەرھال مۇنەججىمنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردى – دە ئەدەپ – ئىكرام ۋە سالام بىلەن كۆرۈشۈپ سورىدى:

-بوۋا، ھازىر دوختۇرخانىدا ياردار جەڭچىلىرىمىزدىن قانچە كىشى بار؟

بوۋاينىڭ ئاقارغان قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى سۇلغۇن كۆزىدىن بىراقلا ياش تۆكۈلدى ۋە بىر ئاز دىمىنى ئېلىۋېلىپ جاۋاپ بەردى:

-پەقەت مەنلا بار...

-قالغانلارچۇ بوۋا؟ - ئىرپان ھەيران بولۇپ يەنە سورىدى.

ئىرپاننىڭ بۇ سوئالى ھازىر يۈز بېرىۋاتقان چېكىنىش ھەركىتىنىڭ ئادەتتىكى پارتىزان – پىدائىيلاردىن خېللا مەخپىي تۇتۇلۇۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

-ئوغلۇم بۇ ئىشلارنىڭ تېگى – تەكتىنى مەنمۇ چۈشىنىپ بولالمىدىم، - دىدى سىراجىدىن مۇنەججىم، - ئاخشام مەجرۇھلارنى ھارۋىلارغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئىلىغا قاراپ كېتىشىپتۇ بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن بۇ يەرگە كەلسەم ھەممە نەرسە خانىۋەيران، ئەسكى – تۈسكى نەرسىلەر چېچىلىپ تۇتۇپتۇ، ھەممە ئۆيلەرنى قاراشتۇرۇپ چىقتىم، ئادەم يوق. كۆڭلۈمدىكىنى دىسەم مەن سېنىڭ بىلەن خەيرلىششىۋالاي دىگەن نىيەتتە تەقەززا بولۇپ تۇرغان ئىدىم.

-رەھمەت بوۋا، مەنمۇ خۇددى ئۆزلىرىدەك نىيەتتە كەلگەنمەن. خالىس نىيەتلىرىمىز ئۇقتاسىغا كەلگىنى ئۈچۈن چەكسىز خۇشالمەن. نامازدىگەر مەزگىلدە ئۇلار خوشلاشتى.

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ

بۆگۈن 9 – ئاينىڭ 26 – كۈنى ئىدى. كەچ كىردى. ۋاقىت خۇپتەندىن ئۆتكەن چاغ، يەر يۈزىنى تۈن پەردىسى قاپلاپ تۇراتتى. قوماندانلىق ئىشتاۋىدىن تۇنجى قېتىملىق يېشىل سالىيوت – تەييارلىق پارولى بېرىلدى. ئىشتاپنىڭ مەسئۇللىرى ۋە يۈك – تاقلار باش كىرىش – كەپتەرخانا يولى ئارقىلىق چېكىنمەكتە. سېپىل ئەتراپىدىكى ھۇجۇمچى جەڭچىلەر دۈشمەن ئۈستىگە شىددەتلىك ئوق ياغدۇرماقتا.

بۇيرۇققا بىنائەن ئىرپان، قۇتلۇق، ئوغۇلخان ۋە غاپپار قاتارلىق پىداكارلار گۇرۇپپىسى باش كىرىش ئۈستىدىكى ئىستىھكامغا قاراپ ئاتلاندى. ئۇلار جەڭ ئارغىماقلىرىنى كىرىش ئاستىدىكى ئىشەكچى يۈسۈپ باڭگازىنىڭ قوراسىغا يېقىن ئورمانلىققا باغلاپ قويىدى. ئاندىن « قوشقار پاتماس » قىسىلچۇغى ئارقىلىق يارداڭلىقنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تەيىنلەنگەن پوزىتسىيىلىرىگە جايلاشتى. قۇتلۇق بىلەن ئوغۇلخان « قوشقار پاتماس » نىڭ جەنۇبى لىنىيىسىگە، ئىرپان بىلەن غاپپار شىمالىي لىنىيىسىگە يېنىك پىلىموتلىرىنى تىكلىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىدە يەنە گرانات، قىلىچ قاتارلىق زاپاس قوراللارمۇ بار ئىدى.

كوماندىر سوپى سابىروپ، كوماندىر ئىسكادىرون مەردانىلار ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ، جەنۇپتىن شىمالغىچە – قارا ساقال ئاتامدىن «ئالتۇنلۇرۇم» غىچە پىداكارلارنىڭ ئورۇنلاشقان ئىستىھكاملىرىنى كۆزەتمەكتە چە سېپىل ئەتراپىدا قالدۇرۇلغان جەڭچىلەرگە بۇيرۇق بەرمەكتە.

سېپىلغا ئوق ياغدۇرۇۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ روھى يەنىلا ئۈستۈن ئىدى.. تىنىمسىز ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ۋە مىلتىق ئوقلىرى خۇددى ئەرشنىڭ يورۇق يۇلتۇزلىرى ساقىغاندەك، ئاسماندا بىر – بىرىگە گىرەلىشىپ ئۆتۈشۈۋاتقانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

لېكىن، پارتىزانلار تامانىدىن سىجىل ياغدۇرۇلۇۋاتقان بۇ ئوقلارنى دۈشمەن تەرەپ ھازىر مەنىستمەيدۇ. ئۇلار بۇنى چېكىنىش ئالدىدا ئىشلىتىلىدىغان « ئۆتكۈنچى چاقماق » تەك بىر تۇتەك پەردە، دەپ ھۆكۈم قىلىشاتتى. ئۇلار شۇڭا سېپىل ئىچىدە بولغۇسى ھۇجۇم ئۈچۈن جىددى تەييارلىق كۆتمەكتە ئىدى. يالاقچى ھاكى قاتارلىق دۈشمەن ئوفېتسىرلىرى پىدائىيلارنى قىرىش ئۈچۈن قەسەم بېرىپ، مەي ئىچىشمەكتە. پارتىزانلارغا ياردەم بەرگەن مىڭلىغان ئاھالىنىڭ قېنىنى ئىچىش بەدىلىگە شۆھرەت ئوردىنى قاتاش ئۈچۈن كۆزىنى قىزارتماقتا.

مانا تۈن ھەسسىدىن ئۆتتى. سېپىلنىڭ خوتەن دەرۋازىسى يوشۇرۇن ئېچىۋېتىلدى. ھاكى پەيجاننىڭ ئاتلىق پەيى زەربدار بولۇپ سىرتقا چىقتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۈشمەننىڭ باشقا قىسىملىرى...

ئۇلار ئالدى بىلەن «قارا ساقال ئاتام» مازىرىنىڭ جەنۇبىدىن يۆگەپ ئىلگىرىلىمەكتە. مەردان ئورۇنلاشتۇرغان پىداكارلار قان كېچىپ ئېلىشماقتا.

دۈشمەن چېرىكلىرى يەنە قاپساپ كەلمەكتە. گۈلباغ تەرەپتىن چېكىنگەن پارتىزانلار ئوتتۇرا كىرىشتىن يارداڭلىق ئۈستىگە چىقىش بىلەن تەڭ ھاكى پەيجاڭ چېرىكلىرىگە روبىرو كەلدى. يارنىڭ ئۈستىدىكى ئاق ماموقتەك تۇپراقنىڭ يۈزى قانغا بويالدى.

قوماندانلىق ئىشتاپ تاز لەڭگىرگە چېكىنگەن ئىدى. دۈشمەن چېرىكلىرى ئىككى يول بىلەن – بىر قىسمى يارنىڭ ئىستى، بىر قىسمى كەپتەرخانا – باش كىرىش ئارقىلىق قوماندانلىق ئىشتاپنى قىسىپ ئىلگىرلىمەكتە. «ئالتۇنلۇرۇم» گۆرىستانلىغىنىڭ جەنۇبىغا ئورۇنلاشقان پىداكارلار دۈشمەننىڭ ئالدىنى توسىدى. قۇتلۇق بىلەن ئوغۇلخان « قوشقار پاتماس تارچۇغىدىن چىقىۋاتقان دۈشمەنلەرگە پىلىموت

قويدى. ئىرپان، غاپپار ۋە مەردانلار يار ئۈستىدىن بېسىپ كەلگەن دۈشمەن چېرىكلىرىنى ئۆزلىرى تەرەپكە بەنت قىلىۋالدى. قانلىق جەڭ ئىككى سائەتچە داۋام قىلدى.

تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىغان ئىدى. زۇمرەتتەك تىنىق ئاسماندا سان – ساناقسىز يۇلتۇزلار گويا ئەرش سارىيىغا ئورنىتىلغان ئېلېكتىر لامپۇچكىلىرىدەك پىلىلداپ يېنىپ تۇراتتى، «ئالتۇنلۇرۇم» گۆرىستانلىقىنىڭ ئەتراپىدا پايانسىز ئالتۇن تۇپراقلىق زېمىن سوزۇلۇپ ياتاتتى. تەگرى تېغىنىڭ سانسىز قارلىق چوققىلىرى ەويا قەھرىمان يىگىتلەرنىڭ ئاق ئۈستىخان دۆۋىلىرىدىن ھاسىل بولغان قەۋرى بېشىدەك نامايەن بولاتتى.

پىداكارلارنىڭ ئوقلىرى ئازايماقتا، جەڭ يەنە قىزىماقتا. ئۇلار كىچىك – كىچىك قاپاقلارغا تولدۇرۇۋېلىشقان بۇلاق سۈيىنى تەڭ تالىشىپ ئىچىشەتتى.

دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئوغاق شەكلىدە سەپ تۈزۈپ، ئىلگىرلەپ كەلمەكتە. ئەھۋال جىددىيلەشتى. مەرت يىگىتلەرگە سىناق مەيدانى قۇرۇلماقتا. يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم مومىنتى قاش بىلەن كىرپىك ئارلىغىدەك يېقىن قالغان ئىدى. مەردان مەرتلىك بىلەن دۈشمەن ئۈستىگە ئېتىلىپ بېرىپ، قۇربان بولغاندىن كېيىن، قۇتلۇق، ئوغۇلخان ۋە غاپپارلارمۇ ۋىجدان سادالىرىنى ياڭرىتىپ، قانغا بويالدى.

ئىرپان ھودۇقماستىن ئاخىرقى مىنۇتنى تەنھا كۈتمەكتە، ئۇنىڭ بايا ياردا ئۆلۈق ئاستىدىكى ئورمانغا باغلاپ قويغان قىير ئارغىمقى چىقراپ تۇراتتى.

- يا جاندىن كېچىش كېرەك، يا جاناندىن! – دېدى ئىرپان ۋە ئاياپ كېلىۋاتقان ئىككى گىراناتنى كۆتىرىپ، يېقىنلاپ كەلگەن دۈشمەن ئالدىغا يۇگۇردى. يان تەرەپتىن كەلگەن دۈشمەن ئوقلىرى كېلىپ، جەسۇر يىگىتنى يىقتتى. ئۇ ئاخىرقى تىنىقىدا:

- ئاھ چالا تەككەن ئوقلار! – دېدى – يۇ، شەرەپ بىلەن قۇربان بولدى. ئۇنىڭ كۆكرەك يانچۇغىدا سىراجىدىن مۇنەججىم يادىكار قىلغان ئەمىر خۇسراۋدېھلىۋىنىڭ مىسرالىرى كۆكسىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان قىپ – قىزىل قان بىلەن چاپلىشىپ قالغان ئىدى:

بوستاندا لالە – گۈل، قىرمىزە ياپراق، -
شۇنچە ھەرخىل رەڭنى نەدىن ئالدى باغ؟
ئىسسىق قان پۈركىگى كېلىدۇ ئۇندىن،
بەكمۇ كۆپ ئادەمنى يەپتۇ بۇ تۇپراق...